

ОБРАЗОВАНИЕ,

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 13
Часть-7_ Январь 2023*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

ЯНВАРЬ - 2023 год

ЧАСТЬ - 7

ИЖАРА ОЛИНГАН АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ –МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МАНБАСИ

*Тулаев Мирзакул Саламович,
Тошкент давлат иқтисодиёт
университети доценти
e-mail: tmirzakul@mail.ru,
ORCID: 0000-0002-0612-5635,
Tel: +99897 7510958*

Ижара – активларнинг эгаси (ижарага берувчи) бошқа томонга (ижарачига) маълум бир вақт ичида тўлов эвазига активларни ишлатиш учун эксклюзив ҳуқуқни топшириши бўйича битимга айтилади. Ижарага олувчининг асосий мажбурияти мунтазам равишда, одатда ҳар ой, ёки ҳар чорак, шунингдек аввалдан тўлов шаклида ижара ҳақини тўлаш ҳисобланади. Бунда ижара шартномаси активларни ишчи ҳолатини ким қўллаб туришини аниқлайди.

Ижара пул маблағлари билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиши мумкин, чунки бу ҳолда ижарага олинган актив қийматининг 100%игача молиялаштирилиши мумкин. Банк кредитлари одатда актив қийматининг 80% билан чегараланади, шунингдек ижарада қайд қилинган фоиз ставкаси тўғрисида келишиш мумкин, банк кредитлари учун эса сузувчи фоиз ставкалари билан тавсифланади. Ижара битимларини операцион ижара сифатида тузиш мумкин, бу ижарачига қарз чегаралари мавжуд бўлганда, балансдан ташқари бўлган ҳисоботни молиялаштиришга йўл очади. Ишга туширилиши узок муддатга тўхтаб туришларга эга бўлган ускуналарни тайёрлашга буюртма беришдан кўра, фойдаланишга тайёр бўлган ускунани ижарага олиш қулайдир.

Баъзида активларга фақат вақтинча, мавсумий ёки бир маротаба талаб бўлади, бундай ҳолда ижара доимо фойдаланишда бўлган активларга эгалик қилиш ноқулай бўлган муаммоларини ҳал қилишга ёрдам беради. Эгалик қилишга нисбатан қисқа муддат ичида активларнинг ижараси ижарачига янги маҳсулотнинг ва юқори технологиявий асбоб-ускунанинг эскиришидан «муҳофаза» қилишга имконият беради.

Устунликлардан ташқари ижарани камчиликлари ҳам мавжуд. Ижарага олинган активларнинг 100 % молиялаштирилиши шунингдек пул кўринишидаги юқори даражадаги фоизларни англатади. Мавсумий ижарада асбоб-ускунани керак бўлган пайтида топиш мумкин бўлади деб кафолат бериб бўлмайди. Ундан ташқари, чегараланган ижара фоиз ставкалари белгиланиши мумкин.

Оператив ижара асбоб-ускуна эскиришидан ҳимоя қилиши мумкин, аммо оператив ижара ҳақи одатда молиявий ижара ҳақидан баланд бўлади (ижарага олувчи мумкин бўлган эскириш таваккалчилигини қоплайди).

Молиявий ижарада белгиланган ставка ижарага берувчи – кредиторни фоиз ставкаси кўтарилганда, зарарларни олиш таваккалчилигига йўлиқтиради.

Ижара муносабатлари пайдо бўладиган кўп турдаги битимлар мавжуд. Кўпинча ижаранинг икки тури учрайди: молиявий ва операцион ижара.

Молиявий ижара. Молиявий ижара мол-мулкни (молиявий ижара объектини) эгалик қилиш ва фойдаланишга ўн икки ойдан ортиқ муддатга шартнома бўйича топширишда вужудга келадиган ижара муносабатларидир. Бунда молиявий ижара шартномаси қуйидаги талаблардан бирига жавоб бериши керак:

–молиявий ижара шартномасининг муддати тугагач, молиявий ижара объекти ижара олувчининг мулкига ўтса;

–молиявий ижара шартномасининг муддати молиявий ижара объекти хизмат муддатининг 80 фоизидан ортиқ бўлса ёки молиявий ижара объектининг молиявий ижара шартномаси тугаганидан кейинги қолдиқ қиймати унинг бошланғич қийматининг 20 фоизидан кам бўлса;

–молиявий ижара шартномасининг муддати тугагач, ижарага олувчи молиявий ижара объектини шу ҳуқуқни амалга ошириш санасидаги бозор қийматидан паст нарх бўйича сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлса;

–молиявий ижара шартномасининг амал қилиши даврида ижара тўловларининг жорий дисконтланган қиймати молиявий ижара объектининг молиявий ижарага топшириш пайтидаги жорий қийматининг 90 фоизидан ошиб кетса. Жорий дисконтланган қиймат бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади.

Ижарага олувчи ва ижарага берувчи томонидан ижарани бир хил тушуниши учун қуйидаги икки мезон мавжуд:

1. Энг кам ижара тўловларининг суммаси тахминий асосланган бўлиши керак.

2. Ижарага берувчи ўз зиммасига олиши шарт бўлган қопланмайдиган харажатлар (суғурталаш, сақлаб туриш, солиқларни тўлаш харажатларидан ташқари), ўлчанадиган ва тахминлаштириладиган бўлиши керак.

Бу мезонлардан ҳеч бири ижара ҳолатини тан олишни ўзгартирмайди, балким фақатгина консерватизм принципига диққат-эътиборни қаратади. Бошқа томондан, бу мезонлар ижара таърифини икки омил билан тўлдириб туради:

а) эгалик қилишдан келиб чиққан таваккалчилик ва даромадларни ўтказиш, ва

б) ижарага берувчининг соф дебиторлик қарзини баҳолашнинг ҳаққонийлик даражаси.

Оператив (операцион) ижара. Оператив (жорий) ижара – бу молиялаштирилган ижарадан ташқари ҳар қандай ижара бўлиб, қуйидаги шартларга мувофиқ бўлиши керак:

1. Ижарачи ҳеч қандай таваккалчиликни ўз зиммасига олмайди, бироқ активларга эгалик қилиш билан боғлиқ бўлган ҳеч қандай устунликларга ҳам эга эмас.

2. Оператив (жорий) ижара шартлари асосида ижарага олинган активлар, ижарага олувчининг бухгалтерия балансидан ташқари счётларида киритилади.

Қуйидаги вазитларни кўриб чиқамиз:

“Алишер” корхонаси ва “Мирон” корхонаси шартнома имзолашди. Шартномага биноан “Мирон” корхонаси 1 январь 2004 йилдан бошлаб “Алишер” корхонасига бинони 12 ойга ижарага беради ва ижара ҳақи йилига 600 000 сўм ташкил қилади.

Бинонинг бошланғич қиймати 40 000 000 сўм, фойдали хизмат муддати 40 йил. Эскириш тўғри чизиқли усулда ҳисобланади.

А) “Алишер” корхонаси ижара ҳақини *ҳар ойда* тўлаш мажбуриятини олмоқда.

Ижарага берувчи ва ижарага олувчиларнинг бухгалтериясида ушбу операцияни акс эттирамиз:

Ушбу операция операция ижара деб ҳисобланади, ижарага берилган бино ижарага берувчи “Мирон” компанияси балансида қолади.

**Ижарага берувчи – “Мирон”
корхонаси**

Ижарага берувчи ижарага берилган актив – бинони балансдан чиқармайди ва бухгалтерия ўтказмасини бермайди

Ижарага берувчи ҳар ойда мулкни ижарага бериш натижасида даромадни тан олишни акс эттиради (600000/12) = 50000

Дт Ижара бўйича олинадиган счёт 50000

**Ижарага олувчи – “Алишер”
корхонаси**

Ижарага олувчи ижарага олинган актив – бинони балансдан ташқари счётида қабул қилади

Дт Оператив ижарага олинган асосий восита

40 000 000

Ижарага олувчи ҳар ойда мулкни ижарага олиш натижасида харажатни акс эттиради (600 000/12) = 50000

Дт Ижара бўйича харажат 50 000

Кт Тўланадиган оператив ижара 50 000

Кт Ижарадан олинган даромад 50
000

Ижарага берувчи ҳар ойда мулкни ижарага бериш натижасида пул маблағларнинг олинисини акс эттиради

Дт Пул маблағлари 50 000

Кт Ижара бўйича олинадиган счёт
50 000

Ҳисобот даврининг охирида ижарага берувчи ижарага берилган мулк бўйича эскириш ҳисоблайди (40000000/40йил) = 1000 000

Дт Эскириш харажатлари 1000
000

Кт Жамғарилган эскириш 1000
000

Ҳисобот даврининг охирида ижарага берувчи ижарага берилган мулк солиғини ҳисоблайди (маълумот етишмаслиги учун сумма тахминий)
40 000

Дт Бошқа операцион харажатлар 40
000

Кт Бюджетга тўловлар бўйича қарз
40 000

Ижарага берувчи ижарага берилган актив – бинони балансга қабул қилиш бўйича бухгалтерия ўтказмасини бермайди

Ижарага олувчи ҳар ойда мулкни ижарага олиш натижасида пул маблағларнинг тўланишини акс эттиради

Дт Тўланадиган оператив ижара 50
000

Кт Пул маблағлари 50
000

Ижарага олувчи ижарага олинган актив амортизация харажатларини ҳисобламайди ва бухгалтерия ўтказмасини бермайди

Ижарага олувчи ижарага олинган актив мулк солиғини ҳисобламайди ва бухгалтерия ўтказмасини бермайди

Ижара муддати тугагач, ижарага олувчи ижарага олинган актив – бинони балансдан ташқари счөтидан ҳисобдан чиқарилади

Кт Оператив ижарага олинган асосий
восита

40 000 000

Молиявий ижаранинг ижарага олувчи томонидан ҳисобга олиш

Молиявий ижара, ижарачи баланснинг активида - ижарага олинган воситалар, мажбуриятида эса - ижара мажбуриятларини ҳисобга олишни назарда тутди. Ижара муддатининг бошида капитализацияланган сумма, ижара объектининг бозордаги баҳоси асосида аниқланадиган энг кам ижара тўловларларининг жорий дисконтланган қийматига тенг бўлиши керак. У ижара тўловлар суммасидан сақлаш, суғурталаш ва солиқларни тўлаш билан боғлиқ харажатларини, яъни ижарани амалга ошириш бўйича харажатларни чиқариб ташлаш орқали ҳисобланади.

Энг кам ижара тўловларининг дисконтланган қийматини ҳисоблаганда, дисконтлашнинг ҳисобга олиш омили бўлиб, ижаранинг тахмин қилинган фоиз ставкаси ҳисобланади, агар уни аниқлаш мумкин бўлса; агар аниқлаб бўлмаса муқобил фоиз ставкаси қўлланилади. Бу фоиз ставкаси ижарачи ушбу активларни сотиб олиш учун қарзга олинган маблағларга тўланадиган тўловлар суммасига тенгдир.

Мисол: Ижара тўловларнинг жорий (дисконтланган) қиймати ижарага олувчининг балансида актив томонида акс эттирилиши керак. Ижара бўйича мажбуриятлар баланснинг “Мажбуриятлар” бўлимида: 1 йил муддатда тўланиши керак бўлган мажбуриятлар қисқа мажбуриятлар сифатида ва 1 йилдан ортиқ муддатли мажбуриятлар эса – узоқ муддатли мажбуриятлар таркибида кўрсатилиши керак. Ижарага олинган мулк ҳақидаги маълумот ўз хусусий активлар ҳақидаги ўхшаш маълумотлар билан бирлаштирилади, бироқ ҳисоботнинг иловасида ижарага олинган мулкнинг қиймати ва унинг амортизациясини кўрсатиб ўтиш керак.

АКТИВЛАР		МАЖБУРИЯТЛАР	
Асосий воситаларнинг бошланғич қиймати*	30 000 000	Молиявий ижара бўйича мажбуриятнинг жорий қисми	900 000
Минус: жамғарилган эскириш	10 000 000	Молиявий ижара бўйича	
Асосий воситаларнинг баланс қиймати	20 000 000	узоқ муддатли мажбуриятлар	2 700 000

* Асосий воситаларнинг умумий суммасига 5000 000 сўмлик ижарага олинган мулк, жамғарилган эскириш эса – ушбу мулкнинг 1400 000 сўм амортизацияси киритилган.

Кўриб турибмизки, ижарадаги асосий воситаларнинг капиталлаштирилган қиймати 5000 000 сўм минус 1400 000 сўм амортизация ёки соф қиймати 3600 000 сўмни ташкил этади. Ижара бўйича мажбуриятлар 900 000 сўм узоқ муддатли мажбуриятнинг жорий қисми ва 2700 000 сўм узоқ муддатли мажбуриятларга бўлинади.

Ижара тўловлари ҳисобда молиявий тўлов (фоизлар бўйича харажатлар) ва мажбуриятларни камайтириш бўйича тўловларга (ижара келишуви бўйича тўловлар) тақсимланади.

Молиявий тўлов ижара муддати мобайнидаги энг кам ижара тўловларининг суммаси ва бошланғич ёзилган мажбурият суммаларининг фарқидан иборатдир. Молиявий тўлов ижара муддати мобайнида даврлар бўйича шундай тақсимланадики, ҳар бир даврда мажбуриятлар қолдиғига нисбатан доимий ставка сақланиб қолиниши керак.

Ижарага олинган мулкнинг амортизацияси унга бўлган эгалик қилиш ҳуқуқи ўтказилган пайтда аниқланади. Агар эгалик қилиш ҳуқуқи ижарачига ижара муддати тугагандан кейин ўтса ёки бу кўзда тутилган бўлса, амортизацияни ҳисоблаш учун давр бўлиб, активнинг фойдали иш фаолияти муддати ҳисобланади. Агар эгалик қилиш ҳуқуқи ўтказилмаса, амортизацияни ҳисоблаш учун давр бўлиб, қуйидаги икки даврдан энг қисқаси: ижара муддати ёки активнинг фойдали иш фаолияти муддати ҳисобланади.

Одатда молиявий тўлов ва ҳисобланган амортизация суммаси ҳисобот даври учун тўланган ижара тўловига тенг эмас ва бунинг натижасида ижарага олинган актив қиймати ва у билан боғлиқ мажбурият қиймати ижара муддатининг бошланишидан ҳамма даврлар учун тенг бўлмайди.

Ижаранинг бошланиш муддати – бу қуйидаги вақтлардан энг вақтлироқ бўлгани: ижара бўйича шартнома тузилган вақти ёки ижаранинг асосий шартлари юзасидан томонларни мажбуриятларни ўз зиммасига юкланган сана.

Ижара муддати – ижарага олувчи активни ижарага олишни шартлашган муддати, ушбу муддатда ижара шартномаси бекор қилиниши мумкин эмас. Ундан ташқари бу муддатга ижарага олувчи тўлов орқали ёки тўловсиз равишда ижарани давом эттириш имкониятини берувчи ҳар қандай қўшимча муддатлар киради.

1-Мисол. Ускунани ижара муддати 5 йил. Сотиш қиймати 110 000 сўм. Ижарага бериш вақтида мулк ҳуқуқи ижарачига ўтмайди, кафолатланмаган қолдиқ қиймати (сотилиши ижарага олувчи томонидан таъминланмаган ёки фақат ижарага берувчи билан боғлиқ бўлган томон билан кафолатланган) ижарага олинган активнинг қолдиқ қиймати – 10 000 сўм. Ижарага олувчи ҳисобга 100 000 сўм олади. Ижарага олувчи ҳар йили 25,000 ш.б. ижара

тўловларини амалга оширишни ўз зиммасига олади. Кўзда тутилган фоиз ставкаси 7,93%.

Ижарада кўзда тутилган фоиз ставкаси – энг кам бўлган ижара тўловларини ва кафолатланмаган қолдиқ қийматини ижара муддатининг бошида аниқлаш учун мулкнинг дисконтланган қийматини белгилайдиган дисконт ставкаси. Қарз капиталига оид ўсиб борувчи фоиз ставкаси – шунга ўхшаш ижара учун ижарага олувчи тўлаши керак бўлган фоиз ставкаси, ёки активни сотиб олиш учун худди шундай муддатда кредит (заём)дан фойдаланиш учун ижара бошланишида ижарага олувчи томонидан қабул қилиши мумкин бўлган ставка. Шартномада албатта фоиз ставкаси (ижара мукофоти) ва инвестицияланган маблағларни қайтарилиши кўзда тутилган бўлиши шарт.

1-жадвал

7,93 % самарали ставкасида ижара тўловларни тақсимлаш жадвали

Муддат	Давр бошида ижара бўйича мажбуриятлар	Энг кам ижара тўловлари	Фоиз бўйича харажатлар	Жорий ижара мажбуриятларини тўлаш	Давр охирида ижара бўйича мажбуриятлари
1 йил	100 000	25 000	7 930	17 070	82 930
2 йил	82 930	25 000	6 576	18 424	64 506
3 йил	64 506	25 000	5 115	19 885	44 622
4 йил	44 622	25 000	3 539	21 461	23 160
5 йил	23 160	25 000	1 840	23 160	-
		125 000	25 000	100 000	

Молиялаштириш учун тўлов, ҳар бир ҳисобот даврида ижара мажбуриятининг баланс қийматига нисбатан доимий фоиз ставкаси асосида, барча ижара муддати мобайнида тан олинади.

Ижарага берувчи томонидан молиявий ижаранинг ҳисоби

Ижарага берувчи нуктаи назаридан ижара ёки молиявий ёки сотув туридаги ижара бўлиб ифодаланиши мумкин. Ижарага берувчи учун молиявий ижарага берилган активлар балансда асосий воситалар сифатида эмас, балки ижарага қилинган соф инвестицияларга тенг бўлган дебиторлик қарз сифатида акс эттарилади. Бундай дебиторлик қарзнинг соф қиймати энг кам ижара тўловларининг жорий дисконтланган қиймати орқали аниқланиши керак, улар кафолатланган ёки кафолатланмаган бўлишидан қатъи назар. Ижарага берувчи ҳисоботда ижарадан олинган фойдани фоизлардан тушган фойда сифатида акс

этиради. Бутун фойда капитал қўйилмалардан олинган фойдадир деб ҳисобланади.

Ижарага *ялпи капитал қўйилма* (ялпи инвестициялар) = энг кам ижара тўловлари + кафолатланмаган қолдиқ қиймати.

$$ЯК = 125\ 000 + 10\ 000 = 135\ 000$$

Олинмай қолган даромад = ЯК ва ДҚ ижарага берилган мулкнинг ҳозирги қиймати орасидаги фарқ.

Соф капитал қўйилма (соф инвестициялар) = ЯК минус ОД (олинмаган молиявий даромад)

$$ЯК - ОД = ЯК - (ЯК - ДҚ) = ДҚ$$

ИЖАРАНИНГ БОШҚА ТУРЛАРИ: сотиш тури бўйича ижаранинг ҳисоби; активни кайта ижарага олиш шарти билан сотиш

Агар ишлаб чиқарувчи узоқ муддатли ижара шартномаси бўйича маҳсулотнинг жўнатилишини ишлаб чиқаришнинг молиялаштириш манбаи сифатида акс эттирса, олинган фойда икки йўналиш бўйича алоҳида акс эттириши шарт:

- Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш
- Ижара муддати мобайнида ижара шартномаси бўйича инвестициялар

Ижара битими ҳақиқатда ижро этилганда, яъни ижара шартномаси бўйича дебиторлик қарзнинг ҳажми маҳсулотнинг сотиш баҳосига тенг бўлса, ишлаб чиқаришдан олинган даромадларни ҳисобга олиши мумкин. Ишлаб чиқаришдан тушган даромадлар мос келадиган дисконтлаш ставкасини ишлатган ҳолда, энг кам бўлган ижара тўловларнинг дисконтланган қийматига тенг бўлиши керак. Бироқ бу ставка сотиш баҳосини ҳисобга олмасдан қўлланилиши мумкин эмас. Агар сотув нархлари мавжуд бўлмаса ёки уларни аниқлаш мумкин бўлмаса, ижарага берувчи сотувлардан олинмаган ялпи фойда ва фоизлардан олинган фойдани аниқлашда сезиларли эркин ҳаракат қилишга эгадир. Ҳар қандай ҳисоб муолажаласи ижарадан олинган ялпи фойдани ишлаб чиқариш ва инвестициялаш орасида ихтиёрий равишда тақсимланишни ифодалайди.

Активни кайта ижарага олиш шарти билан сотиш

Бу келишув бўйича субъект ўз активларини бошқа томонга сотади ва у томон уларни кайтадан субъектга ижарага беради. Одатда активлар бозор қийматига яқин нархда сотилади. Фирма асбоб-ускуна қийматини нақд пулда ва ижара муддати мобайнида активлардан иқтисодий фойдаланиш ҳуқуқини олади. Бунинг ўрнига у ижара ҳақини тўлашга розилик беради ва активларга эгалик қилиш ҳуқуқини беради. Мулкни кайтадан ижарага олиш шарти билан сотиш бўйича битимларнинг бухгалтерия ҳисоби услубияти ижара турига боғлиқдир.

Агар активларни кайтадан ижарага олиш шарти билан сотилиши молиявий ижара ҳисобланса, унда бундай битим, ижарага берувчи активларни кафолат ўрнида ишлатиб ижарачини маблағ билан таъминлашни усули ҳисобланади. Шу сабабли, сотувдан олинган тушумнинг баланс қийматидан ошган қисмини олинган фойда деб ҳисоблаш мақсадга мувофиқ келмайди. Бундай ортиқча чиқиш, агар тан олинган бўлса, муддати узайтирилади ва ижара муддати мобайнида фойдага олиб борилади.

Агар мулкнинг қайта ижарага олиш шарти билан сотилиши операцион ижара ҳисобланса, ҳамда ижара ҳақлари ва сотиш нархи ҳаққоний қиймат бўйича белгиланса, демак оддий сотув содир бўлган ва ҳар қандай фойда ёки зарар шу захоти тан олинади. Агар сотиш нархи ҳаққоний қийматдан паст бўлса, ҳар қандай фойда ёки зарар шу захоти тан олинади, бозордан паст нархлар бўйича кўрилган зарар келгуси ижара тўловлар билан қопланиши бунга кирмайди. Бу ҳолда унинг муддати узайтирилади ва у ушбу актив ишлатиладиган вақт даври мобайнида қилинадиган ижара тўловларига мутаносиб равишда фойда ёки зарарга олиб борилади.

Агар сотиш баҳоси ҳаққоний қийматдан юқори бўлса, ҳаққоний қийматдан ошган қийматнинг муддати узайтирилади ва ушбу актив ишлатиладиган муддат мобайнида ҳисобдан чиқарилади.

Агар битим вақтида ҳаққоний қиймат баланс қийматдан камроқ бўлса, баланс қиймати ва ҳаққоний қиймат ўртасидаги суммага тенг зарар шу захоти тан олинади.

Активни қайта ижарага олиш шарти билан сотиш билан банд бўлган ижарага берувчилар: суғурта компаниялар ва бошқа инвесторлар, молиявий компаниялар ва мустақил лизинг компаниялар ҳисобланади.

Ижара келишуви бўйича активларни сотиб олиш

Юқорида кўрсатилган икки томонлама келишувлардан фарқли равишда кредитли ижарада уч томон иштирок этади:

1. Ижарага олувчи
2. Ижарага берувчи ёки улушлик иштирокчи
3. Кредитор

Ижарачи нуқтаи назаридан кредитли ижара ва бошқа ижара турлари ўртасида ҳеч қандай фарқ йуқ. Ижарага берувчи эса активларни ижара келишуви шартлари бўйича сотиб олади ва бу харидни қисман инвестициядаги ўз улушидан тўлайди, айтилик 20% (ундан «улушли иштирокчи» деган ибора пайдо бўлган). Қолган 80% узоқ муддатли кредитор еки кредиторлар томонидан тўланади. Асосан кредит активларнинг гарови, ижара ва ижара ҳақи тўғрисидаги келишув орқали таъминланади. Ижарага берувчи қарздор ҳисобланади.

Активларнинг эгаси сифатида ижарага берувчи бу хилдаги активлар билан боғлиқ ҳамма тўловларни ушлаб қолиш ҳуқуқига эга.

Ерни ижарага олиш. Одатда ерни ижарага олиш операцион ижарадир, чунки ерни ишлатиш муддати чегараланмаган. Агар ижара сотиб олиш ёки ерга эгаллик қилиш ҳуқуқини беришни кўзда тутса, унда бундай операция моҳияти бўйича муддатини узайтириб сотиш деб ҳисобланади ва ижара капитализациялаштирилиши лозим. Агар ижарага олинган мулкнинг бозор қиймати ичида ер нархи 25%дан пастни ташкил қилса, операция асбоб-ускуна ижараси сифатида қаралади. Агар ернинг нархи 25%дан кўпроқ бўлса, унда ернинг ижараси алоҳида ҳисобга олинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.
https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).
<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),
<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.-
<https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898.
<https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year –

2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2

<http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>

9. [Тулаев, М. С. \(2019\). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.](#)
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293
https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>
13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591
<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157
<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).
http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf
19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century*

[Innovations](#), [10\(2\)](#), [48–54](#).

<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>

20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобохўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Biznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдороров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). Извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48). <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - *Journal of Critical Reviews*, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомқулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Journal of new century innovations*, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Piyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. *Test Engineering and Management*, Volume 83, 1733-1743 <http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>
29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the

- mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ ИШТИРОКИДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ИСТИҚБОЛЛАРИ (Тошкент вилояти мисолида)

*АТ Алокабанк амалиёт ХКХКМ
Яккасарой КХКМ директори
Алимова Гузал Улузбековна*

Глобаллашув шароитида мамлакатимизда инвестиция салоҳиятини яхшилаш, экспорт салоҳиятини ошириш, бизнесни жадал ривожлантириш учун асос сифатида халқаро молия институтлари орқали салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Шу жумладан, инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.01.2020 йилдаги ПҚ-4563-сонли қарорига асосан “Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган инвестиция дастури” тасдиқланган. Мазкур қарорга кўра, 2020-2022 йилларда амалга ошириладиган хорижий инвестицияларнинг умумий қиймати 597,0 млн. доллар шундан, 2020 йилда умумий қиймати 217,3 млн. долларга (шундан, тўғридан-тўғри хорижий инвестиция¹лар 145,8 млн. доллар, яратиладиган янги иш ўринлари 3 534 тага) тенг бўлган 41 та инвестиция лойиҳасини амалга ошириш белгиланган.

Мамлакатимизда инвестиция салоҳиятини молиявий қўллаб-қувватлаш борасида 2020 йил январидан сентябригача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестицияларининг умумий ўзлаштирилган ҳажми 7,2 млрд долларни, (шундан асосий капиталга – 5,7 млрд доллар) шу жумладан, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 4,8 млрд доллар, халқаро молия институтлари² ва хорижий ҳукумат молиявий ташкилотларининг маблағлари – 2,3 млрд долларни ташкил этди.

Бу эса ўз навбатида мамлакатимизда иқтисодиёт тармоқларини жадал ривожлантиришга қаратилган инвестиция салоҳиятини амалга ошириш орқали инвестиция лойиҳаларини самарали ва ўз вақтида амалга ошириш мақсадида халқаро молия институтлари³ ва донор мамлакатлар маблағларини фаол жалб этиш бўйича изчил чора-тадбирлар олиб борилмоқда.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 9 январдаги ПҚ-4563-сонли қарорига асосан “Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган инвестиция дастури

² <https://mift.uz/uz/news/uzbekiston-respublikasi-investitsiya-faolijating-2020-jil-janvar-sentjabr-ojlari-jakunlari>

³Ўзбекистон республикаси Президентининг “Халқаро молия институтлари ва донор мамлакатлар иштирокидаги инвестиция лойиҳаларини бошқариш механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари” тўғрисида 2018 йил 21 июнь, ПҚ-3796-сон қарори

Иқтисодий жиҳатдан асослангилган инвестиция лойиҳаларининг уларни молиялаштириш манбалари аниқ белгиланган ҳолда самарали амалга оширилишини таъминлайдиган, шунингдек, уларни амалга ошириш бўйича маблағларнинг ноқилона сарфланишини истисно этадиган, мамлакатни ривожлантириш давлат дастурларини шакллантириш ва молиялаштиришнинг сифат жиҳатдан янги тартиби жорий этилди.

Бундан ташқари, Республикамизда жами 2020 йил 9 ойлик натижасига кўра, Инвестиция фаолияти инвестиция фаолияти кўрсаткичларининг сезиларли ўсиши халқаро молия институтлари ва хорижий ҳукумат молия ташкилотлари томонидан, Ўзбекистонга ажратиладиган маблағлар оқимининг кўпайиши билан ҳам боғлиқ бўлиб, уларнинг асосий қисми Япония ҳукуматининг молия ташкилотлари - ЈСА, ЈВІС (умумий ҳажмга нисбатан 20% ёки 470,8 млн доллар), Осиё тараққиёт банки (16,6% ёки 380,0 млн доллар), Жаҳон банки (11,2% ёки 256,8 млн доллар), Ислом тараққиёт банки (3,6% ёки 81,2 млн доллар) ва бошқаларга тўғри келади. Ушбу маблағлар нефть-газ саноати (884,3 млн доллар), қишлоқ ва сув хўжалиги (461,9 млн доллар), кимё саноати (272 млн доллар), энергетика (205,7 млн доллар), транспорт-логистика секторлари (171 млн доллар), соғлиқни сақлаш (70,0 млн доллар) ва таълим соҳасидаги (32,4 млн доллар) лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилди.

Тошкент вилоятида инвестиция салоҳиятини амалга ошириш борасида ХМИ ва ХХМТнинг маблағлари ҳисобидан, яъни, 2020 йилги инвестиция дастурига қўшимча равишда қиймати 43,2 млн. долларлик 67 та инвестиция лойиҳалари киритилиб, 36 та лойиҳада 16,9 млн. доллар тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ўзлаштирилди ва 31 та лойиҳага 26,3 млн. долларга хорижий валютада банк кредитлари берилиб, 2020 йил январ-август ойлари режаси 115 фоизга бажарилишига эришилди.

Хорижий инвестицияларни ўзлаштириш ҳолатини ўтган йилларга нисбатан таҳлил қиладиган бўлсак, 2018 йил 1 сентябр ҳолатига 29 та инвестиция лойиҳалар ҳисобига 15,4 млн. долларлик инвестициялар ўзлаштирилган бўлса, 2019 йил 1 сентябр ҳолатига 99,0 млн. долларлик 91 та лойиҳа ишга туширилган ва худди шундай 2020 йилнинг мос даврига 100 та инвестиция лойиҳалари ҳисобига 108,9 млн. долларлик хорижий инвестициялар ўзлаштирилган бўлиб, йилдан-йилга ўсиш тенденциясини кузатиш мумкин.

Вилоятида жалб қилинган инвестициялар, технологияларни ўрнатиш ва ишга тушириш борасида, давлатлар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, Туркия

– 36 та, Афғонистон – 29 та, Хитой – 35 та, Қирғизистон – 5 та, Буюк Британия, Тожикистон ва Жанубий Корея давлатларидан – 2 тадан, Ҳиндистон, Озарбайжон, Украина ҳамда Қозоғистон давлатларидан – 1 тадан хорижий мутахассислар олиб келинган. Республикамизда чет эл инвестицияларини, шу жумладан халқаро молия институтлари ва хорижий ҳукумат молия ташкилотларининг маблағларини инвестиция лойиҳалари, авваламбор, аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифатини оширишга қаратилган лойиҳаларни амалга ошириш учун фаол жалб қилиш чора-тадбирлари амалга оширилди. Тошкент вилоятида 2019 йилда инвестиция салоҳиятини молиявий қўллаб-қувватлаш борасида ҳудудий лойиҳалар томонидан тўғридан-тўғри хорижий инвестиция ва кредитларнинг ўзлаштирилиши ҳолати ўсиш даражаси барқарор эканлигидан далолатберади.

Тошкент вилоятида 2021-2022 йилларда хорижий инвестиция ўзлаштирилиши тўғрисида йиғма маълумот

/р	Ту манлар номи	2021 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестиция ва кредитлар ўзлаштирилиши (ПҚ-4937)			2022 йилда тўғридан- тўғри хорижий инвестиция ва кредитлар ўзлаштирилиши		
		рог ноз (млн долл.)	а малда (млн. долл.)	иж ро, фоизда	Қ-72 (млн. долл.)	қў шимча топшири қ (млн. долл.)	Жами режа (млн. долл.)
	То шкент вилояти	95,9	3 58,3	121 %	3 57,9	1 100,0	1 457,9
	Анг рен	0,0	4 7,5	158 %	4 0,3	55,0	95,3
	Бек обод	,5	7, 2	161 %	3 ,8	30,0	33,8
	Бек обод	1,0	1 1,8	107 %	7 ,4	38,0	45,4
	Бўк а	,0	5, 0	100 %	0 ,5	35,0	35,5

	Бўс тонли	3,0	3 4,2	104 %	1 7,8	65,0	82,8
	Зан гиота	6,8	2 7,7	103 %	1 2,4	50,0	62,4
	Қиб рай	5,0	1 7,0	113 %	1 3,7	40,0	53,7
	Қуй ичирчик	,0	1 7,5	292 %	8 ,1	40,0	48,1
	Нур афшон	,0	1 6,1	269 %	4 4,5	65,0	109,5
0	Оққ ўрғон	,0	5, 9	99 %	5 ,5	35,0	40,5
1	Ол малиқ	1,5	5, 7	50 %	2 ,0	50,0	52,0
2	Оҳа нгарон	2,3	2 8,8	89 %	5 8,0	70,0	128,0
3	Оҳа нгарон	5,0	2 8,1	187 %	2 2,7	47,0	69,7
4	Пар кент	,1	8, 1	114 %	1 1,5	50,0	61,5
5	Пис кент	4,0	6, 6	47 %	1 1,0	35,0	46,0
6	То шкент	,0	9, 6	106 %	1 2,8	50,0	62,8
7	Ўрт ачирчик	5,8	1 8,4	116 %	1 9,0	60,0	79,0
8	Чин оз	,0	6, 2	156 %	5 ,0	40,0	45,0
9	Чир чик	5,9	1 7,3	109 %	1 8,7	70,0	88,7
0	Юқ оричирчи қ	0,0	1 1,9	119 %	2 3,0	65,0	88,0
1	Янғ ийўл	4,0	2 2,6	161 %	1 3,2	60,0	73,2
2	Янғ ийўл	,0	5, 1	128 %	7 ,0	50,0	57,0

Жадвал маълумотларидан куринадики, **2021 йилда** жами **77 та** инвестицион лийихаларга **295,1 млн.доллар** хорижий инвестиция ва кредитлар ўзлаштирилган бўлиб, Шудан жумладан Статистика ҳисоботи топширилган лийихалар маълумотларига кўра, **2022 йилда** жами ижро бўйича **179 та** инвестицион лийихаларга, **357,9 млн.доллар** йил хорижий инвестиция ва кредитлар ўзлаштирилган. Бу эса режага асосан 110% ортиқ билан бажарилган. Бундан ташқари, вилоятимизда жорий йили глобал пандемия ҳолатида, хорижий инвестициялар иштирокидаги лийихаларни амалга ошириш ҳамда экспортёр ташкилотларга кўмаклашиш борасида Ўзбекистон Республикасининг хорижий мамлакатлардаги дипломатик ваколатхоналари ҳамда тўғридан-тўғри лийиха ташаббускорлари билан “ЗУМ” (ZOOM)-дастури орқали **60 дан ортиқ** видеоконференция форматида мулоқотлар ўтказилди. Жумладан, Франция, Россия, Хитой, Ҳиндистон, Германия, АҚШ, Буюк Британия, Жанубий Корея, Туркия, Испания, Швейцария, Нидерландия, Озарбайжон, Қозоғистон, ва бошқа давлатлардаги Ўзбекистон Республикасининг элчихоналари ва инвесторлар билан музокаралар ўтказилди.

Хулоса ўринда шуни таъкидлаш жоизки, ХМИларининг ҳудудлардаги инвестицион салоҳиятини ошириш борасида кенг имкониятлар мавжудлигини очиб бериш, бундан ташқари ХМИларининг мабалағларининг маблағларини самарали ишлатилиши юзасидан мониторинг қилиш, ҳар бир ҳудуднинг инвестицион салоҳиятидан келиб чиқиб, ХМИларининг маблағларини жалб қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Ушандагина инвестицион фаоллик натижасида мамлакатимизда иқтисодий ўсишнинг юқори ва барқарор суръатларини таъминлашнинг эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.
https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).
<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),

<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>

5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI). Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.-

<https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4494>

6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>

7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. Архив научных исследований, 2(1).

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>

8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2

<http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>

9. [Тулаев, М. С. \(2019\). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.](#)

10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Архив научных исследований, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>

11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293

https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html

12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. Journal of New Century Innovations, 6(1), 67–79.

<http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 889-892.

14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591

<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>

15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. International Journal of Research in Social Sciences, 10(3), 148-153.

16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR) ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157

<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>

17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Science and Education, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>

18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN, 2249(0892).*

http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. Journal of New Century Innovations, 10(2), 48–54.

<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>

20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>

21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жihatлари. EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES, 2(13), 156–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>

22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жihatлари. *Biznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.

23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАТЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. Архив научных исследований, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>

24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 693-697). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>

25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking &

Insurance Research, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>

26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>

27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6(1), 57-66.

28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743

<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>

29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>

30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54.
<https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>

31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНГИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

ТДИУ “Молия ва бухгалтерия
ҳисоби” кафедраси
катта ўқитувчиси **О. Бозорова**

Аннотация: Ушбу мақолада тадбиркорликни фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш икки йўналишлари орқали муҳокама қилинади.

Abstract: This article discusses two directions of state support for entrepreneurship.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, рақобат муҳити, талаб ва таклиф, бозор конъюнктураси, бозор инфратузилмаси, антимонопол сиёсат.

Key words: entrepreneurship, competitive environment, supply and demand, market conditions, market infrastructure, antimonopoly policy.

Сўнгги йилларда тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан қўллаб-қувватлашга устувор аҳамият берилмоқда. Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш давлат жамғармаси томонидан тадбиркорлик субъектларининг 46 мингдан зиёд лойиҳаларига 15 триллион сўмдан ортиқ миқдорда молиявий ёрдам кўрсатилди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлисга қилган мурожаатномасида ҳамда 2021 йил январь ойида ўтказилган селектор йиғилишларида ишсиз аҳолини оилавий ва хусусий тадбиркорликка, ҳунармандчиликка жалб этиш, янги ташкил бўлган тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш уларнинг муаммоларини ечишда амалий ёрдам бериш, банклар томонидан уларга кредит ажратишга қўмаклашиш, “Солиқчи - тадбиркорга қўмакчи” тамойилини амалиётга кенг жорий этиш белгиланган.

Бунинг натижасида Давлат солиқ идоралари тизимида “Тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш” шўъбалари ташкил этилди. Шўъба ходимларининг асосий вазифалари янги иш бошлаган тадбиркорлик субъектларига солиқ режимини танлашда маслаҳат бериш, тадбиркорлик томонидан қўмак сўралганда дастлабки 6 ой бухгалтерия ишини юритишга қўмаклашиш, ҳисоботларини топширишга қўмаклашиш, Солиқ имтиёзлари ва уларни қўллаш тартибини тушинтириш, муаммоларини ўрганиш ва ечим топиш бўйича амалий ёрдам беришдан иборат.

Бундан ташқари тадбиркорлик субъектларини молиявий қўллаб-қувватлаш орқали жойларда тадбиркорлик ва ишбилармонлик муҳитини яхшилаш бўйича саъй-ҳаракатларни давом эттириш;

экспорт қилувчи тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш орқали республикада экспорт ҳажмини оширишга кўмаклашиш;

тадбиркорликни ривожлантириш орқали янги иш ўринларини яратиш имконини берадиган давлат, тармоқ ва ҳудудий дастурларни амалга оширишда фаол иштирок этиш;

мамлакатда кичик тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилган дастурларни амалга ошириш, жумладан ҳудудларда иқтисодий ўсиш ва янги иш ўринларини яратишда муҳим драйвер соҳаларни ривожлантириш борасида молиявий кўмаклашиш;

тижорат банкларининг кредитлари орқали ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан юқори самара берувчи йўналишлар, жумладан ахборот тизимлари ва дастурларини яратиш лойиҳаларини молиявий қўллаб-қувватлашдан иборат.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги ўрни, нафақат сон жиҳатдан, балки вазифа жиҳатидан ҳам каттадир. Буни биз бозор конъюнктурасининг ривожланиши, талаб ва таклиф мувозанати ошиши, рақобат муҳити шаклланишида кўришимиз мумкин.

Шунингдек, тадбиркорликнинг ижтимоий аҳамияти ҳам катта. Буни қуйидагиларда кўришимиз мумкин:

- тадбиркорлик субъектлари мустақил равишда ўз ижтимоий-иқтисодий аҳволини яхшилашдан ташқари, ёлланма ишчиларнинг яшаш даражасини кўтариш имконига эга бўлади;

- тадбиркорлик, нафақат иш билан бандлик, балки шахснинг ички имкониятлари очилиши учун ҳам имконият яратади;

- тадбиркорлик ишсизлик даражасини қисқартириш ва мамлакатнинг ижтимоий муаммоларини бартараф этиш имконига эга;

- мамлакатнинг энг чекка ҳудудларида ҳам инфратузилма ривожланишига ҳисса қўша олади.

Тадбиркорлик субъектларининг ушбу тарзда қўллаб-қувватланиши пировард натижада уларнинг рақобатбардошлиги оширилиши, техник ва технологик базаси янгиланиши, ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар таннархини камайтириш ва диверсификация қилиш, меҳнат унумдорлиги, фойда ва рентабеллик даражаси ошишига эришилади. Фикримизча, тадбиркорлик фаолиятини самарали молиялаштириш механизминини ишлаб чиқиш ва уларни рағбатлантириш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ: иқтисодий барқарор ўсишнинг узоқ муддатли суръатлари ва иқтисодий мувозанатни таъминлашга хизмат қилувчи маҳаллий дастурларни

ишлаб чиқиш; иқтисодийни диверсификациялаш, ички ва ташқи бозорларда талаб юқори бўлган рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқарилишига йуналтирилган соҳа ва тармоқларни техник ва технология жиҳатдан қайта жиҳозлашни амалга ошириш; қишлоқ жойларда ижтимоий-иқтисодий ишлаб чиқариш инфратузилмасини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилган узоқ муддатли, ўзаро чуқур боғланган чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш; аҳолининг иш билан бандлигини тизимли таъминлаш, кичик тадбиркорлар манфаатидан келиб чиқиб, банклар тизимини янада такомиллаштириш, аҳоли ва тадбиркорлик хўжалиklarининг бўш маблағларини тижорат банклардаги депозитларга жалб қилинишини рағбатлантириш; янги ўрта синф вакиллари - мулкдорлар, тадбиркор ва ишбилармон субъектлар манфаатларини химоялашни кучайтириш муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.
https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).
<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),
<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.-
<https://www.tojq.net/index.php /journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>

8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. [Тулаев, М. С. \(2019\). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.](#)
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>
13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591 <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157 <http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892). http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобохўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жihatлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жihatлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - *Journal of Critical Reviews*, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Journal of new century innovations*, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. *Test Engineering and Management*, Volume 83,

1733-1743

<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>

29. [Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. \(2019\). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 \(74\), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>](#)

30. [Imomkulov, T. B. \(2020\). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12\(5\), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>](#)

31. [Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. \(2018\). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики \(pp. 277-282\). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>](#)

МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРДА ШАКЛЛАНТИРИШДА ТРАНСАКЦИОН ХАРАЖАТЛАР, МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ.

*PhD. Мусахонзода Икромжон Собирхон ўгли,
ТДИУ катта ўқитувчиси
тел.: (90) 321 31 00*

Қисқача аннотация: Ушбу мақолада молиявий – трансакцион харажатлар, корхона молиявий натижалари самарадорлиги ҳолатининг таъсирини таҳлили ёритилган. Ушбу кўрсаткичлар тизимида рентабеллик марказий ўринга эга бўлиб, фаолият самарадорлигининг сифат ва миқдор жиҳатларини ифодалайди

Краткая аннотация: В данной статье анализируется влияние финансовых и транзакционных издержек на эффективность финансовых результатов предприятия. В этих показателях рентабельность является центральной и отражает как качественные, так и количественные аспекты деятельности.

Annotation: This article analysis of the financial condition of the financial and transactional market for effective financial forecasting. How to rent a centrifugal and finished job. In the system of financial indicators, profitability is especially and quantitative aspects of productivity.

Калим сўзлар: фаолият натижавийлиги, молиявий – трансакцион харажатлар, соф молиявий натижа, фойдани максималлаштириш, меҳнат унумдорлиги, фойда, рентабеллик кўрсаткичи, соф тушум, ялли фойда, молиявий фаолият фойдаси, самарадорликнинг ўзгариши, хусусий капитал.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “...энергия ва ресурслар сарфини камайтириш, ишлаб чиқаришга энергия тежайдиган технологияларни кенг жорий этиш, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш, иқтисодиёт тармоқларида меҳнат унумдорлигини ошириш”¹ каби устувор вазифа белгиланган. Ушбу вазифанинг самарали ижросини таъминлаш реал секторда фаолият юритувчи корхоналарда молиявий натижаларни самарали бошқаришнинг принципал жиҳатдан такомиллашган механизмини жорий қилишни тақозо қилади.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони. // Халқ сўзи, 2017 йил, 8 февраль.

Корхоналар томонидан амалга ошириладиган деярли барча молиявий операциялар пул маблағларининг тушуми ва сарфланиши каби умумлашган кўрсаткичда ифодаланади. Вақтинг мақлум momentiда корхоналар капитали барқарор қийматга эга бўлиб, ўзгарувчан бозор шароитидаги турли омиллар таъсирида уларнинг қиймати тебраниб туради. Хўжалик субъектлари капиталга таъсир этувчи бундай эндоген ва экзоген омилларни негатив таъсирини нейтраллаштиришга ҳамда фойдани максималлаштириш мақсадида пул оқимларини самарали тақсимлаш механизмини ишлаб чиқишга ҳаракат қиладилар. Ушбу пул оқимларига таъсир этувчи омиллардан бири замонавий шароитларда “Трансакцион харажатлар” ҳисобланади. Трансакцион харажатларни мазмун ва моҳиятини аниқлашдан олдин “Трансакция” тушунчаси феноменига аниқлик киритиб олишиз мақсадга мувофиқдир. Трансакция феномени таниқли иқтисодчи Ж. Коммонсом томонидан иқтисодий муомалага киритилган бўлиб, унинг тарифига кўра, Трансакция- бу товар алмашинуви жараёни эмас, балки жамият томонидан яратилган мулк ҳуқуқи ва эркинликни ажратиб олиш ва эгаллик қилишдир. Демак, трансакция маълум мулк ҳуқуқларга эгаллик қилиш мақсадида, уни ўтказиш жараёнидир. Иқтисодчи Карл Менгер ўзининг “Сиёсий иқтисоднинг асосланиши” номли асарида трансакцияларга аниқлик кириб, трансакция – бу субъектлар ўзаро фаолият ҳаракати мобайнидаги иқтисодий қурбонлик (йўқотиш) ёки харажатлар эканлигини таъкидлайди². Иқтисодий қурбонлик (йўқотиш) ёки харажатлар сифатида почта йиғимлари, авария оқибатларини тугатиш харажатлари, кредит маблағарига эгаллик қилиш, патентлар олиш юридик актлар, комиссия тўловлар, пул айланишидаги сарф харажатларни назарда тутди³. Иқтисодчи Р. Коуз ўзининг “Фирмалар табиати” номли асарида илмий-иқтисодий муомалага “Трансакцион харажатлар” тушунчасини киритган. Унинг таъкидлашича, трансакцион харажатлар-бозор механизмидан фойдаланиш бўйича сарф-харажатлар ҳисобланади⁴.

Демак, трансакцион харажатлар маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни сотиш жараёнида ҳамда мулк ҳуқуқини ҳимоялаш жараёнида иқтисодий агентлар ўртасидаги ўзаро фаолият бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш билан боғлиқ харажатлар ҳисобланади. Ҳоирги шароитда амалга ошириладиган ислохотларда трансакцион харажатлар хўжалик субъектлари молиявий натижаларини шаклланишига таъсир этувчи асосий омиллардан бир бўлмоқда. Бу бир томондан маҳсулот ишлаб чиқариш, сотиш жараёнига кўрсатиладиган хизматлар нархи билан бевосита боғлиқ бўлмоқда.

² Coase R.H. The firm, the market and the law. Chicago, 1988, P. 188

³ Менгер К. Основания политической экономии / Австрийская школа в политической экономии: Менгер К., Бем-Баверк Е., Визер Ф.. - М., 1992. С. 161

⁴ Coase R.H. The firm, the market and the law. Chicago, 1988, P. 188

Трансакцион харажатлар ўзига хос иқтисодий табиатга эга бўлса-да, фақатгина бошқарув ҳисоби тизимида инобатга олинади. Замонавий шароитларда ушбу туркум харажатлар мулкчиликнинг турли шаклларидаги хўжалик субъектлари молиявий натижаларига таъсир этувчи харажатлар ҳисобланади. Амалга оширилган тадқиқотлар натижасида хўжалик субъектлари молиявий натижаларини шаклланиш самарадорлигига таъсир этувчи бир қатор муаммолар аниқланиб ва уларни бартараф қилиш бўйича қуйидаги таклифлар келтирилади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак харажатларни самарали бошқаришда “Ишлаб чиқариш имкониятларига асосланган” режалаштириш тизимига ўтиш мақадга мувофиқдир. Оператив бошқарув тизимини самарали ташқил этиш мақсадида молиявий режалаштиришда бюджетлаштириш амалиёти қатор афзалликларга эга бўлиб, бюджетлаштириш асосан прогнозлаштириш ва режалаштириш технологиясининг қарорлар қабул қилувчи учун зарурий ахборотларни шакллантиришнинг нисбатан мукамаллигини билан изоҳланиши ишда асосланди.

Юқорида келтирилган муаммолардан келиб чиқиб қуйидаги хулосаларни айтиш мумкин. Тадбиркорлик субъектлари манфаатларини кўзлаган ҳолда банк тизимидаги комиссия тўловларни оптималлаштириш масаласини кўриб чиқиш лозим. Замонавий иқтисодий адабиётда сарф-харажатларни бошқаришда бир қатор концепциялар мавжуд. Ушбу концепциялардаги ёндашувлар бир хил эмас. Баъзи концепциялар харажатларнинг ҳисоб тавсифларига асосланади ҳамда сарф-харажатларни бошқаришнинг бухгалтерлик жиҳатига дахлдор ҳисобланади. Бошқа концепциялар сарф-харажатларни фақат ҳисоб соҳасида эмас, балки иқтисодий жиҳатдан ҳам бошқариш объекти сифатида кўриб чиқади.

Ушбу харажатларни минималлаштириштириш хўжалик субъектлари харажатларини камайштириш орқали уларнинг соф молиявий натижаларини максималлаштириш имкониятларини яратишда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). *Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности*. *Архив*

научных исследований, 1(1).

<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>

4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),
<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898.
<https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2
<http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. *Central European Management Journal*. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293
https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>
13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOB VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591

<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>

15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157
<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).
http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf
19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80.
<https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жihatлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жihatлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). Извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks &*

- Distributed Systems (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking & Insurance Research, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743
<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>
29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

КАМЕРАЛ СОЛИҚ НАЗОРАТИ, РИСК АНАЛИЗЛАРНИ СМАРТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИЛГАН ҲОЛДА АМАЛГА ОШИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич

Молия ва Бухгалтерия ҳисоби кафедраси катта ўқитувчиси

ТЕЛ: 90-644-74-77

А Н Н О Т А Ц И Я: Мазкур тадқиқотда Республика давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада автоматлаштириш орқали тадқиқот давомида ишлаб чиқилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар камерал солиқ текшируви ва риск анализларда смарт технологиялардан фойдаланиш тартибини такомиллаштириш, ушбу жараёни самарали амалга оширишда бошқа вазирлик ва идоралар билан электрон ҳамкорликни кучайтириш, маълумотларни таҳлил қилишда хорижда фойдаланилаётган имкониятларини маҳаллийлаштириш ва натижада солиққа оид ҳуқуқбузарликларни олдини олишда ва солиқ тўловчи томонидан мустақил равишда бартараф этилишини таъминлаш йўналишлари очиқ берилган, ҳамда хуфиёна иқтисодиётни камайтиришга хизмат қилади.

Калит сўзлар: Камерал назорат, риск анализ, ахборот-коммуникация технологиялари, маълумотлар базаси, интеграция, автоматлаштириш, солиқ тўловчилар, давлат солиқ хизмати

A B S T R A C T: In this study, the scientific proposals and practical recommendations developed during the study by further automating the activities of the state tax service bodies of the Republic, improving the procedure for using smart technologies in camera tax audits and risk analysis, strengthening electronic cooperation with other ministries and agencies in the effective implementation of this process, analyzing data abroad directions for localizing the used opportunities and as a result preventing tax offenses and ensuring their independent elimination by the taxpayer are revealed, and serve to reduce the secret economy.

Key words: Camera control, risk analysis, information and communication technologies, database, integration, automation, taxpayers, state tax service

Кириш

Давлат солиқлар ёрдамида ўз бюджетини тўлдиришдан ташқари, иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, ЯИМни қайта тақсимлаш, талаб ва таклифни рағбатлаштириш каби функцияларни бажаради.

Жамиятда солиққа оид ҳуқуқбузарликларни содир этилиши – давлат томонидан юқорида санаб ўтилган функцияларни тўлиқ ва сифатли бажарилмаслигига олиб келади.

Бугунги кунда солиқлар йиғилувчанлигини ошириш учун коммерал

назоратни амалга ошириш ва риск анализлар маълумотларини тўплайдиган базанинг такомиллашмаганлиги, давлат солиқ органларига мутасадди идора ва ташкилотлар томонидан ўз вақтида ва сифатли маълумотлар тақдим этилмаётганлиги, корхоналарнинг солиқ мажбуриятлари самарали усул орқали назорат қилинмаётганлиги, камерал солиқ текширувини оддий арифметик амаллар орқали амалга оширилиши оқибатида солиқ назорати кўпроқ инсон омилига боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Солиқ органининг банк мижозига нисбатан ахборот тақдим этиш тўғрисидаги сўровига биноан банк ёзма сўров олинган кундан эътиборан уч кун ичида солиқ органларига қуйидагиларни бериши шарт:

- 1) мижознинг банкда ҳисобварақлари мавжудлиги тўғрисидаги маълумотларни;
- 2) мижознинг ҳисобварақларидаги пул маблағларининг қолдиқлари ҳақидаги маълумотларни;
- 3) мижознинг ҳисобварақларидаги операцияларга доир кўчирмаларни;
- 4) солиқ тўловчининг солиқ мажбуриятларини бажариши билан боғлиқ бошқа маълумотларни.¹

Бундан ташқари Давлат солиқ қўмитаси ва Марказий банк томонидан тасдиқланган Адлия Вазирлигида 2004 йил 4 март куни 1321 сон билан рўйхатга олинган “Тижорат банклари томонидан алоҳида йирик миқдордаги пул маблағлари айланмаси бўйича Давлат солиқ қўмитасига электрон ахборот узатиш тартиби тўғрисида”ги² низомнинг 2-бандига кўра тижорат банкларининг бош идоралари хар ойнинг 10,20 ва охириги куни санасида пул айланмалари бўйича ўн кунлик мобайнида амалга оширилган банк операциялари тўғрисидаги ахборотларни шакиллантирилиши ва ушбу низомнинг 5-бандига асосан ахборотлар хар ойнинг 1,11,21 саналарида Давлат солиқ қўмитасига электрон узатилиши кўзда тутилган.

Давлат солиқ қўмитасининг дастлаки маълумотларга кўра шубҳали ва юқори хавф даражада солиқ тўламайдиган корхоналар деб топилган 525 та, бугунги кунда эса 667 тани ташкилаётган нақдлаштирувчи корхоналарга, юқоридаги норматив ҳужжатлардаги бўшлиқлар қўл келган ва ўзларини иқтисодий жинойтларни амалга оширишларига имкон яратган. Қолаверса банк операцияларини Марказий банк томонидан эмас балки Тижорат банкларининг

¹ Ўзбекистон Республикасининг солиқ Кодексининг 134-моддаси “Банкларнинг солиқ назоратини амалга оршириш билан боғлиқ бўлган мажбуриятлари” 2020 йил.

² Адлия Вазирлигида 2004 йил 4 март куни 1321 сон билан рўйхатга олинган “Тижорат банклари томонидан алоҳида йирик миқдордаги пул маблағлари айланмаси бўйича Давлат солиқ қўмитасига электрон ахборот узатиш тартиби тўғрисида”ги

бош идоралари томонидан инсон иомили орқали узатилиши коррупцион ҳолатларни юзага келтирмай қолмаслигига ҳеч ким қафолат бера олмайди.

Юқоридагиларга асосан юқорида келтирилган тартибни ва бугунги кунда амалда бўлган, Тижорат банкларнинг бош идоралари томонидан хўжалик юритувчи субъектларни йирик миқдордаги пул айланмасини ҳар ойнинг 1,11 ва 21 куни санасида тақдим этиш тартибини қуйдагича татбиқ этилиши, йирик миқдордаги банк айланмаларни ҳар ойнинг 1 ва 21 кун санасида эмас балки, айланма амалга оширилган бир вақтнинг ўзида, айнан шу субъект томонидан йирик миқдордаги айланма амалга оширилгандан сўнг маълум муддат учун барча айланмаларини ва контрагент ташкилотнинг ҳам ўтказиб берилган пулни нима мақсадларга сарфланиши бўйича айланмаларни, миқдоридан қатъий назар, инсон омилисиз онлайн равишда Марказий банк томонидан Давлат солиқ қўмитасининг ташқи манба маълумотлар базасига тақдим этилиши, (нақдлаштирувчи) сохта тадбиркорларни, бир кунлик корхоналарни фаолиятини қисқартирилишини, тадбиркорлик субъектларни солиқ мажбуриятларни ўз вақтида бажарилишига олиб келади. Шунингдек ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олиниши ва ҳамда солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳисобланиб давлат прогноз кўрсаткичларни самарали бажарилишини таъминлаш мумкин.

ХУЛОСАЛАР

- Электр энергиясини мониторинг қилиш ва ҳисобга олишнинг автоматлаштирилган (ASKUE) тизимини Давлат солиқ қўмитасига интеграция қилиш.

- Бензинни, дизель ёқилғисини ва газни яқуний истеъмолчиларга реализация қиладиган ЯЁҚШлар ва АГТШларга онлайн ҳисоблагичларни жорий этилиш орқали, уларни Давлат солиқ қўмитасини ташқи манба маълумотлар базасига интеграция қилиш.

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 30 октябрь кунги ПҚ-1843-сонли қарорининг 2-иловасидаги, давлат солиқ хизмати идораларига солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари пайдо бўлиши (туғатилиши) тўғрисида маълумот тақдим этадиган идора ва ташкилотларнинг рўйхатидаги корхоналар тубдан ислох қилинганли сабабли ушбу рўйхатни ва улар томонидан бериладиган ҳисоботлар шакллари қайта кўриб чиқилиши, вазифа юклатилган ташкилотлар томонидан маълумот(ахборот)ларни ўз вақтида тақдим этмаслик, лозим даражада тақдим этмаслик ёки белгиланган шаклда тақдим этилмаганлиги учун Ўз.Р. МЖТК нинг 215/3-моддасидаги таъсир чораларини кучайтириш ва юқоридаги ПҚ-1843-сонли қарор 2-иловаси рўйхатига қўшимча устун киритган ҳолда муассаса ходимларининг ҳам маълумотларни тақдим

этишдаги камчиликларига нисбатан интизомий чораларни қўшиш таклиф қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1). <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5), <http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojqj.net/index.php/journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Central European Management Journal*. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.

14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591

<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>

15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.

16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157

<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>

17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>

18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).

http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54. <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>

20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>

21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>

22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.

23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>

24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of

Commercial Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>

25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking & Insurance Research, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>

26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>

27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6(1), 57-66.

28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743
<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>

29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>

30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54.
<https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>

31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

**КОРХОНАЛАРДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ҲАЖМИ
ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.
ISSUES OF IMPROVING THE ANALYSIS OF THE VOLUME OF
PRODUCTION AT ENTERPRISES.**

Қличев Бахтиёр Пардаевич,

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

“Молия ва бухгалтерия ҳисоби” кафедраси

e-mail: klichev.baxtiyor@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-6938-7897, Тел: +99890 8650088.

Klichev Bakhtiyor Pardayevich

Department of Finance and Accounting, Tashkent State

University of Economics, e-mail: klichev.baxtiyor@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-6938-7897, Tel: +99890 8650088.

Аннотация

Мазкур тадқиқот ишида Ўзбекистон ЯИМ таркибида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни улуши, мазкур корхоналарда таҳлилий ишларнинг амалга ошириш масалалари ёритилган. Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми орқали эришиладиган кўрсаткичларнинг назарий ва амалий жиҳатлари очиб берилган.

***Таянч сўз ва иборалар.** Ишлаб чиқариш ҳажми, кичик бизнес, ЯИМ таркиби.*

Abstract

The share of small business and private entrepreneurship in the GDP of Uzbekistan, issues of implementation of analytical work in these enterprises are highlighted in this research work. The theoretical and practical aspects of the indicators achieved through the volume of product production are revealed.

***Key words:** Volume of production, small business, components of GDP.*

Ўзбекистонда сўнгги йилларда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларга назар ташлайдиган бўлсак, кичик бизнес секторига асосий урғу берилаётганлигини кузатишимиз мумкин. Бу борада амалга оширилаётган ишлар натижаси сўнгги йиллардаги макроиқтисодий кўрсаткичларимиз таркиби ва динамикасида ҳам кўзга ташланмоқда. Жумладан, 2022 йилнинг январь-сентябрь ойларида кичик тадбиркорлик (бизнес)нинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 52,8 фоизни ташкил этди. Бундан олдин хизматлар соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши ҳам ошиб, 2022 йил январь-сентябрь ойларида мазкур секторнинг ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)даги улуши 40,3 фоизни ташкил этди.

Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, бу кўрсаткич ўтган йил мос даврида 39 фоизни ташкил этган эди.

Республикамизда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва ишлаб чиқариш қувватларидан самарали фойдаланиш мақсадида 2022 йил 24 январь санасида Президентнинг “Республикада ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва саноат кооперациясини кенгайтиришнинг самарали тизимини яратиш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-99-сон қарори қабул қилинган. Мазкур қарор ижросини таъминлаш мақсадида 2022 йилга мўлжалланган “Маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва саноат кооперациясини кенгайтириш Дастури” тасдиқланди. Мазкур дастур бўйича амалга ошириладиган ишлар қуйидаги йўналишларда олиб борилиши белгиланган:

- маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва саноат кооперациясини кенгайтиришнинг прогноз параметрлари;
- янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва мавжуд қувватларни кенгайтириш йиғма кўрсаткичлари;
- иқтисодиёт тармоқлари томонидан янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва мавжуд қувватларни кенгайтириш бўйича лойиҳалар рўйхати;
- ҳудудий корхоналар томонидан янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва мавжуд қувватларни кенгайтириш бўйича лойиҳалар рўйхати ва бошқалар.

Маҳсулот ишлаб чиқариш прогноз параметрлари ва янги маҳсулот ишлаб чиқариш кўрсаткичлари барча корхоналарда харажатларни оптималлаштириш маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажми билан узвийликда тахминий ҳисоб-китоблар асосида қабул қилинади (Қличев Б., 2022). Бунда тахминий ҳисоб-китоблар ўтган даврдаги маълумотлар ва тажрибага асосланади. Корхоналарда ўтказиладиган иқтисодий таҳлил аниқ маълумотлар ўрнини боса олмасда, у турли бошқарув қарорлари ва уларнинг оқибатлари ҳақидаги саволларга жавоб топишда жуда фойдали. Корхоналар операция фаолияти таҳлилининг биз юқорида айтиб ўтган модели “Харажат-ҳажм-фойда” (CVP-таҳлил) таҳлили деб аталади. CVP таҳлили, биринчи навбатда, операция фаолиятнинг корхонанинг молиявий натижаларига таъсирини баҳолашга қаратилган (Klichev Bakhtiyor Pardayevich, 2022). Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмига асосий эътибор беришимизнинг сабаби шундаки, маҳсулот реализация қилинаётган вақтда, материаллар ва меҳнат харажатлари одатда маълум даражада аниқлик билан маълум бўлсада, маҳсулот баҳоси ўзгарувчан бўлади. Шу билан бирга, компания зарар кўрмайдиган ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини белгилаши ҳам муҳим. Мазкур мақоланинг тадқиқот йўналиши ҳамда 2022 йил 24 январь санасидаги ПҚ-99-сон қарори мазмунидан келиб чиқиб, ишлаб чиқариш ҳажмини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш ва уларнинг мазмуни,

заруриятини ёритиб беришда амалга ошириладиган илмий тадқиқотлар муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистонда тадбиркорлик ташаббуслари ва лойиҳаларини жадал амалга оширишни ташкил этиш, аҳоли билан мулоқот тизимини йўлга қўйиш, аҳоли турмуш даражаси ва бандлигини ошириш, ҳудудларни жадал ва комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни таъминлашда маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари раҳбарларининг шахсий жавобгарлигини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг таҳлилида мазкур корхоналарнинг Ўзбекистон Республикаси ЯИМ ва унинг таркибий қисмларида тутган улушини ҳам қараб чиқиш даркор (1-жадвал).

1-жадвал.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиёт тармоқларидаги асосий кўрсаткичлари ҳажми¹

Кўрсаткичлар	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Саноат (млрд.сўм)	50654,5	61367,8	87962,0	83344,2	103020,8	121719,2
Қурилиш (млрд.сўм)	19671,0	22469,4	37451,7	53960,9	63866,6	77762,0
Бандлик (минг киши)	10397,5	10541,5	10128,8	10318,9	9865,7	10070,7
Экспорт (млн.АҚШ.дол)	3139,2	2759,3	3810,8	4714,8	3100,9	3711,2
Импорт (млн.АҚШ.дол)	5676,8	7511,9	10916,2	14972,2	10943,3	12389,0
Савдо (млрд.сўм)	78935,6	92973,0	114896,4	138920,7	164106,1	204787,4
Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги (млрд.сўм)	118011,4	152010,5	191759,2	219466,9	253238,2	307280,2
Хизматлар (млрд.сўм)	61346,2	69212,7	84433,4	103106,6	114052,7	144812,7

¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси расмий сайтидан олинган.

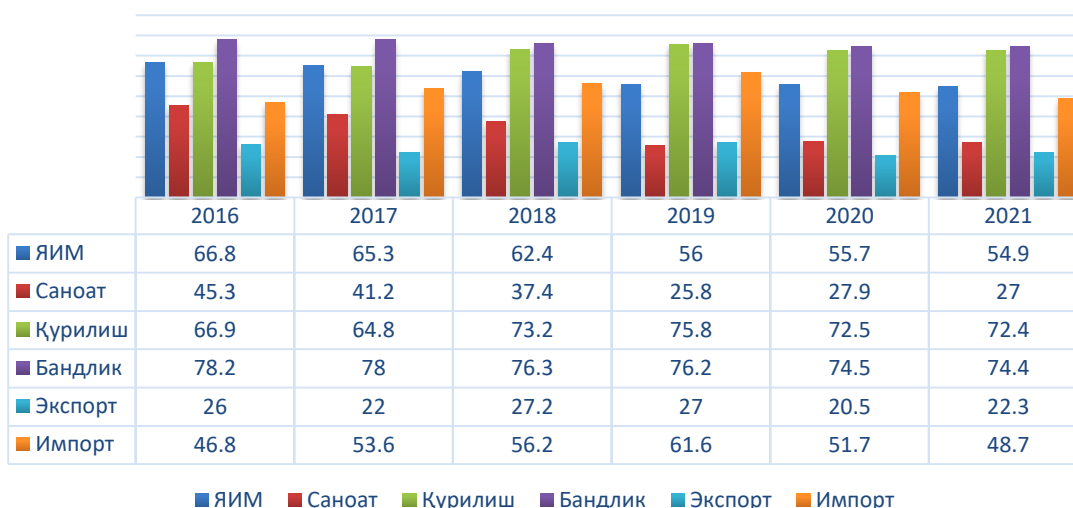
Юк ташиш (млн.тонна)	538,6	548,8	611,7	641,0	638,9	678,9
Юк айланмаси (млн.тонна-км)	10072,4	10444,4	11657,7	12152,3	12304,6	13108,1
Йўловчи ташиш (млн.йўловчи)	4866,5	5037,5	5242,6	5345,0	4904,8	5237,6
Йўловчи айланмаси (млн.пасс.км)	107789, 7	111435, 0	115335, 2	117412, 7	107766, 7	114681, 5

Шу билан бирга, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг ҳозирги ҳолатини чуқур таҳлил қилишда истиқболга йўналтирилган мақсадли дастурларни ишлаб чиқиш учун уни комплекс баҳолашнинг ҳамда юзага келаётган муаммоларни ҳал қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиққан ҳолда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка катта эътибор бериш зарур.

Мамлакатимизда фаолият юритаётган кичик бизнес субъектлари самарадорлигини баҳолашнинг кенг қамровли усулларида бири бу, унинг бизнес фаоллиги (business activity) кўрсаткичларини, шу жумладан, компания операцион фаолияти самарадорлигининг миқдорий ва сифат кўрсаткичларини таҳлил қилиш ҳисобланади (Klichev, B.P., Choriev, I. X., 2021).

Йирик корхоналарга нисбатан кичик бизнес секторидида бозор конъюнктурасидан келиб структуравий ўзгаришларни амалга ошириш нисбатан осон ва камхарж ҳисобланади (Klichev, B.P., Tulaev, M.S., 2021).

ЯИМ таркибида кичик бизнес ва тадбиркорлик улуши

1-расм. ЯИМ ва унинг таркибида кичик бизнес ва тадбиркорликнинг улуши².

Республикада ЯИМ ва унинг таркибида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни улушини 1-расмда кузатишимиз мумкин. Ушбу маълумотларга эътибор берадиган бўлсак, ЯИМ ва унинг таркибида 2016 йилдан бошлаб кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улушининг пасайиш тенденциясини кузатишимиз мумкин. Иқтисодий ислохотларда ва қонунчиликда асосий урғу кичик бизнес ва тадбиркорликка қаратилаётган вақтда, мазкур пасайиш бу борада ҳали кўп ишларни амалга ошириш лозимлиги кўрсатмоқда. 2021 йилда 2020 йилга нисбатан ташқи иқтисодий фаолиятда импорт таркибида кичик бизнес ва тадбиркорлик улушининг камайиб, экспорт таркибида ошганлигини ижобий баҳолаш мумкин. Ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи салоҳиятли кичик бизнес субъектларнинг ташқи инвесторлар учун шаффоф ва тушунарли ахборотлар тақдим этиш жараёнларини тезлашишида бизнес фаоллиги муҳим ҳисобланиб, манфаатдор томонлар эҳтиёжларидан келиб чиқиб бизнес фаоллиги таҳлилини ўтказиш зарур ва долзарб ҳисобланади (Қличев, Б. П. 2022).

Бозордаги маълум бир маҳсулот ёки хизматга бўлган жами талабнинг кескин ошиб кетиши ҳолатида нархларнинг сунъий ошиб кетишини олдини олишда кўриладиган чора-тадбирлардан биттаси кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари сонини мунтазам ошириб бориш ҳисобланади (Klichev Bakhtiyor Pardayevich, 2022). Оператив структуравий ўзгаришларни амалга ошириб, талаб ошиб кетган маҳсулотларни (хизматлар) ишлаб чиқариш ва тез фурсатда бозорга етказиб бериш маҳсулотларга бўлган талабни қисман қоплаш ва шу орқали нарх ошиб кетмаслиги учун кўриладиган чоралардан бири ҳисобланади. Шунинг учун, бизнинг фикримизча, кейинги 3-5 йилликда юртимизда амалга ошириладиган иқтисодий ислохотларда устуворликни кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга қаратиш, улар учун қулай инвестицион, инновацион, ҳуқуқий муҳит яратиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>

² Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси

2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1). <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5), <http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojqi.net/index.php /journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Central European Management Journal*. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591
<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157
<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).
http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf
19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80.
<https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ

РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА
ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. Архив
научных исследований, 2(1). Извлечено от
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>

24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 693-697). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking & Insurance Research, 2020, Systems (pp. 44-48). <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743 <http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/3815/3347>
29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

ЛОМБАРДЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ
ТАҲЛИЛИ
ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF PAWNSHOP ACTIVITIES

Назарова Муслима Назаровна
ТДИУ “Молия ва бухгалтерия ҳисоби”
кафедраси катта ўқитувчиси
Nazarova Muslima Nazarovna
TSUE "Finance and Accounting"
Senior Lecturer of the Department

Аннотация. Ушбу тезисда ломбардлар ҳақида тушунчалар, уларнинг ҳуқуқий асослари ҳамда республикада фаолият олиб бораётган ломбардлар фаолиятининг замонавий ҳолати маълумотлари таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: нобанк, кредит, ломбард, қарз, гаров, банк, хизматлар, микромолиялаш, қонун, меъърий ҳужжатлар, ҳуқуқ, маблағ, фаолият

Annotation. This thesis analyzes the concepts of pawnshops, their legal basis, as well as information on the current state of pawnshops operating in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: off-bank, credit, pawnshops, loan, pawnshops operating, banking, services, microfinance, regulations, law, finance, activity

Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш борасида Президентимиз ташаббуси билан олиб борилаётган сиёсат банк-молия секторини ислоҳ қилиш орқали кредит ташкилотларининг молиявий оммабоплигини оширишга қаратилган. Бу борада тижорат банклари билан бир қаторда нобанк кредит ташкилотларини ривожлантириш масаласи Президентимизнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасидан ҳам ўрин олган.

Тижорат банклари доим ҳам кичик ҳажмдаги кредитлар, микроқарзлар ёки қисқа муддатли кредитлар беришга қизиқиш билдиравермайди. Шундай экан бундай ҳолатларга албатта нобанк кредит ташкилотлари ўз хизматларини беминнат кўрсатади. Айниқса, бугунги кунда кредитга бўлган эҳтиёж ортиб бораётган бир даврда ломбардлар ўзларининг оммабоп хизматларини сифатли кўрсатиши айтиш мумкин.

Иқтисодиётни бир маромда ривожланишида нобанк кредит ташкилотларининг хизматлари муҳим аҳамият касб этади. Улар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни, аҳолини қўллаб-қувватлашда банклар қатори микромолиявий хизматлар кўрсатиб келмоқда. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, бугунги кунда нобанк кредит ташкилотлари сони 165 тага етди, булар

микромолія ташкилотлари ва ломбардлардир. Шундан 81 таси ломбардларни ташкил қилади. [14]

Ломбардлар фаолияти сўнги йилларда яхшиланиб бормоқда. Яъни жисмоний шахслар томонидан қисқа муддатда пул маблағларига бўлган эҳтиёж ошиб, мижозлар сони ортиб бормоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, республикамізда микромоліявий хизматлар кўрсатишни янада яхшилаш албатта нобанк кредит ташкилотларининг фаолиятини янада такомиллаштириш зарурлигидан келиб чиқади.

Мамлакатимизда микромоліялаш тизими янада ривожланиб, моліявий хизматлар оммабоплигини ошириш ва аҳолининг асосий моліявий хизматларга бўлган эҳтиёжини қондиришга қаратилган қатор тадбирлар амалга оширилиб келинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан моліявий оммабоплик соҳасидаги илғор халқаро тажрибани ҳисобга олган ҳолда таркибда моліявий хизматлар оммабоплигини кенгайтиришни, аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг моліявий саводхонлик даражасини оширишни, моліявий хизматлар истеъмолчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишни назарда тутувчи моліявий оммабопликни оширишнинг миллий стратегиясини ишлаб чиқишга Жаҳон банкининг техник кўмаги жалб этилган бўлиб, микромоліялаштириш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш мақсадида бирқанча чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда. Шулар жумласидан, микромоліялаштириш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 июлдаги “Микромоліявий хизматлар оммабоплигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–4400-сонли қарорни қабул қилиниши бугунги кунда нобанк кредит ташкилотларини фаолиятини янада ривожлантиришга қаратилгандир. Ушбу қарорга мувофиқ, нобанк кредит ташкилотлари кўрсатадиган хизматлар доираси кенгайтирилди ва микромоліявий хизматлар ҳажми оширилди. [4]

Республикамізда ломбардлар фаолиятини кўриб чиқадиган бўлсак, бугунги кунда улар фаол равишда ишлаб келмоқда. Ломбардларнинг сони кундан-кунга ошиб бормоқда.

Кредит ташкилотлари фаолиятини ташкил этиш учун ҳуқуқий асосларни такомиллаштириш, шунингдек, тижорат банкларини микромоліялаштириш жараёнларига жалб қилиш бўйича кўрилаётган чораларга қарамасдан, республикада микромоліявий хизматлар кўрсатиш ҳажминини сезиларли даражада кенгайтиришда бир қанча муаммо ва тўсиқлар мавжуд.

Ҳозирги кунда ломбардлар фаолияти “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида”ги Қонун ҳамда Марказий банкнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларига мувофиқ тартибга солинади, унга кўра, ломбард томонидан кўрсатиладиган хизматлар учун тўловлар фақат миллий валютада белгиланади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга асосан, ломбардда ашёлар гарови билан таъминланган кредит суммаси белгиланган муддатда қайтариб берилмаган тақдирда, ломбард нотариуснинг ижро ёзуви асосида имтиёзли бир ойлик муддат ўтганидан кейин гаровга қўйилган мол-мулкни сотиш учун белгилаб қўйилган тартибда ушбу мол-мулкни сотишга ҳақли. Ломбардга гаровга ёки сақлаш учун топширилган ашёлар йўқолганда ёки шикастланганда, агар ломбард йўқотиш ёки шикастланиш энгиб бўлмас куч оқибатида юз берганлигини исботлай олмаса, ашёлар эгасига, томонлар келишувига кўра, мулкӣ зарарни гаров паттаси ёки сақлаш паттасида кўрсатилган мол-мулк нархидан ошмаган қийматда тўлаши шарт. Ломбардларнинг банклардан фарқли жиҳатларидан яна бирини айтиш лозимки, гаровга олинган мол-мулклар қарз қайтарилмаса, муддати еткан зоҳати сўндирилади. Агар миждоз ашёни қайтариб олишдан бош тортган ҳолатда, ломбард ушбу ашёларни уч ой муддат ичида сақлаши керак. Уч ой ўтгандан сўнг талаб қилиб олинмаган ашёларни ломбард сотиши мумкин. Аммо фоизлари сал баландроқ бўлсада, микроқарз олиш тартиби жуда содда.[15]

Марказий банк молия-банк тизими барқарорлигини сақлаб туриш, қарз олувчилар ва кредиторларнинг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш, микрокредит ташкилотлари фаолиятини тартибга солиш ҳамда назорат қилиш борасидаги вазифаларини амалга ошириш учун текширувлар ўтказди.

Демак, микромолиялаштириш қонунчилигини такомиллаштириш, соҳанинг энг самарали ва замонавий амалиётларини жорий этиш талаб этилади. Бу борада, айниқса, масофадан хизмат кўрсатиш турларини кенгайтириш, хизматлар тақдим этиш жараёнини соддалаштириш, аҳолида қарз ҳажмининг ҳаддан ташқари ортиб кетишига йўл қўймаслик чораларини кўриш, молиявий оммабопликни оширишда исломий молия тамойилларини жорий қилиб бориш нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш соҳасини янада ривожлантиришнинг энг долзарб вазифалари сифатида қаралиши лозим.

Жумладан, нобанк кредит ташкилотлари ташкил этилиши ва ривожланишини таъминлаш учун лицензиялаш тартиб-қоидаларини соддалаштириш, таваккалчилик соҳаларини уларнинг имкониятларини мутаносиб равишда ҳисобга олган ҳолда тартибга солиш механизмларини жорий этиш муҳимдир. Айниқса, нобанк кредит ташкилотларининг тегишли инфратузилмалардан фойдаланишдаги имкониятларини тижорат банкларига тенглаштириш ва бу борада тенг шароитларни яратишга қаратилган қулай

норматив-ҳуқуқий базани шакллантириш лозим. Бу эса нобанк молия хизматларига оид маҳсулот таклифлари, шакл ва турларини, шу жумладан, исломий молия хизматларини жорий этишнинг самарали ечимларни топишга шароит яратади.

Ломбардлар Марказий банкка фаолиятини бошлаганлик тўғрисидаги хабарномани юборганда қонунчилик ҳужжатларида ўз фаолиятини амалга ошириш бўйича белгиланган талабларга ва шартларга риоя этиш мажбуриятини ўз зиммасига олади.[2]

2022 йилнинг 1 декабрь ҳолатига кўра, ломбардларнинг активлари миқдори 260 273 млн.сўмни ташкил этган.[14] Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган ломбардлар активлари тўғрисида маълумотни кўриб чиқадиган бўлсак, даврлар солиштирилганда уларнинг активлари ўзгаришлари анча ошганлигини кўришимиз мумкин.

Активлар миқдори бўйича ломбардлар фаолиятининг алоҳида кўрсаткичларини кўриб чиққан ҳолда фикримизни давом эттирамиз. Қуйидаги жадвалда ломбардлар фаолиятининг 2022 йил 1 декабрь ҳолатига бўлган маълумотлар акс эттирилган.

Ломбардлар жамланма баланси
(2022 йил 1 декабрь ҳолатига)

1-жадвал¹

Кўрсаткичлар номи	01.12.2021 й.		01.12.2022 й.		Ўзгариши, фоизда
	млн сўм	улуши, фоизда	млн сўм	улуши, фоизда	
Активлар					
Кассадаги нақд пул ва бошқа тўлов ҳужжатлари	2 069	1,0%	4 184	1,6%	102,3%
Банклардаги маблағлар	8 177	4,0%	13 356	5,1%	63,3%
Кредитлар, (соф)	170 804	83,9%	214 985	82,6%	25,9%
Асосий воситалар, (соф)	4 260	2,1%	4 589	1,8%	7,7%
Ҳисобланган фоизлар	8 381	4,1%	10 266	3,9%	22,5%
Бошқа активлар	9 926	4,9%	12 894	5,0%	29,9%

¹www.cbu.uz. Марказий банк расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Жами активлар	203 618	100,0%	260 273	100,0%	27,8%
Мажбуриятлар					
Тўланиши лозим бўлган кредитлар (қарзлар) ва лизинглар	13 177	63,9%	18 356	67,0%	39,3%
Тўланиши лозим бўлган ҳисобланган фоизлар	725	3,5%	966	3,5%	33,2%
Тўланиши лозим бўлган ҳисобланган солиқлар	1 593	7,7%	1 509	5,5%	-5,3%
Бошқа мажбуриятлар	5 116	24,8%	6 565	24,0%	28,3%
Жами мажбуриятлар	20 611	100,0%	27 396	100,0%	32,9%
Капитал					
Устав капитали	65 501	35,8%	75 156	32,3%	14,7%
Захира капитали	7 053	3,9%	8 514	3,7%	20,7%
Тақсимланмаган фойда	110 452	60,4%	149 208	64,1%	35,1%
Жами капитал	183 006	100,0%	232 878	100,0%	27,3%

Жадвал маълумотларида республикадаги ломбардларнинг 2022 йил 1 декабрь ҳолати таҳлил қилинган бўлиб, активлар, мажбуриятлар ва капитал кўрсаткичлари маълумотлари таҳлил қилинган. Ломбардларнинг жамланма балансини таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг жами активлари 2022 йил 1 декабрь ҳолатида 260 273 млн.сўмни ташкил этган бўлса, ўтган давр яъни 2021 йил 1 декабрь ҳолатида 203 618 млн.сўмни ташкил этган эди. Ўзгаришлари салкам 28% ни ташкил қилган. Капиталлардаги ўзгаришларга ҳам эътибор қаратадиган бўлсак, 27% дан ошган ўзгаришни кўришимиз мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлашимиз мумкинки, бугунги кунда ломбардлар Марказий банкни хабардор этиш орқали фаолиятни амалга оширомоқда. Марказий банк ва махсус ваколатли давлат органининг ваколатли ходимлари,

нобанк кредит ташкилотининг ички аудит хизмати ходимлари ва ташқи аудиторлар томонидан ўтказилган текширувлар жараёнида аниқланган ички назорат тизимини ташкил этилишини ва унинг фаолиятидаги хато ва камчиликларнинг бартараф этилишини мониторинг қилиб боради. Чунки ҳар бир маълумотнинг шаффофлиги, олиб борилган операцияларнинг қонунийлиги ва ҳисоб-китобларнинг реаллиги муҳим ҳисобланади.

Активлар миқдори бўйича гуруҳлаштирилган ломбардлар фаолиятининг алоҳида кўрсаткичлари
(2022 йил 1 декабрь ҳолатига)

2-жадвал²

Кўрсаткичлар номи	Жами		Активлар миқдори бўйича гуруҳлаштирилган ломбардлар тақсимооти							
			500 млн сўмгача		500 млн сўмдан 1 млрд сўмгача		1 млрд сўмдан 2 млрд сўмгача		2 млрд сўм ва ундан юқори	
	сон и	сум ма	сон и	сум ма	сон и	сум ма	сон и	сум ма	сон и	сум ма
Активлар										
Активлар, жами	81	260,3	2	0,9	18	13,2	20	29,8	41	216,3
Кредитлар, соф	81	215,0	2	0,4	18	9,5	20	24,3	41	180,8
Капитал										
Капитал, жами	81	232,9	2	0,8	18	11,6	20	25,6	41	194,8
Устав капитали	81									
Мажбуриятлар										
Мажбуриятлар, жами	81	27,4	2	0,1	18	1,6	20	4,2	41	21,5
Олинган кредитлар ва лизинг	81	5,1	2	0,0	18	0,2	20	0,5	41	4,4

²www.cbu.uz. Марказий банк расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Жадвал маълумотларида республикамиздаги ломбардларининг 2022 йил 1 декабрь ҳолати таҳлил қилинган бўлиб, 260,3 млн.сўм активлар миқдори бўйича гуруҳлаштирилган ломбардлар тақсимооти суммаси бўйича алоҳида таҳлил қилинган. Активлар миқдори бўйича гуруҳлаштирилган ломбардлар жами млрд.сўмдан 500 млн. сўмдан 1 млрд. сўмгача бўлган тақсимоотида активлар суммаси 13,2 млн.сўмни ташкил этган бўлса, 2 млрд. сўм ва ундан юқори тақсимоотида эса, 216,3 млрд.сўмни ташкил этган.

Умуман олганда нобанк кредит ташкилотларининг фаолиятини янада яхшилаш ва бу орқали республикамизда микромолиявий хизматлар сифатини ошириш учун саъй-ҳаракатлар қилинмоқда. Юқорида таъкидлаб ўтилган ислохотларни амалга оширилиши келгусида нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини янада мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, нобанк кредит ташкилотларига тақиқланадиган фаолиятларини назоратини олиб бориш ҳам улар фаолиятини қонуний ишлашига замин яратади. Ҳар қандай соҳани олиб борилишида ҳуқуқий асосларнинг мустаҳкамлиги муҳим ҳисобланади ва бу албатта меъёрий ҳужжатлар қабул қилиниш чора-тадбирларига боғлиқ бўлиб ҳисобланади.

Умуман олганда ломбардлар фаолияти бугунги кунда яхши ишламоқда. Шундай бўлсада, уларнинг фаолиятини янада такомиллаштириш борасида бирқанча вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Тижорат банклари каби ломбардлар ҳам аҳолига микромолиявий хизматлар кўрсатишда фаол ишлаб келмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан республикада фаолият кўрсатаётган нобанк кредит ташкилотлари, хусусан, ломбардлар фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар, шунингдек, улар фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий базаси янада такомиллаштирилиши нобанк кредит ташкилотларининг молиявий барқарорлигини ва фаолияти кўламини кенгайтиришга мустаҳкам замин яратмоқда.

Хусусий мулкни ҳимоя қилиш соҳасидаги амалга оширилган ислохотлар ва қабул қилинган қонунчилик ҳужжатларига қарамасдан ўзбошимчалик билан хусусий мулк ҳуқуқини поймол қилиш, айрим мансабдор шахсларнинг адолатсиз ва асоссиз важлар билан кўчмас мол-мулкка аралашув ҳолатлари сўнгги йилларда кўп кузатилмоқда. Бу эса кўплаб низоли ҳолатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда. Халқ вакилларининг таъкидлашича, қонун лойиҳасининг қабул қилиниши хусусий мулк дахлсизлигига, айрим мансабдор шахсларнинг асоссиз важлар билан кўчмас мол-мулкка аралашув ҳолатларининг олдини олишга хизмат

қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1). <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5), <http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojq.net/index.php/journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Central European Management Journal*. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591
<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157
<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).
http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf
19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80.
<https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). Извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of

- Commercial Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking & Insurance Research, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N. Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743
<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>
29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИК МАҚСАДЛАР САРИ РИВОЖЛАНИШДА

Салимов Шерзод Бахтиёрвич

Тошкент давлат иқтисодийёт университети фалсафа доктори (PhD)

Тошкент, Ўзбекистон. sherzodsalimovb@gmail.com

Аннотация

Мухтарам Президентимизнинг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли фармонида кўра тасдиқланган 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси дастурининг мазмун – моҳияти, 7 та устувор йўналишларни ривожлантириш билан боғлиқ 100 та аниқ мақсадлар ва бу мақсадларга эришиш механизмлари ёритилган.

Калит сузлар: дастур, устувор йўналиш, тараққиёт стратегияси, мақсад, инсон капитали, тамойиллар, Қонун – устувор, қишлоқ хўжалиги, ривожланиш, ер ва сув ресурслари, таълим, тиббий соҳа.

Аннотация

В статье освещаются роль и значение Программы развития нового Узбекистана на 2022 -2026 годы, развитие 7 приоритетных направлений на основе 100 конкретных целей и механизмы достижение этих целей, утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № 60 «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 – 2026годы»

Ключевые слова: программа, приоритетное направление, стратегия развития, цель, человеческий капитал, принципы, право-приоритет, сельское хозяйство, развитие, земельные и водные ресурсы, образование, медицинская сфера.

Abstract: The article highlights the role and significance of the Development Program of the new Uzbekistan for 2022-2026, the development of 7 priority areas based on 100 specific goals and the mechanisms for achieving these goals, approved by Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. 60 “On the development strategy of the new Uzbekistan for 2022 - 2026 ”

Key words: program, prioritization, development strategy, goal, human capital, principle, legal priority, agriculture, development, land and water resources, education, medical field.

Кириш

Ҳар қандай ҳаракат ва ривожланиш мақсадсиз бўлса, бундай ҳаракат ҳам, ривожланиш ҳам мазмунга эга бўлмайди. Мақсадсиз ҳаракатни океандаги рули бузилган елканли кеманинг ҳаракатига ўхшатишади, шамол қайси томонга эсса,

кема ҳам шу томонга сузади. Мақсаднинг аниқ қўйилиши унга эришишдаги ҳаракатлар, чора-тадбирларни аниқ ва мантиқий кетма-кетликда амалга оширишни таъминлайди.

Президентимизнинг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли фармонида кўра тасдиқланган 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси дастури жами 7 та устувор йўналиш ва 100 та аниқ мақсадни ўз ичига олган ва бу мақсадларга эришиш механизмлари ҳам дастурда аниқ кўрсатилган.

2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси дастуридаги йўналишлар ва стратегик ривожланиш мақсадлари:

инсон қадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш йўналиши бўйича 12 мақсад;

мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш - 8 мақсад;

миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш 16 мақсад;

адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш 34 мақсад;

маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш 8 мақсад;

миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашиш 10 мақсад;

мамлакатимиз хавфсизлиги ва мудофаа салоҳиятини кучайтириш, очиқ прагматик ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш 12 мақсад.

Тараққиёт стратегиясининг марказида инсонни улуғлаш, инсон капиталини ривожлантириш, аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш ётади. Ҳақиқатан ҳам, иқтисодиётнинг ривожланиши, пировардида, аҳолининг турмуш фаровонлиги ошишига олиб келиши билан баҳоланади.

Турмуш фаровонлигини ошиши бу товарлар ва хизматларни ишлаб чиқаришни ошиши, уларнинг истеъмолини ошиши, таълим ва тиббиёт сифати ошиши билан белгиланади. Аҳолининг турмуш фаровонлигини билдирувчи агрегат кўрсаткичлардан бири ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳисобланади. ЯИМнинг ўсиш суръати аҳолининг ўсиш суръатидан қанча юқори бўлса, аҳолининг турмуш даражаси ҳам шунча юқори бўлади. Иккинчи йирик кўрсаткич – аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ, бу кўрсаткичнинг ўсиши ҳам аҳолининг турмуш даражаси ошишига олиб келади. Яна бир муҳим кўрсаткич аҳолининг реал даромадлари ортишидир.

Тараққиёт стратегиясида келгуси беш йилда аҳоли жон бошига ЯИМни 1,6 баравар ва 2030 йилга бориб, аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадни 4 минг АҚШ долларидан ошириш масаласининг қўйилиши тараққиёт дастурининг инсонга, мамлакатимиз аҳолисининг фаровонлигини оширишга қаратилганлигини яққол билдиради ва бу келажақда оилаларнинг бюджетини ошишига олиб келади. Аҳоли даромадининг ортиши унинг билим олиш, айниқса, ёшларнинг билим олиши, маънавий ўсиши, спорт билан шуғулланиши ва бошқа имкониятларини кенгайтиради, пировардида эса инсон капиталининг ривожланишига замин яратади.

Таҳлил ва натижалар

Тараққиёт дастурида мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий ривожланиши Президентимиз томонидан белгилаб берилган муҳим тамойилларга асосланган. Амир Темур бобомиз ҳам ўша даврга мос бўлган давлатни бошқариш тузукларини (тамойилларини) ишлаб чиққан ва тузукларга асосланиб, катта давлат қурган, бошқарган, илм-фан, иқтисодиёт ва маданиятнинг ривожлантирган. Президентимиз белгилаб берган тамойиллар (тузуклар) ҳам давлатчиликни, ижтимоий-иқтисодий соҳаларни янги юқори поғонага кўтаришга олиб келишини дастурда қўйилган стратегик ривожланиш мақсадларидан аниқ куриш мумкин. Тараққиёт дастуридаги муҳим тамойиллар булар:

ҳудудлардаги ижтимоий-иқтисодий муаммоларни жойида ҳал қилиш тамойили. Ҳақиқатан ҳам, муаммо туғилган жойни ўзида уни ҳал қилиш бўйича қабул қилинган қарор самарали ҳисобланади. У тезкор бўлади, харажатларни камайтиради, фуқароларнинг сарсонгарчилиги олдини олади.

Давлат бошқаруви органлари фаолиятини “фуқароларга хизмат қилишга йўналтириш”, “Давлат – халқ хизматчиси” тамойили. “Биз халқимизни рози қилишимиз керак, халқимиз биздан рози бўлиши керак, давлат халқимизнинг муаммоларини ҳал этишга хизмат қилиши керак”, – деб муҳтарам Президентимиз ўзларининг чиқишларида бир неча бор таъкидлаб ўтган. Ҳозирги кунда халқ қабулхоналари юзлаб, минглаб аҳоли ва бизнес вакилларининг муаммоларини ҳал қилиб келмоқда. Муаммоларнинг ҳал қилиниши – ривожланиш дегани. Аҳоли муаммоларининг ҳал қилиниши аҳолининг турмуш фаровонлиги ошишига олиб келса, бизнес муаммоларининг ҳал қилиниши эса иқтисодий ривожланишга олиб келади.

“Қонун – устувор, жазо – муқаррар” тамойили. Бу тамойил аҳоли ҳуқуқи, бизнес ҳуқуқи ва бозор иқтисодиётининг ривожланишини таъминловчи хусусий мулкни ишончли муҳофаза қилишга қаратилган. Оилаларнинг тинч-тотув турмуш кечириши, оила аъзоларининг ишга, болаларнинг боғча, мактаб ва

олийгоҳларга хотиржам бориб келиши бебаҳо неъмат бўлиб, шу тамойилга асосланади.

Миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш соҳасидаги муаммоларни ҳал қилишга 16 та стратегик мақсад белгиланган. Бу соҳа мақсадлар сони бўйича иккинчи ўринда туради. Бу мақсадларда устувор соҳаларнинг ривожланишига катта эътибор берилган. Иқтисодиётда устувор соҳанинг ривожланиши бошқа кўп соҳаларнинг ривожланишига олиб келади, дейилади.

Биринчи устувор соҳа электр энергияси соҳаси ҳисобланади. Маълумки, электр энергиясиз ҳеч қайси соҳа ривожлана олмайди. Ижтимоий ва иқтисодий соҳаларнинг ривожланишини узлуксиз электр энергияси билан таъминлаш масаласига дастурда алоҳида эътибор берилган. Бу соҳадаги айрим стратегик мақсадларга тўхталадиган бўлсак, улар қуйидагилардан иборат: 2026 йилга келиб, электр энергияси ишлаб чиқариш кўрсаткичини қўшимча 30 миллиард кВт соатга ошириб, жами 100 миллиард кВт соатга етказиш, қайта тикланувчи энергия манбалари улушини 25 фоизга етказиш, “Яшил иқтисодиёт” технологияларини барча соҳаларга жорий этиш орқали иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини 20 фоизга ошириш. Бу аниқ мақсадлар ижтимоий ва иқтисодий соҳаларда қўйилган стратегик ривожланиш масалаларини ечишни таъминлайди деб айтишимиз мумкин.

Иккинчи устувор соҳа қишлоқ хўжалиги ҳисобланади. Собиқ иттифок даврида 90 фоиз саноат корхоналари қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш билан шуғулланарди. Ҳозирги вақтда ҳам юзлаб озиқ-овқат саноати корхоналари қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш орқали фаолият юритмоқда. Қишлоқ хўжалиги мамлакатимиз аҳолисининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондириб келмоқда, унинг экспорт салоҳиятини оширишда ҳам муҳим ўрин тутмоқда. 2021 йилда озиқ-овқат маҳсулотлари ва тирик ҳайвонларнинг мамлакатимиз жами экспортидаги улуши 8,3 фоизни ташкил этган. Дастурда агросаноат корхоналарини хомашё билан таъминлаш ва ишлаб чиқариш ҳажмини 1,5 баравар ошириш, қишлоқ хўжалигининг йиллик ўсишини камида 5 фоизга етказиш, 464 минг гектар майдонни ўзлаштириш ва кластерга ажратиш, 200 минг гектар пахта ва ғалла майдонларини қисқартириш ва аҳолига очик танлов асосида узок муддатли ижарага бериш, интенсив боғлар майдонини 3 баравар ва иссиқхоналарни икки баравар кўпайтириш эвазига экспортни 1 миллиард АҚШ долларига ошириш каби стратегик мақсадлар қўйилган. Бу стратегик мақсадлар келгусида ўсиб бораётган аҳолининг эҳтиёжини қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан таъминлаш, ривожланиб бораётган қайта ишлаш саноатини хомашё билан

узлуксиз таъминлаш ва мамлакатнинг экспорт салоҳиятини оширишга олиб келади деб айтиш ўринли.

Яна бир устувор соҳа – саноатни ривожлантириш. Саноатнинг ривожланиши мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида муҳим ўрин тутди. Саноатнинг ривожланиши қишлоқ хўжалигини, озиқ-овқат саноати, енгил саноат, қолаверса, қолган барча тармоқ ва соҳаларнинг ривожланишига туртки беради, аҳолини иш билан таъминлайди ва даромадини оширади. Саноатнинг янги технология ва инновациялар асосида ривожланиши унда банд бўлган ишчиларнинг техник билим савиясини оширади ва бу саноат тармоқларининг янада юксалишига замин яратади.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, қишлоқ хўжалигининг ривожланиши маълум даражада ер ва сув ресурсларининг чекланганлиги билан белгиланади ва бу қишлоқ хўжалигининг ривожланиши интенсив йўлга ўтишини, унинг саноат асосига қўйилишини асосий мақсад қилиб қўймоқда. Хизматлар соҳаси ривожланиши эса кўп ҳолларда аҳоли даромадининг ортишига асосланади. Саноатнинг ривожланишида бундай чекловлар йўқ деса бўлади. Дастурда саноатнинг ривожланишига катта эътибор берилган ва унинг ривожланиши бўйича аниқ вазифалар белгиланган. 2026 йилга келиб, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 бараварга ошириш стратегик мақсад қилиб қўйилган. Дастурда саноат тармоқларининг ривожланишини белгиловчи аниқ вазифалар ўз аксини топган. Хусусан, мис маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини икки бараварга кўпайтириш, 8 миллиард долларлик маҳсулот ишлаб чиқариш учун асос яратиш, кимё саноатида 2 миллиард АҚШ долларига тенг маҳсулот ишлаб чиқариш, автомобиль ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 бараварга, экспорт ҳажмини 2 бараварга кўпайтириш, қурилиш, тўқимачилик ва электротехника саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини икки бараварга, чарм-пойабзал ва фармацевтика саноати маҳсулотлари ҳажмини 3 бараварга кўпайтириш масалаларини саноатнинг стратегик ривожланишига қўйилган аниқ мақсадлар деб қараш мумкин.

Тараққиёт дастурида энг муҳим ва устувор ривожлантириладиган соҳа *адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш* соҳаси ҳисобланади. Бу соҳанинг ривожланиши 34 та стратегик мақсадни ўз ичига олади. Қўйилган стратегик мақсадлар бўйича бу соҳа биринчи ўринда туради.

Мамлакатнинг муҳим ривожланиш кўрсаткичлари ҳисобланган иқтисодиётнинг барқарорлиги, ҳар хил инқирозларга чидамлилиги (устойчивость) ва иқтисодий ўсишни белгиловчи базис омил инсон капиталини ривожлантиришнинг таркибий қисмлари бўлган – тарбиялаш, маданий ўсиш,

таълим ва унинг сифати, соғлиқни сақлаш, фан, аҳолининг турмуш даражасига қўйиладиган инвестиция ҳажми ҳисобланади.

Иқтисодийнинг ўсиш ва ривожланишининг бош драйвери бўлиб, инсон капитали ва унинг пировардида яратиладиган инновациялар ҳисобланади. Умуман олганда, инсон капитали ривожланиши мамлакат стратегик ривожланишининг асосий омили ҳисобланади. Ушбу IV соҳада стратегик ривожланиш нуқталари аниқ кўрсатиб ўтилган ва улар қуйидагилардан иборат:

- мактабгача таълимдаги қамров даражасини 67 фоиздан 80 фоизга етказиш;
- 6 ёшли болаларни мактабгача тайёрлов тизими билан қамраб олиш даражасини 100 фоизга етказиш;
- 7 мингдан зиёд янги нодавлат мактабгача таълим ташкилотларини ташкил этиш;
- нодавлат таълим хизматлари кўрсатувчи ташкилотларнинг улушини 2026 йилда 8 фоизга ошириш;
- компьютер ва IT соҳасида 100 мингдан ортиқ бепул тўғараклар фаолиятини йўлга қўйиш;
- ўқитувчиларнинг ойлик маошини 1000 АҚШ доллари эквивалентига етказиш;
- олий таълим билан қамров даражасини 50 фоизга етказиш;
- 2026 йилгача нодавлат олий таълим ташкилотлари сонини 50 тага етказиш;
- “Эл-юрт умиди” жамғармаси орқали қобилиятли ёшларни хорижий олийгоҳларга юбориш кўламини 2 бараварга ошириш, уларнинг 50 фоизини техник, аниқ фанлар ва IT соҳаларига ўқитиш.

Мамлакатимизда фаолият юритаётган Президент мактабларини ташкил қилиниши учунчи ренисансга ва жонажон Ўзбекистоннинг олтин келажаги учун қўйилган биринчи олтин ғишт десак муболаға бўлмайди. Президент мактабида ишловчи хорижий мутахассис телевиденида “Бундай мактабни ҳеч қаерда кўрган эмасман” деб гапирди. Бу гапни эшитган мамлакатимизнинг ҳар бир фуқорасида фахрланиш туйғуси пайдо бўлади десак тўғри бўлади.

Ривожланиш нуқталари мамлакатимизда 2026 йилга келиб, инсон капиталининг ривожланганлик даражасини билдиради ва ундан кейинги йилларда мамлакатимизнинг ривожланишига мустаҳкам замин яратади. Ривожланиш нуқталарининг муҳимлиги ҳам шунда. Ривожланиш нуқталари бўйича қўйилган вазифаларни амалга ошириш ўз-ўзидан бўлмайди, бу ишлар жуда катта маблағ эвазига амалга оширилишини ҳам эсдан чиқармаслигимиз керак.

Ҳар қандай давлатда жамиятни барқарор ривожланишини таъминловчи устувор соҳалар бўлган таълим ва тиббиётга катта эътибор бериб келади. Таълим ижтимоий, иқтисодий ва инновацион ривожланишнинг асосий омили бўлса, тиббиёт барча соҳаларда фаолият юритадиган ишчи ва мутахассислар, уларнинг оилалари соғлом бўлишини таъминлайди. Соғлом инсон маҳсулот ишлаб чиқаради, янгилик яратади. Тиббиёт соҳасини ривожланириш 16 стратегик мақсадни ўз ичига олган.

Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси дастурида қўйилган кенг миқёсли стратегик мақсадларга эришиш асосли эканлигини мамлакатимизнинг 2020-2021 йилларда эришган ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлардан кўриш мумкин (1-жадвал). Шу йилларда ЯИМнинг ўсиши 7,4 фоиз, аҳоли жон бошига ўсиши 5,3 фоизни ташкил этган. ЯИМнинг ўсиш суръати доимий аҳолининг ўртача сони ўсиш суръатидан (2,0 фоиз) анча юқори эканлигини кўрамыз. Бу аҳолининг турмуш даражаси ўсганлигини ифодалайди. Худди шундай аҳоли жон бошига товарлар ишлаб чиқариш миқдорининг ўсиши (20,1 %), кўрсатилган бозор хизматлари ҳажмининг ўсиши (26,3 %), саноат маҳсулотининг ўсиши (6,6 %) ҳам аҳолининг турмуш даражаси яхшиланганлигидан далолат беради. Фақат қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги маҳсулотлари миқдорининг ўсиш суръати аҳолининг ўсиш суръатига тенглигини кўрамыз. Бу ерда ўзгармас таъминотни кўриш мумкин.

1-жадвал

2020-2021 йилларда мамлакатимизнинг асосий иқтисодий кўрсаткичлари

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2020 йил	2021 йил	2021 йил 2020 йилга нисбатан %да
Ялпи ички маҳсулот миқдори	млрд. сўм	602193,0	734587,7	107,4
Аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот миқдори	минг сўм	19980,3	21039,3	105,3
Товарлар ишлаб чиқариш миқдори	трлн. сўм	342,0	418,9	122,5
Бозор хизматлари ҳажми	трлн. сўм	220,0	283,3	129,0

Саноат маҳсулоти	трлн. сўм	415,5	451,6	108,7
Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги маҳсулоти	трлн. сўм	305,6	317,8	104,0
Доимий аҳолининг ўртача сони	минг киши	34232,1	34915,1	102,0
Аҳоли жон бошига кўрсатилган бозор хизматлари ҳажми	минг сўм	6426,1	8114,0	126,3
Аҳоли жон бошига саноат маҳсулоти ҳажми	минг сўм	12137,7	12934,2	106,6
Аҳоли жон бошига товарлар ишлаб чиқариш ҳажми	минг сўм	9990,6	11997,7	120,1
Аҳоли жон бошига қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги маҳсулоти	минг сўм	8927,3	9102,1	102,0

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2021 йил статистик материаллари асосида тайёрланди.

2021 йилнинг дастлабки маълумотларига кўра, аҳолининг умумий даромадлари 515,7 трлн. сўмни ташкил этган. Аҳоли умумий даромадларининг реал ўсиш суръати ўтган 2020 йилга нисбатан олганда, 112,1 фоизни ташкил этган. Аҳоли жон бошига умумий даромадларнинг реал ўсиши 2021 йилда 109,9 фоизни ташкил этган. Бу кўрсаткичнинг ўсиши ҳам аҳолининг турмуш даражаси ўсганлигини ифодалайди.

Хулоса ва таклифлар

Умуман, хулоса сифатида шуни таъкидлаш мумкинки, мамлакатимизнинг 2020-2021 йиллардаги иқтисодий ўсиш суръатлари тараққиёт стратегияси дастурини амалга ошириш иқтисодий асосга эга эканлигидан далолат беради деб айтиш мумкин.

Тараққиёт стратегияси дастури кенг қамровли, кенг миқёсли ислохотларни ўз ичига олгани учун унинг аҳамиятини битта мақолада ёритиш қийин. Шу сабабли дастурнинг айрим жиҳатлари мақолада қаралди, холос.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1). <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5), <http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojq.net/index.php /journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Курбонов Муҳиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>

11. Курбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293

https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html

12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. Journal of New Century Innovations, 6(1), 67–79.

<http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 889-892.

14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591

<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>

15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. International Journal of Research in Social Sciences, 10(3), 148-153.

16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR) ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157

<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>

17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Science and Education, 3(5), 1719-1728.

<https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>

18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).

http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . Journal of New Century Innovations, 10(2), 48–54.

<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>

20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>

21. [Ф.Қ.Бобохўжаева, \(2022\). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жihatлари. EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES, 2\(13\), 156–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>](#)
22. [Фотима БОБОХЎЖАЕВА, \(2021\). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жihatлари. Biznes-Эксперт, 3 \(159\), 39-42.](#)
23. [Холдоров, С. \(2022\). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАТЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. Архив научных исследований, 2\(1\). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>](#)
24. [Toliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. \(2021\). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems \(pp. 693-697\). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>](#)
25. [Khudoyorov Oybek Odilovich \(2020\). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking & Insurance Research, 2020, Systems \(pp. 44-48\). <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>](#)
26. [O. Khudoyorov, N Ernazarov \(2020\). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>](#)
27. [Имомқулов, Т. Б. \(2022\). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6\(1\), 57-66.](#)
28. [Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, \(2020\). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743 <http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/3815/3347>](#)
29. [Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. \(2019\). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 \(74\), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>](#)
30. [Imomkulov, T. B. \(2020\). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12\(5\), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>](#)

31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ- ҚУВВАТЛАШНИНГ ИЛҒОР ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ ВА ИМКОНИЯТЛАРИ

*ТДИУ “Молия ва Бухгалтерия ҳисоби”
кафедраси доцент в.б., иқтисодиёт
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Т.Б.Имомқулов*

Аннотация: Мақолада инвестицион фаолиятни молиявий қўллаб-қувватлашнинг илғор хориж тажрибаси ва имкониятлари жорий этиш акс этирилган. Мамлакатмизда асосий капиталга хорижий инвеститцияларни жалб қилишни замонавий усуллар жорий этишни ривожлантириш зарурияти мақолада ўз аксини топган.

Таянч сўзлар: Иқтисодиёт, инвеститция, капитал, корхона, молиялаштириш, банк, кредит, солиқ, қимматли қоғозлар, валюта, молиявий механизм.

Аннотация: В статье отражено внедрение механизмов финансового регулирования в эффективное осуществление инвестиционной деятельности. В статье отражена необходимость разработки внедрения современных методов привлечения иностранных инвестиций в основной капитал в нашей стране.

Ключевые слова: Экономика, инвестиции, капитал, предприятие, финансирование, банковское дело, кредит, налоги, ценные бумаги, валюта, финансовый механизм.

The summary: The article reflects the introduction of financial regulatory mechanisms in the effective implementation of investment activities. The need to develop the introduction of modern methods of attracting foreign investment in fixed assets in our country is reflected in this article.

Key words: Economy, investment, capital, enterprise, financing, banking, credit, tax, securities, currency, financial mechanism.

Глобаллашув шароитида мамлакатларда ялпи ички маҳсулотнинг 2020 йилда 5,2 фоизга қисқариши ҳукуматларнинг фискал ва пул-кредит сиёсатини қўллаб-қувватлаши билан инқирозга қарши курашиш бўйича ҳаракатларига қарамай, сўнгги ўн йилликлардаги энг кучли маваффақи-ятсизликка олиб келди. Пандемия келтириб чиқарадиган чуқур тушкунликнинг узокроқ чўзилиши оқибатида инвеститциялар ва халқаро капитал оқимнинг сезиларли даражада камайишидан далолат бермоқда. Жумладан, Бирлашган миллатлар

ташкilotининг статистик маълумотларига кўра, бугунги кунда мамлакатларда инвестициялар оқимининг камайганлиги кузатилмоқда.¹

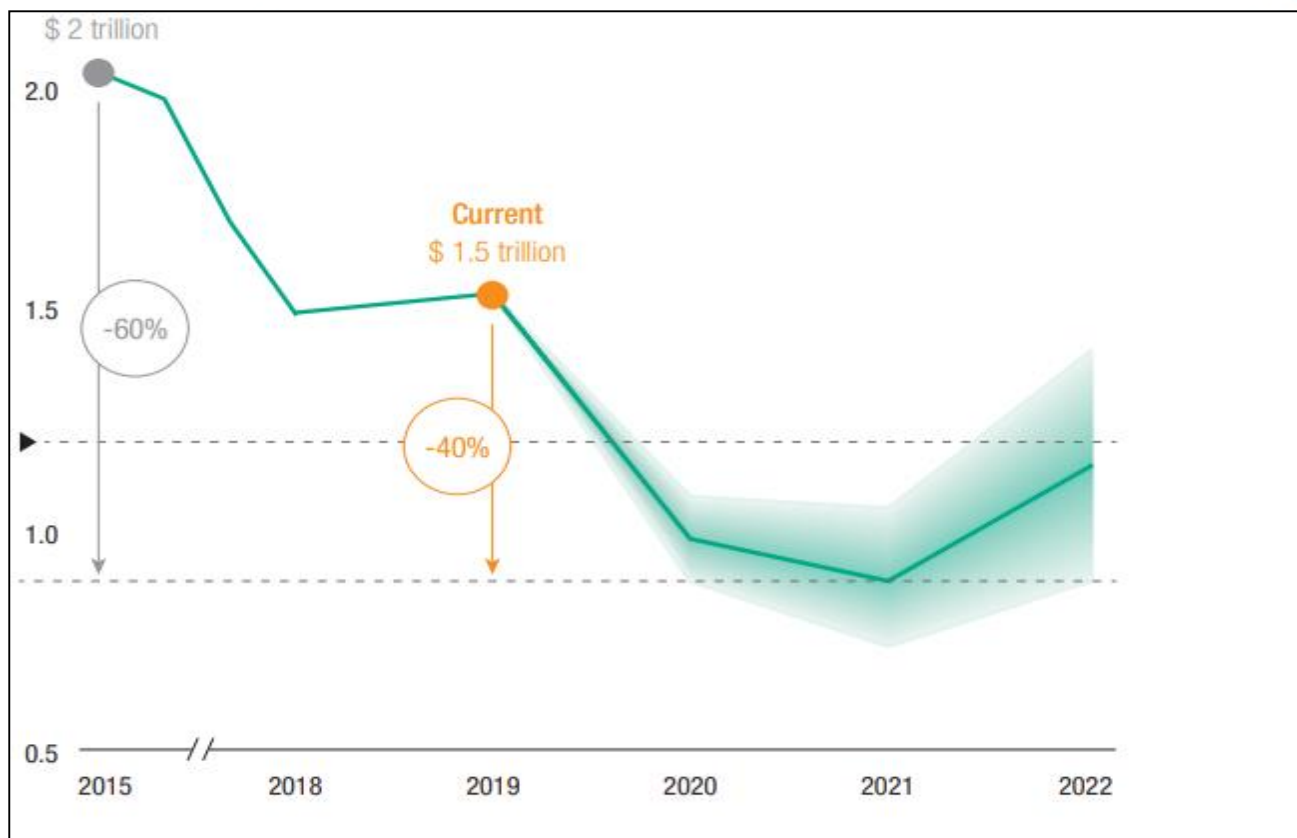
COVID-19 инқирози ташқи инвестицияларнинг кескин пасайишига олиб келди. Хорижий инвестицияларнинг глобал оқимлари 2019 йилда 1,54 трлн. доллар бўлган қийматидан 2020 йилда 40 фоизгача камайди. Бу ҳолат 2005 йилдан бери биринчи марта хорижий инвестицияларни 1 триллион доллардан пастга тушишига олиб келди. Бундан ташқари, тўғридан-тўғри инвестицияларнинг камайиши прогноз қилинмоқда. 2021 йилда эса, 5-10 фоизни ташкил этади ва 2022 йилда тикланишни бошлайди. 2022 йилда тикланиш чет ел инвестицияларининг пандемияолди тенденциясига қайтиши мумкин. COVID-19 пандемияси оқибати 2020 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг глобал оқимларига салбий таъсир кўрсатди. Ушбу молиявий ресурслар 2019 йилда 1,5 триллион доллардан кескин пасайиб, глобал молиявий инқироз пайтида эришилган маблағдан анча пастроққа тушиб кетиши ва сўнгги йиллар ичида халқаро инвестицияларнинг ўсиш суръатларини бекор қилиши кутилмоқда. Ривожланаётган мамлакатларнинг капитал оқимларга таъсирини номоён қилди, чунки экспортга йўналтирилган ва товар билан боғлиқ бўлган инвестициялар жиддий боғлиқлиги иқтисодий ўсишнинг пасайишига олиб келди.² Шунга қарамай, мамлакатлар ўзларининг ички ва ташқи имконияларидан фойдаланган ҳолда, ўзларининг иқтисодий ўсиш барқарорлигини таъминлаш концепциясини ишлаб чиқишга қарор қилди. Халқаро молия корпарацияси тавсияларига амал қилган ҳолда мамлакатлар ташқи ва ички капитал бозорларига кириш имкониятларини кенгайтиришни ривожлантириш орқали ўзларининг инвестиция салоҳиятини молиялаштиришга имкон яратди.³

Таҳлил маълумотларга таянадиган бўлсак, 2005-2022 йилларда мамлакатларда хорижий инвестицияларининг саломоғи камайганлиги (2.12-расмда) эътироф эътилганлигини кўрамыз.

¹ <https://www.worldbank.org>

² <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020>

³ <https://www.ifc.org>

1-расм. Глобал хорижий инвестициялар 2015-2022 йй. бўйича ҳолати⁴

Юқорида келтирилган расмда 2015 йилда ва 2019 йиллар оралиғида мамлакатларда глобал хорижий инвестициялар оқимининг камайиб кетганлигини кузатиш мумкин.

Шундай қилиб, инвестиция салоҳиятини молиявий қўллаб-қувватлашнинг асосий молиявий манбалари қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар.
2. Бюджетдан инвестицияни молиялаштириш харажатлари.
3. Портфел инвестицияларга қилинган харажатлар.
4. Хусусий инвестиция фондлари мабалағлари.
5. Миллий стратегик махсус зоналарида мавжуд корхоналарнинг ўз маблағлари (Designation of the National Strategic Special Zones)
6. Халқаро молия институтларининг маблағлари.

Биринчидан, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар – бу бошқа иқтисодиётда яшовчи корхонада бир иқтисодиётда инвестор томонидан доимий манфаат олиш мақсадини ақс эттирувчи халқаро инвестициялар тоифаси⁵. Сўнгги йилларда капиталнинг умумий оқимида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ролининг ортиши билан ажралиб турди. Бундан ташқари, хорижий

⁴ <https://unctad.org>

⁵ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/global-value-chains/fdi>

инвестициялар ривожланаётган мамлакатларга йўналтирилган барча хусусий капитал оқимларининг ярмидан кўпини ташкил этди⁶.

Доимий манфаатдорлик инвестор ва корхона ўртасида узок муддатли муносабатлар мавжудлигини ва инвестор корхонани бошқариш услубига сезиларли таъсир кўрсатишини англатади. Бундай қизиқиш расмий равишда тўғридан-тўғри инвестор директорлар кенгашида ёки унга тенг келадиган овоз бериш ҳуқуқининг 10 фоиз ёки ундан кўпига эгаллик қилиш ҳисобланади.

Хорижий инвестицияларни янги корхона очиш учун маблағ киритадиган ёки чет эл корхонасининг мавжуд активларини сотиб оладиган корхоналар томонидан қабул қилинган муқобил иқтисодий стратегия сифатида кўриш мумкин. Ушбу корхоналар товар ва хизматларни ишлаб чиқариш орқали корхона биринчи ташкил топган жойидан ташқари мамлакатларда халқаро савдони тўлдиришга ёки алмаштиришга ҳаракат қилади.

Хусусан, 1974 йилда Р.Кейвс мамлакатлардаги муайян иқтисодий тармоқ ичида маҳаллий корхоналардаги бир ишчига тўғри келадиган ўртача кўшилган қиймат ва трансмиллий компаниялар ўртасидаги ўзаро корреляция мавжуд эканлигини аниқлади⁷. Бошқа бир тадқиқотда ҳам АҚШдан, Франция, Германия, Япония ва Буюк Британия кирувчи тўғридан-тўғри хорижий инвеститсиянинг қайта ишлаш саноати билан ижобий боғланиши аниқланиб, чет эл инвестицияларининг инновациялар ва технологик кўшимча таъсирлар орқали саноат унумдорлигини оширишга хизмат қилиши ўз илмий асосини топган⁸. Мисол учун, хорижий компанияларнинг тўғридан-тўғри сармояларини илгари суриш ҳозирги кунда Япония глобал стратегиясининг муҳим мавзуларидан биридир⁹. Миллий ҳукуматнинг Японияни жонлантириш стратегиясида 2020 йилга келиб тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар захираларини икки баравар кўпайтириш вазифаси қўйилган. Ушбу мақсадга эришиш орқали Япония иқтисодиёти ва компаниялари қандай ўзгаради? Тўғридан-тўғри инвестиция – бу бизнесни бошқаришда иштирок этишга мўлжалланган халқаро инвестициялар. Баъзи мисолларда инвестиция йўналтирилган мамлакатда хорижий компаниялар заводлар ва илмий-тадқиқот базаларини очиш ёки мавжуд маҳаллий компаниялар билан ҳамкорлик қилиш орқали янги компаниялар ташкил этиш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Нима учун ҳозирги кунда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар Япония диққат марказида, чет эл компаниялари Японияда бизнесни амалга оширганда, кўп ҳолларда Японияда инсон ресурслари талаб қилинади. Ўсимликлар ва савдода ишлайдиган ходимлардан ташқари турли хил инсон ресурслари, шу жумладан, ривожланиш соҳасидаги

⁶ Journal of International Economics 64 (2004) 89 – 112 b, FDI and economic growth: the role of local financial markets Laura Alfaro, Areendam Chandab, Sebnem Kalemlı-Ozcanc, Selin Sayekd Harvard Business School

⁷ Caves, R (1974) “Multinational firms, Competition and productivity in the Host Country.” *Economica* 41: 176-193

⁸ Nadiri (1993) Innovations and technological Spillovers, NBER working Paper №4423

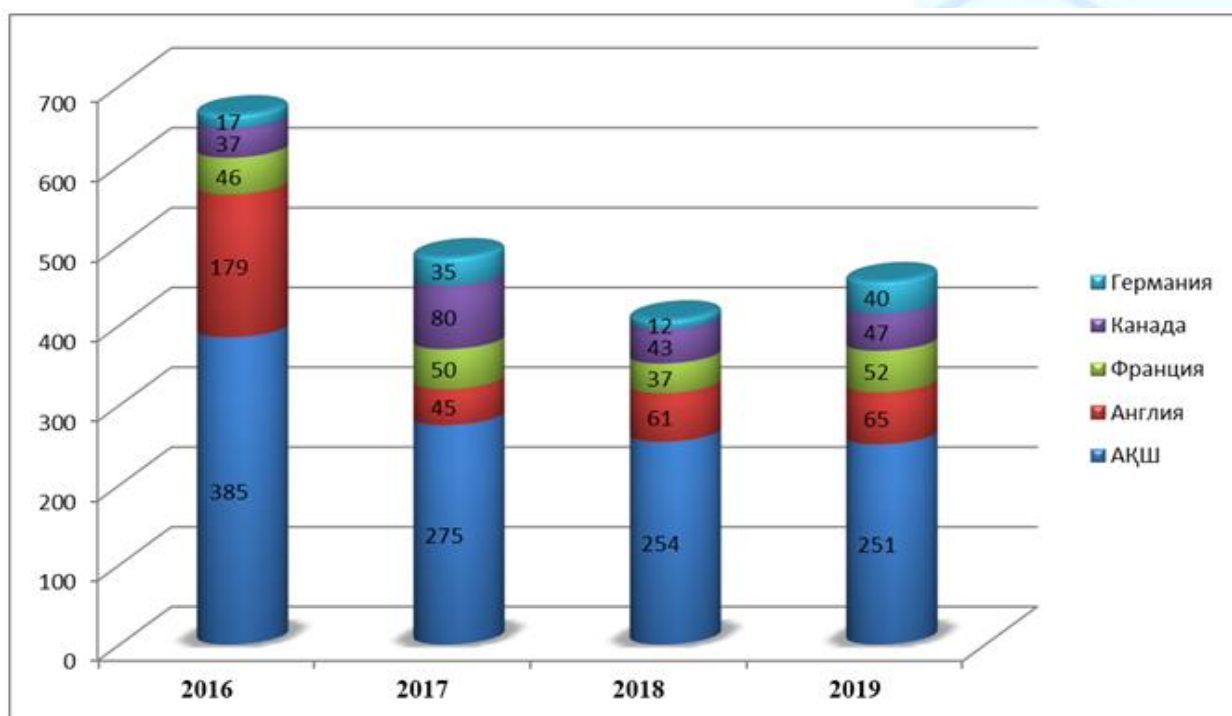
⁹ https://www.meti.go.jp/english/publications/pdf/journal2015_03b.pdf

муҳандислар ва тадқиқотлар олиб борадиган тадқиқотчилар керак бўлади. Хорижий компаниялар ўз фаолиятини бошлаган ҳудудларда иш ўринларининг ўсиши Японияга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг муҳим ижобий таъсири ҳисобланади.

Иккинчидан, ресурсларни бошқариш бўйича самарадорликни оширади.

Японияга тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар билан биргаликда менежментнинг ноу-хаулари ва техникаси каби янги бошқарув ресурслари кириб келади.

Япониядаги кичик ва ўрта корхоналар, хорижий компаниялар билан шериклик алоқаларини ўрнатганида, улар учун хорижий шерик компанияси аллақачон эгаллаган маршрутдан фойдаланган ҳолда чет элда сотиш каналларини самарали равишда кенгайтириш имконияти пайдо бўлади. Бундан ташқари, “одамларнинг” тўғридан-тўғри сармоёга мувофиқ ҳаракати – бу эътибордан четда қолдирилмайдиган нуқта. Бу эса, Японияга хориждан ташриф буюрувчилар сонини кўпайтиришга имкон яратади.

2-расм. РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАРДА 2016-2019 ЙИЛЛАРДА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ ДИНАМИКАСИ (млрд.АҚШ. долл.)¹⁰

Юқоридаги асосий таркибий қисмларга асосланиб, мамлакатимизнинг инвестицион салоҳияти мувозанатли ривожланиши учун потенциал хорижий инвестицияларни жалб қилиш аниқланади. Хориж мамлакатларини тажрибаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

¹⁰ [http:// www.unctad.org](http://www.unctad.org) маълумотлар асосида илмий тадқиқотчи томонидан тайёрланди.

Инновацион инвестиция корхоналарининг ноқулай ривожланиш эҳтимоли юқори бўлиши молиявий ресурс манбаларини кенгайтиришни талаб қилади. Турли хил салбий омиллар сабаб бўлган замонавий тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда, инвестиция лойиҳаларини баҳолаш ва умуман инвестиция оқимларини кўриб чиқиш зарур. Биринчиси ҳақида шуни таъкидлаш керакки, инвестиция лойиҳаларининг сифатини баҳолаш муаммоли бўлса ҳам, аммо баҳолаш натижаларини оқилона даражага етказиш муҳимдир.

Хулоса ўринда шуни таъкидлаш жоизки, макроиктисодий ва микроиктисодий даражада инвестицион фаолиятни молиявий таъминлашнинг ички ва ташқи манбалари бир-биридан тубдан фарқ қилади. Инвестицион фаолиятни молиялаштириш манбаларининг классификацияси (таснифи)га аниқлик киритиш зарурати инвестициялашнинг бозор моделига ўтиш жараёнидаги объектив ўзгаришлар, инвестицион жараёнларда давлат ва корхоналар функцияларининг тақсимланиши, инвестиция бозори, шунингдек асосий вазифаси сармояларни жамлаш, сўнг уларни тадбиркорлик фаолиятига жойлашдан иборат бўлган институтлар тизимининг тараққиётига боғлиқ. Бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инвестицияларни молиявий таъминлаш манбаларининг таҳлили шундан далолат берадики, умумий инвестиция харажатлари ҳажмида ички манбалар улуши турли мамлакатларда кўплаб объектив ва субъектив омилларга боғлиқ равишда жиддий фарқланиб туради. Иқтисодий адабиётларда ғарб мамлакатларида инвестицияларнинг ички ва ташқи манбалари ўртасидаги нисбат турлича баҳоланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.
https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).
<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),
<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>

5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI).Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojqi.net/index.php /journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. Архив научных исследований, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Архив научных исследований, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. Journal of New Century Innovations, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>
13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591 <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. International Journal of Research in Social Sciences, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. International Journal of Academic

Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR) ISSN: 2643-976X, Vol. 4
Issue 10, 152-157

<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>

17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>

18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).

http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48-54.

<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>

20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73-80.

<https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>

21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156-159.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>

22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.

23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>

24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>

25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48).

<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>

26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743 <http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>
29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИНИ
МОЛИЯЛАШТИРИШНИ ЙЎНАЛИШЛАРИ
DIRECTIONS OF FINANCING INVESTMENT ACTIVITIES IN THE
CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Imomkulov Tulkin Burhonovich

Lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni:

Moliya va buxgalteriya hisobi kafedراسي,

iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Tel.: +998-94-671-08-86

E-mail: t.imomqulov@tsue.uz

imomqulovtulqin@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1310-0249>

Аннотация: Мақолада инвестиция фаолиятни самарали амалга оширишда молиявий тартибга солувчи механизмларини жорий этиш акс этирилган. Мамлакатмизда асосий капиталга хорижий инвестицияларни жалб қилишни замонавий усуллар жорий этишни ривожлантириш зарурияти мақолада ўз аксини топган.

Таянч сўзлар: Иқтисодиёт, инвестиция, капитал, корхона, молиялаштириш, банк, кредит, солиқ, қимматли қоғозлар, валюта, молиявий механизм.

Аннотация: В статье отражено внедрение механизмов финансового регулирования в эффективное осуществление инвестиционной деятельности. В статье отражена необходимость разработки внедрения современных методов привлечения иностранных инвестиций в основной капитал в нашей стране.

Ключевые слова: Экономика, инвестиции, капитал, предприятие, финансирование, банковское дело, кредит, налоги, ценные бумаги, валюта, финансовый механизм.

The summary: The article reflects the introduction of financial regulatory mechanisms in the effective implementation of investment activities. The need to develop the introduction of modern methods of attracting foreign investment in fixed assets in our country is reflected in this article.

Key words: Economy, investment, capital, enterprise, financing, banking, credit, tax, securities, currency, financial mechanism.

Инвестиция фаолиятини молиялаштириш деганда, ажратилган маблағларни маълум бир инвестиция лойиҳасининг эҳтиёжлари учун фойдаланишнинг аниқ мақсадли моҳияти тушунилади. Фаолиятини молиялаштириш асосан молиявий активларга эмас, балки реал активларга

инвестицияларни жалб қилувчи инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш учун ишлатилади. Хусусан, янги турдаги маҳсулотлар ва янги технологик жараёнларни ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга йўналтирилган инновацион фаолиятини молиялаштиришнинг энг муҳим усули бўлиб хизмат қилади¹.

Иқтисодий ислохотларни амалга ошириш жараёнида инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари² мажмуини ижроси муҳим ҳисобланади.³ Иқтисодиёт тармоқларида инвестицион фаолиятини молиялаштириш бўйича мамлакатимизда иқтисодиётни либераллаштириш орқали амалга ошириш белгилаб қўйилди.

Бу борада, мамлакатимизда мавжуд ресурсларини чуқур қайта ишлаш ва юқори қўшилган қийматга эга тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминловчи юқори технологияли ишлаб чиқаришларни модернизация қилиш ва ташкил этишга қаратилган инвестиция сиёсатини янада фаоллаштириш⁴ олиб борилмоқда.⁵

Албатта, бу вазифаларни бажаришда мамлакатнинг танлаган йўли, яъни иқтисодий стратегияси муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, инвестицион фаолиятга хорижий капитал, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар мамлакатдаги иқтисодий ўсишда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Зеро, улар орқали, капитал билан бирга мамлакатга илғор, инновацион технологиялар, малакали ишчи кучи ва замонавий бошқарув малакалари ҳам кириб келади. Хусусан, мамлакатимизда инвестиция жараёнларини⁶, маҳаллий инвесторларнинг инфратузилма лойиҳаларини молиялаштириш ва қўшилган қийматнинг ишлаб чиқариш «занжирлари»ни яратиш бўйича лойиҳаларни амалга оширишдаги иштирокини рағбатлантириш учун ички манбаларни кенгайтириш йўли билан фаоллаштириш алоҳида эътибор қаратилмоқда⁷.

Бугунги кунда иқтисодиётни ривожлантириш борасида инвестицион фаолиятни молиялаштириш манбаларини қўйидагиларни ўз ичига олади.

¹ “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2021 yil

² Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида- Халқ сўзи <http://xs.uz>. 26.12.2019 йил.

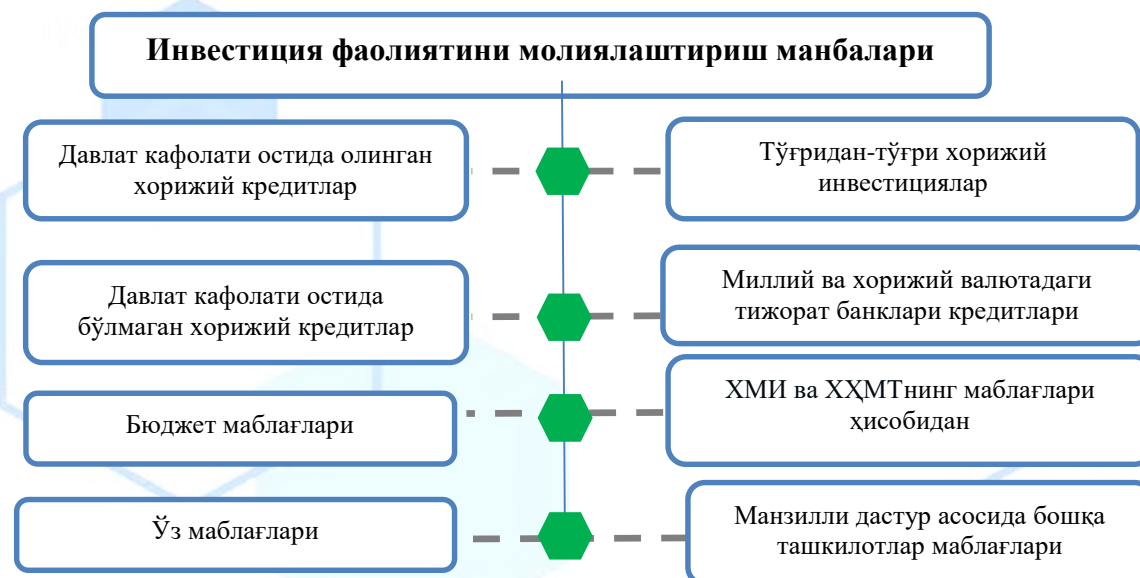
³ <https://www.lex.uz/docs/4664142>

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.01.2020. ПҚ-4563-сон Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган Инвестиция дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида <https://lex.uz>

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 9 январдаги “Ўзбекистон республикасининг 2020 -2022 йилларга мўлжалланган инвестиция дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4563-сонли қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 18.08.2020 й., 06/20/6042/1190-сон

⁶ <https://lex.uz/docs/4978202>

⁷ <https://lex.uz/docs/4978202>

1-расмда Инвестиция фаолиятини молиялаштириш манбалари⁸

Иқтисодий жиҳатдан асослангилган инвестиция лойиҳаларининг уларни молиялаштириш манбалари аниқ белгиланган ҳолда самарали амалга оширилишини таъминлайдиган, шунингдек, уларни амалга ошириш бўйича маблағларнинг нооқилона сарфланишини истисно этадиган, мамлакатни ривожлантириш давлат дастурларини шакллантириш ва молиялаштиришнинг сифат жиҳатдан янги тартиби жорий этилди.

Хусусан, мазкур мамлакатлар амалиётида инфляция даражаси юқорилиги ҳамда инвестицион муҳит жозибдорлиги нисбатан пастлиги, молиялаштириш манбаларининг барқарор эмаслиги натижасида корхона ва ташкилотларнинг инвестицион фаолиятини молиялаштириш амалиётига таъсир этаётган салбий жиҳатларни бартараф этиш илмий тадқиқотнинг муҳим йўналишларидан ҳисобланади.

Бундай шароитда Ўзбекистонда юритилаётган фаол инвестиция сиёсати мамлакат миллий иқтисодиётининг истикболдаги рақобат-бардошлигини оширишнинг муҳим молиявий омили сифатида хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган Инвестиция дастурида: 850,5 трлн. сўм инвестициялар, шу жумладан, 35,5 млрд. АҚШ доллари миқдоридаги хорижий инвестициялар ўзлаштирилишини назарда тутувчи⁹ инвестиция жалб қилиш бўйича, жами 206 та янги ишлаб чиқариш қувватлари ва 31 мингдан зиёд иш ўринлари яратилишини назарда тутувчи 2020

⁸ Маълумотлар асосида илмий тадқиқотчи томонидан тузилган

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.01.2020. ПҚ-4563-сон Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган Инвестиция дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида <https://lex.uz>

йилда йирик ишлаб чиқариш объектлари ва қувватларини ишга тушириш манзилли дастури¹⁰ амалга оширилди.

Бугунги глобаллашув жараёнлари жадаллашаётган шароитда мамлакат иқтисодиётининг юқори суръатларда ўзгаришига таъсир кўрсатадиган соҳалардан яна бири – бу халқаро иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантириш, халқаро молия бозори институтлари билан алоқаларни кенгайтиришни талаб этади. Бундан ташқари, асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг фаоллик кўрсаткичи ҳудудлар кесимида 3 та категорияга ажратилиб, ўрганиб чиқилди (1- жадвалга қarang).

1-жадвал.

Асосий капиталга инвестицияларда ҳудудларнинг улуши¹¹

Жамига нисбатан фоизда

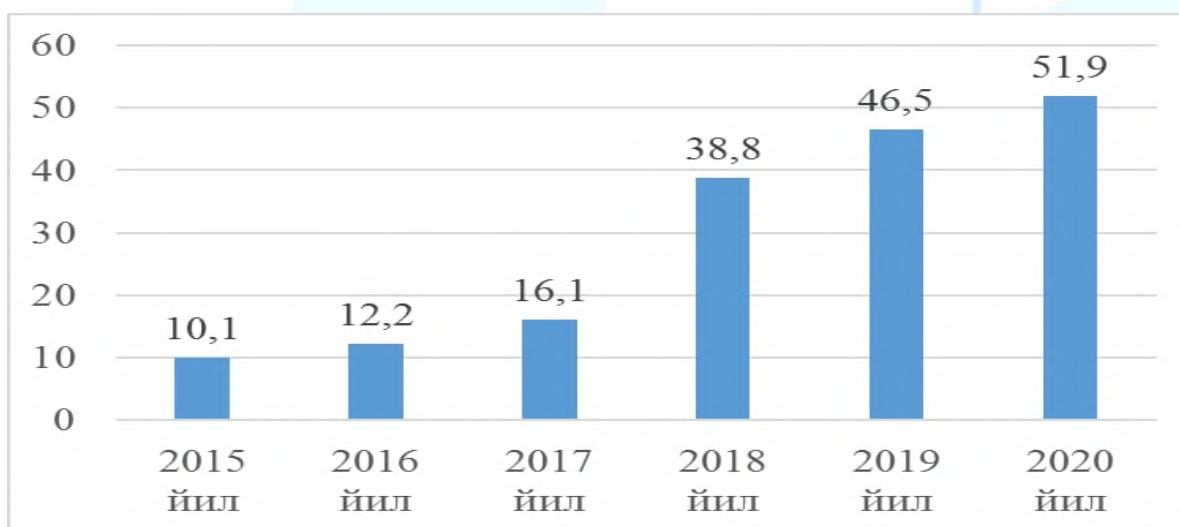
Фаоллик кўрсаткичи	2015 йил	2016 йил	2017 йил	2018 йил	2019 йил
Юқори	Тошкент ш.	Тошкент ш.	Тошкент ш.	Тошкент ш.	Тошкент ш.
	ҚҚР	Қашқадарё	Бухоро	Тошкент	Тошкент
	Қашқадарё	Бухоро	Қашқадарё	Қашқадарё	Хоразм
	Тошкент	Тошкент	Тошкент	Тошкент	Сурхондарё
	Бухоро	ҚҚР	Самарқанд	Навоий	Жиззах
Ўртача	Самарқанд	Самарқанд	Наманган	Бухоро	Фарғона
	Фарғона	Навоий	Сурхондарё	Наманган	Самарқанд
	Наманган	Наманган	Навоий	Сурхондарё	ҚҚР
	Навоий	Фарғона	Фарғона	Самарқанд	Бухоро
	Андижон	Сурхондарё	ҚҚР	ҚҚР	Наманган
Паст	Сурхондарё	Андижон	Андижон	Фарғона	Андижон
	Хоразм	Хоразм	Хоразм	Андижон	Навоий
	Жиззах	Жиззах	Жиззах	Жиззах	Қашқадарё
	Сирдарё	Сирдарё	Сирдарё	Сирдарё	Сирдарё

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.01.2020. ПҚ-4563-сон Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган Инвестиция дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида <https://lex.uz>

¹¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

2.1 жадвалга келтирилган Асосий капиталга инвестицияларни жалб қилиш бўйича ҳудудларнинг улуши ўз аксини топган. Мазкур жадвал маълумотлари уч асосий қисимга бўлиб таҳлил қиладиган бўлсак. 2015 йилда Тошкент ш. Ва ҚҚР бўладиган бўлса, 2019 йилга келиб Тошкент ш. ҳамда Тошкент вилояти юқори ўринларни эгаллаган. Бўндан ташқари, 2019 йилда ўрта поғонада Фарғона, Самарқанд, ҚҚР, Бухоро, Наманган вилоятлари улушига тўғри келади. Шу ўринда, 2019 йилда эса паст кўрсаткичлар Андижон, Навоий, Қашқадарё, Сирдарё вилоятлари ташкил этаган.

Қуйидаги 2-расмда ушбу маблағлар ҳисобидан тижорат банклари томонидан инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш жараёнидаги таҳлилий маълумотлар келтирилган.

2-расам. Тижорат банклари томонидан инвестицион лойиҳаларни ажратилган кредитлар (трлн. сўм)¹²

Инвестиция фаолияти кўрсаткичларининг сезиларли ўсиши ХМИ ва ХХМТ томонидан мамлакатимизга ажратиладиган маблағлар оқимининг кўпайиши билан ҳам боғлиқ бўлиб, уларнинг асосий қисми Япония ҳукуматининг молия ташкилотлари – ЈСА, ЈВІС (умумий ҳажмга нисбатан 20 фоиз ёки 470,8 млн. доллар), Осиё тараққиёт банки (16,6 фоиз ёки 380,0 млн. доллар), Жаҳон банки (11,2 фоиз ёки 256,8 млн. доллар), Ислом тараққиёт банки (3,6 фоиз ёки 81,2 млн. доллар) ва бошқаларга тўғри келади. Ушбу маблағлар нефть-газ саноати (884,3 млн. доллар), қишлоқ ва сув хўжалиги (461,9 млн. доллар), кимё саноати (272 млн. доллар), энергетика (205,7 млн. доллар), транспорт-логистика секторлари (171 млн. доллар), соғлиқни сақлаш (70,0 млн.

¹² Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари асосида тайёрланди

доллар) ва таълим соҳасидаги (32,4 млн. доллар) лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилди¹³.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, инвестиция капиталини шакллантириш тизими мулкчилик шакли ва молиялаштириш манбаларига мос ҳолда такомиллашиб бориши керак. Бундан ташқари, инвестициялаш субъектлари ташкилий тузилмаларининг бозор иқтисодиёти талабларига мос равишда ўзгариши инвестициявий фаолиятни ривожлантириш ва иқтисодиётни диверсификациялашга кўмак беради.

Инвестиция салоҳиятини молиявий қўллаб-қувватлаш борасида диссертация илмий ишининг янгиллиги сифатида, Марказий банк томонидан қуйидагиларни амалиётга жорий қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

1. Мамлакатимизда фаолият юритаётган корхона ва ташкилотлар учун экспорт билан боғлиқ ва савдо операцияларини амалга ошириш мақсадида тижорат банклари томонидан экспортolni молиялаштириш механизмларини жорий қилиш, ички молиявий ресурс манбаи сифатида Экспортни рағбатлантириш агентлиги молиявий ресурсларидан фойдаланиш.

Экспорт ва инвестицияларни ривожлантириш бўйича ҳукумат комиссиясининг 2020 йил 13 ноябрдаги 23-сонли баённомасига мувофиқ Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан тижорат банкларига экспорт билан боғлиқ савдо операциялари ва экспортolni молиялаштириш кредитлари учун молиявий ресурслар тақдим этишнинг вақтинчалик тартиби тасдиқланди.

Ушбу тартибга кўра, Экспортни рағбатлантириш агентлигидан тижорат банкларига 100 млн. АҚШ доллари ажратиш орқали банклар томонидан тадбиркорлик субъектларининг инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда комплекс ёндашув татбиқ этилиши ҳамда банк хизматлари такомиллаштирилишига замин яратиш кўзда тутилди. Шунингдек, экспортolni амалиётларида зарур айланма маблағларни шакллантиришда қўшимча тарзда қисқа муддатли инвестициялашга оид бошқа турлари (факторинг, форфейтинг, инвойс дискаунтинг)ни қўллаш амалиётининг тижорат банкларида кенгайтириши мазкур соҳага яқин келажакда хорижий инвесторлар маблағларини ҳам жалб қилиниши сезиларли даражада ортишига имкон беради. Бунинг натижасида Экспортни рағбатлантириш агентлигидан тижорат банкларига 100 млн. АҚШ доллари маблағлари ҳисобидан ажратиш банклар томонидан ҳудудлар кесимида молиявий ресурслар бўйича. Маълумки, Экспорт ва инвестицияларни ривожлантириш бўйича ҳукумат комиссиясининг 2020 йил 13 ноябрдаги 23-сонли баённомасига мувофиқ Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан тижорат банкларига экспорт билан боғлиқ савдо операциялари ва экспортolni

¹³ Имомқулов Т.Б. Халқаро молия институтлари иштирокида инвестицион салоҳиятни молиявий қўллаб-қувватлаш истиқболлари (Самарқанд вилояти мисолида) // “Ўзбекистоннинг халқаро молия тизимига интеграциялашувини кучайтириш йўллари” мавзусида республика миқёсида ўтказилган илмий-амалий конференция материаллари тўплами. ТМИ, 2020 йил 14 ноябрь 69-бет

молиялаштириш кредитлари учун молиявий ресурслар билан таъминлаш белгиланган. 2021 йилда бориб, Экспортни рағбатлантириш агентлигидан тижорат банкларига 100 млн.АҚШ доллари ажратиш орқали банклар томонидан тадбиркорлик субъектларининг инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда комплекс ёндашув мақсад қилиб белгиланган. Ҳақиқатда ҳам, бу борада Ўзбекистон Республикасида тижорат банклари томонидан экспорт олди молиялаштириш кредитлари илмий тадқиқот натижасида таҳлил қиладиган бўлсак, бугунги кунда 55,2 млн. АҚШ доллари экспорт олди молиялаштиришга эришилган. Шу билан бир қаторда, мамлакатимизда 2017-2020 йилларда 19 та давлат билан амалга оширилган 55 та олий ва юқори даражадаги ташрифлар давомида имзоланган экспорт шартномалари сони 739 донга шунинг асосида 13,58 млрд.АҚШ.доллари миқдорида экспорт амалга оширилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.
https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).
<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),
<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*.Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.-
<https://www.tojqi.net/index.php /journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898.
<https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>

8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>
13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591 <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157 <http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892). http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . Journal of New Century Innovations, 10(2), 48–54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80.
<https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.К.Бобохўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Biznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). Извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - *Journal of Critical Reviews*, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомқулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Journal of new century innovations*, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. *Test Engineering and Management*, Volume 83, 1733-1743

<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>

29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. *European Journal of Business and Management*, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КОРХОНАЛАРДА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ ВА ТАҲЛИЛИНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

*ТДИУ, Молия ва бухгалтерия ҳисоби
кафедраси катта ўқитувчиси
Фарходовна Ирода Урманбекова*

Аннотация: Иқтисодий рақамлаштириш шароитида электр энергиясини ишлаб чиқариш корхоналарида харажатлар ҳисоби ва таҳлилининг назарий, методологик ва амалий жиҳатлари махсус, мураккаб тадқиқот объекти сифатида ўрганиш долзарб ва илмий-амалий аҳамият касб этади. Мазкур мақолада харажатлар, ишлаб чиқариш харажатлари мазмуни ва тавсифи очиқ берилган. Электр энергияси ишлаб чиқаришда харажатлар ҳисобининг мақсади ва вазифалари кўрсатилган.

Калит сўзлар: харажатлар, электр энергиясини ишлаб чиқариш, маҳсулот таннархи, калькуляция моддалари, харажатлар таҳлили, таннарх ҳисоби.

Аннотация: В условиях цифровизации экономики изучение теоретико-методологических и практических аспектов учета затрат и анализа предприятий по производству электроэнергии имеет актуальное и научно-практическое значение. В данной статье раскрывается содержание и характеристика затрат, себестоимости продукции. Указаны цель и задачи учета затрат при производстве электроэнергии.

Ключевые слова: затраты, производство электроэнергии, себестоимость продукции, статьи калькуляции, анализ затрат, учет затрат

Annotation: In the context of the digitalization of the economy, the study of theoretical, methodological and practical aspects of cost accounting and analysis of enterprises for the production of electricity is of relevant and scientific and practical importance. This article reveals the content and characteristics of costs, production costs. The purpose and objectives of cost accounting in the production of electricity are indicated.

Key words: Key words: costs, electricity generation, production cost, costing items, cost analysis, cost accounting.

Электр энергияси саноати ҳар бир мамлакатда саноатнинг таянч асоси бўлиб, иқтисодий ўсишни таъминлашни ишлаб чиқарилаётган электр энергияси ҳажмининг ўсишисиз тасаввур этиб ҳам, таъминлаб ҳам бўлмайдди. Шу жиҳатларни ҳисобга олиб Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар

стратегияси тўғрисида”ги Фармонида “...янги электр энергия ишлаб чиқариш қувватларини қуриш ва мавжудларини модернизация қилиш, паст кучланишли электр тармоқлари ва трансформатор пунктларини янгилаш асосида аҳолини электр энергияси ҳамда бошқа ёқилғи-энергия ресурслари билан таъминлашни яхшилаш, шунингдек, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш” муҳим вазифа эканлиги белгилаб олинган эди.

Бундан ташқари, Хукуматимиз томонидан кейинги йилларда энергетика соҳасига оид муаммоларни ҳал этишга қаратилган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларда мамлакатимизда замонавий шароитларда электр энергетика тармоғида рақобат муҳитини ривожлантириш, соҳага инвестицияларни жалб қилишни жадаллаштириш, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада энергия сифимини қисқартириш, энергияни тежайдиган технологиялар ва тизимларни жорий этиш, магистраль электр тармоқларидан фойдаланиш ва уларни ривожлантириш, таъминот тизимидаги корхоналар ўртасида ўзаро ва таъминот корхоналари ҳамда электр энергияни якуний истеъмолчилар ўртасидаги дебиторлик ва кредиторлик қарздорликларини камайтириш вазифаларини белгилаб берди.

Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида электр энергиясини ишлаб чиқариш корхоналарида харажатлар ҳисоби ва таҳлилининг назарий, методологик ва амалий жиҳатлари махсус, мустақил тадқиқот объекти сифатида етарли даражада ўрганилмаганлиги ушбу масаланинг долзарблигини ва илмий-амалий аҳамиятга эга эканлигини белгилаб беради.

Харажатлар - бу кўзланган мақсадларга (маҳсулот ишлаб чиқариш, товарлар хариди, хизматлар кўрсатиш, ишларни бажариш, лойиҳаларни амалга ошириш) эришиш учун сарфланган барча ресурслар қийматининг пулдаги ифодасидир. Ушбу атама жуда кўп маънога эга бўлиб, турли хил вазиятларда турли хил типдаги харажатлар қўлланилади. Масалан, ишлаб чиқариш корхоналарида маҳсулотни ишлаб чиқариш ва харидорларга сотиш учун кўплаб харажатлар амалга оширилади. Буларга материал харажатлар, меҳнат ҳақи харажатлари, машина ва асбоб-ускуналарнинг амортизацияси харажатлари, таъмирлаш харажатлари, ходимларни овқатлантириш ва тиббий хизмат кўрсатиш харажатлари, электр-энергия харажатлари, маҳсулотларни сақлаш, реклама қилиш, харидорларга етказиб бериш, менежерларнинг иш ҳақи, телефон ва интернет харажатлари ҳамда бошқа харажатларни киритиш мумкин. Харажатларнинг тури ва миқдори ташкилотнинг фаолият хусусиятлари, унинг ҳажми бошқа омилларга боғлиқ бўлади.

Корхонанинг ишлаб чиқариш харажатлари деб, маҳсулотни ишлаб чиқариш билан боғлиқ бевосита ва билвосита харажатларига айтилади. Уларга бевосита

ва билвосита хом-ашё, материал, ёқилғи, амортизатсия ажратмаси, ишчи-хизматчиларга иш ҳақи ва маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бошқа харажатлар киради.

Агар бир хил маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ харажатларнинг жами суммасини ишлаб чиқарилган маҳсулот сонига тақсимласак, ишлаб чиқарилган бир бирлик маҳсулотнинг таннархини топамиз. Таннарх кўрсаткичи хўжалик субъекти фаолиятида муҳим сифат кўрсаткичларидан бири ҳисобланади. У қанча паст бўлса, ишлаб чиқариш рентабеллиги шунча юқори бўлади.

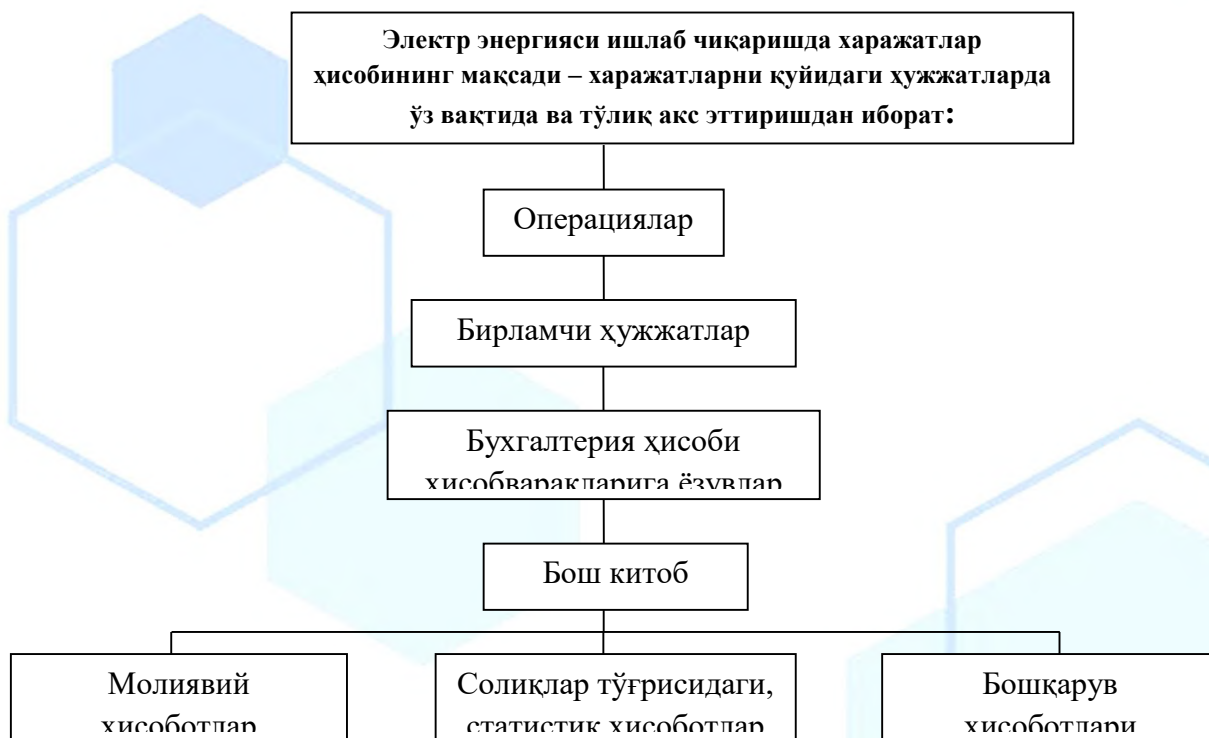
Маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари калькуляция моддалари бўйича ишлаб чиқариш турлари, харажатларнинг вужудга келиш жойлари, маҳсулот турлари бўйича бухгалтерия ҳисобида акс эттирилади. Харажатларни ҳисобга олиш ҳамда маҳсулот таннархини калькуляция қилишдан асосий мақсад ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатларни ўз вақтида, тўлалигича, ҳаққоний аниқлаш, шу билан бирга айрим маҳсулотларнинг ҳақиқий таннархини ҳисоблаш, хўжалик субъекти ресурслари, пул маблағларини ишлатилиши устидан назоратни ўрнатишдир.

Хўжалик субъекти ҳамда уни бошқариш нуқтаи-назаридан эса харажатларнинг умумий суммаси, алоҳида ишлаб чиқариш бўлинмаларининг унумли, унумсиз харажатлари ва бошқалар ҳақидаги ахборотлар йиғишни талаб этади.

Шундай қилиб, харажатларни ҳисобга олиш ҳам молиявий ҳисобнинг, ҳам бошқарув ҳисобининг энг муҳим қисмлари бири сифатида майдонга чиқади. Мана шу асосда электр энергияси ишлаб чиқаришда харажатлар ҳисоби олдидаги вазифаларни аниқлаш мумкин.

Электр энергияси ишлаб чиқаришда харажатларни ҳисобга олишнинг асосий мақсади – ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатларни ўз вақтида, тўлалигича ва ҳаққоний баҳода харажатларни бухгалтерия ҳисоби счётларида акс эттириш, харажатлар билан боғлиқ бўлган муомалаларни икки ёқлама ёзув усулида бухгалтерия ҳисобида акс эттириш, шу билан бирга айрим маҳсулотларнинг ҳақиқий таннархини ҳисоблаш ҳамда корхона товар моддий захираларини қийматини баҳолаш, дастлабки ҳужжатлардан фойдаланиб бухгалтерия ҳужжатларида акс эттиришдан иборат (1-расм).

Халқаро ҳисобда харажатларни ҳисобга олиш ҳамда маҳсулот таннархини калькуляция қилишдан асосий мақсад харажатларни бошқариш, ишлаб чиқаришни режалаштириш, ишлаб чиқариш харажатлари устидан назорат қилиш, бошқарувчини ахборот билан таъминлаш, корхонанинг келажакдаги истиқболи учун керакли қарорлар қабул қилишдан иборат.

1-расм. Электр энергияси ишлаб чиқаришда харажатлар ҳисобининг мақсади.

Ишлаб чиқариш корхоналарининг ҳамда иқтисодиётнинг бош мақсади – кам русурс сарфлаб, маҳсулот сифатига салбий таъсир кўрсатмасдан, кўп фойда олишдир. Фойда олиш учун аҳамиятли бўлган иқтисодий атамаларни қуйида санаб ўтаемиз: нарх, талаб, таклиф, даромад, харажат ва таннарх. Электр энергияси ишлаб чиқарувчи корхоналар ушбу соҳада давлат монополияси ҳамда маҳсулот баҳоси ўрнатилишига оид давлат сиёсати юритилиши сабабли ишлаб чиқарилган маҳсулотни қандай нархда сотилишини, бозордаги талаб ва таклифни ҳамда қанча даромад олинишини олдиндан билмайди. Шунинг учун, фақат маҳсулот таннархини ва харажатларни тўғри бошқариш, режалаштириш, ортиқча харажатларни камайтириш эвазига даромад ўзгармасдан қолганда ҳам фойдани кўпайтириш имконияти бор.

Харажатлар ҳақидаги маълумотлар, биринчи навбатда, корхона фаолиятининг молиявий натижаларини аниқлаш учун зарурдир. Бундай ахборот кредитор, инвестор, банк, солиқ инспекцияси каби ташкилотлар учун катта аҳамиятга эга. Айниқса, корхонанинг фойда солиғини харажатлар ҳақидаги ахборотсиз ҳисоб-китоб қилиш мумкин эмас.

Шундай қилиб, харажатларни ҳисобга олиш молиявий ҳисобнинг ҳамда бошқарув ҳисобининг энг муҳим вазифаларидан биридир. Мана шу асосда харажатлар ҳисоби олдидаги вазифаларни аниқлаш муҳим аҳамият касб этади.

Бу вазифалар бошқарув ҳисобининг асосий мақсадини бажаришга имкон беради. Масалан, харажатларни уларнинг пайдо бўлиш жойлари ва жавобгар

хўжалик марказлари бўйича ҳисобга олиш энг муҳим бошқарув қарорларини қабул қилишга имкон яратади.

Демак, харажатларни ҳисобга олишнинг қуйидаги вазифаларини таъкидлаш лозим:

- алоҳида ишлаб чиқариш жараёнлари ёки бўлинмалари бўйича харажатлар ҳисобини ташкил қилиш ва улар устидан назоратни таъминлаш;
- алоҳида маҳсулот турлари бўйича асосий ишлаб чиқариш харажатлари ҳақидаги маълумотни шакллантириб бориш;
- корхонанинг ишлаб чиқаришдан ташқари барча бошқарув харажатларининг таҳлилий маълумотларини йиғиб бориш ва уларнинг талқинини амалга ошириш.

Бу вазифалардан кўриниб турибдики, ҳисоб ва таҳлил бухгалтерия ҳисобининг бир-бири билан чамбарчас боғланган икки томонидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>

2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137

3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).

<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>

4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),

<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>

5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojq.net/index.php/journal/article/view/4494>

6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>

7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1).

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>

8. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>

9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.

10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>

11. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293

https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html

12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. Journal of New Century Innovations, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.

14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591

<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>

15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.

16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157

<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>

17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>

18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).

http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54. <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобохўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жihatлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жihatлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48). <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - *Journal of Critical Reviews*, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомқулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Journal of new century innovations*, 6(1), 57-66.
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. *Test Engineering and Management*, Volume 83, 1733-1743

<http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>

29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>

30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. *European Journal of Business and Management*, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>

31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

БАНК ТИЗИМИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА
РАҚАМЛАМЛИ БАНК ТЕХНОЛОГИЛАРИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ
IMPLEMENTATION OF DIGITAL BANKING TECHNOLOGIES IN
THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE BANKING SYSTEM

ХУДОЁРОВ О.О.- PhD доцент ТДИУ

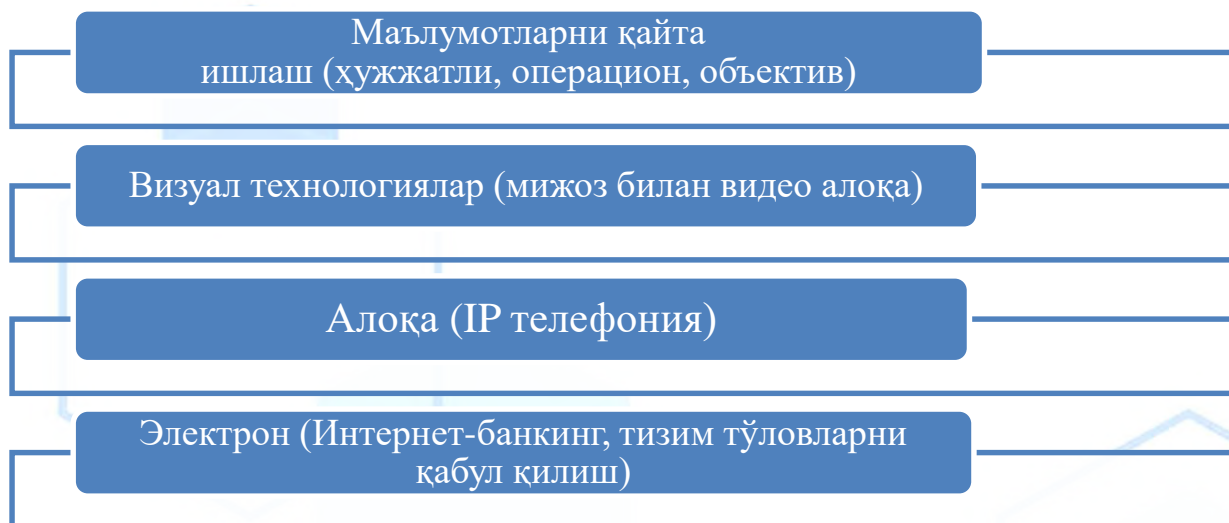
Анатоция. Today, in our country, it is important to improve the quality of banking services provided to the population by commercial banks, to ensure their popularity, and to develop the provision of retail banking services to the population. In ensuring this, the role of information and communication technologies is extremely large, and the issue of introducing new types of banking services using them is urgent.

Калит сўзи. *Big data, Ip, транзакция, интерактив, E-Trade, интернет-банкинг, технология*

Бугунги кунда банк сектори турли хил янгиликларга бўлган катта иштиёқ билан ажралиб туради. Умуман олганда, банкларнинг ўрни ўтган асрларда унчалик ўзгармаган бўлсада, уларнинг ўзaro муносабатлари, шу жумладан, миждозлар билан ишлаш усуллари доимий равишда ривожланиб, модернизация қилинмоқда. Ҳаётнинг тезлашиб бораётган суръати вақт қийматини кескин оширди ва масофавий хизматларга катта талабни яратди.

Шу сабабли, молия институтлари ва уларнинг миждозлари ўртасидаги масофавий ҳамкорлик тамойилларига асосланган масофавий банк хизмати (МБХ) деб аталадиган тизим пайдо бўлди ва тез орада молиявий хизматлар бозорида ўз ўрнини топди. Ҳозирда бу тизим асосан мобил ва интернет-банкингни ўз ичига олади.

Ҳозирда тижорат банклари томонидан қўлланилаётган рақамли технологияларини бир шартли равишда тўртта турда таснифлаш мумкин. Булар маълумотларни қайта ишлаш, визуал технологиялар, коммуникацион, электрон технологиялардан ташкил топади (1-расм).

1-расм. Тижорат банкларида рақамли технологиялар таснифи¹

Юқорида айтиб ўтилганидек, банк соҳасида тез-тез фойдаланиш ахборот технологиялари соҳасида қайд этилган бўлиб, улар орқали банк ходимлари потенциал мижозлар ҳақида маълумот олишлари, банк бўлимлари ва банк мижозлари ўртасида самарали ҳужжат айланишини ташкил қилишлари мумкин.

Биометрика банк соҳасидаги энг янги тенденциялардан биридир. Биометрик маълумотлар орқали маҳаллий банклар мижозларнинг банк карталаридаги фирибгарлик ҳаракатлари фоизини камайтирди. Шунингдек, биометрика ёрдамида мижозлар ўз шахсини тасдиқлашда банкнинг ишонч телефониغا мурожаат қилиб, масофавий хизматлардан тезроқ фойдаланишлари мумкин.

Кейинги йилларда хорижий амалиётда рақамли банк сектори технологияларининг навбатдаги тури – интерактив брокерлик хизматлари жадал ривожланмоқда. Ушбу хизмат мижозларга компанияларнинг акцияларини ва қимматли қоғозларни пул маблағларини ўтказиш орқали сотиб олиш имкониятини тақдим этишни назарда тутди.

Бундан ташқари, хорижий банкларда Интернет-банкнинг ёрдамида брокерлик операцияларини амалга ошириш имконини берувчи махсус платформа мавжуд. Ушбу платформада рўйхатдан ўтиш банкнинг бош саҳифаси ёрдамида амалга оширилади.

Ушбу хизмат мижозларга E-Trade брокерлик тармоғи операциялари ёрдамида инвестицияларини бошқариш имконини беради. 2015 йилдан бошлаб ривожланган мамлакатлардаги хорижий банклар рақамли технологияларнинг бир қатор йўналишларини фаол жорий қила бошладилар (2-расм).

¹ Эскиндаров М. А., Соловьев В. И., ред. Парадигмы цифровой экономики: Технологии искусственного интеллекта в финансах и финтехе. М.: Когито-Центр; 2019. 325 с.

2-расм. Хорижий банкларда қўлланиладиган янги рақамли технологиялар².

Сунъий интеллект. Бу технология чет эл банкларида бир қатор вазифаларни ҳал қилишда қўлланилади, лекин унинг асосий мақсади зарур воситаларни ишлаб чиқиш орқали мижозларнинг эҳтиёжларини қондиришдир. Бундан ташқари, банк соҳасида сунъий интеллект банк маҳсулотлари ва таклифларини шахсийлаштиришга қаратилган. Сунъий интеллект орқали хорижий банклар доимий ва потенциал мижозлардан олинган маълумотларни йиғиш ва қайта ишлашга сарфланадиган вақтни қисқартирди. Хорижий банклар фаолиятига жорий қилинган сунъий интеллект, шунингдек, VIP-мижозларга қафтларини сканерлаш орқали банк хужайраларига киришни таъминлаш имконини беради; мижозларни овоз, юз ифодалари ва юзни таниб олиш орқали аниқлаш.

Қўшма Штатларда бу турдаги технология жуда кенг тарқалган ва кўпроқ банклар буни ўз фаолиятларида жорий қилганлар. Маҳаллий амалиётда ушбу технология нисбатан яқинда қўлланила бошланди (2019 йил охиридан бошлаб). "Сбербанк" ОАЖ ўз фаолиятига сунъий интеллектни жорий этган биринчи маҳаллий банк бўлди. Ушбу банк мижозларнинг онлайн хизматлардаги энг тез-тез содир бўладиган ҳаракатларини таҳлил қилиш учун сунъий интеллектдан фойдаланади ва бу ҳаракатларнинг такрорланишини таклиф қилади. Маҳаллий банк муҳотида сунъий интеллектнинг диққат марказида ҳозирда хорижий банклар билан солиштирганда жуда чекланган. Бу факт, биринчи навбатда, ушбу технологияни ишлаб чиқиш ва жорий этишнинг юқори харажатлари билан боғлиқ, аммо сиз билганингиздек, маҳаллий банклар эркин нақд пул билан чекланган.

Big Data. Ушбу рақамли технология хорижий мамлакатларда кенг қўлланилади. Банк секторидаги Big Data катта ахборот оқимларини таҳлил қилиш имконини беради. Қоидага кўра, ушбу технология хорижий банкларда

² Андреева М. ВТБ24 переходит на искусственный интеллект / ComNews, 2017. URL: <https://www.comnews.ru/content/106565/2017-04-04/vtb24-perehodit-na-iskusstvennyy-intellekt>.

потенциал мижозларни баҳолаш, меҳмонхона имиджи ва унинг рақобатбардош позициясини таҳлил қилиш учун қўлланилади.

Big Data орқали хорижий банклар ходимлари интернетдаги “рақамли излар”ни кузатиши мумкин, бу эса ўз навбатида мижозлар учун индивидуал таклифлар яратиш имконини беради. Бундан ташқари, Big Data орқали олинган маълумотлар банкларга мижозларни сегментациясини амалга ошириш, сегментлар контекстида асосий таклифларни шакллантириш имкон беради. Россия амалиётда ушбу турдаги рақамли технология фақат учта банкда қўлланилади: Тинкофф Банк, Сбербанк ва ВТБ Банк.

Чатботлар хорижий банклар орасида кенг тарқалди. Ушбу технология орқали банк соҳасида салл-марказларнинг иш юки камайди. Чатботлар Интернет-банкнинг орқали банк мижозлари томонидан тез-тез бериладиган саволларга жавоб бериш имконини беради, бу эса банк вакиллари билан телефон ва электрон почта орқали боғланиш заруратини камайтиради. Ҳозирда бу технология банклар орасида кенг қўлланилади. Ҳозирги вақтда мижозларни маҳаллий банклар вакиллари билан боғлаш учун улар машҳур менежерлардан фойдаланадилар: Telegram, Viber, Whatsapp ва бошқалар. Ушбу каналларда ботлар билан чатлар яратилади, улар ўз мижозларига кечаю кундуз ёрдам беради.

Мижозларнинг эҳтиёжларининг ўзгартириш ва янги технологияларнинг пайдо бўлиши филиалнинг тугагини эмас, балки “ақлли” филиалнинг пайдо бўлишини англатади. “Ақлли” филиаллар савдони ошириш ва мижозлар тажрибасини сезиларли даражада яхшилаш учун рақамли технологиядан фойдаланади. Тўғри амалга оширилса, концепция банк филиали иш услубини ўзгартиради (ходимлар сони қисқартирилади), филиалнинг моддий мавжудлигига талабларни сезиларли даражада пасайтиради ва мижозларнинг ўзаро таъсирини ўзгартиради (мақсадли, тегишли савдо ва хизмат кўрсатиш) – натижада банк филиали харажатларни тежаш ва сотишнинг кўпайиши билан ўлчанадиган филиал самарадорлиги 60-70 фоизга яхшиланади.

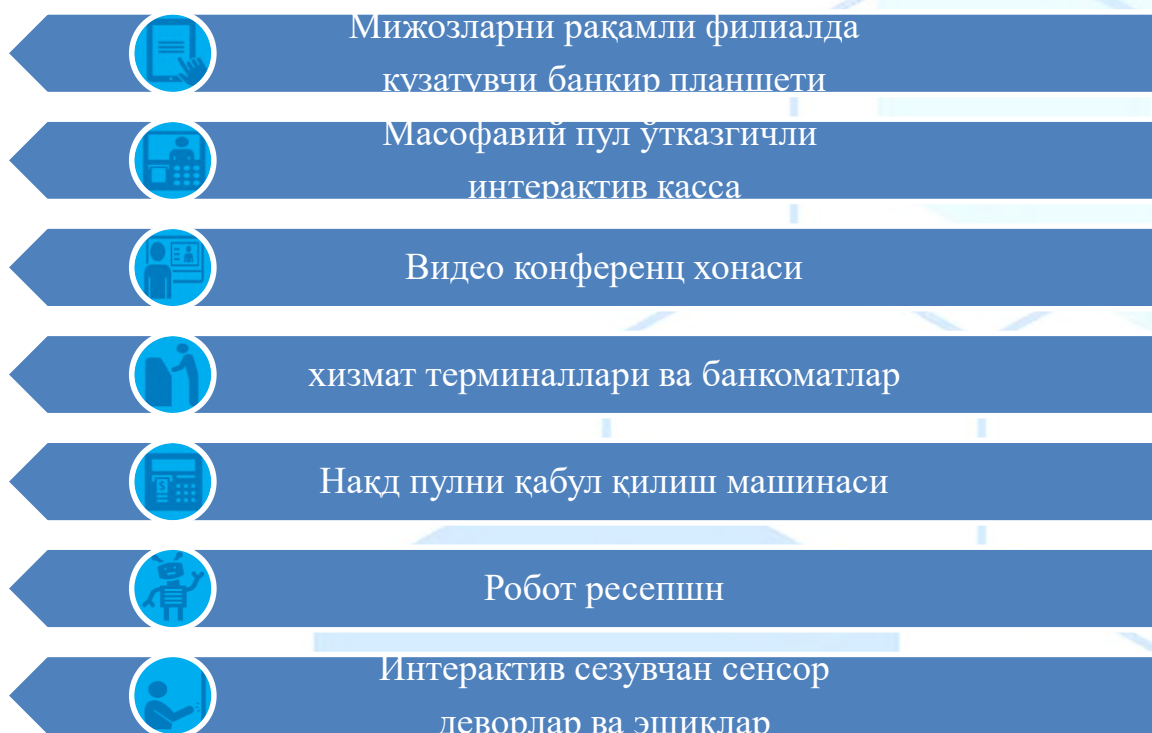
Чакана банклар учун рақамли технологияларни жорий этишда бир нечта мақсадлар кўзланади: транзакциялар ва сотишни рақамли каналларга ўтказиш; Ҳар бир мижозлар учун 24/7 режимда мулоқот каналини яратиш; сотишга индивидуал ёндашув; интегарциялашган omnichannel модели орқали банкнинг барча каналларида бирдек ишлаш тажрибаси, яъни мижозлар онлайн, иловада ёки филиалда бўладими, узлуксиз техник қўллаб-қувватлаш тизимига эга бўлади. Мижозлар кун ёки туннинг исталган вақтида рақамли филиалга кириб, кредитлар ёки кредит карталари каби янги маҳсулотлардан тортиб, хизмат кўрсатишгача бўлган барча керакли нарсаларни тезда олишлари керак. Мижозлар қайси каналдан фойдаланмасин, фойдаланувчини қўллаб-қувватлаш

тажрибаси узлуксиз бўлиши керак. Бир қатор технологик ечимлар ушбу мақсадларга эришишга имкон беради (3-расм).

Кейинги авлод банкир планшетлари. Планшетлар банкирларга филиалда виртуал сайр қилиш эркинлигини беради, яъни Apple Store ходимлари сотувларни кўпайтириш ва мижозларга юқори даражадаги хизмат кўрсатиш имконини беради. Тўртта муҳим хусусият банкирларга ҳақиқатан ҳам самарали бўлишга имкон беради:

Реал вақт режимида мижозларнинг шаффофлиги бошқарув панели мижозлар банкоматлар каби филиал машиналарида транзакцияларни амалга оширганда банкирларни огоҳлантиради, банкирлари бу ҳолатда мижозга техник ёрдам ёки мослаштирилган таклифларни бериш бўйича тайёр ҳолатда бўлишларига ёрдам беради.

Мукаммал мижозлар билан муносабатларни бошқариш (CRM) дастурий таъминоти банкирларга банк билан ўзаро муносабатлар, жумладан, аризалар, тўловлар ва сотиб олинган банк маҳсулотлари бўйича мижозлар билан муносабатлари ҳамда уларнинг тарихини яхлит кўриш имконини беради.

3-расм. Банкинг рақамли филиалларида фойдаланилувчи технологиялар³

Янги CRM платформалари реал вақтда, кейинги энг яхши маҳсулот тавсияларини яратиш учун кенг қамровли мижозлар маълумотлари ва кейинги авлод таҳлилига асосланган моделлардан фойдаланади. Ушбу мазкур рақамли

³ Технологии финансовых услуг в 2020 году и в дальнейшем: революционные перемены [Электронный ресурс]//PricewaterhouseCoopers.–Режим доступа: https://www.pwc.ru/ru/banking/publications/_FinTech – Дата доступа: 31.03.2020.

филиал моделларидан фойдаланган ҳолда, Яқин Шарқдаги банк ўзининг хизматлар ва маҳсулотлар сотувини 1 фоиздан 4 фоизга оширди.

Рақамли савдо модуллари банкирларга ўз планшетларидан мижозларнинг кредит карталари ва автокредитлардан ипотека, суғурта, овердрафт ҳимояси ва депозит ҳисобларигача бўлган маҳсулотларга бўлган эҳтиёжларини қондириш учун фойдаланиш имконини беради; улар янги мижозларнинг адаптациясини ҳам қўллаб-қувватлайди. Планшетлар ҳужжатларни сканерлаш ва банк тизимларига юклаш, бармоқ излари, ID карталар ва паспортларни ўқиш, шунингдек, кредит скорингини амалга ошириш имконини беради. Бу имкониятлар, шунингдек, тезкор кредит ва банк карталарини чоп этиш ва бек офисни автоматлаштириш каби соҳага оид технологиялари билан бирлаштирилган. АҚШ, Европа ва Яқин Шарқдаги бир қатор банклар икки дақиқа ичида рақамли форматда ҳисобрақамни очиш имкониятини яратиш оқарли мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини сезиларли яхшиланишга эришди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>
2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.
https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).
<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),
<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.-
<https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898.
<https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>

7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. Архив научных исследований, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2
<http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>
9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.
10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Архив научных исследований, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293
https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. Journal of New Century Innovations, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/article/view/996>
13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 889-892.
14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591
<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. International Journal of Research in Social Sciences, 10(3), 148-153.
16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR) ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157
<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Science and Education, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with

Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).

http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80.
<https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жihatлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жihatлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
23. Холдорев, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>
24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>
25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>
26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - *Journal of Critical Reviews*, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>
27. Имомкулов, Т. Б. (2022). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Journal of new century innovations*, 6(1), 57-66.

28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Piyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743 <http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/article/view/3815/3347>
29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>
30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

МАМЛАКАТДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАР ЖОЗИБАДОРЛИГИ ВА УНИ МОЛИЯЛАШ ТИЗИМИНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМИ.

ТДИУ “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси

Бозоров Ильёс Исомиддинович

ilyos.b.1986@list.ru. тел. 998(93) 392-25-23

ТДИУ Корпоратив бошқарув факултети

3-курс талабаси

Эргашова Сабрина Кузимуратовна

@ssvbrinvv list.ru. тел. 998(90)646-27-37

Аннотация: Мақолада Мамлакатимизда амалга оширилаётган изчил ислохотларнинг устувор йўналишлари, кичик ва бизнес, хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда инвестицион лойиҳаларни молиялаш зарурати ва хорижий кредит линиялари ва банклар маблағлари ҳисобидан молиялаштириш имкониятлари, ҳамда ишбилармонлик муҳитини яратишда кафолатли жамғармалар ташкил этиш орқали инвестицион муҳитни янада такомиллаштириш ҳақида таклиф ва хуласалар келтирилган.

Abstract:The article highlights the priorities of successive reforms in Uzbekistan, the need to Finance investment projects for the development of small and medium-sized businesses and private entrepreneurship and the possibility of financing through foreign credit lines and banks, as well as conclusions and proposals for further improvement of the investment climate by creating guaranteed funds to create a business environment.

Аннотация: В статье освещены приоритетные направления последовательных реформ в Узбекистане, необходимость финансирование инвестиционных проектов для развития малого и среднего бизнеса и частного предпринимательства и возможности финансирования за счет иностранных кредитных линий и банков, а также выводы и предложения по дальнейшему улучшению инвестиционного климата путем создания гарантированных фондов для создания бизнес-среды.

Калит сўзлар: инвестиция, нвестицияон лойиҳа, стратегия, ишбилармонлик муҳити, кредит линиялар, кафолат фонди, ликвид, инвестицион дастур, Бери индекс.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный проект, стратегия, бизнес-среда, кредитные линии, гарантийный фонд, ликвидность, инвестиционная программа, индекс.

Key Words: investment, investment project, strategy, business environment, credit line, guarantee fund, liquidity, investment program, index. **Keywords:** investment, investment project, strategy, business environment, credit lines, guarantee fund, liquidity, investment program, Since index.

Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури, Инвестиция лойиҳалари экспертизаси, Инвестицияларни химоя қилиш, Маблағлардан фойдаланиш кафолатлари, Инвестицияларнинг кўшимча кафолатлари ва химоя қилиш чоралари, Очиқ ахборотдан эркин фойдалана олиш, Инвестиция фаолияти тўғрисидаги Қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарликлар белгилаб берилган. Шунингдек, Мамлакатда инвестиция фаолияти Қонунлар тизими билан, шунингдек мамлакат Президенти Фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар яъни Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”, “Хорижий инвестициялар тўғрисида”, “Кафолатлар ва хорижий инвесторлар ҳуқуқларини химоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Қонунлар ташкил этади ва тартибга солиб турилади. [1]

Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш фаолияти самарадорлигини ошириш, хорижий инвесторларни мамлакатимиз имкониятлари ва салоҳияти тўғрисида хабардор қилиш, хорижий инвестицияларни жалб этиш ва ўзлаштириш соҳасида давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий ижро ҳокимияти органлари фаолиятини мувофиқлаштиришни яхшилаш, шунингдек, 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»да амалга оширишга оид [чора тадбирлар](#) белгиланди. [2]

Мамлакатимизда амалга оширилаётган изчил ислохотларнинг устувор йўналишларидан бири-бу кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришдир. Халқаро андозалар талабларига мос равишда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун кичик бизнес субъектларига ривожланган хориж давлатларининг ишлаб чиқариш технологиялари зарур бўлади, лекин бундай ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш истаги бўлган кичик бизнес субъектларининг барчаси ҳам ўз маблағлари ҳисобидан бу ишни амалга ошира олмайди.

Бунда кичик бизнес субъектларининг яхши инвестицион лойиҳалари хорижий кредит линиялари ва банклар маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади. Бозор иқтисодиёти шароитида хусусий бизнесни молиявий қўллаб қувватлашда хорижий кредит линиялари маблағларини банклар орқали реал секторга жалб қилиш ҳисобига кичик ишлаб чиқаришни ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Келажакда улар негизида, молиявий жиҳатдан бақувват, кўп тармоқли йирик ишлаб чиқариш корхоналари шаклланиши кўзда тутилади.

Хорижий кредит линиялари ҳисобидан кредитлар, тадбиркорлик субъектларига экспортга мўлжалланган ва импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар, яъни қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ва бошқа маҳаллий хом ашё ресурсларини қайта ишлашни, машинасозлик ва электрон саноати учун деталлар ва узеллар ҳамда кундалик эҳтиёждаги халқ истеъмоли товарларини ишлаб чиқаришни назарда тутадиган инвестицион лойиҳаларга ўрта ва узоқ муддатга берилади.

Жадвал-1

Тошкент вилояти бўйича фаолият юритаётган хорижий сармоя иштирокидаги сохалар ўзгариши динамикаси (дона)

№	Сохалар	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2020/2019 (%)
1	Қишлоқ хўжалиги	42	53	74	139,62
2	Саноат	344	374	532	142,25
3	Қурилиш	9	12	21	175,00
4	Савдо	71	68	119	175,00
5	Ташиш ва сақлаш	12	12	19	158,33
6	Яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар	8	12	15	125,00
7	Ахборот ва алоқа	0	1	1	100,00
8	Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар кўрсатиш	4	4	9	225,00
9	Бошқа турлар	48	47	61	129,79
	Жами	538	583	851	145,97

Манба: Тошкент вилояти ҳокимлигининг ҳисобот йиллар бўйича иқтисодий кўрсаткичлари маълумотларидан

Юқоридаги жадвалдан кўриш мумкинки, Тошкент вилояти бўйича фаолият юритаётган хорижий сармоя иштирокидаги сохалар инвестициялар салмоғи 2020 йилда олдинги йилларга нисбатан сезиларли даражада юқоридир.

Бу саҳалар ичида юқори ўринларда саноат, савдо ва қурилиш соҳалари самарали инвестицион лойиҳаларни амалга оширишга қўллаб-қувватлаш мақсадида далолат беради.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси ТИФ Миллий банки”, “Агробанк”, “Ўзсаноатқурилишбанк”, “Асака”банк, “Ипотека”банк, “Ипак Йўли” банки, “Микрокредит”ва “Ҳамкорбанк”лар томонидан кичик бизнес субъектларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш учун хорижий кредит линиялари жалб қилинган.

2019-2020 йилларга Республикамиз тадбиркорлик субъектларининг инвестицион лойиҳаларини молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадида катта миқдордаги хорижий кредит линиялари очилган ҳамда кичик бизнес субъектларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш кўзда тутилган. Ўзлаштирилган кредит линиялари ҳисобига янги ишчи ўринлари яратилиши таъминлақмоқда.

Чет эл кредитлари ўз вақтида ўзлаштирилмаслигининг яна бир сабаби, кредит берилишида асосий шартлардан бири бўлган кредит таъминотининг етишмаслигидир. Инвестицион лойиҳалари маъқулланган тадбиркорлик субъектларининг 40-50 фоизи белгиланган миқдордаги ёки ликвидли таъминот турини тақдим этолмаганлиги сабабли лойиҳаларни молиялаштириш кечикмоқда.

Ҳозирги кунда ушбу муаммоларнинг ечимини топишга айрим омиллар, яъни:

- кўчмас мулк бозорининг (ишлаб чиқариш характеридаги) ривожланмаганлиги;
- қимматли қоғозлар бозорининг етарли ривожланмаганлиги;
- кафил бўла оладиган молиявий барқарор корхоналарнинг камлиги салбий таъсир кўрсатмоқда.

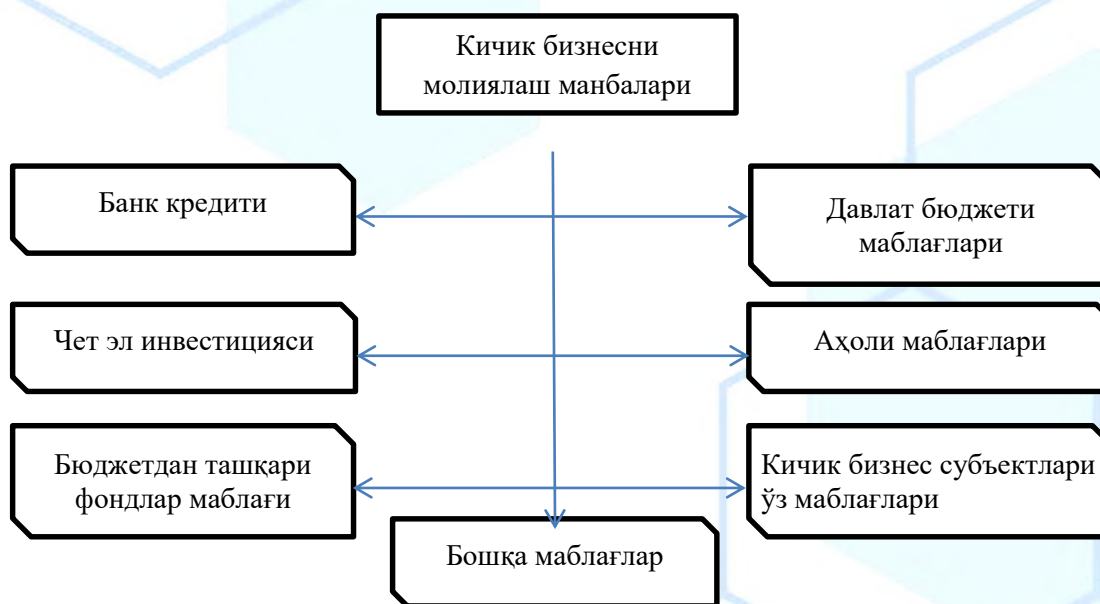
Хўжалик субъектларининг кредит олишда таъминотининг етишмаслиги муаммоси фақат бозор иқтисодиётига ўтаётган давлатларда эмас балки, ривожланган АҚШ, Япония ва Европа давлатларида ҳам мавжуд. Ушбу давлатларда бу муаммо Давлат кафолат фонди орқали тижорат банклари кредитларининг 50-60 фоизигача миқдорда кафиллик бериш орқали ўз ечимини топади.

Ушбу муаммонинг долзарблигини инобатга олиб, 2019 йилда 18та давлатлараро расмий ташрифлар амалга оширилди ва 52 миллиард долларлик 1 минг 80та лойиҳа бўйича келишувларга эришилди.

Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Ислон ва Осиё тараққиёт банклари, бошқа халқаро молия институтлари билан ҳамкорликдаги инвестициялар ҳажми 8,5 миллиард долларни ташкил этди.

Бугунги кунда юртимизда, чет эл инвестициялари ҳисобидан қиймати 23 миллиард долларлик 456та лойиҳа амалга оширилмоқда. [3]

Ушбу лойиҳаларни амалга ошириш учун молиялаштириш дастакларини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган муаммоларга ечим топишимиз зарурдир. Иқтисодийнинг турли мулк ва ҳўжалик юритиш шаклларида кенг фойдаланишга ўтиши, хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнеснинг тараққиёти билан молия муносабатлари ҳам бозор талаблари асосида ривожланиши учун муҳим туртки олди. Юқоридагилардан келиб чиқиб, кичик бизнес корхоналарини молиялаштиришнинг турли хил манбаларини қуйидаги расм ҳолида тасвирлаш мумкин (1-расм).

1-расм. Кичик бизнес корхоналарини молиялаштириш манбалари

Манба: Муаллиф ишланмаси.

Ушбу маблағларни жалб этиш имкониятларининг янада мустаҳкамланишига эришиш ҳамда турли солиқ имтиёзларининг қўлланилиши мақсадида кичик бизнес келгуси тараққиёти учун хориждан капитал қабул қилувчи томондан инвестиция муҳити моделини ишлаб чиқиш ҳар томонлама асосланган ташқи иқтисодий алоқаларни аниқлаб берувчи воситадир. У орқали хорижий инвесторга таъсир кўрсатувчи омиллар тўғрисида аниқ тушунчаларга эга бўлиш, хорижлик инвесторларнинг хулқ-атворини ҳар томонлама англаш ва мамлакатдаги иқтисодий ҳолатни чуқурроқ баҳолаш имконияти пайдо бўлади. Бу жараёнларнинг барчаси республикамизнинг бошқа давлатлар билан дастлабки иқтисодий муносабатларини йўлга қўйиш жараёнида четдан капитални жалб қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Инвестиция муҳити – инвестициялар жозибадорлиги ҳамда хавф-хатар даражасини белгилаб берадиган ижтимоий-иқтисодий, молиявий ва сиёсий омиллар мажмуи.

Инвестиция муҳити объект категорияси бўлиб, ҳар бир алоҳида олинган вақт доирасида инвесторлар учун ҳақиқатда мавжуд бўлган шарт-шароитлар мажмуасини акс эттиради. Лекин, ҳозирги шароитда инвестиция муҳити фақат давлат органлари таъсири остида шаклланмоқда. Албатта, бу ишларни амалга оширишда жаҳон тажрибасидан, жумладан, хорижий инвестиция билан ташкил этилиб, юксак иқтисодий кўрсаткичларга эришган компания ва фирмалар тажрибасидан кенгроқ фойдаланиш керак. Бу жараёни амалга оширишда миллий хусусиятларни ҳам ҳисобга олиш лозим. Давлат ҳоқимиятининг таъсирчанлиги инвестиция муҳитини аниқловчи омиллардан биридир. Шундан келиб чиқиб, ҳар бир капитал жалб қилувчи мамлакат маълум бир инвестиция тизимига эгаллигини таъкидлаш мумкин. Бу тизим ҳуқуқий меъёрлар ва муассасалардан иборат хорижий инвестицияларни қабул қилиш тизими ва инвестиция муҳитини ўз ичига олади. Хорижий капитални қабул қилиш тизими инвестиция муҳитининг компоненти бўлиб хизмат қилади ва унга нисбатан мустақил равишда ташкил этилади. Чунки, у инвестиция муҳитини ўзгартиришга қодирдир. Хорижий инвестицияларни қабул қилиш тизими қабул қилувчи томонининг хорижий капитални миллий иқтисодиётга қулай равишда кириб келишини намоён этади, инвестиция муҳити кириб келган капитални мамлакат ичида оптимал равишда ўсиб бориш вазиятига баҳо беради. [4]

Жаҳон амалиётида мамлакатнинг инвестиция муҳитини баҳолаш борасида турли ёндашувлар мавжуд. Ушбу ёндашувлар бир-биридан инвестиция муҳитини ташкил этувчи омилларни тулиқ ёки қисман камраб олиши билан фарқ қилади. Таҳлиллар кўрсатишича, «Стандарт ва Поорс» («Standard & Poors»), «Мудис» (Moody's) ва «Фитч АБКА» (Fitch IBCA) жаҳондаги энг йирик рейтинг агентликларидан ҳисобланади. Ушбу агентликлар эмитентнинг қарз мажбуриятларини кўрсатилган муддатда ва тўлабонли бажара олиш имкониятлари ва эмитентларнинг кредит бера олиш қобилиятига баҳо берадилар. Агентликлар томонидан ишлаб чиқилган ва тузилган рейтинглар мамлакат инвестиция муҳитини маълум даражада баҳолаш имконини беради. Инвестициялаш борасидаги қўшма лойиҳалар ва қўшма корхоналарни ташкил этишдаги рискларни ҳисобга олишда кўпчилик хорижий инвесторлар Бери индексидан фойдаланадилар. Ушбу индекс мамлакатдаги инвестиция муҳитини турлича салмоққа эга бўлган 15 та баҳолаш мезонлари асосида ҳисоблаб чиқади. Ҳар бир мезонга 0 дан (тўғри келмайди) 4 гача (ўта қулай) баҳо берилади. Тўпланган юқори балл «барқарор мамлакат»ни англатади. Мамлакат тўплаган балл қанчалик юқори бўлса, инвестициялашдан олиниши мўлжалланган фойда ҳам шунча юқори бўлиши зарур, акс ҳолда инвестициялаш асоссиз ҳисобланади. «Бери» индексининг умумий кўриниши қуйидаги 2-жадвалда кўрсатилган:

БЕРИ индекси

	Мезонлар	Салм оғи %
•	Сиёсий барқарорлик: кутилмаган ҳукумат тўнтаришлари имкониятлари ва уларнинг тадбиркорлик фаоллигига таъсирини баҳолайди	12
•	Хорижий инвестициялар ва фойдага муносабат: хусусий тадбиркорларга тегишли ижтимоий эҳтиёжларга бўлган харажатлар ҳажми	6
•	Миллийлаштириш: беғараз экспроприация имкониятлариданмаҳаллий ҳомиятларга имтиёзлар беришгача	6
•	Девальвация: девальвация таъсири, ҳамда корхона фаолиятига девальвациянинг таъсирини юмшатовчи чораларнинг ҳаётийлиги	6
•	Тўлов баланси: ҳисоблар баланси ва умумий балансга, ҳамда хорижий инвесторларнинг даромадларига таъсир этувчи омиллар	6
•	Расмиятчилик масалалари: давлатнинг иқтисодийга аралашуви даражаси, божхона расмиятчиликларини амалга оширилиши, валюта ўтказишлари ва бошқа шундай операциялар	4
•	Иқтисодий ўсиш суръатлари: йиллик ялпи маҳсулот ишлаб чиқариш суръатларининг ўсиши 3%, 3-6%, 6-10% ва 10%дан юқори чегараларда	10
•	Валютанинг конвертирлангани: миллий валютанинг хорижий валютага алмаштириш имконияти, ҳамда миллий валютанинг (корхоналарга зарур бўлган даражада) валюталар бозоридаги ўрни	10
•	Шарномани амалга ошириш имконияти: шартномага амал қилиш имконияти, ҳамда тил ва урф- одатлардаги фарқ натижасида қийинчиликларнинг юзага келиши	6
0.	Иш ҳақи ва меҳнат унумдорлигига харажатлар: иш ҳақи даражаси, меҳнат унумдорлиги, ишга қабул қилиш тартиби	8
1.	Экспертлар ва маркетинг хизматларидан фойдаланиш имконияти: корхоналарга юридик, бухгалтерия, маркетинг	2

	бўйича маслаҳатлар бериш, технология ва қурилиш ишларини амалга ошириш соҳаларида маслаҳатлар кўтиш имконияти	
2.	Алоқа ва транспортни ташкил этиш: фаолият кўрсатаётган корхоналар ва уларнинг филиаллари орасидаги транспорт йўллари ва алоқа тизимини (мамлакат ичидагини ҳам) ташкил этиш ва фойдаланиш имконияти. Транспорт инфратузилмасини баҳолаш	4
3.	Маҳаллий бошқарув ва ҳамкор: бошқарувнинг турли масалаларини ечишда ўз капитали билан қатнашиш ва ҳамкорликда фаолият юритиши мумкин бўлган маҳаллий ҳамкорларнинг сони ва имкониятлари	4
4.	Қисқа муддатли кредит: хорижий ҳамкорларга қисқа муддатли кредитлар бериш ва улардан фойдаланиш имконияти	8
5.	Узоқ муддатли кредит ва шахсий капитал: ҳамкорлар томонидан низом капталига ўз улушларини қўшиш шартлари ва миллий валютада узоқ муддатли кредит бериш шартлари	8

Манба: Human Development Report United Nations Development Programme, Global Competitiveness Index 2017–2018 Rankings <http://www.beri.com/publications.aspx>

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётига нисбатан Бери индекси асосида инвестиция муҳити имитацион баҳоланган бўлиб, у қуйидаги 3-жадвал қайд этилган:

3-жадвал

Ўзбекистон Республикаси инвестиция муҳитининг имитацион баҳоланиши

	БЕРИ индекси мезонлари	Ба хоси	Салмоғи, %	Индекс
	Сиёсий барқарорлик	4	12	0,48
.	Хорижий инвестициялар ва фойдага муносабат	3	6	0,18
.	Миллийлаштириш	2	6	0,12
.	Девальвация	0	6	0
.	Тўлов баланси	1	6	0,06

.	Расмиятчилик масалалари	1	4	0,0 4
.	Иқтисодий ўсиш суръатлари	1	10	0,0 1
.	Валютани конвертирланганлиги	1	10	0,0 1
.	Шарномани амалга ошириш имконияти	3	6	0,1 8
0.	Иш ҳақи ва меҳнат унумдорлигига харажатлар	2	8	0,1 6
1.	Экспертлар ва маркетинг хизматларидан фойдаланиш имконияти	1	2	0,0 2
2.	Алоқа ва транспортни ташкил этиш	1	4	0,0 4
3.	Маҳаллий бошқарув ва ҳамкор	3	4	0,1 2
4.	Қисқа муддатли кредит	1	8	0,0 8
5.	Узоқ муддатли кредит ва шахсий капитал	2	8	0,1 6
	ЖАМИ		100	1,6 1

Манба: Ўзбекистон Республикаси марказий банки маълумотларидан олинган.

Мамлакат инвестиция муҳитини баҳолашда яна халқаро кредит рейтингларидан ҳам фойдаланилади. Улар жаҳондаги ўн бир обрўли агентлик томонидан ишлаб чиқилади. Улардан бештаси – америка, учтаси – япон, иккитаси – канада ва биттаси англия агентликларидир. Бунда бозорнинг 90% икки йирик ва машҳур америка компанияларига тегишлидир.

Хорижий инвесторлар рейтингдаги маълумотлардан вақтни тежаш мақсадида кенг фойдаланадилар. Мамлакатнинг рейтинги юқори ёки пастлиги албатта аҳамият касб этади. Лекин шу рейтингга киришнинг ўзи ҳам инвесторларда ушбу мамлакатга нисбатан у ёки бу даражада ишонч уйғотади.[4]

Умумжаҳон банкининг «Ҳамма учун инвестиция муҳитини қандай шакллантириш мумкин» [5] мавзuidaги жаҳон иқтисодиётининг ривожланиши

тўғрисидаги йиллик ҳисоботида инвестиция муҳитини баҳолаш бўйича банк ёндашувининг асосий мазмуни келтирилган.

Юқорида кўриб чиқилган усуллар сингари ушбу ёндашувда ҳам мутахассислар томонидан бериладиган баллар йиқиндисидан фойдаланилади. Умумжаҳон банки ёндашувига кўра мамлакат инвестиция муҳитига таъсир қилувчи омиллар қуйидагилардан иборат, деб ҳисобланади:

- иқтисодий сиёсат ва ҳуқуқий-меъёрий амалиётнинг ноаниқлиги;
- коррупция даражаси;
- суд тизимининг сифати;
- жинойтчилик даражаси;
- «солиқ юки» ва солиққа тортиш тизимини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш тизими;
- молия ресурсларини олиш имконияти ва молиялаштириш қиймати;
- электр билан таъминланганлик даражаси ва сифати;
- ишчилар малака даражаси ва меҳнат қонунчилигининг сифати.

Ушбу ёндашув инвестицион жозибадорликни таъминлашнинг институционал омилларига алоҳида эътибор қаратилганлиги билан ажралиб туради. Жаҳон банки томонидан таҳлил этиладиган инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар инвестиция rischi билан боғлиқ. Ушбу услубиятга мувофиқ мамлакатнинг инвестиция имкониятлари эътиборга олинмайди.

Умумий хулоса сифатида айтиш мумкинки, ҳозирги вақтда кичик бизнесни қўллашни ўзларининг асосий вазифаси деб ҳисоблайдиган давлат ва жамият ташкилотларининг сони кўпаймоқда. Улар фақат молиявий ёрдам қилмасдан, балки (қоида бўйича имтиёзли кредит шаклида), ходимларни ўқитиш ва бошқа ишларда ёрдам беради.

Бу каби чора тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалиётда қўллаш учун мурожаат қилишдан олдин уларни ўзига хос талабларини билиш керак, кўплари улар учун керакли соҳалардаги кичик корхоналарга ёки ҳудудлардаги лаёқатли гуруҳларга ёрдам кўрсатиш лозим, ҳамда инвестиция маблағларини жалб этишнинг бошқа муқобил ва инновацион имкониятлари топшириши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>

2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60. https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1). <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>
4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5), <http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>
5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojq.net/index.php /journal/article/view/4494>
6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>
7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
8. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Indian Journal of Economics and Business*. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php> Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. [Ўқув қўлланма.](#)
9. Қличев, Б. П. (2022). КРИ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
10. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. *Central European Management Journal*. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293 https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html
11. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. *Journal of New Century Innovations*, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/ article/view/996>
12. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 889-892.

13. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591 <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
14. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. *International Journal of Research in Social Sciences*, 10(3), 148-153.
15. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. *International Journal of Academic Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR)* ISSN: 2643-976X, Vol. 4 Issue 10, 152-157 <http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>
16. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://opscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
17. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892). http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf
18. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48–54. <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>
19. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
20. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>
21. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Biznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.
22. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). [извлечено от http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003](http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003)
23. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich

Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 693-697).

<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>

24. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, SAARJ Journal on Banking & Insurance Research, 2020, Systems (pp. 44-48).

<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&article=004>

25. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>

26. [Имомқулов, Т. Б. \(2022\). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6\(1\), 57-66.](#)

27. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743

<http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/3815/3347>

28. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>

29. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54.

<https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>

30. Имомқулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

БАНК ВА МИЖОЗ ЎРТАСИДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРДА МАРКЕТИНГНИНГ ЎРНИ ВА АХАМИЯТИ.

Ф.Қ.Бобохўжаева.

ТДИУ мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Банк ва миждоз бугунги кунда ушбу сўзлар кўп бор қулоғимизга эшитилади. Бугун банкка ташриф буюрувчи фақатгина омонат эгаси эмас балки тўлақонли банк хизматларининг харидоридир. Шуниси аниқки бугун миждозлар банк қидириб эмас, банклар миждозларни жалб этиши учун ҳаракат қиладиган замон келди. Ушбу тезисда банк ва миждоз ўртасидаги муносабатларнинг ривожланишида маркетингнинг ўрни тўғрисида сўз боради.

Калит сўзлар: Банк, миждоз, кредит, маркетинг сиёсати, банк хизматлари.

Аннотация: Банк и клиент сегодня часто слышат эти слова в наших руках. Сегодня посетитель банка является не только вкладчиком, но и покупателем полноценных банковских услуг. Очевидно, что сегодня настало время для того, чтобы банки могли привлекать клиентов, а не искать банки. В этом тезисе говорится о роли маркетинга в развитии отношений между банком и клиентом.

Ключевые слова: банк, клиент, кредит, маркетинговая политика, банковские услуги.

Abstract: The bank and the customer today often hear these words in our hands. Today, a bank visitor is not only a depositor, but also a buyer of full-fledged banking services. Obviously, today is the time for banks to be able to attract customers rather than look for banks. This thesis refers to the role of marketing in the development of relations between the bank and the client.

Key words: bank, client, credit, marketing policy, banking services.

Банк бозорида рақобат кучайиб бораётган шароитда банк миждозларининг талаблари доимий равишда ўсиб бормоқда. Миждозларга сифатли, оператив хизмат кўрсатиш, улар томонидан берилган саволларга профессионал ҳамда малакали жавоб бериш орқали Банк ва миждоз ўртасида ишончга асосланган самарали муносабатлар тизимини ўрнатиш мумкин бўлади.

Бугунги куннинг актуал саволларидан бири ҳам, қандай қилиб банкка миждозлар ишончини ошириш ва уларнинг оқимини жалб этишдир.

Кўриб турганимиздай савол оддий лекин жавоб беришга келганда ҳаммамиз ўйланиб қоламиз

Банк ва миждоз бугунги кунда ушбу сўзлар кўп бор қулоғимизга эшитилади. Илгариги даврлардагидек банкка ташриф буюрувчи фақатгина омонат эгаси эмас балки тўлақонли банк хизматларининг харидори сифатида кўрила бошланганига

хали кўп бўлгани йўқ. Аммо шуниси аниқки бугун миждозлар банк қидириб эмас, банклар миждозларни жалб этиши учун харакат қиладиган замон келди.

Шу ўринда марказий банк ва тижорат банклари томонидан миждозларга қатор қулайликлар яратилди:

Биринчидан, миждозларнинг банклар билан ўзаро алоқада бўлиш ҳуқуқи, шу жумладан Интернет-банкнинг тизими ва оммавий таклиф асосида мобил илова орқали таъминланди.

Иккинчидан, шартнома давлат тилида тузилади, аммо миждоз ва банкнинг ўзаро келишуви асосида шартнома бошқа тилида (ўзбек ёки рус тилларида) тузилиши мумкин. Банк хизматлари тўғрисидаги маълумотлар ўзбек тилида ҳам тақдим этилади, бошқа тилларда маълумот тақдим этиш имконияти мавжуд.

Учинчидан, энди миждоз битим тузилган куни масофадан туриб тузилган шартномани ўқиш ва ва нусха олиш ҳуқуқига эга. Шахсий ҳисобда нафақат кредит шартнома, балки банк депозит шартномаси тўғрисида ҳам маълумотлардан фойдаланиш мумкин.

Тўртинчидан, банк хизматларни кўрсатиш бўйича шартнома, истеъмомчиларнинг аризаси ва кредит берилишини тасдиқловчи хужжатни тузиш муддати 10 дан 5 иш кунигача қисқартирилди. Низони судгача ҳал қилиш талабига кўра истеъмомчининг қарзни тўлашнинг энг кам муддати - 10 кун.

Бешинчидан, банк томонидан истеъмомчига тақдим этиладиган маълумотларнинг минимал миқдори қайта кўриб чиқилди.

Банк қуйидагиларни жойлаштириши шарт:

- расмий веб-сайтида: банк хизматларини кўрсатиш бўйича стандарт шартномалар;

- ахборот стендида ва расмий веб-сайтда: сотиб олиш/сотиш курслари, валюта курслари, шунингдек валюта операциялари учун комиссия миқдори (агар мавжуд бўлса).

Бундан ташқари, банкларга қуйидагилар тақиқланади:

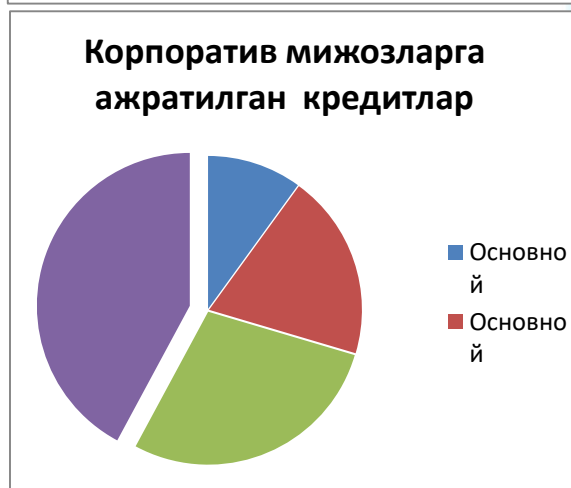
- микрокредит шартномалари бўйича йиллик кредит миқдорининг ярмидан кўпи миқдорида фоизларни ҳисоблаш, комиссиялар ва жарималарни ундириш, бундай шартномалар бўйича бошқа жавобгарлик чораларини қўллаш;

- кредит олиш учун аризаларни кўриб чиқиш учун тўловларни йиғиш, кредитлар бўйича ҳисоб - варақларни юритиш, кредит ажратиш учун, шунингдек жисмоний шахслар ва кичик бизнес субъектлари томонидан кредитларни (микрокредитлар) муддатидан олдин тўлаш учун жарима (жарима, пеня) ундириш.

Энди миждозга 20:00 дан 8:00 гача мавжуд қарздорлик тўғрисида оғзаки равишда эслатиш тақиқланади.

Бугунги кун талабини тўғри тушунган ҳолда изчил Маркетинг сиёсатини амалга ошириб келаётган тижорат банкларига нисбатан мижозларнинг ишончи хам ортиб бормоқда.

Мисол сифатида АТБ “Хамкорбанк” томонидан 2019-2022 йиллар давомида жисмоний шахслар ва корпоратив мижозларга ажратилган кредитларнинг ўсиш суратини кўришимиз мумкин.

Банк томонидан кредит қўйилмаларини ўстириш 1734 фоизга, кредит қўйилмаларидан олинган даромад режаси 116 фоизга бажарилган. Ўз ўрнида чакана кредитлар қолдиғини ўстириш 161 %, юридик шахслар валюта амалиётларидан олинган даромадлар режаси 121 %, юридик шахслардан жалб қилинган маблағлар қолдиғини ўстириш 102 % ни ташкил этган. Бу рақамлар ортида банкнинг олиб борган самарали маркетинг сиёсати ётади.

№	БАНК	Умумий рейтинг	Рейтинг ўзгариши	Молиявий воситачиллик бўйича рейтинг	Молиявий оммабоплик бўйича рейтинг	Капитал етарлилиги бўйича рейтинг	Активлар сифати бўйича рейтинг	Бошқарув самарадорлиги бўйича рейтинг	Даромад олиш салоҳияти бўйича рейтинг	Ликвидлилик бўйича рейтинг
1	Капитал банк	1	0	1	2	13	1	6	11	3
2	Траст банк	2	1	6	12	5	3	5	1	1
3	Ипотека банк	3	6	11	1	12	8	2	8	7
4	Хамкор банк	4	-2	9	5	14	2	8	3	10
5	Азия Альянс банк	5	1	3	11	15	16	9	5	2
6	Ориент Финанс банк	6	-2	7	17	1	5	4	2	5
7	Ипак йўли банк	7	0	16	4	8	11	7	4	6
8	Алоқа банк	8	0	4	7	16	9	12	13	14
9	Инвест Финанс банк	9	-4	2	13	11	4	15	10	9
10	Ўзсаноатқурилишбанк	10	3	15	16	9	12	1	6	8
11	Агробанк	11	-1	8	3	4	10	16	16	11
12	Микрокредит банк	12	0	12	6	2	13	17	9	12
13	Халқ банки	13	2	5	9	6	17	13	14	4
14	Қишлоқ қурилиш банк	14	-3	13	8	10	7	10	15	17
15	Турон банк	15	-1	10	10	7	6	14	12	13
16	Ўзмилийбанк	16	0	17	15	3	15	3	7	16
17	Асака банк	17	0	14	14	17	14	11	17	15

Юқоридаги жадвалда 2022 йил давомида банк ва мижоз ўртасида маркетинг сиёсатини олиб боришда самрали йўл тутган ва аксинча фаолият натижасида рейтингини тушиб кетган банкларни кўришимиз мумкин.

Бундан кўриниб турибдики банк томонидан тўғри олиб борилган маркетинг сиёсати пировард натижада банкнинг умумий рейтингини ошишида ва албатта юқори даромад кўришида асосий ўрин тутди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мусахонзода, И. С. (2022). Корхоналар молиявий натижаларини бошқариш тизими ва уни ҳозирги ислохотлар шароитида такомиллаштиришнинг зарурлиги. *Архив научных исследований*, 2(1).

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1969>

2. Тулаев М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 52–60.

https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137

3. Tulaev, M. (2019). Методы определения чистой прибыли и гармонизации международных и национальных аспектов финансовой отчетности. *Архив научных исследований*, 1(1).

<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/326>

4. Musakhonzoda Ikromjon Sobirhon Ugli. (2022). Formation and development of the convergence process of two types of standards: IFRS and US GAAP. *Thematics Journal of Business*, (5),

<http://thematicsjournals.in/index.php/tjbm/article/view/997>

5. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI).Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- <https://www.tojqi.net/index.php /journal/article/view/4494>

6. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Use of Imitation Innovations in Small Business Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 889–898. <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/280>

7. Қличев, Б. П. (2022). Ишбилармонлик фаоллиги таҳлилини ташкил этиш йўналишлари. Архив научных исследований, 2(1).

<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>

8. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Indian Journal of Economics and Business. IMPACT OF TAXES ON THE BANK'S PROFIT Volume – 8; Issue - 3; Year – 2022; Page: 2553 – 2558 DOI: 10.22192/iajmr.2022.8.3.2 <http://www.ashwinanokha.com/IJEB.php>

9. Тулаев, М. С. (2019). Молиявий ҳисоб. Ўқув қўлланма.

10. Қличев, Б. П. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Архив научных исследований, 2(1). <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>

11. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. Vol. 30 Iss. 3 (2022) Page: 1284 – 1293

https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj/article/view/1284.html

12. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ANALYSIS OF PRODUCT PRICING BASED ON PRODUCT PARAMETERS AND CUSTOMER CHOICE. Journal of New Century Innovations, 6(1), 67–79. <http://newjournal.org/index.php/new/ article/view/996>

13. Urmanbekova, I. F. (2022). ELEKTR ENERGIYA KORXONALARIDA XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBI VA TAHLILI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 889-892.

14. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591

<https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>

15. Farkhodovna, U. I. (2020). Improving Accounting of Expenditures at Producing Electrical Power. International Journal of Research in Social Sciences, 10(3), 148-153.

16. Imomkulov Tulkin Burhonovich, (2020). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth In Uzbekistan. International Journal of Academic

Accounting, Finance & Management Research(IJAAFMR) ISSN: 2643-976X, Vol. 4
Issue 10, 152-157

<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/10/IJAAFMR201019.pdf>

17. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728.
<https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>

18. Bakhtiyorovich, S. S. (2021). Development of Small Business Activities with Imitation Innovations. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).
http://www.ajtmr.com/papers/Vol11Issue1/Vol11Iss1_P7.pdf

19. Назарова Муслима Назаровна. (2022). НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ . *Journal of New Century Innovations*, 10(2), 48-54.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/985>

20. Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 73–80. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>

21. Ф.Қ.Бобоҳўжаева, (2022). Банкларнинг иқтисодий ривожланишида маркетингнинг ўзига хос муҳим жиҳатлари. *EURASIAN JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES*, 2(13), 156–159.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466722>

22. Фотима БОБОХЎЖАЕВА, (2021). Банк тизимида маркетингдан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари. *Viznes-Эксперт*, 3 (159), 39-42.

23. Холдоров, С. (2022). МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ИНТЕГРАТЦИЯЛАШИШНИНГ ЗАМОНОВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1003>

24. Tolliboevich Absalamov, A., Odilovich Xudoyorov, O., & Umarovich Kholdorov, S. (2021). Important Aspects Related to Foreign Exchange Operations of Commercial Banks. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 693-697).
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3508072.3508208>

25. Khudoyorov Oybek Odilovich (2020). Solution of problems on the development of banks' off-balance operations, *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 2020, Systems (pp. 44-48).
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sjbir&volume=9&issue=3&arti>

[cle=004](#)

26. O. Khudoyorov, N Ernazarov (2020). Operating banks operations with foreign options and futures of foreign banks: Foreign experiences and their features - Journal of Critical Reviews, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43264712>

27. [Имомкулов, Т. Б. \(2022\). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Journal of new century innovations, 6\(1\), 57-66.](#)

28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy, (2020). Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan. Test Engineering and Management, Volume 83, 1733-1743 <http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/3815/3347>

29. Bozorov, I. S., & Haitov, A. B. (2019). Formation of effective system of the mechanism of financing of the small business in the Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (74), 207-210. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.06.74.22>

30. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. European Journal of Business and Management, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>

31. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>

YOSHLARDA VATANPARVARLIK G‘OYALARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASINING O‘RNI

*Ajiniyaz nomidagi Nukus davlat
pedagogika instituti 2-kurs magistranti
Bekniyazova Elmira Qaipnazarovna*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada yosh avlodni tarbiyalash jarayonida ulardagi vatanparvarlik g‘oyalarni shakllantirishda xalq pedagogikasining o‘rni va ro‘li yoritib berilgan. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodida saqlanib qolgan pedagogik omillar haqida so‘z yuritilgan.*

Kalit so‘z: *Xalq pedagogikasi, tarbiya, ta‘lim, qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi, ta‘lim samaradorligi.*

Abstract. *In this article, the place and role of folk pedagogy in the formation of patriotic ideas in the process of educating the young generation is highlighted. Pedagogical factors preserved in folklore are also discussed.*

Key word: *Folk pedagogy, upbringing, education, values, folklore, educational effectiveness.*

So‘ngi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ro‘y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘naviy-ma‘rifiy o‘zgarishlar yosh avlodga ta‘lim-tarbiya berish jarayonida xalqimiz yaratgan pedagogik qarashlar, g‘oyalar, milliy odob-axloq an‘analari, xalq ommasining turli davrlar mobaynida turmush faoliyati jarayonida to‘plagan boy tajribalari hamda xalq og‘zaki ijodining barcha yo‘nalishlarini o‘z ichiga qamrab olgan xalq pedagogikasiga tayanilayotgani juda axamiyatlidir.

Azal-azaldan o‘zbek xalqi bola tarbiyasiga alohida e‘tibor berib keladi. “Bola - aziz odobi undan aziz”, “Odob bozorda sotilmas”, “Odobli bola elga manzur” kabi maqollar ham bejiz aytilmagan bu degani uzoq tarixdan o‘zbek xalqi bolalarga ta‘lim va tarbiya berishni uzviy va uzluksiz olib borilgan bo‘lib, u o‘zbek xalqi pedagogikasining nodir va mukammal bo‘lishiga olib kelgan. Balki sizda savol tug‘ular xalq pedagogikasi atamasi ma‘nosi haqida. Xalq pedagogikasi – xalq ma‘naviy madaniyatining asosiy tarkibiy qismidir. Shunday ekan Vatanimizda ilk pedagogik tasavvurlarning vujudga kelishi, rivojlanishi va albatta taraqqiyoti ham mahalliy xalq ma‘naviy madaniyatining yuksalishi bilan bog‘liqdir. Xalq pedagogikasining rivoji esa nazariy pedagogika ilmi taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liq. Biz ushbu holni Markaziy Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyoti misolida ko‘rishimiz mumkin. Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Jomiy, Xorazmiy, Dehlaviy, Navoiy, Forobiy, Sa‘diy, Nosir Xisrav va boshqa mutafakkirlar ilmiy merosi tahlili shuni ko‘rsatadiki, ularning ta‘lim-tarbiyaviy fikrlari bevosita xalq pedagogikasi manbalari tizimi: maqollar, matallar, ertaklar, afsona va rivoyatlar mantiqiga mos keladi. Hozirgi

kunda ko‘plab rivoyatlar va ertaklar mazkur mutafakkirlarning hayoti va faoliyati bilan bog‘liq holda vujudga kelgan.

Har bir millatning, xalqning o‘z tarixi, urf-odatlarini, an‘analari, ma‘naviy va moddiy qadriyatlari asosida yaratilgan pedagogikasi mavjud. Huddi mana shu xalq pedagogikasi asosida shaxsni tarbiyalash va ta‘lim berish hozirgi zamonning dolzarb muammolaridan biridir. Butun dunyo xalqlarining pedagogik madaniyati bilan juda qiziqqan rus yozuvchisi, ma‘rifatparvari V.G.Belinskiy: “Har bir millatning o‘ziga xosligi, asosan faqat shu millatga xos dunyoqarash, din, til, urf-odatlar va an‘analardir”, -deydi. O‘tmishda yig‘ilgan ma‘rifiy boyliklarni buyuk yunon faylasuf Gegel “o‘zidan kuch taratuvchi ona yer” bilan taqqoslagan. Uning ta‘kidlashicha, “Ilm-fan va ta‘limning har bir yangiligi uning qadimiylikka murojaatidan kelib chiqadi”. Demak, madaniyatning, jumladan pedagogik madaniyatning an‘anaviyligi xalqlarning yuqori madaniyatining muhim belgisidir. Buyuk alloma Abu Nasr Forobiy: “Xalqlarning o‘z qadimiy madaniyatiga e‘tibori va qiziqishning uyg‘onishi ularning haqiqiy donoligidan dalolatdir”¹ - deydi. Folklorshunos T.Mirzaev ta‘rifi bilan aytganda: “Xalqimiz antic davr va o‘tgan asrlarning klassik epopeyalari – “Iliada” va “Odisseya”, “Maxobxorot” va “Ramayana”, “Igor jangnomasi” va “Shohnoma”, “Manas” va “Jangar” kabi shoh asarlar bilan bellasha oladigan va ular bilan teng turgan hayratomuz dostonlarga, rang-barang ertaklarga, xalqning hayot tajribalarini o‘zida mujassamlashtirgan ajoyib maqol va matallarga, juda ko‘p topishmoqlar, latifalarga egaki, bular ma‘naviy boyligimiz, zo‘r iftixorimizdir”². Demak, xalq pedagogikasi xalq ommasining turmush faoliyati jarayonida to‘plangan, jamlangan va avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan tarbiya borasidagi tajriba va bilimlari jamlanmasidir.

Xalq pedagogikasi - tarbiyaning maqsad va vazifalari borasida muayyan xalqning hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan amaliy qarashlar majmui; muayyan jamiyatda yashash uchun har bir odam amal qilishi shart sanalgan va urfodat, udum, xulqodob, marosim, an‘ana, turmush tarzi, badiiy ijod, uyin singari empirik vositalarda namoyon buladigan amaliy faoliyat hamdir. Xalq pedagogikasi fanda “etnopedagogika” deb ham yuritiladi.

Xalq pedagogikasi xalq ma‘naviyati va madaniyatining uzviy tarkibiy qismi sanaladi. Chunki, tarbiya va yosh avlodni shakllantirish masalalari xalq kelib chiqqan vaqtdan boshlab amal qilib keladi. Xalq o‘z urf-odatlarini, qadriyatlari, nizomlari, mentaliteti tarkibida har vaqt qanday qilib yosh avlodni tarbiya qilmoq lozim, qanday qilib ularga axloqiy normalarni sngdirish mumkin, farzandlarni qanday qilib sog‘lom, tafakkurli va baxtli qilib voyaga yetkazish mumkin degan

¹ Форобий Абу Наср. Рисолалар. -Т.: Фан, 1975

² Т.Мирзаев. Ходи Зариф. -Т.: Ф.Гулум, 1967

savollarga o'z javoblarini izlab, ularni avloddan avlodga odat, rasm-rusum, qadriyat sifatida yetkazib kelganlar.

Shunga ko'ra, xalq pedagogikasining kelib chiqishi eng qadimiy davrlarga borib taqaladi, uning mazmuni rangbarang, u kasbiy tarbiya masalalarga doir barcha dolzarb muammolarni o'zida aks ettiradi³.

O'zbek xalqining milliy-tarixiy pedagogik an'alarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ilk tarbiyaviy qadriyatlar, norma va talablar xalq hayotiy tajribasi, xalqning pedagogik madaniyati asosida shakllangan. O'zbek xalqi tarbiyaviy an'analari tarkibida esa kasbiy ta'lim va hunarga o'rgatish masalalari eng mo'tabar va kuchli o'rinlardan birini egallaydi. Shunga ko'ra, talaba-yoshlarning individual shaxsiy xususiyatlarini shakllantirish masalasini tadqiq etishda xalq pedagogikasidagi tajribalarni nazarga olish va ulardan zamonaviy pedagogik tamoyil va nazariyalarni ishlab chiqish va tatbiq etishda unumli foydalanish taqozo etiladi.

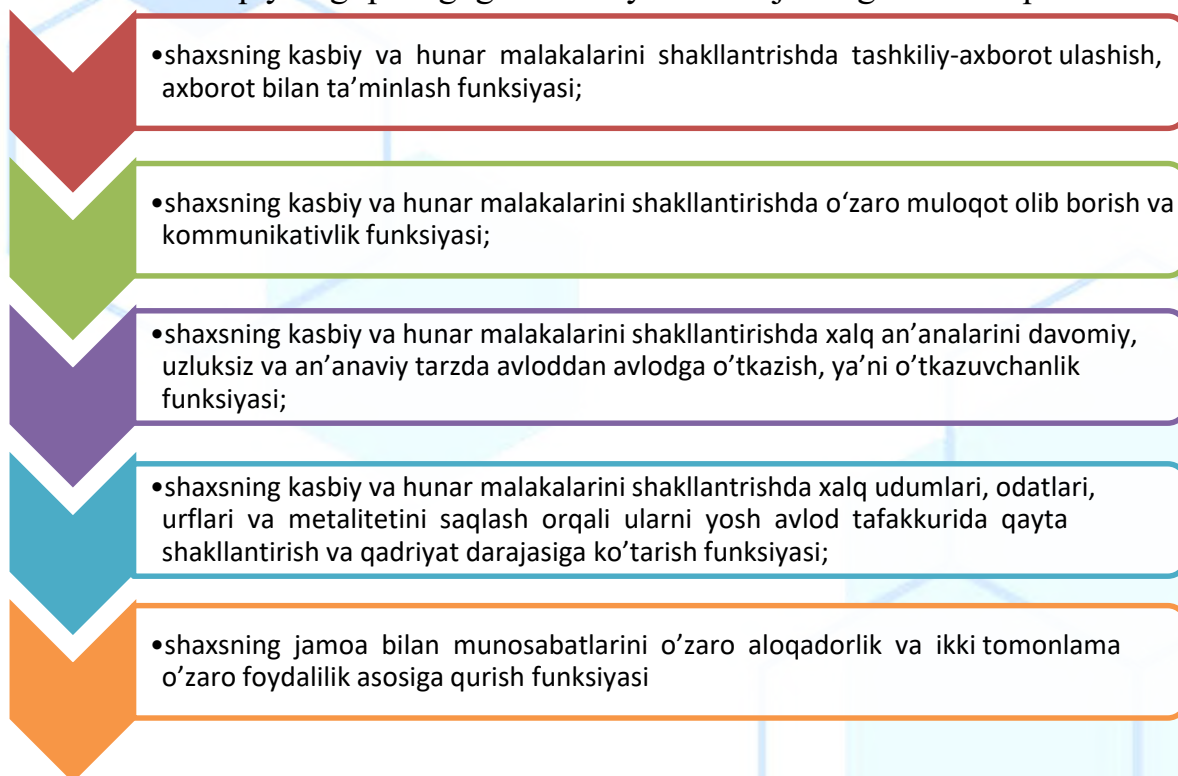
Zamonaviy pedagogik ta'linga xos bo'lgan xususiyatlardan biri ham xalq pedagogikasi bilan rasmiy pedagogik ilmlarni o'zaro bog'liqlik va uzviylikda talqin etishda namoyon bo'ladi. Chunki, xalq pedagogikasi xalqning azaliy va asrlarga teng hayotiy tajribasi asosida hosil bo'ladi, xalq pedagogikasi o'zida turli rasmiy ta'sirlardan holilikni, mustaqillikni namoyon etadi, xalqning haqiqatan ham mavjud orzu umidlari va sayi harakatlarini o'zida mujassam etadi. Xalq ijodiga, xalq urf-odatlariga, xalq maqol, matal, aforizmlari, qo'shiqlari, milliy bayramlari va o'yinlari, bolalar o'yinlariga tegishli bo'lgan an'analarda xalqning yosh avlod tarbiyasiga bo'lgan e'tibori va talablari singdirilgan bo'ladi.

Xalq pedagogikasida inson shakllanishiga doir chuqur va betakror gumanizm, ya'ni insonparvarlik g'oyalari yotadi. Xalq farzandlarda yuksak ma'naviy qadriyatlarni tarbiya qilishga har bir davrlarda urinib kelgan. Ularning ichida mehnatsevarlik, kattaga hurmat, kichikka izzat, oqillik, adolatpeshalik, mehr, muruvvat, bir burda nonni ham bo'lishib yeyishlik, xalqning og'irini yengil qilish, do'stlik, birodarlikni qo'llab-quvvatlash, haqiqatgo'ylik, birovning haqiga xiyonat qilmaslik, halol luqma yeyishlik, pokmadonlik kabilar har vaqt qadrlangan. Mazkur insoniy xislat va xususiyatlar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, o'zbek xalqining donishmandligi va ruhan, ma'naviy jihatdan irodali ekanligidan dalolat beradi.

Xalq pedagogikasi bu –tarixiy-ijtimoiy fenomen sanaladi. Xalq pedagogikasi – ajdodlarning ma'naviy merosi va uning ko'z gusi hisoblanadi. Shunga ko'ra, o'zbek xalqining inson tarbiyasiga oid qadriyatlari zamonaviy pedagogik qarashlarni boyitishga xizmat qiladi.

³ D.M.Begmatova. O'zbek oilalarida yoshlarning kasbiy ijtimoiylashuvi. Monografiya. -Samarqand: SamDChTI, 2020. - 142 b.

Xalq pedagogikasining an'anaviy asoslaridan biri bu –mehnat tarbiyasi, farzandlarni kasb hunarlarga o'rgatish tajribasi hisoblanadi. Xalq pedagogikasi kasbiy ta'lim masalalarida quyidagi pedagogik funksiyalarni bajarishga xizmat qiladi⁴:

Xalq pedagogikasi o'z faoliyatini bolaning eng kichiklik, murg'aklik davridanoq boshlashi bilan belgilaydi. Bu davr bola shakllanishida uning eng muhim hayotiy ehtiyojlarining yuzaga kelishi va ta'minlanishi jarayoni sanaladi. Mana shu ehtiyojlar ichida so'zlasha olish, mustaqil ovqat yeyish, oyoqqa turish va yurib ketish kabilar muhim ahamiyat kasb etadi. Xuddi shu davrda oilaviy tarbiya yordami bilan xalq pedagogikasining eng muhim ma'naviy-mafkuraviy, ma'rifatparvarlik aqidalari bola ongiga singdiriladi va uning malaklari shakllantiriladi. Binobarin, aynan xalq pedagogikasi, oilaviy pedagogika bilan hamkorlikda shaxsning kasbiy aqidalari, tafakkuri va malakalarining shakllanishidagi ilk bosqichlardan biri hisoblanadi.

Xalq pedagogikasining o'ziga xos xususiyati shundaki, u insonlar yashash tarzi, ularning o'zaro muloqoti, nimalarni xush ko'rishi, nimalardan voz kechishi, nimalarni qadrlashi orqali insonni tarbiyalaydi⁵ [3]. Shunga ko'ra, bolalik davridagi mehnat tarbiyasi insonning butun umri davomidagi kasbiy malaklarining darajasi va sifatiga o'z ta'sirini o'tkazadi.

⁴ Muxtarovna B.D. OILADA YOSHLARNING KASBIY IJTIMOYLASHUVINI TA'MINLASHDA O'ZBEK XALQ UJODIYOTI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. –2021. –T. 2. – No. 5. –S. 25-33.

⁵ Mukhtarovna B. D., Kudratovna D. N. PROFESSIONAL SOCIALIZATION OF YOUTH IN FAMILY EDUCATION. –2022.

Tabiiyki, xalq pedagogikasi oliy ta'lim jarayonida yaxlit xoldagi tizimlashgan qurilma sifatida ish ko'rmaydi, balki bilim, qadriyat, ustama, norma va ta'qiqlar majmuasi sifatida ish ko'radi.

Xalq pedagogikasi turli aniq ifodalangan formulalar, ya'ni aforizmlar, maqollar, matallar, hikmatlar tarzida uzoq hayotiy tajribadan o'tkazilgan xalq tajribasini ifoda qilib, ularni tayyor holda namoyon qiladi. Yoshlar ham oilada xalq merosi namunalarini tahlilsiz, amal qilish lozim bo'lgan aqidalar tarzida qabul qilib, o'z hayotida ularga qat'iy rioya etishga o'rgatilgan bo'ladi. Chunki, xalq pedagogikasi ko'proq xalq tajribasi va hayotiy tajriba asosiga qurilgan bo'ladi. Shuning uchun ham xalqpedagogikasi bu –amaliy pedagogik tajribaning umumlashtirilgan formasi sanaladi.

Pedagogika fanida Xalq pedagogikasiga xos bir necha belgilar mavjud bo'lib, eng muhim belgilaridan biri bu - uning qadimiyligidir. Har qanday xalq muayyan etnos sifatida mavjud bulishi uchun o'ziga xos qiyofaga ega bo'lishi kerak. Xalqning ijtimoiy, ma'naviy, intellektual qiyofasi esa uning ped. vositasidagina shakllanadi. Xalq pedagogikasi muayyan xalqning o'zi bilan birga dunyoga kelgani uchun ham uning tarixi xalq tarixi bilan teng.

Xalq pedagogikasining ikkinchi belgisi uning to'liqamaliy xususiyatga egaligidir. Xalq ta'lim-tarbiya jarayoni va uning natijalariga pragmatik nazar bilan qaragani uchun Xalq pedagogikasi g'oyalar shaklida emas, balki urfodat, an'ana, amal, udum, xulqodoblar tarzida namoyon bo'ladi. Xalq pedagogikasi ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlar yig'indisi emas, balki amal qilinishi majburiy bo'lgan va bajarilishi hamma tomonidan nazorat qilinadigan amaliy xulqiy ko'nikmalar va shaxsiy ko'nikmalar majmuidir.

Xalq pedagogikasining uchinchi xususiyati uning muallifi noma'lum, anonim pedagogika ekanligidir. Xalq pedagogikasi talablarining yaratuvchisi ma'lum bo'lmaganligi uchun ham muqaddas sanalgan va so'zsiz bajarilgan. Etnopedagogikaga doyr biror talabning muallifi ma'lum bo'lsa, uning ta'siri pasayib ketadi. Chunki u, kim bo'lsada, qandaydir bir odamning istagi sifatida qabul etiladi. Anonimlik esa urfodat, udum, xulqodatlarga sirlilik, muqaddaslik tusini beradi.

Xalq pedagogikasining to'rtinchi belgisi uning sinkretik (qorishiq) xususiyatga egaligidir. Xalq hayoti ko'p qirrali ekani holda yaxlit bo'lgani singari uning ped.si ham qorishiqdir. Xalqning turli yo'nalishdagi pedagogik tadbirlari sinkretik tarzda birvarakaiiga olib borilgani uchun Xalq pedagogikasiga alohidalik emas, umumiylik xosdir.

Xalq pedagogikasining beshinchi belgisi uning keng yoyilganligidir. Xalq pedagogikasiga oid amallar muayyan etnik birlikning hammasiga birday tatbiq qilinadi. Muayyan shaxslarning xohishirodasi qandayligidan qat'i nazar, xalqning

har bir vakili uning tarbiya va yashash tarziga doyr talablariga rioya etishga majbur. Xalq pedagogikasi talablarini bajarishda tarbiyalanuvchining istaklari inobatga olinmaydi. Xalq pedagogikasining oltinchi xususiyati bu - muayyan etnik birlikning turmush tarzida namoyon bo'lishidir.

Xalq pedagogikasi empirik tabiatga ega bo'lib, jamiyat a'zolari hayotini yo'lga qo'yishga qaratilgan va uning qoidalari muhokama uchun emas, balki turmush mobaynida amal qilish uchundir.

Xalq tajribasidan joy olgan eng ilg'or pedagogik bilimlar, malaka va ko'nikmalar, zamonaviy ta'lim muassasalari va oila tarbiyaviy tizimida yoshlarni tarbiyalashda xalq maqollari, xalq ertaklari, ibratli hikoya va rivoyatlar orqali tarbiyaning asosiy maqsad va vazifalarini hal etish imkoniyatlari mavjud. Tarbiyaning asosiy maqsadi esa har tomonlama yetuk, yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishdir. Zero, xalq pedagogikasi qadriyatlari ma'naviy yetuk, malakali mutaxassislarni tayyorlash, komil inson tarbiyasi hamda ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirib beruvchi muhim manbadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Форобий Абу Наср. Рисолалар. -Т.: Фан, 1975
2. Т.Мирзаев. Ходи Зариф. -Т.: Ф.Гулом, 1967
3. D.M.Begmatova. O'zbek oilalarida yoshlarning kasbiy ijtimoiylashuvi. Monografiya. -Samarqand:SamDChTI, 2020. -142 b.
4. Muxtarovna B.D. OILADA YOSHLARNING KASBIY IJTIMOIYLASHUVINI TA'MINLASHDA O'ZBEK XALQ IJODIYOTI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL. –2021. –Т. 2. –No. 5. –S. 25-33.
5. Mukhtarovna B. D., Kudratovna D. N. PROFESSIONAL SOCIALIZATION OF YOUTH IN FAMILY EDUCATION. –2022.

ОЗИQ-ОВQАТ ХАВФСИЗЛИГИДА МОДЕЛЛАСHTИРИШНИНГ АНАМИЯТИ

Normurotova O'g'iloj Baxtiyor qizi
Termiz davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson salomatligida oziq-ovqat xavfsizligining o'rni, ahamiyati haqida tushunchalar keltirilgan. Aholi uchun oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash jarayonlarini modellashtirishning afzalliklari to'g'risida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: Oziq-ovqat mahsulotlari, oziq-ovqat xavfsizligi, inson salomatligi, AKT imkoniyatlari, amaliy dasturlar, modellashtirish.

Oziq-ovqat mahsulotlari dunyodagi eng ko'p sotiladigan tovarlar qatoriga kiradi. Bozorlar yildan-yilga tobora globallashib borayotgani va dunyo aholisi o'sishda davom etar ekan, global oziq-ovqat yetkazib berish murakkabligi ham oshishda davom etadi. Oziq-ovqat sanoati - inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan soha. Har yili millionlab odamlar oziq-ovqat kasalliklaridan azob chekishadi va hatto o'limgacha bo'lgan jiddiy muammolarga duch kelishadi. Bu odamlarga ham, iqtisodiyotga ham zarar keltiradigan, oldini olish mumkin bo'lgan muammo. Oziq-ovqat kasalliklarini kamaytirishdan tashqari, oziq-ovqat xavfsizligini doimiy ravishda yaxshilash iqtisodiy va ijtimoiy foyda keltirishi mumkin.

Bugungi kunda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda resurslar sarfini kamaytirish, samaradorlikni oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash bunday muammolarni yechishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish, ularni amaliyotga tadbiq qilishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari, amaliy dasturlar imkoniyatlaridan keng ko'lamda foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Milliy oziq-ovqat xavfsizligini belgilangan parametrlarda ta'minlash uchun ushbu jarayonni modellashtirishning nazariy, uslubiy va amaliy asoslarini mustahkamlash zarur.

Bu borada AKT dan foydalanish imkoniyatini yaratib berish, amaliy dasturlardan foydalangan holda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash jarayonlarini modellashtirish, jabhada omillardan foydalanishning optimal hajmini asoslash masalalari bo'yicha olib borilayotgan ilmiy izlanishlarni yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Shunday ekan, oziq-ovqat xavfsizligining masalasi barcha davlatlar qatori O'zbekistonning ham mustaqilligi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy barqarorligini ta'minlash garovi hisoblanadi. Yurtimizda bu muammo hamon o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Zero, ayni paytda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab oshyapti, aholi soni o'sishi asnosida jon boshiga istemol ko'paymoqda. Binobarin, mamlakatimizda so'nggi uch yilda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, mahsulotlar sifati va eksport salohiyatini oshirishga bo'lgan yondashuv mutlaqo o'zgardi, davlat

siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirildi. Bunga asosiy sabablardan biri pandemiya. Koronavirus pandemiyasining jahon iqtisodiyotiga salbiy ta'siri turli muammolarni keltirib chiqardi. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida sekinlashuv ro'y berganligi prognoz qilindi. Bu holat o'z navbatida jahon miqyosida ishsizlik darajasi, oziq-ovqat yetishmovchiligi va uning xavfsizligiga doir muammolarni yanada chuqurlashtirdi. Shu boisdan ham bugungi kunda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash jarayonlarini samarali rivojlantirish yo'nalishidagi chora-tadbirlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Prezidentimizning joriy yil 16 yanvardagi "Mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini yanada ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni bu boradagi sifatlarni sifat jihatdan yuqori pog'onaga olib chiqmoqda.

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligi sohasida me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, aholini barcha qatlamlarini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlanishi uchun iqtisodiy imkoniyatlarni oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashni davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilish hamda shunga o'xshash asosiy yo'nalishlari belgilandi. Bu sa'y-harakatlarning negizida faqatgina aholi turmush tarzini yaxshilash, ularning sog'lom hayot kechirishi uchun yetarlicha imkoniyatlar yaratish, oziq-ovqat xavfsizligiga e'tibor qaratish yotadi.

Zotan, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Xalqimiz salomatligini mustahkamlash, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, biz uchun hayotiy muhim masaladir. Takror aytaman, tinchlik va sog'likni ta'minlasak, qolgan hamma narsaga erishamiz. Qishloq xo'jaligidagi islohotlardan maqsad – iqtisodiy foyda ko'rish bilan birga, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, xalq farovonligini oshirishdan iboratdir. Buni hech qachon esimizdan chiqarmasligimiz zarur".

Mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini yanada ta'minlash, bozorni sifatli, xavfsiz va arzon oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'ldirish, aholining xarid imkoniyatlarini mustahkamlash, tashqi iqtisodiy faoliyatni liberallashtirish va sog'lom raqobat muhitini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birgalikda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash jarayonlarini modellashtirish aholiga statistic ma'lumot bo'lishi bilan birgalikda, sog'lom va xavfsiz oziq-ovqat haqidagi xabar bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.B.Berkinov. Ekonometrika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: 2015 y.
2. D.N.Saidova, I.B.Rustamova, Sh.A.Tursunov. Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi. O'quv qo'llanma. –Toshkent: O'z.R Fanlar Akademiyasi asosiy kutubxonasi, 2016y.,
3. Mirtazayev S.M., "Qishloq xo'jaligida ekonometrik modellardan axborot texnologiyalari asosida foydalanish yo'nalishlarini takomillashtirish". i.f.d. darajasini olish uchun yozilgan diss., Urganch -2021 y.

4. Abdug'aniyev O.A. Mintaqaning oziq-ovqat bilan ta'minlanganligini baholash usullari va mezonlari. //Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy electron jurnal. Toshkent, 2018 y.
5. Abdug'aniyev O.A. Mintaqadagi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash jarayonlarini modellashtirish. //Moliya ilmiy jurnali. Toshkent, 2018y.

INGLIZ TILI DARSLARDA TURLI METODLARDAN FOYDALANISH

Halimova Nafisa Murodovna

*Buxoro viloyati Buxoro shahar kasb hunar
maktabining ingliz tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish, til o'rganuvchilarga til materialini metodikasini tushuntirish, ta'limda ijobiy yangilanishlarga sabab bo'lgan qonun haqida to'liq bayon etiladi.

Kalit so'zlar: metodika, pedagogik tamoyillar, ijobiy yangilanishlar, innovatsion usullar.

Kirish:

Bu go'yoki, sog'lom g'oyaga o'xshaydi, ammo ko'pchilik o'qituvchilar tomonidan e'tibordan chetda qoladigan narsa. Siz bu yoshda bilishingiz kerakki, o'quvchilar hali ham qalam tutishni, qaychidan foydalanishni o'rganishadi yoki hatto birinchi tilni o'rganishadi. Yosh o'quvchilarning mana shu yosh o'rtasidagi zudlik bilan takomillashini ko'rish juda samarali bo'lishi mumkin, lekin siz juda sabrli bo'lishingiz zarur. Shunday qilib, mening birinchi maslahatim, siz boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars berishdan zavq olishingiz zarur. Agar sizda juda cheklangan tajribaga ega bo'lsangiz yoki o'zingizni noqulay his etsangiz, unda siz ushbu muhitga hech qachon ko'nikmasligingiz mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Bolalar umumiy o'rta ta'lim maktabining birinchi sinfidan boshlab chet tillarini o'rganishga harakat qilishadi. O'lchanadigan va samarali natijalarga olib keladigan to'g'ri o'qitish metodikasini topish unchalik oson emas. Dunyoning ayrim davlatlarida ta'limning hamma darajalari uchun eng keng tarqalgan yondashuv an'anaviy usuld hisoblanadi. An'anaviy sinflarda o'qituvchi bolalar bilan faol ishlaydi, turli xil faoliyat turlarini tanlaydi: yozish, o'qish, takrorlash. Ammo, kamchilik shundaki, talabalar soni ko'p bo'lganligi sababli o'rganilgan materialning muvaffaqiyat darajasini tekshirish har doim ham to'g'ri emas.

Davlatimiz mustaqillikka erishgandan keyin, yoshlarning chet tillarini o'rganishga bo'lgan intilishi kengaydi va mamlakatimiz tomonidan til o'rganishga ko'pgina sharoitlar yaratilmoqda.

Dastlabki prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek: "Hozirgi paytda xorijiy tillarni o'rgatishga yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Bu ham, albatta, bejiz emas. Bugun jahon hamjamiyati o'ziga munosib o'rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir".

Ayniqsa, ijobiy yangilanishlarga sabab bo'lgan qonunlardan biri bu O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari tog'risida" PQ-1875-soni Qarori hisoblanadi. Mana shu qarorga muvofiq chet tillarini, asosan, ingliz tilini boshlang'ich sinfdan boshlab o'qitish, ularni chet tillarini o'rgatishga bo'lgan intilishink yanada takomillashtirish uchun hamam umumta'lim maktablarda 1-sinfdan boshlab ingliz tili darslarini har xil qiziqarli o'yinlar tarzida o'qitish va shu bilan birga o'quvchilarning og'zaki nutqini ham shakllantirish, 2-sinfdan boshlab esa, alifbo, o'qish va grammatikani o'qitishni zamonaviy, innovatsion usullar yordamida o'tish bosqichma-bosqich boshlandi.

Natijalar:

Oxirgi vaqtlarda ingliz tilini o'rganadigan har qanday yoshdagi insonlar soni kundan-kun juda oshmoqda. Chunki, hayot jarayonida ingliz tilini tushunmasdan yashash tobora murakkablashib bormoqda. Lekin til o'rganish ham yosh davrlariga bog'liq.

Hatto, olimlar bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va oson o'zlashtirib olishini isbotlashgan. Bolalarda til o'rganishga bo'lgan tabiiy moyillik, ularda taqlid qilish xususiyati kuchli ekanligi, kattalarga qaraganda bolalar vaqtining til o'rganish uchun yetarliligi va o'rgangan ma'lumotlarni tez xotirada saqlashi buning asosiy sabablarida hisoblanadi.

Ingliz tilini ma'noli va qiziqarli o'rgatish uchun quyidagi innovatsion metodlardan foydalanish mumkin:

- Ko'rish yordamida xotirada eslab qolish Ma'lumki, yosh bolalar eshitgan ma'lumotlaridan ko'ra, ko'proq ko'rgan narsalarini eslab qoladi. Shunday ekan, darsni har xil ko'rgazmali qurollar, plakatlar yordamida, ko'zga ko'rinadigan va kundalik hayotda ko'p foydalaniladigan narsa, buyumlarga yozish yordamida yangi lug'atlarni o'rgatish va o'rgangan yangi lug'atlar ishtirokida turli gaplar tuzish.

Masalan, daftar (copybook), stul (chair), doska (blackboard), ruchka (pen), oyna (window) va shu kabilarga yozish. Kundalik turmushda juda ko'p foydalanadigan ushbu narsa-buyumlar ko'zga doimo tushib turishi va har doim qo'llanishi sabab, bola bu so'zlarni ixtiyorsiz tarzda o'rganadi.

Muhokama:

- Ingliz tili o'qitish metodikasining, umumiy (nutqiy yo'nalganlik, chegaralab va yaxlit o'rgatish, mashqlar yechish, til tajribasini e'tiborga olish), xususiy (nutq namunasi yordamida ingliz tili o'qitish, til mashqi va nutq amaliyoti bog'liqligi, nutq faoliyati turlarining o'zaro bog'liqligi, og'zaki nutqning ilgarilashi, chet tilda tabiiy nutqqa yaqinlashish, ibtidoiy bosqichni yanada takomillashtirish), maxsus (grammatikani o'rgatish, leksikani o'rgatish, o'qishni o'rgatish va ingliz tili o'rgatishda nutq yozishni qo'llash) tamoyillari ishlab chiqilgan. Biz pedagogik

tamoyillarni jamlashtirishda chet tillarni boshlang'ich ta'limda o'qitishga kommunikativ yondashuvni nazarda tutdik.

Maktablarda xorijiy til o'qitish metodikasi o'quv fanini o'rganish, mustaqil o'zlashtirish jarayonida ta'limning bakalavr bosqichi talabalaridan o'rta umumta'lim maktab, bolalarga chet til o'qitish metodikasidan amaliy bilimlarni egallash talab qilinadi.

1. Nazariy bilimlarni egallash bo'yicha talablar quyidagilardan iborat:

-Boshlang'ich sinflarda chet til o'qitish metodikasining maqsadi, vazifalari, predmeti, ilmiy-tadqiqot metodlari, metodik tushunchalar, vositalar, metodlar, tamoyillar, usullar, mashqlar tizimini to'liq bilish;

-til o'rganuvchilarga til materialini metodikasini tushuntirish;

- chet tilida nutq faoliyati turlarini eshitib anglash, gapirish, o'qish va yozuv malakalarini o'rgatishni samarali bilish;

-chet tili o'qitish jarayonini rejalashtirish, tashkillashtirish, dars rejasi tuzish va reyting tizimini bilish.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, maktablarda xorijiy til o'qitish metodikasi fani o'qitish jarayonida talimning an'anaviy va interfaol o'qitish usullardan ishlatiladi. Amaliy mashg'ulotlar og'zaki va yozma tarzda tashkil etilishi ko'zda tutiladi.

Amaliy mashg'ulotlarni o'qitish mobaynida ilg'or pedagogik texnologiyalardan, shuningdek, ko'rgazmali slaydlarni kompyuter yordamida namoyish etish, elektron materiallarni proektor yordamida tasvirga chiqarish vositalaridan ishlatiladi. Fanning amaliy mashg'ulotlarida talimning innovatsion, interfaol metodlari, hamda ekspress-so'rovlar, aqliy hujum, ajurli arra, munozara, kichik guruhlarda ishlash, menyu, debat kabi metodlarini qo'llash nazarda tutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining «CHet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-1875-son Qarori. – Xalq so'zi. – № 240 (5660). – Toshkent, 2012.

2. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ingliz tili o'quv dasturi. Tuzuvchilar: J. J. Jalolov, M. T. Irisqulov. – Xalq ta'limi. – №4 – Toshkent, 2013. – 44 b.

3. Tillar bo'yicha umumiy Evropa ma'lumotnomasi: o'rganish, o'qitish, baholash. – M.: MGLPU. Sarma, 2005. - 248 b.

4. Celce-Murcia M., Brinton D.M., Snow A.M. Teaching English as a Second or Foreign Language. – USA. Boston. National Geographic Learning. 2014. – 706 p.

5. Zimnya I.A. Maktabda chet tillarini o'rgatish psixologiyasi. -M.: Ma'rifat, 2001. - 228 b.

TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Mirzaolimova Feruza Shavkatovna

Farg'ona viloyati Farg'ona shahar

Chet tillarni o'qitishga ixtisoslashtirilgan

maktab internati geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Yaponiya, Germaniya, Fransiya, AQSH kabi ilg'or xorijiy ta'lim tizimi tuzilmasi, tajribasi va zamonaviy ta'lim dasturlari qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek ta'lim tizimidagi yutuqlari, ta'lim standartlari monitoring qilingan. O'zbekistonning ayni damdagi yutuqlari e'tirof etilgan

Kalit so'zlar: mamlakat, ta'lim, tajriba. xorijiy tajriba, ta'lim inspeksiyasi, tuzilma, xalqaro baholash.

Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr -qimmati, obro va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur.

Ta'limdagi muvvafaqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylifdir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm- ma'rifat baxsh eta oladi.

Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el- yurt ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo'lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvvafaqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o'rganishdir.

Xalqaro tajribalarini sinchkovlik va qunt bilan o'rganish orqali ta'lim tarbiyada qotib qolgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari, uslublaridan xalos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ega bo'lamiz.

Prezident maktablari, buyuk allomalarimiz nomi bilan ataladigan ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy va innovatsion ta'lim maskanlari tashkil etildi. Ularda xalqaro tajribalar yo'lga qo'yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi. 2019-yil 26-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, „Zamonaviy maktab“ larni tashkil

etish chora tadbirlari to'g'risida "gi qaror qabul qilindi. Qarorga muvofiq 2021-yilgacha maktablarning kamida 3 foizi, 2025-yilgacha 20 foizi 2030-yilga qadar esa 50 foizini, „zamonaviy maktab“ larga aylantirishning asosiy parametrlari belgilandi

Yurtimizda matematika, kimyo, fizika, va biologiya darslarining 10 foizigina amaliy mashg'ulotga ajratilgan. Rivojlantirilgan davlatlarda bu ko'rsatkich 30-50 foizni tashkil etadi. Shu bois xalq ta'limi vazirligi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga o'quv dasturlarida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, aniq fanlarda amaliy mashg'ulotlar ko'lamini oshirish vazifasi qo'yildi.

Yaponiya ta'lim tizimi

Yaponiya ta'limida "iqtidorli o'quvchi" tushunchasi yo'q. chunki har bir o'quvchi alohida iqtidor sohibidir. Ilg'or mamlakatlar ichida Yaponiya ta'limi o'ziga xos yo'nalishi yetakchi o'rinni egallaydi. Jumladan, Yaponiya ta'lim tizimining tarkibi quyidagicha: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oiliy ta'lim tizimlariga kiruvchi oliy o'quv yurtlari.

Boshlang'ich maktabda o'qituvchilar bolalarni tanqidga, ya'ni o'z xulqining yomon jihatlari, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o'rgatishadi. Bundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi faqat ta'lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga tasir etadi.

Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o'qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo'lgan yagona davlat. Majburiy ta'lim muhiti. Ta'limning bu pog'onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatiladi.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo'lib, parta ustida kitob javoni, yoritkich, soat, qalam, qog'oz, mikro kalkulyator va boshqa zarur alyozlar, shuningdek kerak bo'lib qolgan taqdirda ota-onalarini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o'rnatilgan.

Yaponiya o'rta maktablarining saviyasi AQSH o'rta maktablari saviyasidan bir muncha yuqori turadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki yaponiyada ta'lim tizimi ham shaklan, ham mazmunan yuksak uyg'unlik kasb etgan. Ibrat olsa, o'rgansa arziydigan jihatlari ko'p. E'tiborli yana bir tomoni – Yaponiyada faqat milliy an'analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Fransiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg'or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o'zlashtirilgan.

Bunday tajribalar Respublikamiz ta'lim tizimini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishda qo'l kelishi shubhasiz.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi: Amerikada o'rta ta'lim 12 yil bo'lib boshlang'ich o'rta va quyi maktablarga bo'linadi. Aksariyat qismi davlat maktablaridan iborat va ularda o'quvchilarning 88 foizi o'qiydi. Ta'lim muassasalarini

davlat va shahar buyudjetlari moliyalashtiradi, Qo`shma shtatlarda yalpi ichki mahsulotning 7.5 foizi har yili ta`limga sarflanadi. 12foiz o`quvchilar xususiy maktablarga boradi, ularning moddiy resurslari ota-onalar, turli mablag`lar va xayriya mablag`lari hisobidan shakllantiriladi.

Mamalakatlarda ta`lim maskanlari raqamlarga ega emas, ammo ular hududlar bo`yicha yoki mashhur kishilar nomi bilan ataladi.

Odatda har bir sinf xonasi televizor va kompyuterga ega. Kompyuter sinflari yuqori tezlikdagi internetga ulangan. Amerikada nusxa ko`chirish uskunalari juda ko`p joylashtirilgan. Chunki o`qituvchi tomonidan o`quvchilarga deyarli barcha vazifalar bosma shaklda beriladi. Boshlang`ich maktabda har yil sinf o`qituvchisi o`zgaradi. Boshlang`ich sinflarda matematik bilimlarning hajmi Rossiya va Angliya maktablari darajasiga nisbatan biroz yengilroq. Ko`paytirish jadvali 3-sinf dan boshlanadi.

Germaniya ta`lim tizimi:

Germaniya jahon ma`rifat va madaniyat o`choqlaridan biri. Ushbu davlatda har bir fuqaro o`z shaxsini erkin rivojlantirish, o`z iqtidori moyilligi va qobiliyatiga qarab maktab, o`qish joyi va kasb tanlash huquqiga ega. Maktab ta`lim tizimi boshlang`ich va o`rta ta`lim muassalaridan iborat. Barcha davlat maktablarida o`qish bepul

Germaniyada maktab ta`limi quyidagi maktab tiplariga bo`linadi: boshlang`ich maktab; yo`nalish maktablari; asosiy maktab; real maktab; gimnaziya; umumiy maktab; maxsus maktab

Boshlang`ich maktab ta`lim tizimining poydevori hisoblanadi. Boshlang`ich maktabdan so`ng o`quvchilar yo`nalish maktabga o`tishadi. Asosiy yoki to`liq xalq maktabi boshlang`ich maktabni bitirib, real maktab yoki gimnaziya bormagan barcha o`quvchilar uchun majburiydir. Asosiy maktab o`qituvchilari o`zlarini o`qituvchi emas, ijtimoiy pedagog, deb his qiladi. Lekin asosiy maktabdagi o`quvchilar yomon o`zlashtirishiga qaramasdan kasbiy ta`lim olishiga majbur bo`lishadi. Real maktablar ikkinchi bosqichga qarashli bo`lib, odatda 5-10-sinflarni o`z ichiga oladi. Real maktab yuqori darajali kengaytirilgan umumiy ta`lim beradi va o`quvchilarni mustaqil fikrlash, mas`uliyat hissi, insonlarga rahbarlik qilish ko`nikmalariga yuqori talab qo`yadigan kasb egalari bo`lishi uchun kasbiy ta`lim kurslariga tayyorlaydi.

Fransiya ta`lim tizimi: Fransiyada ta`lim sifati ta`lim, sport va tadqiqotlar bo`yicha bosh inspeksiya tomonidan nazorat qilinadi. Ushbu bosh inspeksiya 4 ta vazirlik uchun faoliyat ko`rsatadi. Bosh inspeksiya 4 ta vazifani bajaradi:

1. Qo`llab-quvvatlash - ta`lim, fan, sport, madaniyat boshqaruv idoralarini oliy ta`lim rektoratlarini.
2. Ekspertiza qilish - vazirliklar, idoralar, shartnomalar, rahbarlar faoliyati, xizmatlar, tuzilmalar va boshqalar.
3. Baholash - tashkilotlar, muassasalar, tuzilmalar, ijtimoiy siyosiy ahvol, kadrlar.

4. Nazorat qilish - tashkilotlar, muassasalar, xizmatlar va kadrlar

Bosh inspeksiyada to'planadigan tajribalarning xilma –xilligi, bolalar bog'chasidan doktoranturaga qadar davlat siyosatini muvofiqlashtirish imkonini beradi. Bu esa ta'lim, fan va yoshlarni rivojlantirishga, o'quvchilarni sport, jamiyat hayoti va jamoat o'qishiga jalb etishga ta'sir qiladi.

O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta'lim sifatini nazorat qilish ta'lim inspeksiyasi tashkil qilinganiga endigina 2 yildan oshdi. O'tgan davr mobaynida inspeksiyaga yuklatilgan vazifalar bajarish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni yurtimiz ta'lim sifatini baholash ishlarini joriy etish bo'yicha maqsadli ishlar olib borilmoqda. Biz ayni damda chet el pedagogikasidagi ilg'or jihatlarini o'zlashtirish, yangi- yangi o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jahondagi eng ilg'or pedagogikalarinig biriga aylantirish.

O'zbekiston 2021-yilda PISA va PIRLS xalqaro baholash tizimida ishtirok etishi rejalashtirilgan. Bu sinovga barcha tayyorgarlik ko'rishi kerak. Ya'ni bu yilgi 3- sinf o'quvchilarimiz 2021-yilda 4-sinf bo'ladi. Bu o'quvchilarni mazkur jarayonga tayyorlash uchun xalqaro baholash tizimida ishtirok etib kelayotgan rivojlangan davlatlarning xalqaro tajribalari bilan o'rtoqlashishga to'g'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J.F. Xorijda ta'lim (metodik qo'llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Mxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta'lim, ilmfan (metodik qo'llanma. Kasb mahorati jurnali -2004-yil. 2 son.
3. G.Anorqulkova, A. Karimov. Xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xos yo'nalishi uslub va tahlili. Xalq ta'limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil. 3-son.
4. A.Nosirov. Fransiyada talim sifati qanday nazorat qilinadi? -, , Boshlang'ich ta'lim“ jurnali. 2019- yil. 12- son

FIZIKA FANINI O'RGANISHDA NAZARIY VA AMALIY BILIMLAR MUTANOSIBLIGINING AHAMIYATI

Qosimova Fotima Abidjonovna

Farg'ona Quvasoy shahar 4-maktab fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarni 6-7-sinflardan o'q fizika faniga qiziqtirish, fizik hodisalarni tushuna olish va tasavvur qila olishi, formulalarni o'z o'rnida qo'llay olishlari, oddiy tajribalarni o'tkazish orqali muhim fizik tushunchalarni va qonunlarni o'rganish, to'g'ri fikr yurita olishlari uchun darslarda foydalanilishi lozim bo'lgan usullar ko'rsatilgan

Kalit so'zlar: Fizik hodisalar, kuzatish, tajriba, javob-savol o'yini, kuch impulsi, jism impulsi, saqlanish qonunlari, rasmlar muammolar.

Fizika fani o'zining bir qator xususiyatlari bilan boshqa fanlardan ajralib turadi. Tabiiy fanlar qatoriga kiritilishi bilan bir vaqtning o'zida aniq fan hamdir va o'z navbatida ayrim hollarda amaliy fan ham deya olamiz.. Fanni o'rganish jarayonida o'quvchidan tezkorlik, mustaqil fikr yuritish, nazariy isbotlangan hodisalarni bevosita tajribalar orqali ko'rib borish, kuzatish talablarini taqozo etadi va bu jarayon muntazam olib borilgandan so'nggina o'zining ijobiy ko'rsatkichlarini namoyon eta boradi. Ya'ni o'quvchining ilmiy dunyoqarashini va tasavvur olamini kengaytiradi, to'g'ri fikr yurita olish qobiliyatini rivojlantiradi, hodisalarni mohiyatini anglab yetib, formulalarni ham o'z o'rnida qo'llay oladi, texnika va texnologiyalar olamiga olib kiradi, oxir oqibat yaratuvchanlikka undaydi.

Fizika faniga o'quvchining qiziqishini uyg'otish ko'p jihatdan o'qituvchining pedagogik mahoratiga, ilmiy bilimlarini kundalik turmushda qo'llay olishiga, hodisalar mohiyatini ochib bera olishi va to'g'ri, qisqa, oson usullarda tushuntira bilishiga bog'liqdir. Bu esa o'qituvchini muntazam o'z ustida ishlashga, ijodiy fikrlashga undaydi.

Fanni o'qitilishi jarayonida o'quvchilarga oddiy tajribalarni ko'rsatish, lozim bo'lsa uyda o'zlari mustaqil yoki ota-onalari ko'magida bajara olish mumkin bo'lgan tajribalarni topshiriq qilib berilishi mumkin. Masalan, boshlang'ich davrlarda avtomobil, velosiped, soatning harakatini, bolalar o'yin maydonchasidagi atraksionlarni harakatlanishini kuzatish, umuman kuzatishga oid topshiriqlar berilishi, so'ngra esa albatta bu topshiriqning bajarilganligi, bu jarayonlarning har biri yuzasidan o'quvchining fikri tinglanishi lozim. Keyingi bosqichlarda esa sekinlik bilan oddiy tajribalarni qanday bajarilishi tushuntirilgandan so'ng, mustaqil bajarish va xulosa chiqarish topshiriqlari beriladi. Masalan:

- diffuziya hodisasiga oid tajribalar: suv va yog'ning aralashuvi temperatura yuqori bo'lganda tezroq sodir bo'lishini (ovqat pishirish jarayonida), yog'ning suv

betida aralashmasdan yoyilib qolishi sabablarini (zichligining kichikligi uchun), isiriq hidining xonaning bir burchagidan narigi burchagiga yetib borgunicha ma'lum vaqt o'tishining sabablarini (Broun harakati tufayli) topishga doir tajribalar

- elektr hodisalari bo'limiga oid tajribalar: shishirilgan sharni krandan oqib chiqayotgan suvga yaqinlashtirganimizda suvning shar sirtiga tomon tortilishini kuzatish, sochni temir taroq bilan taralganda soch tolalarining bir-biridan itarilishini (zaryadlanib qolganligi sababli), to'qilgan kiyimlarni yechilayotganida ishqalanish tufayli zaryadlanib qolishi natijasida chirsillagan ovoz chiqishi va uchqun ham hosil bo'lishini kuzatish;

- bitta yorug'lik manbasi bilan yoritilgan xonada soyaning, ikki va undan ortiq manbalar bilan yoritilgan xonada esa yarim soya va soyaning hosil bo'lishini kuzatish; suvga qo'limizni solganimizda barmoqlarimizning ko'rinishi o'zgarganligi sababi; hovuz va ko'llar yuzasi yaltirab ko'rinishi sabablarini kuzatishlar orqali topishga doir topshiriqlar; shamni o'chirib, uning tutuniga yonayotgan gugurt cho'pini tutganimizda tutun orqali yana shamni yoqish mumkinligini ko'rish.

- shuningdek, o'quvchilarga harakatning nisbiyligini tushunib olishlari uchun ko'proq mashinalar harakatini kuzatish, avtobusning yura boshlaganida va to'xtash jarayonida uning ichidagi tik turgan odamning holati qanday o'zgarishini; avtobusda turib koptokchani yuqoriga otganimizda u yana qaytib qo'limizga tushishi (sababi havo ham biz bilan birga ko'chishidir);

Fizik hodisalarni o'rganishda bir nechta saqlanish qonunarini tushunib olish juda muhim. Dastlab o'quvchilar impulsning saqlanish qonuniga duch keladilar va bu qonunni mohiyatini yaxshi tushunib olishlari qolgan saqlanish qonunlarini o'rganishlari uchun poydevor bo'ladi. Impulsning saqlanish qonunini tushunib olishlari uchun o'quvchilarning o'zlari quyidagi savollarga kuzatishlari yoki tasavvuriga tayanib javob topishlari kerak bo'ladi: - kuch impulsi $I=F*t$, kuchning ta'sir vaqtiga bog'liq bo'lgan kattalikdir. To'satdan qo'limizga igna kirib ketdi, bu hodisa bir onda sodir bo'ldi, ammo shu holat sekin sodir bo'lganda nima bo'lar edi? Bizga bergan bu kuchning turtkisi katta bo'lar edi.

Albatta allomalarimizning o'tmishda foydalangan mexanizmlari, yaratgan asboblari haqida ma'lumotlar berib borilishi o'quvchi qalbida milliy g'urur tuyg'usini uyg'otadi. Bobolarimizning ibratli so'zlarini mavzularga mos holatda darsning shiori qilib belgilash, fizik qonunning turmushdagi tatbiqlarini tushuntirish katta amaliy ahamiyatga egadir.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, fanni o'qitishda faqatgina nazariy bilimlarga tayanib qolmasdan, tabiat hodisalari, turmush tarzi bilan bog'lay olishning va mana shu hodisalarni to'g'ri tahlil qilib formula va qoidalarni keltirib chiqarishga yo'l olishimiz darkor.

Фойдаланилган адабиётлар

1. A.P.Rimkevich. Fizikadan masalalar to'plami. 3-nashri "O'qituvchi" Toshkent 2013
2. Ayzek Azimov. Zamon, makon va boshqa narsalar haqida. Doubleday & Company (AQSh) nashriyoti 1965. O'zbek tiliga tarjima © www. Orbita.Uz. 2018 150 bet.
3. Q.To'rayev. Olam yog'dusi yoxud qiziqarli fizika. A.Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti. Toshkent 2009

О'QUVCHILARNI MURAKKAB MATNLI MASALALARNI YECHISHGA O'RGATISH

Qosimov Husniddin Ilhomovich

*Quvasoy shahar agentlik tizimidagi ixtisoslashtirilgan
umumta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida matematika darslarida o'quvchilarni murakkab matnli masalalarni yechishga o'rgatish bayon etilgan.

Kalit so'zlar: matematika, masala, o'quvchi, matnli masala.

Masala - bu kundalik hayotimizda uchraydigan vaziyatlarning tabiiy tildagi ifodasidir. Masala asosan uch qismdan iborat bo'ladi.

1. Masalaning sharti - o'rganilayotgan vaziyatni xarakterlovchi ma'lum va no'malum miqdoriy qiymatlar hamda ular orasidagi miqdoriy munosabatlar haqidagi ma'lumot demakdir.

2. Masalaning talabi - masala shartidagi miqdoriy munosabatlarga nimani topish kerakligini ifodalash demakdir.

3. Masalaning operatori - masala talabini bajarish uchun shartdagi miqdoriy munosabatlarga nisbatan bajariladigan amallar yig'indisi.

Murakkab masalalarni yechish, uni sodda masalalarga ajratish va shu sodda masalalarni yechishga keltiriladi.

Murakkab masalalarni yechish qo'yilgan savolga ma'lumot tanlash mashqlari bilan boshlanadi. Masalan: «Poezd 10 soatda qancha masofani o'tganligini topish uchun yana nimani bilish kerak?», «3 l sut uchun qancha pul to'landi?», «Polizni chopish uchun 5 fermer xo'jalik necha ish kuni sarf qilishdi?» va hokazo. Savollarni mana bunday shaklda ham qo'yish kerak: «Maktabning beshinchi sinflaridagi o'quvchilar sonini xisoblash uchun nimani bilish kerak?», «Bir nechta kostyum tikish uchun material sotib olish kerakligini qanday ma'lumotlardan topish mumkin?» va hokazo. O'quvchilar ma'lumotlarni aytishlari, ularning son qiymatlarini ko'rsatishlari, masalani yechadigan amalni aniqlashlari, shuningdek, masalaning yechilishini tekshirishlari kerak.

O'quvchilar tarkibida bir necha ma'lum sonlar va bir necha izlangan sonlar bo'lgan murakkab masalani yechishda bu murakkab masala ajraladigan sodda masalalarni tuzishda qiynalib qolmasliklari uchun 2 ta yoki 3 ta sodda masaladan tashkil topgan murakkab masalalar tuzishni mashq qilishlari foydalidir. Buning uchun o'quvchilarga birin-ketin ikkita sodda masala beriladi, bu masalalardan birining javobi ikkinchisining son ma'lumotlaridan biri bo'ladi. So'ngra ikkala masala oraliqdagi savolni tashlab o'qiladi.

Masalan:

1-masala. Baliq ovlaydigan kema 4 oyda 162,8 t kilka ovladi. O'quvchilar: kema o'rta hisobda bir oyda necha tonna baliq ovlagan, degan savol qo'yadilar, amalni aytadilar (bo'lish) va uni bajaradilar: $162,8 t : 4 = 40,7 t$.

2-masala. Baliq ovlaydigan kema norma bo'yicha bir oyda 25 t baliq ovlashi kerak edi, u bir oyda o'rta hisobda 40,7 t kilka ovladi. Kema o'rta hisobda bir oyda rejadan tashqari necha tonna kilka ovlagan?

Ikkinchi masala ayirish bilan yechiladi:

$$40,7m - 25m = 15,7m$$

So'ngra ikkala masalaning shartlari bitta qilib birlashtiriladi, birinchi masalaning savoli tashlanadi. Bunday masala kelib chiqadi

Baliq ovlaydigan kema 4 oyda 162,8 t kilka ovladi. Oylik norma 25 t. Kema o'rta hisobda bir oyda rejadan tashqari necha tonna kilka ovlagan?

Yechim bunday yoziladi:

1) $162,8 t : 4 = 40,7(t)$; 2) $40,7 - 25 = 15,7 (t)$.

Murakkab masalaning yechilishi quyidagi qismlardan iborat:

- 1) masalaning mazmunini o'quvchilar tushunib olishi;
- 2) masalani tahlil qilish va reja tuzish (murakkab masalani sodda masalalarga ajratish va yechish rejasini tuzish);
- 3) masalani yechish (amallar tanlash, ularni bajarish, yechishning borishini va hisoblashlarni yozish);
- 4) yechishni tekshirish.

1-masalaning mazmunini o'zlashtirish uchun o'quvchilar bilan quyidagi usulni tajriba qilib qurish mumkin. O'qituvchi masalaning raqamini aytadi va o'quvchilarga masalaning shartini ovoz chiqarmasdan o'qib chiqishni, shartlarini tushunib olishni buyuradi. Shundan keyin chaqirilgan o'quvchi masalaning shartini takrorlaydi. Bu usul o'quvchilarni kitobdan mustaqil foydalanishga o'rgatadi.

2-masala. A shahardan B shaharga bir vaqtda Matiz, Spark va Lasetti yo'lga chiqdi. Lasetti B shahargacha yetib borib tezda orqaga qaytdi. B shahardan 18 km yurib Sparkni, 25 km yurib esa Matizni uchratdi. Spark B shahargacha yetib borib tezda orqaga qaytdi va B shahardan 8 km yurib Matizni uchratdi. A shahardan B shahargacha bo'lgan masofa necha km?

Yechish: V_1 – Lasetti, V_2 – Spark, V_3 – Matiz tezligi, S-masofa

$$\frac{S-18}{V_2} = \frac{S+18}{V_1}, \frac{S-25}{V_3} = \frac{S+25}{V_1}, \frac{S-8}{V_3} = \frac{S+8}{V_2},$$

$$\frac{V_1}{V_2} = \frac{S+18}{S-18}, \frac{V_1}{V_3} = \frac{S-25}{S+25}, \frac{V_2}{V_3} = \frac{S+8}{S-8},$$

Hadma-had ko'paytirsak: $\frac{V_1}{V_2} \cdot \frac{V_3}{V_1} \cdot \frac{V_2}{V_3} = \frac{S+18}{S-18} \cdot \frac{S-25}{S+25} \cdot \frac{S+8}{S-8};$

$$(S+18)(S+8)(S-25) = (S-18)(S-8)(S+25)$$

$$2S^2 = 144 \cdot 50 \quad S^2 = 144 \cdot 25$$

$$S = 12 \cdot 5 \quad S = 60 \text{ Javob:}$$

60 km 3-masala. Motorli qayiq birinchi marta oqim bo'yicha 60 km, oqimga qarshi 30 km yurish uchun 7 soat sarfladi. Ikkinchi marta oqim bo'yicha 30 km va oqimga qarshi 20 km yurish uchun 4 soat sarfladi. Motorli qayiqning turg'un suvdagi tezligi va oqimning tezligini toping?

Yechish: Qayiqning turg'un suvdagi tezligi - x km/h; oqim tezligi - y km/h deb belgilaylik.

$$\begin{cases} \frac{60}{x+y} + \frac{30}{x-y} = 7 \\ \frac{30}{x+y} + \frac{20}{x-y} = 4 \end{cases} \text{ Agar } \frac{1}{x+y} = u; \frac{1}{x-y} = v \text{ deb belgilasak,}$$

$$\begin{cases} 60u + 30v = 7 \\ 30u + 20v = 4 \end{cases} \Rightarrow u = \frac{1}{15}; v = \frac{1}{10}; \begin{cases} x+y = 15 \\ x-y = 10 \end{cases} \Rightarrow$$

$$x = 12,5 \frac{km}{h}; y = 2,5 \frac{km}{h};$$

Javob: Qayiqning

turg'un suvdagi tezligi 12,5 km/h; oqim tezligi 2,5 km/h

4-masala. Hovuzga 2 ta quvur o'tkazilgan. Birinchi quvur bo'sh hovuzni 10 soatda to'ldiradi. Ikkinchisi esa 15 soatda bo'shatadi. Hovuz bo'sh bo'lgan vaqtda ikkala quvur birdaniga ochilsa, hovuz necha soatdan keyin to'ladi? Yechish: Hovuzni 1- quvur x soatda to'ldirsin,

2-quvur esa y soatda bo'shatsin, quvurlar bir vaqtda ochilsa, hovuz t soatda to'lsin. U holda $\frac{1}{x} - \frac{1}{y} = \frac{1}{t}$ tenglik o'rinli bo'ladi, bunda $x=10, y=15, t=?$ $\frac{1}{10} - \frac{1}{15} = \frac{1}{t}$ $\frac{3-2}{30} = \frac{1}{t}$ $\frac{1}{30} = \frac{1}{t}$ $t = 30$ Javob: 30 soat

5-masala. 20 % li va 40 % li eritmalar aralashtirilib, 34 % li 500 gramm eritma hosil qilindi. Har bir eritmadan necha grammdan aralashtirilgan. Yechish: $p_1 = 20; p_2 = 40; p_1 + p_2 = 34; V_1 = V_2 = ?$

Maqolada matematika darslarida o'quvchilarini tenglamalar tuzib masalalar yechishga o'rgatish metodikasini, algebraik materiallarni o'rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari ko'rsatib berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxodjayeva N.H “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”- Toshkent.: TDPU, 2003, 174 bet.
2. Jumayev M.E. va boshqalar. Matematika o’qitish metodikasi (kasb-hunar kollejlari o’quvchilari uchun o’quv qo’llanma) – T.: ”Ilm-Ziyo”, 2003, 240-bet
3. Jumayev M.E. „Matematika o’qitish metodikasidan praktikum“– Toshkent.: O’qituvchi, 2004, 328 bet.
4. Jumayev M.E. Bolalarda matematika tushunchalarni shakllantirish nazariyasi.-T.: ”Ilm-Ziyo”, 2005, 240-bet

JADIDCHILIK HARAKATI

Mamadaliyev Qahramon Esonbekovich

Toshkent viloyati Quyi Chirchiq tumani 19-maktabda tarix o'qituvchisi

Annotatsiya: XIX asr oxiri, XX asr boshlarida Rossiya mustamlakasi hisoblangan O'rta Osiyo, Kavkaz, O'rta Sibir xalqlari orasida boshlangan milliy, madaniy-ma'rifiy tiklanish – jadidchilik harakati sifatida namoyon bo'ldi.

Jadidlar milliy birlik, ma'naviy-ma'rifiy isloxotlar bilan jamiyatni yangilash, yuksaltirish yo'llarini izlaganlar. Ushbu maqolada yuqorida muallif tomonidan qayd etilgan fikrlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: jadid, ma'rifat, usuli jadid, milliy ko'tarilish, matbuot, muxtoriyat, milliy g'oya, "Behbudiya", "To'ron," ibratxona, "Munozora".

"Jadid" atamasi Turkiya turklarida ilk marta Sulton Salim III hukmronligi (1739-1802) davrida paydo bo'ldi. Avstriyaga elchi qilib yuborilgan Abubakr Ratib afandi shohga yozgan bildirishnomalarida u yerda ko'rgan idora tizimini "Nizomi jadid" deb tushuntiradi. 1789 yilgi Fransuz inqilobidan keyin qurilgan yangi tizimni esa "Fransiya nizomi jadidi" deyila boshlandi. Shu yillari "Nizomi jadid" tor ma'noda askariy tizimni yevropalashtirishni, keng ma'noda ilm-fan, maorif, sanoat va qishloq xo'jaligini zamonaviylashtirishni ko'zda tutar edi.

Demak, jadid atamasi yangilik tarafdorlarini, yangilik g'oyalarini ifoda etuvchi tushuncha sifatida qo'llanilgan. XIX asrning oxirlarida dunyo tamaddunida bo'layotgan ulkan madaniy –ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, yangi munosabatlar u yoki bu tarzda sekinlik bilan bo'lsada, Turkiston o'lkalariga kirib kela boshladi. Yangilik tarafdorlarini Abdulla Avloniy so'zi bilan aytganda, "gazeta o'qig'uvchilarni" mullalar "jadidchi" nomi bilan[1] atar edilar

Jadidlar Usmonli Turkiyadagi "Ganch (yosh) turk"lar tashkilotlari tasirida "Yosh buxoroliklar", "Yosh xivaliklar", "Yosh turkistonliklar" degan nomlarda faoliyat olib borishgan.

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Mazkur tadqiqot jarayonida Jadidchilik harakatining tarixiy tashkil topishi obyektiv ochib berildi. Bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalashda jadidchilar maktabi va ularning harakatlarini mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqot jarayonida Abdulla Avloniyning "Tarjimai xol" Tanlangan asarlar 2-jildlik va Munavvarqori Abdurashidxonning "Qizil O'zbekiston" nomli asarlari metodologik manba sifatida olindi

Jadidchilik harakatining faoliyati maktabdan, maorifdan boshlangan, so'ng matbuot, san'at va siyosatga o'tgan. Rossiya va uning mustamlakalarida jadidchilik

harakatiga Ismoilbek Gasprinskiy (1851-1914) asos soldi. U Boqchasaroyda dastlabki “usuli jadid” (yangi usul) maktabini 1884 yilda ochadi.

Jadidchilik harakati qoloqlik va jaholat, o’lka aholisining ayanchli ahvoli, Turkistonning Yevropa va jahon sivilizatsiyasidan orqada qolib ketishi, islom va shariatning oyoq osti qilinishi va bunday og’ir hayotdan qutulish, erk va ozodlikka erishish uchun o’z zamonasining ilg’or ziyoli qatlamlari qarashlarida vujudga keldi. Jaholat uyqusidan uyg’onish, tarixiy zaruratga aylangan edi. Boshqacha qilib aytganda, jadidchilik harakati ijtimoiy rivojlantirishning, tarixiy taraqqiyotning talab va ehtiyojlariga javob sifatida maydonga kelgan ulkan ijtimoiy – siyosiy harakat edi. O’lkada millatning dard-alamlarini, butun ayanchli, mudhish, fojiali og’ir qismatini o’z qalbi va vujudidan o’tkazib, o’zining butun borlig’ini, aql-zakovatini, ongini, hayotini erk, ozodlik, taraqqiyot uchun safarbar etgan ziyolilarning butun bir yangi avlodi shakllana boshladi. Jadidchilikning asosiy g’oya va maqsadlari (davr voqealıklaridan kelib chiqib, ba’zan o’zgarib turgan bo’lsa-da) quyidagilar edi: Turkistonni o’rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod etish, shariatni isloh qilish, xalqqa ma’rifat tarqatish, Turkistonda muxtoriyat hukumatini barpo etish uchun kurash, Buxoro va Xivada konstitusion monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tuzumini o’rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish, barqaror milliy valyutani joriy qilish va milliy qo’shin tuzish.

Toshkent, Farg’ona, Buxoro, Samarqand va Xivada hur fikrli va taraqqiyotparvar kishilarning ayrim guruhları tomonidan ochilgan madaniy-ma’rifiy yo’nalishdagi jamiyat va uyushmalardan jadidchilik harakati shakllandi.

Harakat faoliyati osonlik bilan kechmadi. Professor Begali qosimov fikri bilan aytganda, Turkiston, Buxoro va Xorazm munavvarlarining yangilikka intilishi, Rossiyada, xususan Kavkaz, Volgabayida yashovchi turkiy xalqlar bilan yaqinlashishga, hamkorlikka intilish kuchaydi. Panislomizm (islomchilik) va panturkizm (turkchilik) kabi g’oyalar paydo bo’ldiki, Rossiya ichki ishlar vazirligi bunga jim qarab tura olmasdi. Jadidlarning maktablar ochib, gazetalar chiqarishi ham panislomizmga xizmat qilayapdi deb tushunildi va xokimiyat bu boradagi faoliyatlarga qarshilik ko’rsatishga xarakat qila boshladi[3]. Jadidchilik umummilliy harakat sifatida:

1. Jamiyatning barcha qatlamlarini jalb eta oldi. Uyg’onish mafkurasi bo’lib xizmat qildi.
2. Maorif va madaniyatni, matbuotni ijtimoiy-siyosiy maqsadlarga moslab chiqardi.
3. Mustaqillik uchun kurash olib bordi. Uning g’ayrat va tashabbusi bilan dunyo yuzini ko’rgan “Turkiston muxtoriyati” bu yo’ldagi amaliy harakatlarning dastlabki natijasi edi.

Buxoro amirligi va Xiva xonligida jadidchilik harakati Turkistondagi kabi XIX asr oxiri XX asr boshlarida shakllangan bo'lsa ham, bu xududlardagi tarixiy sharoit undagi jadidchilik harakatiga xam o'ziga xos xususiyatlar baxsh etdi. Buxoro va Xiva jadidlari ham maorifni isloh etishni, amir va xon xukmronligini cheklash, mavjud tuzum sharoitida islohotlar o'tkazib, jamiyat taraqqiyoti va milliy mustaqillikni qo'lga kiritishni maqsad qilib qo'ygan edilar.

Jadidlarning xalq ma'rifati uchun kurash dasturi uch asosiy yo'nalishda ko'rinadi. 1. Yangi usul maktablarini ochish, ko'paytirish orqali. 2. Turli ma'rifiy jamiyatlar ochish orqali. 3. Umidli iqtidorli yoshlarni chet elga o'qishga yuborish orqali.

Jadidchilarning poydevori, tamal toshi – “usuli jadid” maktabi edi. Bu tabiiy, hamonki maqsad jamiyatni yangilamoq ekan, uni yangi avlodgina qilishi mumkin edi. Yangi avlodni esa, yetishtirmoq lozim. Eski an'anaviy usulda bu ishni amalga oshirish qiyin. Chunki zamon o'zgargan. U tezkorlikni talab qiladi. Ikkinchidan, bugungi o'quvchi tarix, jug'rofiya, iqtisod, fizika, kimyo, matematika kabi zamonaviy fanlarni bilishi kerak. Ilmiy fanlar, fan-texnika yutuqlari so'nggi uch-to'rt asr dunyo taqdirini boshqa o'zanga solib yubordi va Yevropani oldinga olib chiqdi. Endi Yevropa ilm-fanini egallamasdan dunyo bilan barobar yashab bo'lmaydi.

Biz ushbu maqolada mamlakatimiz xududida jadidchilik oqimining yuzaga kelishi va uning ma'rifatparvarlik soxasidagi faoliyatiga to'xtaldik. Jadidchilik harakatining ijtimoiy –siyosiy qarashlari, milliy mustaqillik va davlatchilik g'oyalari (Munavvarqori, Behbudiy, Polvonniyoz Yusupov, Fitratning dasturlari), bu boradagi amaliy harakatlari va kurashlari aloxida katta mavzudir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, jadid bobolarimiz moddiy qiyinchiliklar, g'oyaviysiyosiy tazyiqlarga qaramay millatning ma'naviy yuksalishi uchun imkoniyatlar yaratishga harakat qildilar. Tarixning murakkab, mas'uliyatli burilish davrida millatning ongini yuksaltirish, milliy iftixor tuyg'usini kuchaytirish birinchi darajali vazifalardan ekanligini anglab yetganliklari uchun ham bu boradagi barcha ishlarni o'z zimmalariga oldilar.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev Oliy Majlisga Murojaatnomalarida aytganidek, biz jadidchilik harakati, ma'rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o'rganishimiz kerak. Bu ma'naviy xazinani qancha ko'p o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ'ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini o'uncha ko'p anglab yetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Avloniy A. “Tarjimai xol. Tanlangan asarlar.2-jild.T., “Ma'naviyat”, 1998 yil 288-bet”.
2. Munavvarqori A. “Qizil O'zbekiston” 1927 yil, 7iyun. Ziyozuz. Com.

3. Qosimov B. "Milliy uyg'onish", T., "Sharq", 2004 yil, 53-bet.
4. Toshqulov J. Yosh xivaliklar: siyosiy qarashlarining tadrijiy rivojlanishi // Xalq va demokratiya, 1992, 3-4-son.
5. Behbudiy B. "Behbudiy kutubxonasi", "Oyina" jurnali, 1914 yil 26 aprel, №27. Tanlangan asarlar. Jild-II.-T.: Akademnashr, -2018yil 14-bet.
6. Baxrom Irzaev. "O'zbek yoshlari va xorijiy ta'lim" T., "Akademnashr" 2018.
7. Behbudiy B. "Tiyotr nadur", "Oyina" jurnali, 1914 yil 10 may, №29. Tanlangan asarlar. Jild-II.-T.: Akademnashr, -2018yil 15-bet.
8. Sabirdinov A. O'zbek romanchiligi; kecha va bugun. Izlanishlar samarasi. // O'zbekiston adabiyoti va san'ati, 2005 yil 28 yanvar.
9. Behbudiy B. "Ikki emas, to'rt til lozim", "Oyina" jurnali, 1913 yil 10 avgust, №1. Tanlangan asarlar. Jild-I.-T.: Akademnashr, -2018yil 396-bet.
10. Mamasaliev, M. M. (2020). MAIN DIRECTIONS OF THE INFLUENCE OF MODERN CIVILIZATION ON THE SPIRITUAL IMAGE OF THE INDIVIDUAL. Vestnik nauki, 3(11), 5-8.
11. Buriev, I. I., & Mamasaliev, M. M. (2020). PATRIOTICHESKOE VOSPITANIE MOLODOGO POKOLENIYA. Vestnik nauki i obrazovaniya, (22-2 (100)).
12. Kurbonova, M. B., & Mamasaliev, M. M. (2020). STRUKTURA SOTSIALNOGO STATUSA MOLODEJNOGO SOOBICESTVA. In INNOVATIONNOE RAZVITIE: POTENSIAL NAUKI I SOVREMENNOGO OBRAZOVANIYA (pp. 210-213).
13. Allanazarov, M. K., & Mamasaliev, M. M. (2020). ANALYSIS OF COMPREHENSION METHODS IN THE GNOSEOLOGY OF ALLAME TABATABAI. In INNOVATIONNOE RAZVITIE: POTENSIAL NAUKI I SOVREMENNOGO OBRAZOVANIYA (pp. 106-109).
14. Mamasaliev, M. M. (2020). INCREASING THE EDUCATIONAL OPPORTUNITIES OF SOCIAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT. In INNOVATIONNOE RAZVITIE: POTENSIAL NAUKI I SOVREMENNOGO OBRAZOVANIYA (pp. 204-206).

КОМПЬЮТЕРЛАШТИРИЛГАН ТАЪЛИМ ВА УНИНГ ХОЗИРГИ КУНДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎРНИ

Аминова Хафиза Обидовна

*“Информатика ва АТ” фани ўқитувчиси,
БМТИ Академик лицейи*

Аннотация: Ҳозирги компьютерлаштирилган жамиятимизда айнан компьютер ва техник воситаларни таълим жараёнида қўллаш, таълим жараёни сифати ва самарадорлигини оширилиши, баҳолаш тизимини ислоҳ қилиниши ҳақида фикр –мулоҳазалар баён этилган.

Калит сўзлар: индукция, дедукция, конкретлаштириш, анализ, синтез, таснифлаш, тизимлаштириш, абстракциялаштириш.

Компьютерлаштирилган таълим фан – техника ривожланиши ҳозирги кундаги таълим тизимини - уни ташкил этиш принциплари, мазмуни таълим – тарбия жараёнининг шакл ва усуллари янги таълим технологиялари талаблари даражасида тубдан ислоҳ қилишни тақозо этмоқда. Бундай муаммолардан бири таълимни компьютерлаштиришдир.

Таълим жараёнини компьютерлаштириш зарурати ўқувчиларни жамиятнинг ҳар томонлама етук фуқаролари қилиб тарбиялаш вазифасидан келиб чиқади. Жамиятда инсон фаолиятининг барча соҳаларида компьютерлаштирилаётган ҳозирги шароитда ёш авлодни компьютер билан эркин мулоқот қилишга ўргатиш ҳам муҳим ҳисобланади. Ёшларнинг компьютердан кенг фойдалана олиши жамиятда фан - техника тараққиётининг жадаллашиши ва шу асосида ижтимоий - иқтисодий ривожланишга эришиш учун хизмат қилади.

Таълимни компьютерлаштириш инсоннинг ақл- заковати ривожланишига улкан ҳисса қўшади. Негаки, компьютер ёрдамида ўқитиш жараёнида инсон фикрлашининг усуллари қаторидан индукция ва дедукция, умумлаштириш ва конкретлаштириш, таҳлил ва синтез, таснифлаш ва тизимлаштириш, абстракциялаштириш ва ўхшатиш кабилар табиий равишда ўрин олади. Булар эса мантикий хулосалар чиқариш, фикрларни ифодалаш, асослаш ва исботлашга, шу асосда мантикий фикрлашнинг ўсишига хизмат қилади.

Компьютер шундай кенг имкониятли қурилмаки, мукамал ишланган дастурлардан фойдаланганда жуда юқори педагогик самарадорликка эришиш мумкин. АҚШ мутахассислари берган маълумотларга қараганда, компьютерли таълимни қўллаш ўқитиш муддатини учдан бир қисмгача қисқартириш имконини берар экан. Шунингдек, саёз ишлаб чиқарилган дастурий воситалардан фойдаланишнинг зарари ҳам катта экан.

Таълим ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг ўзаро келишуви асосида шакллантирилган ташкилий жараён. Унинг марказида ўқитиш ва ўқиш фаолиятининг бир-бирига таъсири ётади. Ўқитиш ва ўқиш фаолиятини атрофлича таҳлил қилиш йўли билан таълим жараёнининг моҳиятини тушуниш мумкин. Компьютерли таълимда ҳам ўқитиш фаолиятини ажратиш, уни тўғри ташкил қилиш, фаолиятини амалга ошириш жараёнида компьютер имкониятларидан кенг фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Ёшларга таълим бериб, уларни ижтимоий тажриба ва маънавий бойликлар билан таништираётган, ўқитувчиларнинг барчаси ўқитиш фаолияти билан машғул. Компьютерли таълимда бундай фаолият компьютер ва интернет тармоқлари зиммасига юклатилади.

Компьютерли таълим жараёнида таълим ўқувси ва компьютер мунособатларга кўра ташкил этилади, бошқарилади, назорат қилинади. Компьютерли таълим ташкил этиш ўқувчи билан ўқув материали ўртасидаги боғланишни ташкил этиш учун таълим лойиҳаланади. Ўқувчиларнинг ўқув ишларини ташкил этиш, улар фаолиятини рағбатлантириш, тегишли воситалар асосида моделлаштирилади. Компьютерли таълимни бошқариш деганда педагогик дастур воситалари (ПДВ) асосида ўқувчининг бир фаолият туридан иккинчисига ўтишга ва шу асосда ўқув материални ўзлаштиришнинг қуйи даражасидан юқори даражасига кўтарилишига эришиш тушунилади. ПДВ таълимнинг бошқариш талабларига кўра ўқувчиларнинг жавобларини таҳлил этади, дастур берадиган кўрсатмаларига кўра компьютер ишини бошқаришни таъминлайди.

Компьютерли таълимни назорат қилиш - компьютер ёрдамида ўқитиш билан ўқиш фаолияти орасидаги тесқари алоқани юзага чиқаради. Тесқари алоқага кўра таълим жараёни натижаси таҳлил этилади, ўқувчилар фаолиятидаги камчиликлар аниқланади, тўлдирилади. Компьютерли таълим таркибидан ўта мураккаб бўлиб, ПДВ да мужассамлашган дидактик вазифалар, ўқув топшириқлари, ўқув материали, ўқитиш усуллари камраб олади. Дидактик вазифа – таълим жараёнида компьютер амалга оширадиган ишлар. Таълим жараёнида компьютер қуйидаги дидактик вазифаларни бажаради: ўқувчиларни ўқув материални ўрганишга тайёрлайди, билим, кўникма, малакаларни мустаҳкамлайди, тизимга солади, заиф ўринларни аниқлайди ва тўлдиради. Компьютернинг дидактик вазифалари ПДВ ни яратишдан олдин услубшунос ўқитувчи онгида идеал шаклда лойиҳаланади. Ўқитувчи таълим жараёнини лойиҳалашга янги ўқув материални ўқитиш моҳиятидан келиб чиқиб, ўқув материали, ўқув топшириғи, таълим услуги, воситаларини таҳлил этади ва компьютер имкониятлари билан уйғунлаштирилган ҳолда улардан

мосламаларни танлайди. Ўқитувчи онгидаги лойиҳани амалга ошириш мақсадида ПДВ ларни яратишда энг илғор йўналишлардан фойдаланади.

Компьютердан фойдаланиб таълим беришнинг асосий ғояси замонавий таълим назарияси ютуқларига асосланиши керак. Ўқувчиларни ҳар томонлама етук, комил инсон қилиб шакллантириш ғояси, компьютерли таълим тизимида ҳам асос бўлиб қолади. Шу маънода янги педагогик ва ахборот технологияларини, улар асосида компьютерли таълимни лойиҳалаш методологиясида ўқувчилар фаоллигини ўстириш, таълим –тарбия жараёнига услубият соҳасидаги янгиликларни жорий қилиш асосий йўналиш бўлиб ҳисобланади. Компьютерларни ўқув жараёнида қўллаш қуйидагиларга имкон беради:

- Ўқувчиларда билиш эҳтиёжини шакллантиради;
- Билиш жараёнида ўқувчиларни фаоллаштиради;
- Ўқувчиларда фанни ўрганишга қизиқишни оширади;
- Компьютер билан ишлашни ўрганишга бўлган иштиёқни оширади;
- Таълимда ўқувчининг индивидуаллик даражасини оширади;
- Ўқувчиларнинг ижодкорлик даражасини оширади;
- Материаллар мазмунинг хилма-хиллигини таъминлайди;
- Таълимда фойдаланиладиган ўқув материаллари доирасини кенгайтиради;
- Таълимда кўргазмалиликни кучайтиради;
- Ўқувчиларнинг ўз-ўзини назорат қилиши, яъни баҳолаш жараёнини омилларини кенгайтиради ва хоказолар.

Фойдаланилган адабиётлар руўхати:

1. О.Розиқов, Б.Адизов, Г. Нажмиддинова — УМУМИЙ ДИДАКТИКА Бухоро-“Дурдона” нашриёти, 2012 йил
2. Н.Г. Казанский, Т.С. Назарова, Дидактика. Москва- “Просвещение” 1978 йил.
3. М.Х. Махмудов Таълимни дидактик лойиҳалаш. Тошкент. А.Қодирий номидаги Ҳалқ мероси -2002 йил
4. А.Ғ. Ҳайитов “Компьютерлаштирилган таълим ва ўқувчилар билимини ташҳиси”. Ж. Педагогик таълим 2000 йил.
5. А.Ғ. Ҳайитов “Мактаб амалиётида компьютерлаштиришнинг аҳволи”. Ж. Педагогик маҳорат, 2002 йил.
6. А.Ғ. Ҳайитов “Педагогик дастур воситаларини яратиш сценарийси”. Ж. Таълим муаммолари, 2002 йил.
7. А.Ғ. Ҳайитов “Педагогик дастур воситаларини яратишга қуйиладиган дидактик ва психофизиологик талаблар”. Ж. Педагогик маҳорат, 2001 йил.

EMPHATIC COMPOUND SENTENCES IN ENGLISH.

English teacher

Kosimova Khilola Muzaffar kizi

Academic lyceum under Tashkent State Transport University

Hilola.kosimova.03@gmail.com

Introduction

The this article is dedicated to the study of Emphatic Compound Sentences in English which presents a certain interest both for theoretical investigation and for practical usage.

The topicality of the investigation is expressed on the one hand by the profound interest in Emphatic Compound Sentences in English which are widely used to perform linguistic richness of the English language.

The aim of this research is based on a detailed study of the Emphatic Compound Sentences in English.

The object of given investigation is the Emphatic Compound Sentences in English.

The subject is the constituents of the Emphatic Compound Sentences in English. The structure of the given course paper consists of an introduction, three paragraphs, a conclusion which is followed by the list of literature used in the course of research.

§ 1. Grammatical aspect of emphatic sentence

A compound sentence with “emphatic” contains at least two independent clauses. These two independent clauses can be combined with a comma and a coordinating conjunction or with a semicolon.

Emphatic Sentences:- Emphatic mean:- Emphatic means “forceful”, “clear” and “strong”. Definition:- The definition of emphatic is something that is said or done with strong emotion reaction. Emphatic sentence is a sentence in which the verb gives special stress on its action. Emphatic sentence is one that is said with emphasis and stress to indicate importance. This expression used to show you have strong feelings about what you are saying. For example; If a cricket team defeat a match from 100 runs the victory is emphatic because like strong speech and emphasis the victory is clear and strong. Creating Emphatic Sentences:- It can be done by adding do, does or did to the main verb of the sentences. Example: Simple sentence: We speak the truth. Emphatic sentence: We do speak the truth. Simple sentence: I exercise daily. Emphatic sentence: I do exercise daily. Simple sentence: We worked hard for our exams. Emphatic sentence: We did work hard for our exams. Simple sentence: He helps the poor. Emphatic sentence: He does help the poor. Use of Do, Did, Does in Emphatic Sentence:- 1) Do and Does is used if the action is in the present. e.g.: He does go to

school. She does look happy. 2) Did is used if action is in the past. e.g.: She spoke the truth. She did speak the truth. Emphatic Tense:- The emphatic tenses of a verb are used to add emphasis Present emphatic: Present emphatic is formed by adding the first principle part (present tense) of the main verb to the helping verb “do” or “does”. e.g.: They do leave early. Ali does swim daily. Past emphatic: Past emphatic tense is formed by adding the basic present form of the verb to the past tense of the verb (did). e.g.: They did leave early. Ali did swim daily. — Unclear sentences Unclear means poorly stated or poorly described or confused. So, unclear sentences are those sentences which are not clear to the mind and they are not easily understandable. The biggest issue of unclear sentences is using incorrect grammar when writing. For example, Incorrect grammar I don't want nothing from you.

Correct sentence: I don't want anything from you. Revising for a clear sentence:

- Drafting • Revising • Editing

In grammar class, students are expected to be able to write a good sentence especially in compound sentences. Werner et al. (2002: 254) state that compound sentence may also be formed by joining two sentences with semicolon. It means that compound sentence has two or more independent clauses and it will be connected by a coordinating conjunction. Common coordinating conjunctions which are used in connecting sentences in compound sentences are and, but, or, nor, for, yet, so. The function of coordinating and here is to add a similar and equal idea, but is to add an opposite idea, or is to add an alternative possibility, nor is to add a negative equal idea, for is to add a reason, yet is to add an unexpected or surprising continuation, and so is to add an expected result

In addition, Oshima and Hogue (2006:165) say that a compound sentence is two or more independent clauses joined together. He also says that there are three ways to join the clauses; they are compound sentences with coordinators, compound sentences with conjunctive adverbs and compound sentences with semicolons. In first way, a compound sentence can be formed by joining two independent clauses with coordinator. The second way can be formed by joining two independent clauses with using conjunctive adverb. The third way can be formed by connecting the two independent clauses with a semicolon alone. In addition, Teschner and Evans (2007: 220) said that a compound sentence is a sentence consisting of at least two clauses, each of which can be separated off into its own independent clause and independent sentence. Furthermore, according to Cahyono et.al (2016: 24) compound sentence is a sentence containing two or more independent clause. For example, They are singing, and we are dancing. Both they are singing and we are dancing are independent clauses as each of them can stand alone as a sentence and there is no cause-effect relationship. These independent clauses are linked by coordinating conjunction, such as and, but, or, nor, so, for, and yet (Azar, 2000: 87).

§ 2. Types of sentences

Sentences are divided into four categories: simple sentences, compound sentences, complex sentences, and compound-complex sentences.

Simple Sentences Definition

A simple sentence contains one independent clause.

Examples

- Johnny rode his bike to school.
- Who is your best friend?
- She ate her lunch, took a walk, and went back to work.

Compound Sentences Definition

A compound sentence contains two independent clauses. A coordinating conjunction (for, and, nor, but, or, yet, so) often links the two independent clauses and is preceded by a comma.

Examples

- She wanted to go on vacation, so she saved up her money.
- I like apples, but my sister loves bananas.
- Tim loves to read, and he also loves to hike.

Complex Sentences Definition

A complex sentence contains one independent clause and one or more dependent clauses. A complex sentence will include at least one subordinating conjunction.

Examples

- She went to class even though she was sick.
- As John was arriving to work, he realized he forgot his lunch.
- While I enjoy classical music, I prefer rock and roll because I play the drums.

Compound-Complex Sentences Definition

A compound-complex sentence combines complex sentence and compound sentence forms. A compound-complex sentence contains one or more independent clauses and one or more dependent clauses. Examples

- Although she felt guilty for missing her friend's birthday, she took her out to dinner the next day, and they had a great time.
- I try to eat healthy food, but because fast food is so convenient, I cannot maintain a healthy diet.
- If he got the job, he would have to commute 50 miles to work, so he decided the job was not worth it.

§ 3. Emphatic auxiliaries

The emphatic do is a particular use of the verb do (do, does, or did) to add emphasis to an affirmative sentence. The emphatic do is far more common in speech than in formal

written English. Unlike ordinary auxiliary verbs, which are typically unstressed in speech, the emphatic do is almost always stressed.

Examples of the Emphatic Do

Rather than trying to understand through definitions alone, take a look at these examples of the emphatic do in various contexts. You really *do* see this verb form more than you might think.

- "Now, I don't speak Chinese, but I *do* speak a little Polish, a little Korean, and a few words in half a dozen other languages. This comes from my living in New York City where I encountered people from every nationality on a regular basis," (Vickers 2011).
- "I know it doesn't look like it, but I really *do* work hard around here. It's just that I'm so disorganized that I never finish anything I start," (Rubin 1992).
- "If you start asking questions and the guy runs away, that's exactly what you want. It sets you up to meet someone who *does* want what you want," (Durant 2004).
- "I want you to be able to say that day, that I *did* try to feed the hungry. I want you to be able to say that day, that I *did* try, in my life, to clothe those who were naked. I want you to say, on that day, that I *did* try to visit those in prison. I want you to say that I tried to love and serve humanity," (King 1968).
- "'Do be quiet, Larry!' she said impatiently. 'Don't you hear me talking to Daddy?'" (O'Connor 2009).
- "What a swell person you are to back me up the way you do on this job! We *do* do things together, don't we?" (Hickok 1998).

Do as an Auxiliary

Do often functions as an auxiliary or helping verb in a sentence, and when it's added before a verb, the verb becomes an emphatic verb. "[I]n the absence of an auxiliary, a form of do can be added to carry the stress:

He polishes his car every week. → He DOES polish his car every week.
He polished his car yesterday. → He DID polish his car yesterday.

When the *do* transformation is applied to a verb in the past tense, such as *polished*, the *do* will carry the past marker, as it does in negative statements and questions. Note that the resulting emphatic verb is *did polish*; the main verb is the base form, *polish*. In its role as a stand-in auxiliary, *do* has no effect on meaning. It merely acts as kind of operator that enables us to add emphasis to sentences not containing auxiliaries or *be* and to transform them into negatives and questions," (Kolln and Funk 1997).

Emphasizing Different Parts of a Sentence

The emphasis isn't always on "do" when the emphatic do is added to a sentence. Depending on how a sentence is uttered, the focus could be on any word, as the authors of *English Grammar: A University Course* prove: "The following advertisement

illustrates the possibility speakers have of assigning focus to practically any item. Some of these utterances could be interpreted as contrastive, others simply as emphatic.

DO you know what kind of a day I've had?
Do YOU know what kind of a day I've had?
Do you KNOW what kind of a day I've had?
Do you know WHAT kind of a day I've had?
Do you know what KIND of a day I've had?
Do you know what kind of a DAY I've had?
Do you know what kind of a day I'VE had?
Do you know what kind of a day I've HAD?

Well, DO you?" (Downing and Locke 2006).

Conclusion

In this work an attempt was made to explain the study of Emphatic Compound Sentences in English which presents a certain interest both for theoretical investigation and for practical usage. In the first part it is obvious that grammatical aspect of emphatic sentence was explained. **It is revealed that a compound sentence with "emphatic"** contains at least two independent clauses. These two independent clauses can be combined with a comma and a coordinating conjunction or with a semicolon. Second paragraph is dedicated to types and functions of compound and complex sentences. It is shown that There are three ways of joining independent clauses into a compound sentence:

- with a coordinating conjunction
- with a semicolon; or.
- with a semicolon and a transitional expression.

Also the functions of the compound sentences are to combine similar ideas , to contrast or compare the ideas and to convey cause and effect or chain of events.

And the last paragraph is about emphatic auxiliaries. Emphatic auxiliaries help to highlight the particular action.

Bibliography

1. Brown, H. Douglas. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. New Jersey: Pearson Education.
2. Cahyono, Bambang. Yudi.et al. (2016). Indonesian Students' Writing Proficiency and Their Ability in Using Complex Sentences. International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL), Volume 4, Issue 9, September 2016, PP 22-23.
3. Depdiknas(2005). Materi Pelatihan Terintegrasi Bahasa Inggris. Jakarta: Depdiknas.

4. Dixon, R. M. W. (2005). *A Semantic Approach to English Grammar*. New York: Oxford.
5. *Dulay, et al. (1982). Language Two*. New York: Oxford University Press.
6. *Downing, Angela, and Philip Locke. English Grammar: A University Course. 2nd ed., Routledge, 2006.*
7. *Durant, Lauren. "9 Questions to Ask Your New Lover." Interview by Nikitta A. Foston. Ebony. Mar. 2006.*
8. *Hickok, Lorena. Empty Without You: The Intimate Letters of Eleanor Roosevelt and Lorena Hickok. Edited by Rodger Streitmatter, The Free Press, 1998.*
9. *King, Martin Luther. "The Drum Major Instinct." Sermons at Ebenezer Baptist Church. 4 Feb. 1968, Atlanta, Georgia.*
10. *Kolln, Martha, and Robert Funk. Understanding English Grammar. 5th ed., Allyn and Bacon, 1997.*
11. *O'Connor, Frank. "My Oedipus Complex." The Best of Frank O'Connor. Alfred A. Knopf, 2009.*
12. *Rubin, Lillian B. Worlds of Pain: Life in the Working-Class Family. Basic Books, 1992.*
13. *Vickers, Damon. The Day After the Dollar Crashes: A Survival Guide for the Rise of the New World Order. John Wiley & Sons, 2011*
14. *Frank, Marcella. (1972). Modern English, A Practical Reference Guide. New Jersey: Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs.*
15. *Hogue, Ann. (1995). Academic Writing. New York: Longman*
16. *Isyam, A. (2007). EFL Learners' Concord Mastery and Their Grammatical Deviations. Unpublished Thesis. Padang: Pasca Sarjana UNP.*
17. *James, Carl. (1998). Errors in Language Learning and Use: Exploring Error Analysis. New York: Longman.*
18. *Klammer, et al. (2000). Analyzing English Grammar. New Jersey: A Pearson Education Company.*
19. *Nunan, David. (2005). Practical English Language Teaching: Grammar. New York: The McGraw-Hill Companies.*
20. *Oshima, Alice. and Hogue, Ann. (2006). Writing Academic English. New York: Pearson Education Inc.*
21. *Rayawati, Dwi. (2013). An Error Analysis on Complex Sentences Made by The Second Year Students of English Education Program of STAIN Tulungagung in Writing Class. Unpublished Thesis. Tulungagung.*
22. *aLanguages: A Guide to Second Language Acquisition. Scarborough, Ontario: Newbury House. Thornbury, Scott. (1999). How to Teach Grammar. Harlow: Pearson Education Limited. Weaver, Constance. (2008). Grammar to Enrich & Enhance Writing. United States of America: A division of Reed Elsevier Inc.*
23. *Werner, Patricia K. and Spaventa, Lou. (2002). Mosaic 1 Grammar. New York: McGraw-Hill Contemporary.*

ISSUES FACING BY NON-NATIVE SPEAKERS IN ACADEMIC WRITING: A LITERATURE REVIEW.

English teacher

Kosimova Khilola Muzaffar kizi

Academic lyceum under Tashkent State Transport University

Hilola.kosimova.03@gmail.com

Abstract:

This paper is dedicated to identifying widely spread issues among non-native speakers while their writing academic texts. Academic writing is thought to have a tendency not to break a formal writing of indifference and meticulousness, allowing both authors and readers to emanate an air of impartiality. This is achieved when writers seek for privacy and equality in their textual output while employing formalities elements in their pursuit of authenticity, objectivity. Moreover, the challenges and proven solutions are provided in this review.

1.Introduction.

The procedure of producing academic papers is new to majority of students throughout the world, and most of them find that the writing instruction they got in schools may not always be applicable to the university setting (Leki, 1995; Spack, 2001). Along with the general difficulties with time management and emotional problems like isolation, lack of motivation, and feelings of inadequacy that all learners face while entering higher education, there are also difficulties with specific languages. (Bruce Morrison, 2014) For academics and young adults, writing in academic settings is a crucial ability since many of them are under mounting demands to produce and publish work in English. It is regarded as the scholarly language; thus, authors use it as a device to display their expertise in a certain field. It seems appropriate to examine the problem of academic writing in a second or foreign language and its possible challenges given that English academic writing offers a significant burden for people whose native language is not English. (Tiffany Ip,2017). (Christison & Krahnke, 1986; Littlewood & Liu, 1996; Evans & Green, 2007; Zhang & Mi, 2010) claimed that although students undoubtedly struggle with all 4 abilities, academic writing—which is crucial for making the crucial transition from secondary to university education—represents the greatest challenge. The capacity to control the writing process, deal with intertextualities, and efficiently organize material were the two main problems mentioned.

Moreover, this paper is provided with literature review, which covers all aspects of the writing problem of non-native speakers.

2.Review of literature.

2.2 Comparison of native and non-native speakers' challenges.

It's considered that written language is decreasing its formality across the board and to an appropriate degree in various contexts. As non-native writers who write academic texts believe that English is the language of the professional publishing industry, they should be familiar with the grammatical structures throughout this language, according to the study that analyzed native and non-native publications.

In the article 'Informality in applied linguistics research articles: comparing native and non-native writings. Eurasian Journal of Applied Linguistics.' Alipour, M.. & Nooreddinmoosa, M. (2018) noticed by highlighting similarities and differences that non-native authors are stronger educated to study the language of international educational literature. Academic writing is thought to have a tendency not to violate formal written language demand of etiquette for objectivity and meticulousness, allowing both authors and readers to emanate a sense of distance. It is achieved when writers use main aspects in their literary works to evoke a feeling of privacy and equality while pursuing truthfulness and impartiality. As an example, Hyland and Anan (2006) evaluated by comparing native and non-native educators' opinions to formality in English writing and found that the former had a greater tendency to view textural deviance as incorrect while the native teachers were more perceptive to formalities and criticized informalities as inappropriate for academic contexts. Despite the perception that informalities deviate from academic objectivity, it shouldn't be seen as an opposite to formality but instead as an observer-oriented method of content development that leaves room for the introduction of a more subjective tone. Akbulut (2020) states that study offers compelling evidence that non-native speakers of English may have achieved fluency in scientific writing. Non-native speakers also frequently publish results-oriented scientific publications. Given that there is no distinction between the two populations in terms of how lexical bundles are employed in formal writings, it may be argued that these people should be referred to as "English users" rather than non-native speakers.

In comparison with the article 'Challenges and Proven Solutions for Non-native English Academic Writers' must be pointed out that according to (Gheorghe, 2021) sometimes English grammar may be quite difficult to understand. There are several notions in the English that are not shared by numerous other languages, such the usage of 2 negatives or erroneous homophones. Other languages likewise don't have any equivalents for several grammar tenses, such the past continuous and past perfect continuous. Also, a natural English speaker may find it challenging to select the appropriate time based on the circumstance Moreover, it cannot be refused that some challenges faced by non- natives depend on their cultural difference.

In the article 'Challenges faced by non-native undergraduate student writers in an English-Medium University' (Nesi & Gardner, 2012) mentioned that several corpora

research have revealed the scale of the difficulty they encounter. The distinctions are related to things like the size and difficulty of texts, the increased attention to the research issue, the shift in increasing focus from the grammatical structures of a paragraph towards the data analysis of material, and feedback to the gatherings of the cultural context in terms of aspects like genre and educational practice.

Moreover, the article ‘Teaching scientific writing to non-native English speakers’ points out that hardships, in use of English language, appear when second language learners identify the cultural difference. Nevertheless, it needs to be said that non-native speakers struggle with usage of vocabulary and grammar as they are not first language speakers, and the structures of sentences are different in both languages.

2.3 Solutions.

As a numerous hardships were counted above it could not be denied that around 81% and 86% of the authors’ manuscripts are refused, and 61% of articles are refused minimum one time before being accepted. Therefore, whether you are a natural English speaker or not, academic writing requires strong skill and tenacity (Bradbury, 2012).

According to this data the following solutions are represented. It might be good for non-native English speakers to be aware of the difficulties learners will face in the publishing process and the greatest ways to overcome them in order to succeed. It is also beneficial that writers, whether they are native speakers or not, submit their work to a reputable linguistic service. Ahlstrom (2012) claims that English editing services are offered by softwares to guarantee that the literary work is free of any grammatical issues. Nevertheless, it shouldn’t be left without attention that software for checking plagiarisms is also great opportunity to check your work whether your manuscript is unique or not. It gives academic writers to structure sentences in right way and use APA citation in order to overcome plagiarism. Furthermore, note-taking method also one of the beneficial methods to avoid lack of concepts while writing academic texts. In process of note taking learner unconsciously making an outline of the work. According to Alipour. M. & Nooreddinmoosa M. (2018) efficient notetaking depends on looking properly through the text, being capable of comprehending the author's essential points and proof facts and expressing all in your own words. The bulk of the students struggled in these two areas. The restricted scope and intensity of readings that the respondents claimed to have done to prepare for tasks may be at the root of each of these issues. Haseltine E. (2013) says that academic writing would eventually occupy its rightful place in a student's education if it was integrated into the teaching of scientific method and behavior. In this profession, training is scarce, and what is offered frequently focuses on mastering grammar and spelling. Scientific communication should be taught as a topic in and of itself, with English language instruction being taught in a completely other course. Nevertheless, it is also advisable

to improve sentence structures by writing a number of texts or articles by using complex grammar and structures. By using sophisticated structures of sentences and vocabulary learners unconsciously develop their writing skills. Akbulut (2020) states that in order to assist 12 learners increase their grasp of discourse and manage a number of the obstacles they encounter; it is crucial to pay attention to sentence structure and read a lot.

3. Conclusion.

This research revealed range of obstacles that second and first language learners encounter very frequently. Writing was discovered to be more challenging than other EAP components. Low proficiency in fundamental English skills, such as mastery of academic writing syntax and specialized vocabulary, were the root causes of these issues. Because of the lack of the training for academic writing, and the capacity to extract detailed information from sources caused great problems to second language learners. This study suggested several valuable advises which might help to get rid of hardships that almost all second language learners encounter while academic writing. According to Crosby (2009) learners might benefit from receiving example that show how the structures, organizations, sentence patterns, and another vital elements are done in composition. Reading aids learners' unconscious acquisition of linguistic abilities (Krashen, 1993). Teaching vocabulary, helping to learn and employ complicated grammar structures, and helping learners build a solid literary style (Al Murshidi, 2014). Educating non-native speakers how to brainstorming might help to reduce their academic writing issues (Abdulkareem, 2013).

To sum up learners need to pay attention to grammar structuring while writing their academic manuscripts and use sophisticated vocabulary. Moreover, it is advisable to avoid overuse of informalities in formal writings.

References:

1. Abdulkareem, M. (2013). Investigation study of academic writing problems faced by Arab postgraduate students at Universiti Teknologi Malaysia (UTM). *Theory and Practice in Language Studies*, 3(9), 1552-1557
2. Ahlstrom, D. (2012), "Several key reasons why a paper is likely to be rejected at the Asia Pacific Journal of Management", *Asia Pacific Journal of Management*, Vol. 29 No. 3, pp.519-524.
3. Al Murshidi, G. (2014). UAE university male students' interests impact on reading and writing performance and improvement. *English Language Teaching*, 7(9), 57-63.

9. Akbulut, D., F. (2020). A bibliometric analysis of lexical bundles usage in native and non-native academic writing. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16(3), 1146-1166. Doi: 10.17263/jlls.803583
10. Alipour, M., & Nooreddinmoosa, M. (2018). Informality in applied linguistics research articles: comparing native and non-native writings. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 4(2), 349-373. doi: 10.32601/ejal.464196
11. Bradbury, M. E. (2012, Mar.). Why you don't get published: An editor's view. *Accounting & Finance*.
12. Bruce Morrison. (2014). Challenges faced by non-native undergraduate student writers in an English-medium university. *The Asian ESP Journal*, July 2014, 136-174.
13. Crosby, C.R. (2009). Academic reading and writing difficulties and strategies of Generation
14. 1.5 learners. In M. Roberge et al. (Eds.), *Generation 1.5 in college composition:*
15. Teaching academic writing to U.S.-educated learners of ESL, Routledge, pp. 105-119.
 - a. Christison, M. A., & Krahnke, K. J. (1986, March). Student Perceptions of Academic Language
 - b. Study. *TESOL Quarterly*, 20(1), 61. <https://doi.org/10.2307/3586389>
16. Evans, V., & Green, M. (2007) *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
17. Gheorghe, T. (2021, Sept. 13). 3 challenges faced by non-native English writers. *Tough Nickel*.
18. Heseltine, E. (2013, March 1). *Teaching scientific writing to non-native English speakers*. Medical Writing. Retrieved October 9, 2022, from <https://journal.emwa.org/medical-writing-education/teaching-scientific-writing-to-non-native-english-speakers/>
19. Krashen, S. D. (1993). The case for free voluntary reading. *The Canadian Modern Language Review*, 50(1), 72–82. <https://doi.org/10.3138/cmlr.50.1.72>
20. Leki, I. (1995). Coping strategies of ESL students in writing tasks across the curriculum. *TESOL Quarterly*, 29(2), 235. <https://doi.org/10.2307/3587624>
21. Littlewood, W., Liu, N.-F., & Yu, C. (1996). Hong Kong tertiary students' attitudes and proficiency in spoken English. *RELC Journal*, 27(1), 70–88. <https://doi.org/10.1177/003368829602700104>
22. Nesi, H., & Gardner, S. (2012). Genres across the disciplines. <https://doi.org/10.1017/9781009030199>
23. Zhang, T., Liu, D., & Mi, X. (2010). Research on the safety characteristic of continuous downgrade segment in two-lane highway. *ICLEM 2010*. [https://doi.org/10.1061/41139\(387\)176](https://doi.org/10.1061/41139(387)176)

‘THE INFLUENCE OF KRASHEN’S HYPOTHESES ON SECOND LANGUAGE LEARNERS’

English teacher’

Kosimova Khilola Muzaffar kizi

Academic lyceum under Tashkent State Transport University

Hilola.kosimova.03@gmail.com

Annotation.

This research investigates the adult L2 learner's linguistic proficiency. As an example, two teenage students, who are studying at lyceum under TSTU at the same group, are chosen. The name of the first student is Peach and the second one is Pineapple. Peach is a very hardworking student; she came from pre-intermediate level. Also, it should be pointed out that Peach is from typical Uzbek family, however, she speaks Russian very fluently. As soon as she is a second-course student, she has an extrinsic motivation to study English. Her purpose is successfully entering the university. Coming up to the second learner (Pineapple) it needs to be mentioned that he is a student of the beginner level. He also came from a typical Uzbek family. The only language that he speaks is Uzbek. Pineapple has a lack of motivation to study a language. What is more, he has not any purpose for further education.

The Affective Filter hypothesis.

This is quite effective for students who suffer from discouragement. Stevick (1976) states that an emotional filter is a serious obstacle to knowledge. Sometimes out of excitement learners forget not only the subject itself, but also their name. That is, negative emotions interfere with the thought process. That is the reason why students need to study in a good mood, love learning the language, make the learning process exciting. Also, it needs to be said that students should be unconsciously involved in process of language acquisition. Peach sometimes do not have enough motivation to accomplish exercises as she tends to think that she is a proficient language speaker. For this reason, the perfect way of avoiding such a problem is a game activity to release their minds for some time. It is preferable to use ‘fulfill karaoke’ activity, which assists learners to be unconsciously engaged in the process. As this activity develops listening, speaking and writing skills students first need to fulfill gaps and then sing a song. Coming up to less motivated learners (Pineapple), it should be mentioned that in order to induce a learner to acquire a language, another method of the Affective filter hypothesis should be applied. In this case universal grammar and grammar-translation methods play an important role in language acquisition. As the first language of Pineapple is Uzbek it is quite essential to use the traditional method (grammar-translation). It should be taken into consideration that the Uzbek language is based on

similar grammar to English, which means that it is relevant to apply similar grammar rules in L2. Chomsky (1981) claims that the acquisition of a language is facilitated by the interaction of the common learning basis and first language expertise.

For instance, to make language mastering easier students like Pineapple, whose initial language is Uzbek, need to practice translation from a first language to a target language. Moreover, in order to create a student-friendly atmosphere it is advisable to switch on the music in the target language while completing tasks.

Input hypothesis.

According to Krashen (1985), acquiring a foreign language happens when a student is exposed to content that is comprehensible to him orally or visually, such as when they read, listen to podcasts, or watch television. At the same time, the content raises the maximum benefit to a level above the student's current level. It follows that studying literature, listening to podcasts, and watching videos for the Intermediate level are most effective at the pre-Intermediate level. In current case it means that Peach, who is on intermediate level should master an information of the higher level. It means that Peach will not only acquire what she hears but takes pains to understand the context, which brings to the development of listening skills. According to Chomsky's LAD (1965), the input hypothesis is the crucial component. The inner linguistic synthesizer makes a considerable influence on the learner's ability to accomplish more than just take in what the student hears. Coming up to Pineapple it cannot be denied that is quite hard to apply to beginner students as soon as they might struggle with hardships and be demotivated as they are at the beginning of language mastering. Nevertheless, input hypothesis should be applied and observed the process of adaptation of students.

The Natural Order hypothesis.

The most disagreement in linguists' circles surrounds this theory. Krashen asserts that everyone learns languages in a particular natural order. That is, no teacher may alter the sequence in which students master the content. For instance, somebody studying English will first master general questions before moving on to particular topics. Even if you reverse the sequence in which you cover these concepts, the person will still begin by comprehending how generic inquiries "operate" before moving on to dealing with specific issues. This hypothesis is addressed, rather, to teachers, whom Krashen calls not to experiment with the sequence of language learning, but to present materials according to the concept from simple to complex. The acquisition involves the unconscious natural learning of a language. In order to get more effective and to learn a language naturally, Pineapple should be educated by materials that interest him. Students should not force themselves to learn a language, they are bored and uninterested. Each person has his own favorite activities: someone likes to read, someone likes to watch TV shows, and someone likes to play games. All of these can

be used for learning. Coming up to Peach it should be highlighted that it is advisable to do some self-study to improve pronunciation: in order to analyze speech and find errors in it, student needs to have experience in learning English and know perfectly how all sounds should sound. But this difficulty can be overcome if learners use the following techniques: practice speaking tongue twisters; use tongue twisters voiced by native speakers. Say at least a couple of them daily, and students' pronunciation will be improved in a couple of months, and it will become much easier to pronounce difficult sounds in English. Johnson & Newport (1989), Oyama (1976), Patkowski (1980) claim that second language learners cannot obtain the second language as their first native language. It means that Peach and Pineapple cannot master the language, however, they should practice getting a higher proficiency.

References:

1. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
2. Chomsky, N. (1981). *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
3. Johnson, J., & Newport, E. (1989). Critical period effects in second language learning: The influence of the maturational state on the acquisition of ESL. *Cognitive Psychology*, 21,60-99.
4. The Input Hypothesis: Issues and Implications. (1985). *Open Journal of Social Sciences*.
5. Oyama, S. (1976). A sensitive period in the acquisition of a non-native phonological system. *Journal of Psycholinguistic Research*, 5,261-285.
6. Patkowski, M. (1980). The sensitive period for acquisition of syntax in a second language. *Language Learning*, 30,449-472.
7. Stevick, E. W. (1976). *Memory, meaning and method*. New York: Newbury House Publishers.

SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDINING HAYOTI VA FAOLIYATINI O'RGANISHDA SHIHOBIDDIN MUHAMMAD AN-NASAVIYNING “SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDI HAYOTINING TAFSILOTI” ASARINING TARIXIY AHAMIYATI

Xojiyeva Zulahyo

*Andijon viloyati Oltinko'l tumani
70-IDUMning Tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: xorazmshohlar saltanatining so'nggi hukmdori Sulton Jaloliddin Manguberdining hayoti va faoliyatini o'rganishda Shihobiddin Muhammad an-Nasaviyning “Siyrat as-Sulton Jalol ad-Din Mengburni”(“Sulton Jaloliddin Manguberdi hayotining tafsiloti”) asarining tarixiy ahamiyati haqida ma'lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Xorazmshohlar , tarjimai xol, sulola, mo'g'ullar , Anushteginlar , muarrixlar.

Xorazmshohlar saltanatining tarixi – O'zbekiston tarixining mustahkam bir ustunidir . Mening nazdimda shunday. Xorazmdoa hukmronlik qilgan Anushteginlar sulolasi davri tarixi nafaqat O'zbekistonda balki, O'rta Osiyo xalqalari davlatchiligi va madaniyati tarixining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu maqolamizda Xorazmshohlar zaminida hukmronlik qilib o'tgan ajdodlarimiz jumladan, xalqimizning ardoqli qahramoni , mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurashgan , mard, jasur, diovyurak o'g'loni Sulton Jaloliddin Manguberdi haqida gap ketadi.

Anushteginlar sulolasi davrida davlat hokimiyati markazlashgan va takomillashgan boshqaruv tizimiga ega bo'lgan bo'lib , buning natijasida davlatning siyosiy mavqeiortdi, hunarmandchilik va savdo-sotiq rivojlandi, shaharlar yuksaldi. Poytaxt Gurganch esa yirik siyosiy , iqtisodiy va madaniy markazga aylandi. Xorazmshohlar saltanati faqat Xorazmning o'zidagina hukmronlik qilmadi . Bu saltanat o'z doirasiga Movoraunnahr , Xuroson, Iroq, Arron, Mozondaron, Ozarbayjon, Gruziya , Afg'oniston, Pokiston, Hindiston tegralarini ham birlashtirib olgandi. Mo'g'ullar bosqini natijasida gullagan vodiylar vayronaga , go'zal imorat-u inshootlar harobaga aylandi. Ajoyib madaniyat durdonalarimiz , badiiy va tarixiy asarlarimiz yo'q qilinib yuboriladi. Shuning uchunmi Sulton Jaloliddin va uning ajdodlari haqida yurtimiz tarixida ilmiy-tadqiqot asarlar nihoyatda kam bo'lsa, Yevropa , arab, turk muarrixlari ular to'g'risida bir necha o'nlab ilmiy-tadqiqot asarlari yaratilgan. Sulton Jaloliddin hayoti va faoliyati haqida XIII-asrdan to hozirgi kungacha yaratilgan asarlarni sanaydigan bo'lsak 1000jildga yaqin kitobni tashkil qiladi. Bu

asarlarni shartli ravishda ikki davrga :birinchi davri XIII-XVIII asrlarda yozilgan asarlar kirsa, ikkinchi davri XVIII-XX asrlarda yaratilgan asarlar kiradi .

Birinchi davrda yaratilgan asarlarning aksariyati Sharq tarixchilarining qalamiga mansub yodnomalar, yilnomalar, tarixiy hujjatlar va har xil bitiklardan iborat. Jaloliddin Manguberdi tarixining o'rganishning ikkinchi davri XVIII-XX asrlarni qamrab oladi. Bu davrda yaratilgan asarlar asosan, Jaloliddinning hayoti , faoliyati haqida XIII-XVIII asrlar oralig'ida yozilgan tarixiy asarlarni , bitiklarni , yodnomalarni ilmiy tadqiq qilingan asarlardir.

Ana shular orasida ishonchli asosiy tarixiy manbalardan biri Shihobiddin an-Nasaviyning "Sulton Jaloliddin Manguberdi hayotining tafsiloti" asaridir . Shihobiddin an-Nasaviy Xurosonning Nasa shahri yaqinida tug'ilgan. Shu viloyatdagi Xurandiz qal'sining voliyasi bo'lgan . U turkey, forsiy, arabiy tillarini mukammal bilgan. Nasa shahri va viloyati Xorazmshohlar qo'l ostidagi mulklaridan biri bo'lgan. Asarni an-Nasaviy 1241-yilda Jaloliddin o'limidan 10yil keyin yozishga kirishgan va 1249-yil vafotidan sal oldin tugatadi. Asarga 1218-yildan 1231-yilgacha Xorazm, Movovrounnahr, Xuroson, Hindiston, Eron, Iroq, Ozarbayjon, Gruziya kabi davlatlarda , aniqrog'I Jaloliddin qo'l ostida to'plangan saltanatda bo'lib o'tgan voqealar, Xorazmshoh Alouddin va Jaloliddin Manguberdi faoliyatlari, Chingiz bosqini dahshatlari haqqoniy tarzda hikoya qilinadi. Asarning qimmatli tomoni shundaki , agar o'sha davrda xorazmshohlar va mo'g'ullar o'rtasidagi kurash voqealari ko'pchilik tarixchilar mo'g'ullar tomonidan turib yoritilgan bo'lsalar bu asarda tarixga xorazmshohlar tomonidan turib nigoh tashladi. Aniqroq qilib aytganda o'sha davrning boshqa tarixchilari ko'ra olmagan teran haqiqatni an-Nasaviy yaxshi bilgan va sarda ko'rsatib bera olgan.

Sizlarga tavsiya etayotgan Shihobiddin an-Nasaviyning "Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti va tafsiloti " asari Ozarbayjonlik sharqshunos olim Ziyoyunov tomonidan rus tiliga tarjima qilinadi. Kamol Muhammad Yoqub tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilinadi.

Asar tarix fani o'qituvchilari , tarixga qiziquvchilar uchun juda muhim qo'llanma vazifasini bajaradi . Asarda o'sha davr voqea va hodisalar haqqoniy yoritib berilgan. Ularga tahliliy baho berilgan . Asarni o'qiganingizda tariximizning noma'lum sahifalari ko'z oldingizda oydinlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shihobiddin Muhammad an-Nasaviy "Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti" Toshkent 2009
2. Z.Bunyodov "Anushtagin Xorazmshohlar davlati" Toshkent 1998
3. A.muhammadjonov O'zbekiston tarixi 7-sinf darsligi Toshkent 2017
4. Ya.G'ulomov "Xorazmning sug'orish tarixi" Toshkent 1959
5. Uz.m.wikipedia.org

ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

*Шакирова Дилфуза Зоидовна – преподаватель
Ташкентского государственного университета востоковедения
dilfuzashakirova025@gmail.com*

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы инновационной деятельности преподавателя в повышении качества образования ориентированные на внедрении технологии «Обучение в сотрудничестве» в практическую деятельность образовательных учреждений.

Ключевые слова: обучение в сотрудничестве, работа в малых группах, технология, совместная деятельность, учиться вместе, успех, достижение взаимопонимания, умение делать выводы, овладение материалом.

Концепции современных учёных – психологов и педагогов – ориентированы на внедрении технологии «Обучение в сотрудничестве» в практическую деятельность образовательных учреждений.

Сотрудничество – это совместная работа нескольких человек, направленная на достижение общих целей. Работая в коллективе, человек вынужден думать не только о собственном благе, но и о благе тех, кто трудится рядом с ним. Следовательно, обучение в сотрудничестве создает условия для позитивного взаимодействия между учащимися в процессе достижения общей цели: каждый понимает, что он может добиться успеха, т.е. овладеть определенными знаниями, только при условии, что и остальные члены группы достигнут своих целей.

Главным в условиях обучения в сотрудничестве является то, чтобы помочь товарищу вместе решить любые проблемы, разделить радость успеха или горечь неудачи. А главная идея обучения в сотрудничестве сводится к правилу – учиться вместе, а не просто что-то выполнять вместе!

Обучение в сотрудничестве предполагает именно сотрудничество, а не соревнование. Равные возможности предполагают, что любой студент должен совершенствовать свои собственные достижения. Это значит, что каждый обучаемый учится в силу собственных возможностей и потому имеет шанс оцениваться наравне с другими.

Если и продвинутой, и слабый студент затрачивает максимум усилий – каждый для достижения своего уровня, - то будет справедливо, если их усилия в группе будут оценены одинаково: ведь и один и другой сделал, что мог. А учитель приобретает роль организатора самостоятельной, познавательной,

исследовательской, творческой деятельности студентов. Его задача больше не сводится к формальной передаче суммы знаний и опыта.

Роль учителя в контексте данной технологии – помочь обучаемым самостоятельно добыть нужные знания, критически осмыслить полученную информацию, уметь делать выводы, аргументировать их.

При работе в малых группах А.Г. Ривин считает:

- * быстрее, нежели при фронтальном обучении, формируются понятия, умения, навыки: повышается прочность понимания и запоминания материала;

- * учащиеся чувствуют себя комфортно, испытывают удовлетворение от совместной деятельности, у них возникает желание помочь однокурснику, снижается уровень агрессии, нетерпимость друг к другу, студенты начинают лучше чувствовать и понимать самих себя и сокурсников;

- * увеличиваются возможности реализации творческих, индивидуальных способностей студентов и разнообразия их познавательной деятельности;

- * формируются навыки, которые важны и значимы для жизни студента в обществе: чувство такта, ответственность, самостоятельность, учёт мнений, желаний и возможностей других студентов.

Малые группы образуются на разных этапах урока, исходя из психологических, дидактических и управленческих целей педагога и результатов наблюдения. Группа осуществляет свою деятельность в течении времени, необходимого для реализации поставленной задачи. По окончании совместной деятельности группа предъявляет результаты своей работы. Зачастую педагогически важнее не результат, а сам процесс совместной деятельности студентов.

«По технологии сотрудничества учиться надо так, когда рядом с тобой твои товарищи, у которых можно спросить, если что-то не понял, можно обсудить решение очередной задачи. А если от твоего успеха зависит успех всей группы, то ты не сможешь не осознавать ответственность и за свои успехи, и за успехи твоих товарищей. Именно от осознания данного факта авторы метода обучения в сотрудничестве и оттачивались».

В процессе обучения ошибаются все. Только одним нужно больше времени и усилий, чтобы овладеть материалом, другим меньше. Как это сделать – дело методики!

Практика показывает, что вместе учиться не только легче и интереснее, но значительно эффективнее. Причем важно, что эта эффективность касается не только академических успехов студентов, их интеллектуального развития, но и нравственного. Помочь другу, вместе решить любые проблемы, разделить радость успеха или горечь неудачи-также естественно, как смеяться, петь, радоваться жизни.

Обучение в сотрудничестве (cooperative learning, Collaborative learning)- это методика объединения студентов в микрогруппы для совместного выполнения задания. Студенты работают в группе до тех пор, пока все вместе они не освоят предложенный материал, не придут к общему мнению по решению проблемы или не создадут какой-то творческий продукт (рассказ, рисунок, задание и т.д.).

Обучение в малых группах по методике сотрудничества очень полезен для всех студентов. Совместная работа, которую каждый студент использует для собственного обучения и обучения окружающих, развивает умение общаться, слушать, коллективно решать проблемы, достигать взаимопонимания.

Подчеркнем, что позитивная взаимозависимость возникает тогда, когда для того, чтобы добиться успеха, каждый член группы нуждается в остальных ее членах. Работа каждого члена микрогруппы должна быть выгодна как для него самого, так и для остальных ребят и всей группы в целом.

Создать позитивную взаимозависимость можно разными способами, но в любом случае членов группы должно объединять нечто общее.

Прежде всего –это общая цель и взаимозависимость на основании ее.

Учитель ставит перед группой общую цель: например, члены группы должны вместе разобраться в смысле понятия или теории, затем каждый из них должен суметь объяснить материал какой-то другой группе.

Общая награда (взаимозависимость на основании общей награды). Члены группы выполняют контрольную работу и в дополнение к своей собственной оценке получают еще одну, если оценки всех членов группы были не ниже четверки (тройки, пятерки-как будет удобно учителю).

Роли (взаимозависимость на основании отдельных ролей).

Каждый член группы получает организационную роль. Для того, чтобы работа была успешно выполнена, необходимо, чтобы каждый хорошо выполнил свои обязанности.

Задания (взаимозависимость на основании отдельных заданий). Работа в группе разделяется на отдельные задания. Каждое задание выполняет один из членов группы. Чтобы вся работа была выполнена, необходимо, чтобы каждый член группы справился со своим заданием и результаты отдельных работ объединялись.

Главный лозунг групповой работы: «Мы все работаем друг для друга. Мы в одной лодке-или вместе выплываем, или вместе утонем». Наш опыт работы подтверждает позитивность изложенной выше методики обучения в Ташкентском государственном университете востоковедения.

Литература

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учебное пособие под редакцией Е.С. Полат. М. 1999.
2. Андриянова В.И. О концептуальной базе использования современных технологий в учебно-воспитательном процессе. Ташкент. Фан. 2010.
3. Дьяченко В.К. Организационная структура учебного процесса и её развитие. М.: Педагогика, 1989.
4. Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебной работы: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1991.
5. <http://www.ziynet.uz>- Информационный образовательный портал.

GEOGRAFIYA FANI HAYOTDAGI O'RNI

G'ijduvon tuman 2- son Kasb-hunar maktabining

GEOGRAFIYA fani o'qituvchisi

AMONOVA NARGIZAPOSHSHO

Tel: (90)5014809

Annotatsiya : Yer yuzasining manzarasini Geografiya so'zi bilan ifodalaganlar. tibbiy Geografiya, rekreatsiya va harbiy Geografiyaham kiradi. Keyingi yillarda, koinotni o'rganish rivojlanishi bilan selenografiya (Oy Geografiyasi), kosmos yershunosligi kabi sohalar ham vujudga keldi. Yer sun'iy yo'ldoshlari va kosmik kemadan turib Yer yuzasining suratini olish va haritasini tuzish usullari ham yaratildi. Geografiya eng qadimgi fanlardandir

Kalit so'zlar: Geografiya, eng qadimgi, tabiiy, Yer yuzida, , Quyosh, Atlantika, Yevropa, Geodeziya, Shimoliy afrikalik, O'rta Osiyoda, Ekologik-geografik, Mikroiklimiy, Tuproqlar

Geografiya yoki **jo'g'rofiya** (yunoncha Geo (γη)

yoki **Geya** (γαια) — "**Yer**" hamda **grafein** (γραφειν) — "**tasvirlamoq**" yoki "yozmoq yoxud "xaritalamoq") — Yerning geografik qobig'i, uning struktura va dinamikasi, alohida komponentlarini hududlar bo'yicha o'zaro ta'siri va taqsimlanishini o'rganadigan fanlar majmui. Antik dunyo g'arb olimlari Yer yuzasining manzarasini Geografiya so'zi bilan ifodalaganlar. Geografiya terminini dastlab Eratosfen (mil. av. 276—194 yillarda yashagan) kiritgan. O'rta Osiyoda 9— 10-asrlardan boshlab Geografiya so'zi ma'nosida „surati arz“, „etti iqlim“, „Kitob almasolik valmamolik“ („Mamlakatlar va masofalar kitobi“) iboralari qo'llanilgan. 19-asrda va 20-asr boshlarida o'zbek tilida Geografiya arabcha talaffuz bilan „jug'rofiya“ shaklida yozilgan. Keyinroq Geografiya shakli rasmiy tus oldi. Hoz. davrda „Geografiya“ o'rniga „Geografiya fanlari sistemasi“ iborasini qo'llash ilmiy jihatdan to'g'riroqdir.

Geografiya fanlari sistemasi 3 asosiy tarmoqqa bo'linadi: a) tabiiy, ya'ni tabiiy geografik fanlar — ularga tabiiy geografiya (umumiy yer bilimi, landshaftshunoslik va paleogeografiyani o'z ichiga oladi), geomorfologiya, iqlimshunoslik, quruqlik gidrologiyasi, okeanologiya, glyatsiologiya, geokriologiya, tuproklar Geografiyasi va biogeografiya kiradi; b) ijtimoiy va iqtisodiy geografik fanlar — umumiy va regional iqtisodiy Geografiya, xo'jalik tarmoqlari Geografiyasi (sanoat Geografiyasi, qishloq xo'jaligi Geografiyasi, transport Geografiyasi va b.), aholi Geografiyasi, siyosiy Geografiya; v) haritagrafiya. Undan tashqari Geografiyaga mamlakatshunoslik, tibbiy Geografiya, rekreatsiya va harbiy Geografiyaham kiradi. Keyingi yillarda, koinotni o'rganish rivojlanishi bilan selenografiya (Oy Geografiyasi), kosmos yershunosligi

kabi sohalar ham vujudga keldi. Yer sun'iy yo'ldoshlari va kosmik kemadan turib Yer yuzasining suratini olish va haritasini tuzish usullari ham yaratildi. Geografiya eng qadimgi fanlardandir. Odamzod paydo bo'lgandan keyin muayyan davr o'tgach, tabiiy muhit bilan jamiyatning o'zaro munosabatlari natijasida, ovchilik, yerni ishlash va savdo-sotiq ehtiyojlariga ko'ra yaqin-uzoq masofalarga borib kelish, tevarak-atrofni bilish va turli-tuman xalklar o'rtasida o'zaro muomala qilish boshlangan. Odamlar ilmiy-amaliy maqsadlarda dengiz yo'llarini va joylarning tabiatini, xo'jaligi va xalqlarini o'rganib turganlar. Shu yo'llar bilan geografik ma'lumotlar to'plangan, devor va toshlarga bitilgan, qog'ozga yozilgan. Mil. av. qadimgi dunyoning madaniyat markazlarida (Turon, Shimoliy Hindiston, Xitoy, Bobil va Ossuriya, Misr va Yunonistonda) dastlabki ilmii xulosalarga erishildi. Doira 360 gradusga bo'lindi, sutka 24 soat deb belgilandi, geografik kenglik va uzunlik ifodalari yuzaga keldi. Yer shar shaklida degan fikr maydonga keldi (yunon olimlari Fales, Pifagor, Eratosfen va Aristotel), dastlabki globus va ibtidoiy harita yasaldi (Anaksimandr), dunyo qit'alariga nom berildi. Iskandariyalik matematik va geograf Eratosfen (mil. av. 3-asrda) Yer aylanasining uzunligini o'lchab ko'rgan va Yer meridianining (hoz. o'lchov birligida) 39816 km ligini aniqlagan. Bu esa haqiqiy uzunligiga ancha yaqindir. Yer yuzida issiq, mo'tadil va sovuq mintaqalar borligi, ya'ni geografik zonallik tushunchasi ham qadimgi dunyo Geografiyasining nazariy yutuqlaridandir. O'sha davrda ba'zilar Yer yuzida suvlik ko'p desalar, boshqalar, aksincha, quruqlik ko'p der edilar. Shuningdek, Quyosh bilan Yerning munosabati xususida ham ikki mulohaza bo'lgan. Ayrim olimlar (ayniqsa Ptolemey) olamning markazini Yer hisoblab, Quyosh va sayyoralar esa uning atrofida aylanadi (geotsentrik nazariya) desalar, boshqa olimlar geliotsentrik nazariyani ilgari surdilar, ya'ni olamning markazi Quyoshdir, Yer va b. sayyoralar uning atrofida aylanadi deganlar. Aleksandr (Iskander Makduniy)ning Eron, Turon va Hindistonga yurishlari hamda finikiyaliklarning O'rta dengiz va Afrika tevaragidagi suzishlari geografik tasavvurlarni birmuncha kengaytirdi. Umuman, yunon olimlari Sharqdagi ilm-fan markazlarining yutuqlaridan xabardor bo'lganlar va ulardan o'z asarlarida foydalanganlar. Strabon (mil. av. 63 yil — mil. 21 yil) dunyo Geografiyasidan 17 jildli kitob yezdi (2 jildi umumiy Geografiya, 8 jildi — Yevropa, 1 jildi — Afrika, 6 jildi — Osiyo), Klavdiy Ptolemey (90—168 yillar) Geografiya va haritagrafik proyeksiyalarga doyr 8 jild kitob yezdi. Turonlik va eronliklarning muqaddas kitobi Zend Avestoda ayrim geografik ma'lumotlar bor. Unda dunyodagi mamlakatlar — Eronvej, Sugd, Muru (Marv), Baxdi (Baqtriya), Nisoim (Jan. Turkmenistan), Ho'ruyu (Xiro), Hafta Hendu (Yetti Hindiston) va b. tilga olingan, ba'zilar ta'riflangan.

O'rta asrlarda vizantiyalik Zemarx (6-asr) Sharqiy Dashti Qipchoqqa sayohat qildi, normanlar (skandinaviyaliklar) 9—10-asrlarda Atlantika okeanining shimolida suzib, Islandiya, Grenlandiya va Shimoliy Amerikagacha safar qildilar, rus pomorlari

Shimoliy Muz okeanidagi ayrim orollarni o'zlashtira boshladilar. 13-asr o'rtalarida Fransiya qiroli Lyudovik IXning elchisi sifatida O'rta Osiyoga Rubruk kelib ketdi, italiyalik Plano Karpini Mongoliyagacha yetib bordi. O'rta asrlarda yevropaliklarning geografik tasavvurlariga eng katta ta'sir etgan voqea — Marko Poloning 25 yil davom etgan Xitoy sayohati (13-asr oxiri) bo'ldi. O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida madaniyatning yuksalishi, bir qancha mustaqil davlatlarning barpo etilishi, savdo-sotiq avj olishi natijasida Turkiya, Iroq, Eron, Hindiston va Movarounnahrda Geografiya fani ancha rivoj topdi. Uning eng yirik namoyandalaridan biri Muhammad ibn Muso Xorazmiy (8-asr oxiri — 9-asr o'rtalari) Geografiyaga doyr „Surat ul-arz“ kitobini yezdi. Unda dunyodagi 537 shaharning koordinatalari va qisqacha izohi berilgan. Aslida bu kitob kattagina bir geografik atlasning izohnomasi bo'lgan. Xorazmiy bu kitobini yozishda Ptolemeyning „Geografiya“ asaridan qisman foydalangan. Bu bilan qadimgi dunyo Geografiyasining merosi saqlab qolindi. 9-asrdan e'tiboran arab va fors tillarida yaratilgan barcha geografik asarlar Xorazmiy kitobiga asoslangan. Shunday qilib, Xorazmiy butun Sharq Geografiyasining asoschisi bo'lib qoldi. Ahmad Farg'oniy (9-asr) va Abu Abdulla Jayxoniy (9—10-asr)lar ham geografik asarlar yaratishdi. Farg'oniy Misrdagi Nil daryosi suvining sathini kuzatish uchun Qohira shahri yonida „miqyos jadidi“ — nilometrni yaratganini alohida ta'kidlash lozim. Bundan tashqari Quyosh tutilishi, Yerning yumaloq shaklda ekanligini isbotlagan. Yerning o'lchamlari to'g'risida hoz. zamon ma'lumotlariga juda ham yaqin bo'lgan kattaliklarni ishlab chiqqan. Abu Zayd ibn Sahl Balxiy (850—934) „Suvor ulaqolim“ („Iqlimlar surati“) geografik asarini yozib, unga ko'pgina haritalarni ilova qildi, Abu Zayd asarini eronlik Istahriy va Ibn Havqal yana kengaytirib, „Kitob almasolik valmamolik“ asarini yozdilar. 10-asrda yashagan arab geograflari Mas'udiy va Muqaddasiylar, 12-asr olimi Idrisiy o'z zamonasi ahdini dunyo Geografiyasi bilan tanishtirishda katta xizmat qildilar. Sharq Geografiyasi faniga Beruniy va Ibn Sinoning ta'siri juda katta bo'ldi. Beruniyning barcha yirik asarlari („Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“, „Hindiston“, „Mineralogiya“, „Geodeziya“, „Ma'sud qonuni“) ko'p jihatdan Geografiyaga taalluqli. Beruniy Sharqda birinchi bo'lib globus yasadi, „Ma'sud qonuni“ kitobida 603 joyning geografik koordinatalarini aniqlab yozdi, boshqa bir kitobiga dunyo haritasini ilova qildi. Beruniy Hindistonda turib, Yer aylanasining uzunligini o'lchadi. „Geodeziya“ kitobida Amudaryoning oqimi o'zgargani va Qoraqum cho'lining paydo bo'lishini tasvirladi va h. k. U nazariy jihatdan ilk bor g'arbda, Atlantika okeani ortida katta quruqlik mavjudligini ta'kidlagan. 5 asrdan so'ng yevropaliklar bu quruqlikning Amerika qit'asi ekanligini kashf etganlar. 11-asrda balxlik Nosir Hisrav 7 yil davomida sayohat qilib, 15 ming km yo'l bosdi — Movarounnahrdan Afrika shim.gacha, Arabiston va Hindistongacha sayohat qilib, „Safarnoma“ kitobini yozdi. Maxmud Koshg'ariy Markaziy Osiyodan Kichik Osiyo yarim orolgacha kezib, turkiy qabilalarning tili, urf-odatlarini, shaharlari,

daryo-ko'llari, tog'yaylovlarini tasvirlagan „Devonu lug'otit turk“ asarini yozib qrlirdi. Kitobga dunyo haritasi ham ilova qilingan. 13-asr boshida Marv sh.da (hoz. Turkmanistonning Mari sh.dan 30 km sharada) yashagan Abdulla Yoqut Hamaviy „Mujam ul-buldon“ geografik lug'atini yozgan. Shimoliy afrikalik (marokashlik) arab Ibn Battuta 14-asrning eng mashhur sayyohidir, u 25 yil mobaynida 100 ming km dan ortiq masofani kezib chiqdi — Arabiston ya. o., Hindiston, Xitoy, Sumatra o., Movarounnahr, Janubiy Yevropa va Sahroi Kabirni sayohat qildi. 15-asr boshlarida Samarqand rasadxonasida temuriy hukmdor Mirzo Ulug'bek rahbarligida astronomik va geografik jadvallar tuzi l di. Ali Qushchi Samarqandda va Istanbulda geografik asarlar yozdi. 16-asr boshida Zahiriddin Muhammad Bobur Hindistonga kelib, mashhur tarixiy-geografik asar — „Boburnoma“ni yaratdi. 15-asr o'rtasi — 17-asrda Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida deyarli barcha materiklarning shakli belgilandi, yer yuzasining katta qismi tadqiq qilindi, noma'lum mamlakatlarning tabiati va xo'jaligi haqida ma'lumotlar olindi. 17-asrning 1- yarmida yashagan gollandiyalik geograf B. Vareniusning „Umumiy geografiya“ kitobi o'sha davrning eng yirik geografik asari bo'ldi. Varenius birinchi bo'lib Yer haqidagi bilimlar sistemasidan umumiy geografiya va xususiy regional geografiyani ajratdi. 16—17-asrlarda haritagrafiya bo'yicha katta muvaffaqiyatlarga erishildi, haritagrafik proyeksiyalar ishlab chiqildi (Geografiya Merkator). 18-asr oxiri va 19-asr davomida Afrika, Janubiy Amerika, Avstraliyaning ichki rayonlarida geografik tadqiqotlar olib borildi. 19—20-asrlarda Markaziy Osiyoda ilmiy tadqiqotlar qilindi.

Tabiiy geografiya. O'zbekistonda, bu-tun O'rta Osiyodagi kabi, o'lkaning ta-biiy sharoiti hamda tabiiy resurslarini kompleks tadqiq etish va geografik g'oyalarning bu jarayon bilan bevosita bog'liq holda rivojlanishi 4 asosiy ilmiy yo'nalishda amalga oshib, takomillasha bordi. Bular: qiyosiy-tasviriy, tabiiy-tarixiy, ekologik-geografik va regional landshaftshunoslik yunalishlaridir.

O'rta Osiyoda tabiiy-geografik tadqiqotlarning qiyosiy-tasviriy (tasviriy geografiya) yo'nalishi 19-asrning 2-yarmi — 20-asr boshida vujudga keldi. Turli hududlarning geografik tasvirini yaratishda P. P. Semyonov-Tyanshanskiy, I. V. Mushketov, A. P. Fedchenko. V. A. Obruchev, V. I. Masalskiy va L. S. Berg kabi rus tabiatshunoslari hissa qo'shdilar. Bu yo'nalish N. L. Korjenevskiyning qiyosiy-tasviriy geografik tadqiqotlarida o'z ifodasini topdi. Respublikada bu ilmiy yo'nalishda N. G. Mallitskiy, O. Yu. Poslavskaya, N. D. Dolimov, M. Q. Qoriyev, O. A. Mo'minov ko'p yillar ilmiy faoliyat ko'rsatib, o'lkaning turli qismlari va butun O'zbekistonni tabiiy geografik tasvirlashga munosib hissa qo'shdilar.

O'zbekistonda geografik tadqiqotlarning tabiiy- tarixiy yo'nalishi 20- a. boshida o'lkani ruslar tomonidan o'rganish jarayonida shakllandi. Bu ilmiy yo'nalish turli hududlar tuproq va o'simlik qoplamini landshaftlar fonida majmuali o'rganish

metodikasi va metodologiyasiga asoslangan va uning yirik markazi Oʻrta Osiyo Davlat universiteti tarkibidagi Tuproqshunoslik va geobotanika instituti edi.

Ekologik-geografik yoʻnalish 1920—30yillarda shakllandi.

Bu yoʻnalishning vakillari ekolog va geograflar D. N. Kashkarov (1878—1941) va Ye. P. Korovin (1891-1963) edi. Oʻrta Osiyo choʻllari va baland togʻlari oʻziga xos tabiiy kompleks va „hayot makoni“ sifatida qiyosiy ekologik va geografik jihatdan oʻrganildi. Bu maktabning ilmiy gʻoyalarini yangi yuqori bosqichga koʻtarishda Oʻzbekiston akademiklari zoоекolog T. 3. Zohidov va botanik-geograf hamda ekolog Q. 3. Zokirovlar salmikli hissa qoʻshdi. T. 3. Zohidov choʻllar ekologik biotsenologiyasi, Q. 3. Zokirov esa Oʻrta Osiyo fitoekologiyasi, oʻsimlik qoplamini ekologik toifalashtirish hamda integral balandlik mintaqalari (choʻl, adir, togʻ, yaylov)ni ajratish masalalari boʻyicha oʻz yoʻriqnomalarini yaratdilar.

Regional landshaftshunoslik yoʻnalishi yuqoridagi uch kompleks yoʻnalish va koʻplab tarmoq geografik yoʻnalishlarning sintezi sifatida vujudga keldi. Bu yoʻnalishga doyr ilk tadqiqotlar 1929—30 yillarda olib borildi. Oʻrta Osiyo kompleks tabiiy-tarixiy rayonlashtirildi va ayrim yirik hududlarning landshaft haritalari tuzildi. 1943-yil Oʻrta Osiyoning ekologik tamoyillar asosida majmualiy geografik rayonlashtirish konsepsiyasi va sxemasi yaratildi. 1950-yillar oxiridan Oʻrta Osiyoni tabiiy rayonlashtirish va landshaft haritalarini yaratish bilan Oʻrta Osiyo davlat universitetining geograf olimlari shugʻullandilar. 1960—70 yillarga kelib, Oʻzbekistonda mahalliy landshaftshunos olimlarning safi shakllandi. Ular Moskva (P. B. Baratov, A. A. Rafikov, M. U. Umarov, P. N. Gʻulomov, A. Mamatov, B.O. Baxriddinov, O. Raxmatullayev, S. Abdullayev, I. Abdugʻaniyev), Sankt-Peterburg (A. Saidov, M. Rasulov, Sh. Ergashev, T. Rahimov, Yu. Sultonov), Lvov (L. Alibekov, T. Jumaboyev), Voronej (A. Abdulqosimov), Boku (S. A. Nishonov), Ashxobod (I. Nazarov), Qozon (T. Ollonazarov) va Toshkent (Sh. S. Zokirov, I. A. Hasanov, A. Zayniddinov, A. Soatov) landshaftshunoslik maktablariga mansubdirlar. Ularning har biri muayyan hududlarni rayonlashtirish va landshaft xususiyatlarini tahlil qilish, tabiiy resurslarni baholash bilan shugʻullandilar. Meliorativ geografiya (A. A. Rafiqov, I. A. Hasanov), rekreatsiya geografiyasi (3. Mahamatillayev, A. Zokirov), landshaftlar rekultivatsiyasi (H. Vahobov) va geokimyosi (I. N. Stepanov, Oʻ. Abdunazarov, H. Maʼsudov) boʻyicha ham tadqiqotlar oʻtkazdilar.

Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Seysmologiya instituti tarkibidagi Geografiya ilmiy tadqiqot boʻlimi 1958-yildan boshlab geografik tadqiqotlar olib bordi.

Tabiiy geografiya, landshaftshunoslik va ekologiyaga doyr tadqiqotlar Toshkent sh.dan tashqari Samarkand (L. Alibekov, A. Abdulkrsimov, O. Rahmatullayev), Jizzax (S. A. Nishonov), Fargʻona (O. Yu. Sultonov, A. Maqsudov, I. Abdugʻaniyev), Buxoro (I. Nazarov), Qarshi (A. Mamatov, S. Abdullayev) va b. shaharlarda ham olib boriladi.

Geomorfologiya. O‘zbekistonda geomorfologiya va u bilan bog‘liq to‘rtlamchi davr shakllanishi geomorfolog Yu. A. Skvorsov va geolog N. P. Vasilkovskiyar nomi bilan, Respublika geomorfologiyasining keyingi yutuqlari geograf-geomorfologlardan — O. Yu. Poslavskaya, N. A. Kogay, G. F. Tetyuxin, M. M. Mamatqulov, E. D. Mamedovlarning ko‘p yillik tadqiqotlari bilan bog‘liq.

Meteorologiya va iqlimshunoslik. Bu soha bo‘yicha respublikada mumtoz iqlimshunoslik (klimatografiya), sinoptik meteorologiya va dinamik iqlimshunoslik, mikroiqlimshunoslik, agrometeorologik hamda agroiqlimshunoslik, bioiqlimshunoslik va shahar iqlimshunosligi ilmiy yo‘nalishlari vujudga keddi.

Mikroiqlimiy va agrometeorologik tadqiqotlar 20-yillarda Mirzacho‘lda voha iqlimini o‘rganishga doyr ishlar bilan boshlandi. 1950- yillardan O‘rta Osiyo davlat universitetida agrometeorologiya, yerga yaqin havo qatlamlari fizikasi bo‘yicha muntazam tadqiqotlar olib borildi va unda L. N. Babushkin, A. T. Muqminova, M. A. Orifxonova kabi ko‘plab meteorolog hamda iqlimshunoslar ishtirok etdi. Agrometeorologik va agroiqlimiy tadqiqot ishlarini rivojlantirishga S. A. Sapojnikova, F. A. Muminov, D. Matmurodov, A. S. Hasanov, A. Abdullayev kabi tadqiqotchilar ham munosib hissa qo‘shdilar.

Sinoptik meteorologiya va dinamik ikdimshunoslikka doyr ishlar Toshkentda V. A. Jorjio, V. A. Bugayevlar faoliyati (1930—60 yillar) bilan bog‘liq.

B. A. Ayzenshtat O‘rta Osiyo landshaftlari, xususan qumli cho‘llarning balansini o‘rganish bilan shug‘ullandi.

Gidrologiya. O‘rta Osiyo gidrologiyasi bilan E. M. Oldekop va L. K. Davidovlar, 1950—70 yillarda tog‘ gidrologiyasi bilan V. L. Shuls shug‘ullandi. U O‘rta Osiyoni geografik-gidrologik tamoyillar asosida rayonlashtirdi va o‘lka suv oqimining asosiy qonuniyatlarini bayon etdi. V. L. Shulsning rahbarligida L. I. Shalatoval, I. R. Alimuhamedov gidrolog tadqiqotchilar yetishib chikdi.

O‘rta Osiyo gidrologiyasi bo‘yicha ilmiy ishlar O. P. Shcheglova va uning shogirdlari G. Ye. Glazirin, A. R. Rasulov, R. S. Saidova, F. Hikmatov va b.ning faoliyati bilan bog‘liq.

Respublikada sel oqimlarini geografik va gidrologik o‘rganish bilan F. K. Kocherga, P. M. Karpov, T. Mustafaqulov, R. G. Vafin, V. P. Pushkarenko, S. To‘laganov va A. Saidovlar shug‘ullandilar.

Gidrologik tadqiqotlar majmuida daryo o‘zanidagi dinamik jarayonlarni o‘rganish S. T. Altunin va A. M. Muhamedov rahbarligida amalga oshirildi.

1960-yillardan R. A. Alimov, A. 3. Zohidov, V. P. Svetitskiy, N. I. Zudina va b. obikor yerlar suv balansi va tuz rejimini o‘rganish bo‘iicha ishlar olib bordilar.

Xo‘jalikka xizmat ko‘rsatish nuqtai nazaridan gidrologik bashorat bo‘iicha o‘tkazilgan tadqiqotlar P. M. Mashukov va 3. V. Jorjiolar nomi bilan bog‘liq. Gidrologik jarayonlarni modellashtirish muammolari bo‘yicha Yu.N. Ivanov, Yu. M.

Denisovning tadqiqotlari diqqatga sazovor. Obikor dehqonchilik bilan bogʻliq gidrologiya muammolari ham olimlarning diqqat markazida boʻldi (G. N. Trofimov, N. K. Lukina, Ye. M. Vidineeva, Q. Domlajonov va b.).

N. L. Korjenevskiy 1930-yil Oʻrta Osiyo muzliklarining katalogi (jadvali)ni yaratdi va koʻpgina togʻ muzliklarini birinchi boʻlib tavsifladi. Keyinchalik Oʻzbekistonda G. Ye. Glazirin, V. G. Konovalov, V. F. Suslov, A. S. Shchetinnikov, V. Nozdryuxin, A. A. Kreyter, M. A. Nosirov, A. Akbarov kabi glyatsiolog mutaxassislar yetishib chiqdi.

Oʻrta Osiyo koʻllarini oʻrganishga olimlardan N. L. Korjenevskiy, L. A. Molchanov, N. G. Mallitskiy, A.M. Nikitin va b. hissa qoʻshdilar.

Oʻzbekistonda gidrometeorologik tadqiqotlarning asosiy markazlari V.A. Bugayev nomidagi Oʻrta Osiyo regional gidrometeorologiya ilmiy tadqiqot instituta (Toshkent), Oʻzbekiston Milliy universiteti, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasining Geologiya va geofizika hamda Suv muammolari institutlaridir.

Ilmiy va amaliy gidrologik tadqiqotlar asosan gidrometriya, suv eroziyasi va oʻzan jarayonlarini oʻrganish (A. R. Rasulov, T. Joʻrayev, S. R. Saidova, M. Mirziyotov, F. Xikmatov), gidrokimyo (E. Chembarisov, K. Domlajonov), gidroekologiya (A. Nazarov, A. Abdurahmonov, 3. Sirliboyeva), gidromelioratsiya (Sh. Yunusov, E. Joʻrabekov) va irrigatsiya tarixi (A. Razzoqov), suv resurslarini oʻrganish (Sh. Murodov, S. Karimov, U. Tursunov), muzlikshunoslik (M. A. Nosirov, A. Akbarov), koʻlshunoslik (O. Nuriddinov) kabi yoʻnalishlar boʻyicha muvaffaqiyatli davom etmoqda.

Tuproqlar geografiyasi. 1920-yil Oʻrta Osiyo universiteti tarkibidagi Tuproqshunoslik va geobotanika institutida tuproqshunos N. A. Dimo rahbarligida tuproq qoplami geografik landshaftlarning tarkibiy qismi va koʻzgusi, ayni vaqtda qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishining asosi hamda resursi sifatida oʻrganildi.

Regional tuproqshunoslikning xilmaxil muammolari ustida A. M. Rasulov, A. Maksudov, H. Maqsudov va A. Neʼmatov, J. S. Sattorov va L. Tursunovlar tadqiqotlar olib borgan.

Oʻzbekistonda geografik tuproqshunoslik Oʻrta Osiyo tuproqlarini geografik, ekologik va geokimyoviy jihatdan oʻrganish asosida rivojlandi (Oʻ. Abdunazarov, H. Maʼsudov, L. Kamolov va b.).

Biogeografiya. Biogeografik tadqiqotlar maktabining asoschilari zoolog D. N. Kashkarov bilan botanik Ye. P. Korovindir.

Oʻzbekistonda biogeografik tadqiqotlar ayni vaktida ularning ikki asosiy tarmogʻi — botanik geografiya va zoogeografiya yoʻnalishlarida ham shakllandi. 1920—40 yillarda oʻlka oʻsimliklari va hayvonoti geografik-ekologik oʻrganildi (M. P. Popov, R. I. Abolin, Ye. P. Korovin, P. A. Baranov, I. A. Raykova, M. M. Sovetkina, I. I. Granitov).

O‘zbekistonda botanik geografiyaning rivojlanishi va milliy ilmiy kadrlarni yetishtirishda akademik K- 3. Zokirov va O‘zbekiston Fanlar akademiyasining muxbir a’zosi I. I. Granitov salmoqli hissa qo‘shdilar.

1950-yillardan boshlab o‘simliklar geografiyasi, ekologiyasi va fiziologiyasi bo‘yicha o‘zbek botaniklaridan — M. M. Orifxonova, P. Q. Zokirov, X.

M. Oxunovning ilmiy asarlari bosilib chiqdi. Shuningdek, botanik-geografik ilmiy tadqiqotlar rivojiga D. K. Saidov, M. M. Nabiyev, T. A. Odilov, O. X. Hasanov, A. I. Usmonov, O‘. Prator, S. S. Soatovlar ham muayyan hissa qo‘shdilar.

Hayvonlar geografiyasiga doyr tadqiqotlarni O‘zbekistonda zooekolog D. N. Kashkarov va zoogeograf N. A. Bobrinskiylar olib bordi. O‘zbekiston zoogeografiyasining keyingi rivoji T. 3. Zohidov, I. I. Kolesnikov, R. N. Meklenburesev, H. Solihboyev, G‘. S. Sultonov, V. P. Kostin, G. I. Ishunin va b.ning ilmiy faoliyati bilan bog‘liq.

Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya. Respublikada iqtisodiy va demogra-fik tadqiqotlar 1920-yillardan boshlangan. Iqtisodchi hamda geograflar G. N. Cherdansev, N. N. Kojanov, N. K. Yaroshevich, Yu. I. Poslavskiy, A. I. Golovin va b. iqtisodiy rayonlashtirishning nazariy va amaliy muammolari, O‘rta Osiyo ishlab chiqaruvchi kuchlarini hududiy joylashtirish hamda ri-vojlantirish masalalari, aholi va qishloq aholi turar joylarini mufassal o‘rganish muammolari bilan shug‘ullandilar.

50-yillarda 3. M. Akramov, K. N. Bedrinsev, K. I. Lapkinlar qishloq xo‘jaligini iqtisodiy tahlil qildilar.

50—60-yillarda O‘zbekistonning hududiy ishlab chiqaruvchi kuchlarini joylashtirish, majmual rivojlantirish, rayonlashtirish hamda bashorat qilish uch asosiy ilmiy yo‘nalish — qishloq xo‘jaligi geografiyasi, aholishunoslik, aholi geografiyasi va ijtimoiy geografiya yo‘nalishlarida tadqiqotlar olib borildi.

Iqtisodiy rayonlashtirish va majmual iqtisodiy geografik tadqiqotlar. O‘rta Osiyo va O‘zbekistonni iqtisodiy rayonlashtirish masalalariga 40-yillarda Toshkentda yashagan geograf V. M. Chetirkin katta e’tibor berdi. Keyinchalik uning asosiy fikr va g‘oyalari Z.M. Akramov, K. N. Bedrinsev, A. K. Bedrinsev, I. K. Narziqulov va b.ning ijodiy izlanishlarida ri-vojlantirildi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. V. S. i dr., Geografiya v menyayushemsya mire. Vek XX. M., 1997, 274 s; Hasanov H., O‘rtaosiyolik geograf va sayyohlar, T., 1964; Qoriyev M., O‘rta Osiyo tabiiy geografiney, 2-nashr, T., 1968.
2. Ziyovuddin Akramov, Asomiddin Rafitsov, Shuhrat Azimo [O‘zME](http://www.newjournal.org/). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

UNITED KINGDOM

*G'ijduvon tuman 2- son Kasb-hunar maktabining
INGLIZ TILI fani o'qituvchisi
ABDULLAYEVA SITORA
Tel: (90)5136118*

Annotatsiya : *UK" redirects here. For other uses, see [United Kingdom \(disambiguation\)](#) and [UK \(disambiguation\)](#).*

This article is about the country. Not to be confused with [Great Britain](#), its largest island whose name is also [loosely applied to the whole country](#).

Kalit so'zlar: [United Kingdom](#), [Great Britain](#), [Northern Ireland](#), the [Kingdom of Scotland](#), [England](#), [London](#),

The **United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland**, commonly known as the **United Kingdom (UK)** or **Britain**, is a [country](#) in [Europe](#), off the north-western coast of the [continental mainland](#). It comprises [England](#), [Scotland](#), [Wales](#) and [Northern Ireland](#).¹ The United Kingdom includes the island of [Great Britain](#), the north-eastern part of the island of [Ireland](#), and many [smaller islands](#) within the [British Isles](#).¹ Northern Ireland shares a [land border](#) with the [Republic of Ireland](#); otherwise, the United Kingdom is surrounded by the Atlantic Ocean, the [North Sea](#), the [English Channel](#), the [Celtic Sea](#) and the [Irish Sea](#). The total area of the United Kingdom is 242,495 square kilometres (93,628 sq mi), with an estimated 2020 population of more than 67 million people.^[18]

The United Kingdom has evolved from a series of annexations, unions and separations of constituent countries over several hundred years. The [Treaty of Union](#) between the [Kingdom of England](#) (which included Wales, [annexed in 1542](#)) and the [Kingdom of Scotland](#) in 1707 formed the [Kingdom of Great Britain](#). Its [union in 1801](#) with the [Kingdom of Ireland](#) created the [United Kingdom of Great Britain and Ireland](#). Most of Ireland seceded from the UK in 1922, leaving the present United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, which formally adopted that name in 1927. The nearby [Isle of Man](#), [Guernsey](#) and [Jersey](#) are not part of the UK, being [Crown Dependencies](#) with the [British Government](#) responsible for defence and international representation. There are also 14 [British Overseas Territories](#), the last remnants of the [British Empire](#) which, at its height in the 1920s, encompassed almost a quarter of the world's landmass and a third of the world's population, and was the [largest empire in history](#). British influence can be observed in the language, culture and the legal and political systems of many of its [former colonies](#).^{[21][22]}

The United Kingdom is a constitutional monarchy and parliamentary democracy. The capital and largest city is London, a global city and financial centre with a metropolitan area population of over 14 million. Other major cities include Birmingham, Manchester, Glasgow, Liverpool and Leeds.¹ Scotland, Wales, and Northern Ireland have their own devolved governments, each with varying powers.^[26] The UK became the world's first industrialised country and was the world's foremost power during the 19th and early 20th centuries, during a period of unchallenged global hegemony known as "Pax Britannica".^{[27][28][29][30]} In the 21st century, the UK remains a great power^{[31][32][33][34]} and has significant economic, cultural, military, scientific, technological and political influence internationally. The United Kingdom has the world's sixth-largest economy by nominal gross domestic product (GDP), and the eighth-largest by purchasing power parity. It has a high-income economy and a very high Human Development Index rating, ranking 18th in the world. It also performs well in international rankings of education, healthcare, life expectancy and human development. It is a recognised nuclear state and is ranked fourth globally in military expenditure.¹ It has been a permanent member of the United Nations Security Council since its first session in 1946.

The United Kingdom is a member of the Commonwealth of Nations, the Council of Europe, the G7, the Group of Ten, the G20, Five Eyes, the United Nations, NATO, AUKUS, the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Interpol, and the World Trade Organization (WTO). The UK is also considered a part of the "Big Four", or G4, an unofficial grouping of important European nations. It was a member state of the European

n 43 AD, *Britannia* referred to the Roman province that encompassed modern day England and Wales. Great Britain encompassed the whole island, taking in the land north of the River Forth known to the Romans as Caledonia in modern Scotland (i.e. "greater" Britain).^[39] In the Middle Ages, the name "Britain" was also applied to a small part of France now known as Brittany. As a result, Great Britain (likely from the French "*Grande Bretagne*") came into use to refer specifically to the island, with Brittany often referred to as "Little Britain".^[40] However, that name had no official significance until 1707, when the island's kingdoms of England and Scotland were united as the Kingdom of Great Britain.^[41]

The Acts of Union 1707 declared that the Kingdom of England and Kingdom of Scotland were "United into One Kingdom by the Name of Great Britain". The term "United Kingdom" has occasionally been used as a description for the former Kingdom of Great Britain, although its official name from 1707 to 1800 was simply "Great Britain". The Acts of Union 1800 united the kingdoms of Great Britain and Ireland in

1801, forming the [United Kingdom of Great Britain and Ireland](#). Following the [partition of Ireland](#) and the independence of the [Irish Free State](#) in 1922, which left [Northern Ireland](#) as the only part of the island of Ireland within the United Kingdom, the name was changed to the "United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland".

Although the United Kingdom is a sovereign country, England, Scotland, Wales and Northern Ireland are also widely referred to as countries. The UK Prime Minister's website has used the phrase "countries within a country" to describe the United Kingdom.^[1] Some statistical summaries, such as those for the twelve [NUTS 1 regions of the United Kingdom](#) refer to Scotland, Wales and Northern Ireland as "regions".^[1] Northern Ireland is also referred to as a "province". With regard to Northern Ireland, the descriptive name used "can be controversial, with the choice often revealing one's political preferences".^[1]

The term "Great Britain" conventionally refers to the island of Great Britain, or politically to England, Scotland and Wales in combination. It is sometimes used as a loose synonym for the United Kingdom as a whole. The word *England* is occasionally used incorrectly to refer to the United Kingdom as a whole, a mistake principally made by people from outside the UK.

The [term "Britain"](#) is used both as a synonym for Great Britain, and as a synonym for the United Kingdom. Usage is mixed: the [UK Government](#) prefers to use the term "UK" rather than "Britain" or "British" on its own website (except when referring to embassies), while acknowledging that both terms refer to the United Kingdom and that elsewhere "British government" is used at least as frequently as "United Kingdom government".^[1] The UK [Permanent Committee on Geographical Names](#) recognises "United Kingdom", "UK" and "U.K." as shortened and abbreviated geopolitical terms for the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in its toponymic guidelines; it does not list "Britain" but notes that "it is only the one specific nominal term 'Great Britain' which invariably excludes Northern Ireland".^[1] The [BBC](#) historically preferred to use "Britain" as shorthand only for Great Britain, though the present style guide does not take a position except that "Great Britain" excludes Northern Ireland.^[1]

The adjective "British" is commonly used to refer to matters relating to the United Kingdom and is used in law to refer to United Kingdom citizenship and [matters to do with nationality](#).^[58] People of the United Kingdom use several different terms to describe their national identity and may identify themselves as being [British](#), [English](#), [Scottish](#), [Welsh](#), [Northern Irish](#), or [Irish](#),^[59] or as having a combination of different national identities.^[60] The official designation for a citizen of the United Kingdom is "British citizen"

References

1. [^] Berry, Ciara (15 January 2016). *"National Anthem"*. The Royal Family. Retrieved 4 June 2016.
2. [^] *Jump up to:^{a b c d} "List of declarations made with respect to treaty No. 148"*. Council of Europe. Retrieved 12 December 2013.
3. [^] *"Welsh language on GOV.UK – Content design: planning, writing and managing content – Guidance"*. www.gov.uk. Retrieved 3 August 2018.; *"Welsh language scheme"*. GOV.UK. Retrieved 3 August 2018.; *"Welsh language scheme"*. GOV.UK. Retrieved 3 August 2018.
4. [^] Bradbury, Jonathan (2021). *Constitutional Policy and Territorial Politics in the UK: Volume 1: Union and Devolution 1997–2012*. Policy Press. pp. 19–20. ISBN 978-1-5292-0588-6.
5. [^] Leith, Murray Stewart (2012). *Political Discourse and National Identity in Scotland*. Edinburgh University Press. p. 39. ISBN 978-0-7486-8862-3.
6. [^] Gagnon, Alain-G.; Tully, James (2001). *Multinational Democracies*. Cambridge University Press. p. 47. ISBN 978-0-521-80473-8.; Bogdanor, Vernon (1998). *"Devolution: the Constitutional Aspects"*. In Beatson, Jack (ed.). *Constitutional Reform in the United Kingdom: Practice and Principles*. Oxford: Hart Publishing. p. 18. ISBN 978-1-901362-84-8.
7. [^] *Demographic Yearbook – Table 3: Population by sex, rate of population increase, surface area and density (PDF)* (Report). United Nations Statistics Division. 2012. Retrieved 9 August 2015.
8. [^] *"Surface water and surface water change"*. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Retrieved 11 October 2021.
9. [^] *"United Kingdom"*. *The World Factbook* (2023 ed.). Central Intelligence Agency. Retrieved 21 October 2022.
10. [^] *"2011 UK censuses"*. Office for National Statistics. Retrieved 17 December 2012.
11. [^] *Jump up to:^{a b c d} "World Economic Outlook database: October 2022"*. International Monetary Fund. October 2022.
12. [^] *"Inequality – Income inequality"*. us.oecd.org. OECD. Retrieved 25 July 2021.
13. [^] *"Human Development Report 2021/2022" (PDF)*. United Nations Development Programme. 8 September 2022. Retrieved 8 September

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ARIFMETIK AMALLAR BAJARISHDA RAQAMLASH METODIKASINING UMUMIY MASALALARI

Karlibaeva Venera Baltamurat qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-B kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda arifmetik amallar va ularni bajarishda raqamlash metodikasining umumiy masalalari, arifmetik amallarga doir material konsentrlarga bo'lib o'rganilishi va ularning ahamiyati haqida so'z etilgan.

Kalit so'zlar: arifmetik amal, konsentr, o'nlik, yuzlik, minglik, ko'p xonali sonlar, raqamlash, xona birliklari.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Davlat ta'lim standarti o'quvchilarning harbiriga ta'lim olishda teng imkoniyatlarni yaratib berish, har birining yuqori natijaga erishishlarini rag'batlantirish va shu orqali o'quv- bilim jarayonining farqli tashkil etilishini ta'minlash uchun da'vat etilgan. Davlat ta'lim standartlarining o'quv fani bo'yicha, ta'lim sohalari bo'yicha ishlab chiqarilishi o'quv fanlarining variantini tanlash asosida o'quv metodik majmualar, jumladan, boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni takomilashtirishni nazarda tutadi. Boshlang'ich sinflarda arifmetik amallar bajarishni bog'lanish va bilimlarni muvofiqlashtirish tamoyili asosida o'quv fanlarining ichki bog'liqligi va o'quv fanlari aro uzviylikni ta'minlashga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda arifmetik amallar bajarish talablarining o'quvchilar tomonidan bajarilishi ularning tevarak zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni egallashlariga yo'naltiradi.

Boshlang'ich sinflarda arifmetik amallar bajarish jarayoni o'quv-bilim jarayoniga matematika o'qitish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarigina emas, balki, shaxsning muayyan asosiy faoliyati majmuasi- mehnat o'quv-biluv, kommunikativ-axloqiy va jismoniy- kamolatiga mos keladigan fazilatlarining shakllanishini ham taminlaydi. Hozirgi kunda tizimda yuz berayotgan ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlar, xalq ta'limi tizimida bo'layotgan o'zgarishlar " Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi " da ko'rsatib o'tilgandek, har bir sinf o'quvchisiga oldiga muhim vazifa qo'yilmoqda. Bu vazifalar boshlang'ich ta'lim uchun ham xos bo'g'inlarni ajratish imkonini beradiki, bu bo'g'inlar xilma -xil o'quv fanlari dasturlarida, o'quv rejalarida, darsliklarda ta'limning joriy etilishi hamda metodik tizimida biror tarmoqni hosil qilish mumkin.

Shuningdek, arifmetik boshlang'ich o'rganish uslubi ham mukammallashtirilgan. Kichik yoshdagi o'quvchilarni o'qitishning barcha bosqichlaridan ularning tiklash faoliyatini aktivlashtirishga tayanch faktlar va kuzatishlarni o'z vaqtida umumlashtirishga, ayrim masalalar orasidagi o'zaro

bog'lanishni tayinlashda, bolalarda mustaqil ishlash o'quvlarini paydo qilishda qaratilgan yangi ilmiy asoslangan usul va uslubdagi maktab dasturi ichiga kiritilgan. O'quv materialini o'quv yillari bo'yicha taqsimlanishida o'rganilayotgan sonlar sohasini asta-sekin kengayib borishi ko'zda tutiladi.

1-sinf 1 dan 20 gacha sonlar.

2-sinf 1 dan 100 gacha sonlar.

3-sinf 1 dan 1000 gacha sonlar.

4-sinf 1 dan 1000000 gacha sonlar.

Va hakoza ya'ni ko'p xonali sonlar o'rganiladi.

Arifmetik amallarga doir material konsentrlarga bo'lib o'rganiladi. Boshlang'ich sinflarda 4 ta konsentr ko'zda tutiladi: o'nlik, yuzlik, minglik, ko'p xonali sonlar. Har bir konsentr o'z mazmuniga ko'ra sistematik arifmetika kursining asosiy masalalarni aks ettiradi, shuning uchun ham o'quvchilar u yoki bu chegaralar ichida sonlar ustida amallarni o'rganar ekanlar, umuman arifmetikaning mohiyati to'g'risida tasavvur hosil qiladilar. Har gal yangi sonli material asosida amallar bajarishga qayta-qayta murojaat etish eng muhim arifmetik tushunchalarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytishga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, mustahkam o'quv va malakalarning asta-sekin shaklanishi (sanoqda, o'lchashlarda, og'zaki va yozma nomerlashda, hisoblashda va h.k ta'minlanadi, chunki bu amallarni bajarishning usullari umumiylikni saqlagan holda asta-sekin murakkablashtirib boradi. Shunday qilib, har bir oldingi konsentrdan nomerlash va arifmetik amallarni o'rganish mos masalalarni kelgusida o'rganish uchun tayyorgarlik ishi bo'lib hisoblanadi, har bir keyingi konsentrdan esa ilgari o'rganilgan material umumlashtirilib boriladi va mustahkamlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisini og'zaki va yozma hisoblash usullari orqali arifmetik amallar qonunlari va xossalari o'zlashtirishga olib kelish borasida birinchi muvaffaqiyatli harakat qilingan. 10 ichida qo'shishni o'rganishda bolalar qo'shishning o'rin almashish qonuni bilan tanishadilar. 100 ichida qo'shish va ayirishning hisoblash usullari sonni yig'indiga qo'shish va ayirishning hisoblash usullari sonni yig'indiga qo'shish, yig'indini sonidan ayirish qoidalariga asoslangan holda ochib beriladi. Yuz ichida sonlarni raqamlashni o'rganishda o'quvchilar yangi sanoq birligi o'nlik va o'nlik sanoq sistemasining muhim tushunchasi xona tushunchasi bilan tanishadilar. Ikki xonali sonlarning hosil bo'lish prinsiplarini nomi va yozuvini, sonlarni og'zaki va yozma raqamlash o'zlashtirishning asosidir. Yuz ichidagi sonlarni raqamlashni o'rganishda o'qituvchining vazifasi o'quvchilarga predmetlarni bittalab, gruppalar sanashga o'rgatish, yuz ichidagi sonlarni o'qish va yozishga o'rgatish, bolalarga o'ngdan chapga hisoblaganda birliklar (1 xona birliklari), o'nliklar (2 xona birliklari) qaysi o'ringa yozilishini aniqlash, u yoki bu xona birliklari yo'qligini qanday belgilashni ko'rsatish, birinchi va ikkinchi xona birliklari, xona soni, xona

qo`shiluvchilarning yig`indisi, bir va ikki xonali sonlar kabi tushunchalar va terminlarni o`quvchilar o`zlashtirib olishlariga erishishdan iborat.

Yuz ichida sonlarni raqamlashni o`rganish natijasida o`quvchilar quyidagi bilimlar, malakalar va konikmalarni egallab olishlari kerak:

1. Yuz ichida sonlarni nomlarini ozlashtirish ular o`nliklar va birliklardan qanday hosil bo`lishini tushunish.

2. Sanoqda sonlarning kelish tartibini bilish. Sonlarning natural ketma ketlikdagi o`rinlarini bilganlikka, shuningdek sonlarning unli tarkiblarini bilganlikka asoslanib sonlarni taqqoslay olish.

3. Yuz ichida sonlarni yozish va o`qiy olish, o`ngdan chapga sanalganda birliklar (I xona birliklari) qaysi o`ringa va o`nliklar (II xona birliklari) qaysi o`ringa yozilishini o`zlashtirish.

4. Natural ketma-ketlikni bilganlik asosida sonlarni qo`shish va ayirishni bilish.

Ming ichida sonlarni raqamlashni o`rganishda o`qituvchining vazifasi bolalarni quyidagilarni o`rgatishdan iborat:

1. Predmetlarni bittalab, ontalab va yuztalab guruhlarga birlashtirib sanash.

2. Ming ichida sonlarni oqish va yozish hamda ularning natural qatorda kelish tartibini bilish.

3. Sonlarni yuzliklardan, o`nliklardan va birliklardan hosil qila olish.

4. O`ngdan chapga hisoblaganda birliklar, o`nliklar, yuzliklar qaysi o`ringa yozilishini aniqlash.

5. Sonni xona qo`shiluvchilarining yig`indisi shaklida ifodalash va berilgan sonda istalgan xona birligining umumiy sonini topish. Ming ichida sonlarni og`zaki raqamlashga oid ishni bosqichlarga bo`lib o`rganib borish kerak bo`ladi.

Ko`p xonali sonlarni raqamlashni o`rganishda o`qituvchining asosiy vazifasi yangi sanoq birligi – minglik tushunchasini tarkib toptirish, sinf tushunchasini mohiyatini ochish va shu asosda ko`p xonali sonlarni o`qish va yozishga o`rgatish, bolalarning o`nlik sanoq sistemasiga oid bilimlarining natural ketma-ketlik, sonlarni yozishni pozitsion prinsipiga oid bilimlarini aniqlash va umumlashtirishdan iborat. Kop xonali sonlarni raqamlashni og`zaki va yozma o`rganish bosqichlarini o`z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, o`quvchilar, imkoni boricha, mustaqil ravishda qonuniyat munosabatlarini ochishlari, kuchlari yetadigan darajada umumlashtirishlar qilishlari, shuningdek, og`zaki va yozma xulosalar qilishga o`rganishlari kerak. O`qitish samaradorligining zaruriy va muhim sharti o`quvchilarning o`rganilayotgan materialni o`zlashtirishlari ustidan nazoratdir. Bunda o`qituvchi har bir darsda har kuni o`quvchilarning darsda olgan bilimlarini chuqur nazorat qilib borishi, ularning ularning o`zlashtirish darajasi va olgan bilim va ko`nikmalarini tekshirib borishi zarur. Har bir

darsda o`tilgan mavzuni keying mavzu bilan bog`liqli turda o`tib, ular orasida uzviylikni ko`rsatib borishi kerak bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G. Boshlangich sinflarda matematika oqitish metodikasi. (OOY uchun darslik.) Toshkent. Fan va texnologiya. 2005 -yil.
2. Bikbaeva N.U. Sidelnikova R.I. Adambekova G.A. [Boshlang`ich sinflarda matematika oqitish metodikasi. (O`rta maktab boshlang`ich sinf o`qituvchilari uchun metodik qo`llanma.) Toshkent. O`qituvchi.1996- yil.

ГИГИЕНА ТРУДА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ.

*Ахмедова Гульнара Низамидиновна
Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,
преподаватель кафедры общеобразовательных наук*

Аннотация

Сельское хозяйство, было, есть и будет стратегической опорой для государства, поэтому проблемы привлечения трудоспособной части населения в сельскую местность являются определяющими. Трудовая деятельность работников отрасли растениеводства характеризуется тем, что большинство основных видов работ проводится на открытом воздухе большую часть времени года. При этом на работающих постоянно воздействует комплекс метеорологических факторов, интенсивность которых определяется климатической зоной, временем года и погодными условиями. У механизации процессов кроме неоспоримых плюсов выявляются и недостатки, которые могут разрушать здоровье человека. Гигиеническая особенность труда животноводов еще состоит в потенциальной возможности возникновения болезней, передающихся от животных к человеку.

Ключевые слова: гигиеническая оценка условий труда, гигиена труда, микроклимат, медосмотр, сельское хозяйство, опасные и вредные факторы среды, предельно допустимая концентрация, профессиональные заболевания.

Гигиена сельскохозяйственного труда изучает воздействие на организм людей факторов среды и трудовых процессов, характерных для сельскохозяйственного производства, разрабатывает меры по оздоровлению условий труда, необходимые для сохранения и укрепления здоровья работающих, важнейшее место среди которых занимает установление допустимых, безопасных для здоровья уровней вредных факторов производственной среды.

Принципы и методы гигиены сельскохозяйственного труда заимствованы из общей гигиены труда, однако при этом учитываются особенности сельскохозяйственного производства. Главная и наиболее общая из них состоит в том, что основными средствами производства в сельском хозяйстве являются земля и живые организмы — растения и животные. Поэтому развитие сельского хозяйства обусловлено не только экономическими, но и биологическими законами. Конкретные задачи гигиены сельскохозяйственного труда в

определенный исторический период обуславливаются характером и уровнем развития сельскохозяйственного производства.

С изменением общественных формаций менялся характер сельского хозяйства, его тип. В докапиталистических формациях сельскохозяйственное производство было натуральным. При капитализме в результате общественного разделения труда оно становится отраслью, обеспечивающей население городов продовольствием, а многие виды промышленности сырьем.

Объединенный комитет по профессиональному здоровью Международной организации труда и Всемирной организации здравоохранения дал следующие определения сельского хозяйства и сельскохозяйственного рабочего: «Сельское хозяйство означает все формы трудовой деятельности, связанные с выращиванием урожая, уборкой всех видов зерновых, с разведением, выращиванием скота и уходом за ним, с уходом за садами и питомниками»; «Сельскохозяйственный рабочий означает лицо, занятое работой постоянно или временно, независимо от законного статуса, в видах работы, относящихся к сельскому хозяйству, как это определено выше».

Современное сельское хозяйство — крупная, технически оснащенная отрасль народного хозяйства, состоящая из двух производственных секторов — государственного и кооперативного.

Процесс отпчкования от сельского хозяйства многих ранее неотъемлемых производств в экомически развитых странах происходит по мере того как индустриализация распространяется на производство продуктов питания и технического сырья. Объем понятия «сельское хозяйство» в привычном его понимании сокращается. Примером может служить птицеводство, которое в последние годы в нашей стране и в ряде других стран превратилось в крупную бройлерную индустрию.

При возделывании различных сельскохозяйственных культур они зависят от особенностей технологии возделывания каждой из них, от климато-географической зоны, наконец, от специфических свойств некоторых растений (например, способность вызывать аллергические заболевания).

Сельскохозяйственное производство, несмотря на индустриализацию, существенно отличается от промышленного. Его особенности во многом определяют условия труда. Однако научно-технический прогресс, достижения которого активно внедряются в производство, многое изменяет: одни особенности утрачивают значение, другие становятся более выраженными.

Вторая особенность сельскохозяйственного производства — относительно частая смена рабочих операций, выполняемых одним и тем же лицом. Она наиболее выражена при выполнении ручных работ членами полеводческих бригад. Научно-технический прогресс во всех отраслях сельского хозяйства

придает труду очерченный профессиональный характер. Наиболее часто сменяемые вспомогательные операции механизуются, преобладающим становится операторский труд. Эта особенность исчезает довольно быстро в связи с тем, что от сельского хозяйства фактически отделяются многие виды производств. Процесс отпочкования от сельского хозяйства новых отраслей будет продолжаться и в дальнейшем.

Третья особенность заключается в том, что сельскохозяйственное производство территориально рассредоточено, ведется на больших расстояниях. Отсюда отдаленность мест работы от места постоянного жительства. Гигиеническая сущность этой особенности состоит в значительных энерготратах на преодоление пешком расстояний иногда в 8 км и более, в организации полевых станков для временного жилья на период сезонных полевых работ. Еще 15—20 лет назад гигиеническое значение ее было ярко выражено. В ближайшем будущем эта особенность полностью ликвидируется.

Людей к месту работы уже сейчас доставляют транспортными средствами. Качественно новыми должны стать и требования к полевым станкам. Как временное жилье они не нужны. Целесообразно превращать их в профилактории для механизаторов, где они за короткое время могли бы восстановить работоспособность, особенно в напряженные периоды полевых работ.

Пятая особенность сельского хозяйства характеризуется широкой химизацией и использованием пестицидов, неотвратимостью загрязнения ими не только воздуха рабочей зоны, но и биосферы.

Усложнилась проблема пестицидов. Первое их поколение — высокотоксичные и персистентные препараты — сменились вторым поколением, у значительной части которых оказались более выраженными отдаленные последствия. В настоящее время речь идет о третьем поколении пестицидов. Это принципиально новые, избирательно действующие ФОС, содержащие наряду с карбоксиэфирными группами пептидные связи. Особый интерес среди них представляют вещества, содержащие остатки аминокислот. Продукты распада таких ФОС являются природными биогенными веществами, которые не будут загрязнять окружающую среду.

К пестицидам третьего поколения следует отнести и синтетические пиретроиды. По-видимому, нужно ожидать возврата к отдельным высокотоксичным ФОС, но в гранулированной форме. В этой форме они будут пагубно меньше вредить здоровью работающих и окружающей среде, чем многие малотоксичные вещества, обладающие большей персистентностью и к тому же способные вызывать отдаленные эффекты.

Во всяком случае эта особенность сельского хозяйства не только сохранится, но и станет более выраженной и прежде всего потому, что за

последнее время в результате бурного развития в стране производства минеральных удобрений и известного отставания производства пестицидов (особенно гербицидов) нарушилось необходимое соответствие. В настоящее время речь идет о создании специальной отрасли малотоннажной химии для ускоренного производства пестицидов.

Литература:

1. Медведь Л. И., Кундиев Ю. И. Гигиена труда в сельскохозяйственном производстве М. : Медицина, 1981.
2. Добровольского Л. А. Гигиена села. Киев. РНМБ 1983.
3. Кундиева Ю. И., Краснюк Е. П. Профессиональные заболевания работников сельского хозяйства. Киев. 1983.
4. Зеленцова С. П. некоторые вопросы нормализации микроклимата в кабинах трактористов и сельскохозяйственных машин. – Гигиена и санитария 1975.
5. Алексеев С. В., Усенко В. Р. Гигиена труда. М. 1988. 355 с. 6. Баланин В. И. Микроклимат животноводческих зданий СПб. : ПрофиКС, 2003.

EDUCATION IN THE EXPERIENCE OF PEDAGOGICAL SKILLS OF THE TEACHER WAYS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF METHODS

Asadova Gulrux Islomovna

Buxoro viloyat Buxoro shahar

kasb-hunar maktabining Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotation: This article describes in detail the professional pedagogy, the field of teaching each subject, the tasks, content, methods and organizational aspects of teaching, types of pedagogical approaches, types of lesson observation and control, the use of computer technology.

Key words: professional pedagogy, pedagogical approach, computer technology, teaching philosophy, organizational approach.

Introduction:

Nowadays, didactics is understood as a pedagogical unit that scientifically substantiates the content, methods and organizational forms of teaching. In addition to general didactics, there are also private didactics or didactics called teaching methods in specific subjects. Their content determines the theoretical basis for the study and teaching of certain disciplines at certain stages of education.

In particular, in order to improve the system of professional colleges and the introduction of modern pedagogical technologies in their educational process, seminars, scientific and practical conferences are held with the participation of leading experts and qualified teachers of foreign countries.

Vocational pedagogy is a branch of general pedagogy that provides a range of theoretical and practical information about upbringing, education, and teaching. Professional pedagogy deals with issues related to the pedagogy of industry, production and labor.

Literature analysis and methodology:

The pedagogy of vocational education is divided into several sections, which cover the basics and important issues of vocational pedagogy, such as areas of vocational education, labor pedagogy, vocational didactics. They also study the social and psychological conditions of vocational education, the theory of vocational education and the law of vocational education.

Each subject is called a methodology, which is based on scientific information about the field of teaching, the tasks, content, methods and organizational form of teaching. The science of pedagogy studies the process of education and upbringing on the basis of their integrity and unity. Didactics (theory of education) and theory of education are distinguished to clearly explain the essence of each of the two activities.

An important part of lesson analysis is to evaluate the use of visual aids in achieving the objectives of the course: technical aids, visual aids, didactic materials. Assessing students' independent work plays an important role in lesson analysis, and it is important to clearly assess which independent work was given to students during the difficult period of the lesson and for what purpose.

The purpose of education is to develop students' personal qualities. These qualities include the moral qualities of the junior specialists in the students, the belief in their diligence and readiness for the work of the people. The teacher needs to know that the lesson has always been and will always be the main form of teaching.

Results:

Every teacher needs to know the basics of didactics and organize activities based on them. There are different views on the definition of the subject of didactics. Differences of opinion are due to the fact that the methodological categories of didactics are not clearly defined.

There are many general principles in pedagogy that allow a teacher to improve his or her pedagogical skills. They are: awareness and activism; exhibition; structure and regularity; consistency; comprehensibility; scientific; unity of theory and practice; education - the unity of upbringing; education - the system of education and its length; principles of pedagogical technology.

The pedagogical approach is that education is interdependent. It is a pedagogical activity that studies processes and events that are structurally and organizationally integrated.

The types of pedagogical approaches vary depending on the source they are used on. Among them, with the widespread use of pedagogical technologies in education, there is a growing focus on the technological approach.

Every lesson should be a test of pedagogical skills, you should be satisfied with each lesson and learn something new. It should be noted that today the observation and analysis of the lessons of engineers-teachers and teachers of professional colleges is an important form of internal control. Lesson observation provides a good overview of the state of education, the rapid elimination of existing shortcomings and further improvement. It is also possible to determine the ideological, scientific, methodological and general pedagogical level and pedagogical skills of each teacher and engineer-pedagogue through lesson observation.

Discussion:

At present, a number of noteworthy works are being carried out in higher and educational institutions and professional colleges on the methods of teaching special subjects, the use of new pedagogical and information technologies in the teaching process, the problems of teaching methods.

Regardless of the type of monitoring and control of the lesson, its main goal is to further improve the knowledge and skills of teachers, to improve the quality and effectiveness of the lesson. When analyzing the lesson, it is important not to talk about the shortcomings of the engineer-educator and students, but to provide pedagogical assistance in areas where they made mistakes, unknowingly, to help correct mistakes in a timely manner.

Education quality management should focus on the organization of the teaching process based on information technology and the creation of conditions for effective pedagogical activity. The use of information technology will change the activities of teachers. This is not about imparting ready-made knowledge to students using new teaching tools in a teacher's new pedagogical environment, but about developing them the skills to independently search and find new knowledge.

Conclusion:

The use of computer technology changes the traditional teaching philosophy, i.e. the 3rd participant in the learning process, the computer. Educators who are accustomed to traditional teaching technologies do not realize the importance and benefits of computer-assisted learning. For them, the advent of computers in education is a challenge.

Therefore, the use of computer-assisted learning technologies requires, first of all, the development of computer skills of educators, the formation of an information culture in them. In order to use these technologies, first of all, it is necessary to improve the computer skills of teachers, to form an information culture in them.

References:

1. Azizodjaeva N.N. Pedagogical technology and pedagogical skills. –Т.: Fan, 2006.
2. Mavlyanov A et al. Technology of teaching lessons based on the principles of pedagogical technology "VORIS-Publishing House" - Т.: 2010. 112 p.
3. N.A. Muslimov, M. Usmonbaeva, M. Mirsolieva "Innovative educational technologies and pedagogical competence" School Tashkent - 2016.
4. Yuldashev JG, Usmanov S. Advanced pedagogical technologies. –Т.: Teacher, 2004.
5. J. D. Alimjonova, I.T. Aliyev "Innovative pedagogical technologies in teaching chemistry and food technology" Finance 2015.
6. Ziyomhammadov B. Pedagogy. Study guide. - Tashkent: 2005.

BOZOR IQTISODIYOTINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANTIRILISH SHAROITIDA KORXONALARNING AYLANMA KAPITALLARI VA BUNDA BANK KREDITINIG AHAMIYATI

Aslanova Dilnoza Fatilloyevna

*Buxoro viloyati Buxoro shahar kasb-hunar maktabining
bank ishi fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli mulk shaklidagi korxonalar joriy mablag'larining aylanish jarayoni hamda aylanma kapital istiqbolini belgilash haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: bank, debitorlik qarzlari, aylanma mablag'lar

Ko'p ukladli iqtisodiyot sharoitida xo'jalik korxonalari moliyaviy mablag'larining manbalarini shakllantirish, unda bank kreditlarining o'rni, mexanizmi va samaradorligini bilish muhim ahamiyatga ega.

Aylanma mablag'lar o'zida ishlab chiqarish jarayonidagi mehnat predmetlari va moddiy boyliklarning puldagi ko'rinishini ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, aylanma mablag'lar ishlab chiqarish aylanma fondlari va muomala fondlariga yo'naltirilgan pul mablag'laridir. Ular korxonalarining joriy faoliyati uzluksizligini ta'minlovchi muhim resurs hisoblanadi.

Moddiy xususiyatiga qarab, u o'z tarkibiga xom-ashyo, yoqilg'i, korxonada omboridagi tayyor mahsulotlar, pul mablag'lari va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ishlab chiqarish aylanma fondlari ikki qismga bo'linadi. Birinchisiga hali ishlab chiqarish jarayonida qatnashmagan va omborda yotgan mahsulotlar kiradi. Bular yem-xashak, urug'lik va o'tkazish materiallari, ehtiyot qismlar, mineral o'g'itlar, zaharli kimyoviy unsurlar, yoqilg'i-moylash materiallari va shu kabilar. Ikkinchi qism aylanma mablag'lari ishlab chiqarish jarayonida qatnashadi. Tugallanmagan ishlab chiqarish o'simchilikda kelasi yil hosili uchun amalga oshirilgan xarajatlar hisobiga olinib, aylanma mablag'lar hisobiga kiritilsa chorvachilikda ushbu xarajatlar keyingi davrga ham o'tkaziladi (masalan: inkubatsiya xarajatlari).

Kelgusi davr xarajatlari yangi texnikani o'zlashtirish xarajatlari, yangi ishlab chiqarishni o'zlashtirish bo'yicha tayyorgarlik ishlari, yechimi tubdan yaxshilash xarajatlari bo'lib, u hozirda amalga oshirilib keyingi davrlarda tannarxga qo'shiladi. Pul mablag'lari va qimmatli qog'ozlar aylanma mablag'laring eng likvid shaklidir. Korxonaning pul mablag'lariga kassadagi, joriy hisob raqamidagi, valuta hisob raqamidagi pul mablag'lari kiradi.

Debitorlik qarzlari - korxonada aylanma mablag'larining muhim qismi hisoblanadi. Debitorlik qarzlarni boshqarishning muhim vazifalaridan biri bo'lib, sotib oluvchining to'lovga qobillik riskini baholay bilishdir. Shunday qilib, ishlab chiqarish

aylanma fondlari ishlab chiqarish va uni aylantirish bilan bevosita bog'liq. Muomala fondlari tayyor mahsulotni realizatsiya qilish va shu asosda daromad olishdir. Aylanma mablag'larning tarkibi va tuzilmasi turli omillar ta'sirida vujudga keladi. Ular xo'jalikning ishlab chiqarish yo'nalishi, ixtisoslashuvi, sharoitlari, iqtisodiy rivojlanganlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, yetishtirgan mahsuloti va ko'rsatilgan xizmatlarini realizatsiya qilish jarayonlari hamda shu kabi faoliyat natijalariga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun, aylanma mablag'lardan ratsional darajada foydalanish muammosiga ko'proq e'tibor qaratish lozim. Bu muammoni yechish bozor iqtisodiyotiga xos quyidagi tamoyillarga amal qilish bilan bog'liq:

- ishlab chiqarish talabi darajasidagi aylanma mablag'larning optimal hajmini ta'minlash. Agarda biz aylanma mablag'lardan naqd pul mablag'larini ayirsak, tovar-moddiy zahira ko'rinishdagi aylanma mablag'larni hosil qilamiz. Ushbu qismning ortishi pul mablag'larining chetlashishini bildiradi. Bu esa korxonada faoliyatida moliyaviy qiyinchiliklarga olib keladi. Tovar-moddiy boyliklar summasining kamayishi esa o'z navbatida pul mablag'larining kelib tushishini bildiradi;

- tovar-moddiy boyliklardan samarali va tejamkorlik bilan foydalanish;
- ishlab chiqarish zahiralari tashkil qilishdagi xarajatlarni minimallashtirish;
- ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini nazorat qilgan holda, aylanma mablag'larning ishlab chiqarish zahiralari minimal darajada ushlab turishni ta'minlash;
- aylanma mablag'larga bo'lgan talabni imkon darajasida o'zi moliyalashtirish.

Aylanma mablag'lari doiraviy aylanishning uchta bosqichini bosib o'tadi: sotib olish (ta'minot), ishlab chiqarish va realizatsiya qilish.

Mazkur hamma bosqichlarda aylanma mablag'lar shunday darajada joylashgan bo'lishi kerakki, ya'ni ular xo'jalik faoliyatining uzluksiz hamda muvofaqiyatli kechishini ta'minlashi lozim. Xo'jalik ishlab chiqaruvchilari tomonidan pul mablag'lari zaruriy xom-ashyo, yonilg'i, ehtiyot qismlar, mineral o'g'itlar va boshqa moddiy resurslar uchun sarflanadi. Ishlab chiqarish asosiy fondlar va ishchi kuchi yordamida amalga oshiriladi. Buning natijasida yangi mahsulot yaratiladi. Yaratilgan mahsulot sotishga yo'naltiriladi.

Ilmiy asoslangan qoidalarga muvofiq xo'jalik korxonalarining o'z aylanma mablag'lari minimal darajada bo'ladi. Qarz mablag'lari asosan mavsumiy zahira va xarajatlarni tashkil qilishga yo'naltiriladi. Ular aylanma fondlar yetarlicha mavjud bo'lmaganligi sababli aylanma mablag'larning harakatini susayishi yoki to'xtab qolishi xavfning oldini oladi. Bunday sharoitda kredit kuchli iqtisodiy richag va xo'jalik kapitalini shakllantirishning muhim manbai hisoblanadi. Kredit korxonaning o'z resurslari bilan mahsulot ishlab chiqarish jarayonida doiraviy aylanishni amalga oshiradi.

Shuning uchun, bozor munosaballariga o'tish jarayonida qisqa muddatli kreditlashning usuli va shakllari ishlab chiqarish vositalarining doiraviy aylanishdagi xususiyatiari maksimal darajada hisobga olishnishi kerak: ishlab

chiqarish davrida aylanishning sekinlashuvi; ichki aylanishning hissasi kattaligi ma'lum pul mablag'lari sarflanishini talab qiladigan katta hajmdagi mavsumiy ishlab chiqarish zahiralari tashkil qilish muhimligi; xarajatlarning sekin-asta va notekis ravishda o'sib borishi, hamda ularning ishlab chiqarish sikli tugash vaqtida, ya'ni ishlab chiqargan mahsulot realizatsiya qilinib pul ko'rinishida qaytib kelishi; qishloq xo'jaligi mahsulotining tabiiy ofatlar va noqulay ob-havo sharoitlari ta'sirida kerakli darajada yig'ib olinmasligi va zarar keltirishi sug'urta fondlarini tashkil qilishni talab qiladi. Shunday qilib, aylanma mablag'laming doiraviy aylanishi kredit munosabatlaridan foydalanishning iqtisodiy asosini tashkil etadi. Bozor sharoitida qisqa muddatli kreditlashning muhimligi aylanma vositalarning doiraviy aylanishining har bir bosqichda hech bo'lmaganda minimal darajada tashkil qilinishi zaruriyatidan kelib chiqadi.

Xulosa:

Aylanma mablag'lar o'zida ishlab chiqarish jarayonidagi mehnat predmetlari va moddiy boyliklarning puldagi ko'rinishini ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, aylanma mablag'lar bu ishlab chiqarish aylanma fondlari va muomala fondlariga yo'naltirilgan pul mablag'laridir.

Aylanma mablag'laming tarkibi va tuzilmasi xo'jalikning ishlab chiqarish yo'nalishi, ixtisoslashuvi, sharoitlari, iqtisodiy rivojlanganlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, yetishtirgan mahsuloti va ko'rsatilgan xizmatlarini realizatsiya qilish jarayonlari hamda shu kabi faoliyat natijalariga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг "Банклар ва банк фаолияти гўғрмспла" конуни. 1996 йил 25 апрел.
2. Абдуллаев Ё, Абдуллаева Ш. Банк иши. -Т.: 2003.
3. <http://www.bankofendland.co.Lik/market/money/index.htm>

TARIX FANINI O'QITISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Ruzrimurodova Asila Dilshodovna

Samarqand viloyati Paxtachi tumani 46-maktab

ANNOTATSIYA Ushbu maqola orqali hozirgi kunda tarix fanini o'qitishda kompyuter texnologiyalarining o'rni va ahamiyatini ko'rsatib o'tilgan

Kalit so'zlar: Zamonaviy axborot texnologiyalari, interfaol usullar, ta'lim tizimi, innovatsiyalar, malakali pedagogik kadrlar, zamonaviy darslar.

Tarix bu kelajak poydevori, o'tgan kunlar sarhisobi va bugunlig ko'zgidir. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A. Karimov aytganlaridek: "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q". Haqiqatdan ham, o'z tarixini, o'tmishini bilmaydigan xalqning buguni ham kelajagi ham mavhum bo'lib qoladi. Ya'ni u na o'tmish bilan, na bugun bilan va na kelajak bilan yashay olmaydi. Shu nuqtai nazardan olib qaraydigan bo'lsak, bashariyat tarixini, o'z yurtimiz tarixini o'rganish va o'qitish tizimini takomillashtirish ishlari bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Umuman olganda, tarix fanining ikkala yo'nalishini ham ya'ni O'zbekiston tarixini ham jahon tarixi fanlarini ham o'qitish jarayonida butun dunyo ta'lim tizimidagi kabi zamonaviy axborot texnologiyalari va kompyuter texnologiyalarining o'rni benihoya kattadir. Hozirgi davr talabidan kelib chiqadigan bo'lsak, umumiy o'rta ta'limda ham, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimida ham nafaqat kompyuter texnologiyalarining, balki, zamonaviy axborot texnologiyalarining o'rni va roli kundan-kunga oshib bormoqda. Bu esa o'z navbatida ta'lim tizimida tub burilish yasovchi eng zarur va kerakli talab va ehtiyojga aylandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Binobarin, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar tufayli barcha, jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda, shuningdek, ta'lim tizimida ham keskin o'zgarishlar yuz bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning 2012 - yil 28 - maydagi "Malakali pedagog kadrlar tayyorlash hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini shunday kadrlar bilan ta'minlash tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga ko'ra, bugungi kunda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimida o'quv jarayoni tegishli darajada tashkil qilinishi, mashg'ulotlar zamonaviy ta'lim texnologiyalariga tayangan holda o'tkazilishi lozimligi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta'minlanishi zarurligidan kelib chiqib, tarix fanlarini maqsadli, samarali va kafolatlangan natijali tizim orqali o'qitish davr talabidir. Xususan, bugungi kunda xorijiy davlatlarda samarali qo'llanilayotgan "Keysstudy", "Loyiha", hamkorlikda o'qitish texnologiyalari, "T-sxema", "Blits-

so'rov" va boshqa interfaol usullar haqida ma'lumot, hamda ularni dars jarayoniga tatbiq etish mexanizmini yoritib berishga harakat qilinmoqda.

Boshqacha qilib aytganda, zerikarli darslar o'rniga zamonaviy darslarni tashkil etishga ma'suliyat bilan yondashadigan, kasbiy bilimdon, metodik mahoratga ega, ma'suliyatli, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirib olgan, innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil eta oladigan o'qituvchilarga talab oshib bormoqda.

Dars jarayonida tarixiy materiallar va manbalardan (tarixiy hujjatlar, tarixiy ashyolar, rasmlar, xaritalar) foydalanish juda muhim va foydalidir. Bundan tashqari, tarix darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internetdan foydalanish o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga hissa qo'shibgina qolmay, ularning tarixiy tafakkur va o'rganish darajalarini oshiradi.

Shuning uchun ham, ta'lim muassasalarining o'quv tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari - interfaol uslublari, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Shu tufayli pedagogik texnologiya va ularni ta'limda qo'llanishiga oid bilimlar, tajriba talabalarni bilimli va yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

REFERENCES

1. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov: 2008.
2. Omonov, A. O. O., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA FRIGIYA PODSHOLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(5).
3. Turg'Unboyeva, M., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA "O'TTIZ YILLIK URUSH" NING AHAMIYATI. Scientific progress, 1(5).
4. Ashirova, N. X. Q., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA QADIMGI HINDISTON MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(5).
5. Yoriqulov, A. S. O. G. L., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA HIND SIVILIZATSIYASI O'RNI. Scientific progress, 1(5).
6. Rahimberdiyev, A. E. O. G. L., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA ELAM DAVLATCHILIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(5).
7. Nomozov, M. M. O., & Haydarov, S. A. (2021). OZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA'LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR. Scientific progress, 1(5).
8. Fayziyeva, Y. I. Q., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA SURIYA VA FINIKIYA PODSHOLIGI O'RGANILISHI. Scientific progress, 1(5).
9. Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA FRANKLAR DAVLATI O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(5).
10. Амиркулович, Х. С. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. Scientific progress, 1(3).

ALGEBRAIK MATERIALLARNI O'RGANISH METODIKASI

Urunova Shahlo Hamzayevna

Samarqand viloyati Paxtachi tumani

46-maktabning matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich sinflarda arifmetik materiallarni o'rganib yakunlash algebraik materiallarni va matematika simbolikasi o'rganish bilan umumlashtiriladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar alfavitni matematik simvol tarzida qo'llay boshlaydilar. Shu orqali algebraik ifoda, tenglik, tengsizlik, tenglama to'g'risida boshlang'ich ma'lumot oladilar.

Kalit so'zlar: algebra, geometrik materiallar, boshng'ich tushunchalar

Bular to'g'risida ma'lumot berishning asosiy maqsadi arifmetik amallarning mohiyatini to'laroq ochish, shuningdek, keyingi sinflarda o'rganiladigan algebra fani uchun zaruriy tayyorgarlikni amalga oshirishidir. Lekin, algebraik misollarni yechish algebra qoida va qonuniyatlarga asoslanmasdan arifmetik qoidalarga asoslanadi

Masalan, $3+a=10$ dan a qo'shiluvchini topish no'ma'lum komponentni topish qoidasi bilan yechiladi.

Algebra materiallarini o'rganish algebraik ta'riflarga asoslanmaydi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf dasturining asosiy mazmuni natural sonlarni og'izaki va yozma raqamlash va ular ustida 4 arifmetik amallarni bajarish malakasini berishdir. Shuning uchun 1-sinfdan boshlab sonlarni o'qish va yozish malakalari bir necha bosqichga bo'lib o'qitiladi.

Masalan, 10 ichida og'zaki va yozma raqamlash, 100, 1000 va ko'p xonali sonlar to'g'risida ma'lumotlar beriladi. Sonli ifodalar deganda sonni biror amallar bilan birlashtirilgan yoki alohida yozilgan bir xonali, yoki ikki xonali yoki ko'p xonali sonlarni o'qish va yozishni tushunamiz.

Geometrik materiallarni o'rgatish metodikasi Mavzu bo'yicha o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga talablar:

Har bir o'quvchi:

- I–V-sinflar uchun matematika kursi bo'yicha geometrik materiallarni o'rganish vazifalarini;
- Matematika boshlang'ich kursiga kiritilgan geometrik xarakterdagi masalalarni hamda ularni o'rganish tartibini;
- Geometrik materiallar bilan tanishuv tufayli o'zlashtirishga xizmat qiluvchi arifmetik masalalarni;
- Geometrik tasovvurlarni shakllantirish metodlari va usullarini;
- O'quvchilar tomonidan yechish jarayonida geometrik xarakterdagi masalalarni o'zlashtirib olishga xizmat qiluvchi mashqlarni ;

– Geometrik materiallarni o‘rganish davomida foydalaniladigan ko‘rgazmali qo‘llanmalar va didaktik o‘yinlarni; – Geometrik mazmundagi masalalarning o‘zlashtirilishini tekshirishning turlicha ko‘rinishlari, shakli va usullarini bilishi kerak. Shuningdek har bir o‘quvchi:

– O‘qitish davomida geometrik elementlar bo‘lgan arifmetik materiallarning o‘zaro aloqasining tatbiq etilishini bilishi;

– Geometrik tasavvurlarni shakllantirish metod va usullarini maqsad sari yo‘naltirib, qo‘llay olishi;

– Geometriya elementlari bo‘lgan mashqlarni tanlab olab olishi va maqsad sari yo‘naltira olishi;

– Geometrik misollarni o‘rganishga xizmat qiluvchi ko‘rgazmali qo‘llanmalar va didaktik o‘yinlardan foydalana olishi;

– Geometriya elementlarini o‘zlashtirishni tekshirishning turlicha ko‘rinishlarini, shakl va usullarini qo‘llay olishi;

– Tekshiruv maqsadlariga mos sinov topshiriqlari va mustaqil ishlarni tuza olishi kerak. Geometriya materialini o‘rganish metodikasining umumiy tavsifnomasi (xarakteristikasi)

Geometrik material boshlang‘ich sinflar uchun mustaqil bo‘lim sifatida o‘quv dasturiga kiritilmaydi. O‘quv jarayonida geometriya elementlarini o‘rganish bilan bevosita bog‘lab olib boriladi. Geometrik mazmundagi masalalarni yechish, hisob-kitobga o‘rgatish davomida geometrik figuralardan, didaktik material sifatida foydalanish - bularning barchasi o‘quvchilarning geometrik taasurotlarini mustahkamlashga imkon beradi. Geometrik materiallarni o‘rganish:

– Geometrik figuralar haqidagi tasovvurlar zahirasini to‘plashga (kengaytirishga);

Geometrik elementlarni o‘rganishda quyidagi metodlardan masalan; geometrik modellashtirishdan foydalanish, qog‘oz, cho‘plar, plastilin va simlardan figuralarning modellarini yasash, qog‘ozda geometrik figuralarni chizish - bolalar ongida geometrik tasovvurni rivojlantirishga omil bo‘ladi. Bunday sharoitda materialning turi, rangi, o‘lchamlari, tekislikdagi holatini nazarda tutmagan holda figuralarni shunday tanlash kerakki, bolalar ularning asosiy belgilarini (shakli, geometrik sifatlarini) aniqlay olsinlar. Shunga diqqat qaratish kerakki, o‘quvchilar geometrik figuralarning barcha sifatlarini ajrata bilsinlar. Bu figuralar tasavvurning to‘g‘ri bo‘lishiga yordam beradi. Masalan, to‘g‘riburchakli to‘rtburakni o‘rganish jarayonida bolalar uning ikki asosiy sifati-to‘rtburchak ekanligi va burchaklari to‘g‘ri ekanligini tushunib yetishlari kerak.

Geometriyaning maktab kursida uning asosiy tushunchalari sinfdan sinfga o‘tgan sari o‘zgarib boradi, Masalan, «kesma», «burchak», «ko‘pburchak» kabi tushunchalar noaniq tushunchalar guruhiga kiradi. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga «Uchburchak nima?» deb savol berish noto‘g‘ri bo‘lar edi. Lekin bu

savolni boshqa shaklda, «Uchburchak haqida nima deya olasiz?» degan savolga bolalar o'z bilimi doirasida javob bera oladilar (uchburchakning uchta burchak, uchta tomonlari bor). Quyi sinf o'quvchilarini geometrik figuralar bilan tanishtirishni erta boshlashga bo'lgan harakat nafaqat dasturiy talablarni oshirishga, shu bilan birga materialni noto'g'ri o'zlashti-rishga qadar xatolarga yo'l qo'yishga, masalan, o'quvchilar kvadratning to'g'ri burchakli to'rtburchak ekanligini sezmaydilar, ko'pburchakli figuralar hisobiga faqat besh-olti burchakli figuralarni kiritadilar.

Qurilmalarning aniqligi va o'lchashga oid dastlabki tasovvurlar bolalar ongida boshlang'ich sinflardayoq shakllana boshlaydi. I sinf o'quvchilari chizg'ich yordamida kesmalarni 1 sm.gacha aniqlik bilan o'lchash ko'nikmasiga ega bo'lishlari kerak. Bunday sharoitda zaruriy amaliy ishlarni bajarilishi aniqligini muntazam kuzatib borish zarur bo'ladi. Chizish asboblari va qalamlardan foydalanishda bolalar oldiga yozish va hisoblash ko'nikmalarini shakllantirish kabi jiddiy talablar qo'yish kerak

O'quvchilarda geometrik tasovvurlarni tarkib toptirish, ularni chizish va o'lchash malakalari bilan qurollantirish, ular tafakkurini rivojlantirish masalalariga geometriya elementlarini o'rgatishda qo'llanadigan o'qitish metodlari javob beradi. Geometriya propedevtik kursini o'qitishning muhim metodlari kuzatish metodi, taqqoslash metodidan iboratdir. Bunda induktiv xulosa chiqarish bilan bir qatorda deduksiya elementlaridan ham foydalaniladi. Laboratoriya va amaliy ishlar metodi geometrik materialni o'rganishning effektiv metodlaridan biridir. Laboratoriya ishlari va amaliy ishlar o'quvchilarning geometrik figuralarning mohiyatini o'zlashtirishlarida ijobiy ta'sir ko'rsa-tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov Sh.A. Algebra: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7- sinfi uchun darslik. — Toshkent „O'qituvchi“ NMIU, 2017. — 192 b.
2. www.edu.uz
3. www.ziyonet.uz

FIZIKA FANINI O'QITISHNING INNAVATSION USULLARI VA YECHIMLARI

Yusupova Hilola Muhammadovna

Farg'ona shahar 41-AFCHO'DIO'TM Fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida fizika fanini o'qitishda sinflar darajasida o'quvchilar fikrlash doirasidan kelib chiqqan holda innovatsion va interfaol usullardan foydalanish haqida bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: "Fizika", yorug'lik, trayektoriya, gipoteza, temperatura, absolyut, nisbiy, maydon, radiatsiya, radiaktivlik, raketa

O'sib kelayotgan o'g'il-qizlarimizning har tomonlama barkamol avlod bo'lib, hayotga kirib kelishlarini ta'minlash jamiyat oldidagi eng ulug' maqsadlardandir. Bugungi tezkor davr o'quvchilardan mukammal bilim olishni talab etmoqda. Zero, yoshlarimizning kelajakda erishadigan muvaffaqiyati mustaqil bilim olish layoqati, o'z-o'zini rivojlantirish va takomillashtirish qobiliyatiga ega bo'lishi bilan belgilanadi. Bolalarga bunday munosabat ta'limga oid davlat siyosatida, uning hayotga joriy bo'layotgan tamoyillarida to'la namoyon bo'lmoqda.

"Fizika" fani 6-9-sinflarda haftasiga ikki soatdan o'qitiladi. 6-sinfda o'quvchilarga fizik hodisalar va kattaliklar haqida umumiy ma'lumotlar beriladi. Bu bilan o'quvchilarni fizikaga qiziqtiriladi, fizika fani haqida dastlabki tasavvur hosil qilinadi, tevarak-atrofdagi fizik hodisalarning mohiyatini elementar tarzda tushuntirish orqali ilmiy dunyoqarashlari shakllantiriladi

6-sinfda o'quvchilar 4-sinfda o'qitilgan tabiatshunoslik fani va 5-sinfda o'tilgan botanika va geografiya fanlarida o'rganilgan:

- suv, yer, havo, olov, yomg'ir, qor, muz, tosh, temir, daraxt, o't, qush, baliq kabilarni;
- yorug'lik va qorong'ulikning farqini, osmon, quyosh, oy, yulduzlar haqidagi bilimlarni, ularning har kuni chiqishi va botishi haqidagi tasavvurlarni;
- o'zi yashayotgan joyning xususiyatiga muvofiq tog', vodi, dala, daryo, qishloq, shahar nima ekanligini bilishi kerak.

Bu tushunchalar orqali o'quvchilar jism va hodisalarni ko'ra olishi, eshitishi, qabul qila olishi va kuzata olishi kerak. Bu kuzatishlar orqali tabiiy geografiya, biologiya va kimyo predmetlari mazmunida uchraydigan fizikaga oid bilimlarni o'zlashtirishga tayyorlanadi.

O'quvchilar yuqori sinflarda fizika kursining barcha bo'limlarini sistemali ravishda o'rganadilar. Bunda fizika ta'limi mazmuni ijtimoiy hayotda, tevarakatrofdan uchraydigan fizik hodisalar va jarayonlar bilan bog'lab o'rgatiladi.

Fizika fani o'quvchilar qalbiga oson kirib borishi, ularning xotirasidan mustahkam o'rin olishida jonli misollar, hayotiy taqqoslar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni tajribadan har bir fan misolida samarali foydalanish mumkin.

Fizikaning tabiat sirlarini ochishdagi fundamental ahamiyatini va uning qonunlarining hozirgi zamon texnologiyasining asosini tashkil qilganligi hamda fizika sohasidagi bilimlar kelajakda jamiyat taraqqiyoti uchun benihoya katta ahamiyatga ega. Fizika o'quv predmeti sifatida shakllantirish uchun yetarli darajada imkoniyatlarga ega. Bu o'quv predmetining barcha texnik qurilmalarning asosi sifatida namoyon bo'lishi, egallagan bilimlarining hayotda hayotda qo'llash imkoniyatlarning ko'pligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, fizikani o'rganish jarayonida o'quvchi bilishning barcha bosqichlari (kuzatish, gipoteza, tajriba o'tkazish, mushohada qilish va natijalarni umumlashtirish)da o'tkaziladi.

O'quvchilarni fizika faniga qiziqtirishni bir nechta usullari mavjud. Masalan, fizikani boshlang'ich kursida o'quvchilarni xalq ertaklari va matallaridan foydalanish, yaxshi samara beradi. Bu ertak va matallar dars jarayonida, savol-javoblar, qiziqarli kechalar, fizikadan har xil mushoiralar, viktorinalar, quvnoqlar va zukkolar tanlovini o'tkazishda hamda darsdan tashqari mashg'ulotlar qo'l keladi. Ertak va matallardagi bunday obrazli o'xshatishlar fizika fanini boshqa fanlar bilan yaqinlashtirish, fizikadagi bir-biriga yaqin bo'lgan mavzularni birlashtirishda muhim ro'l o'ynaydi

O'rganish uchun ajratib olingan biofizik materialni didaktik jihatdan shunday o'zgartirish kerakki, uni fizikaning aniq bir mavzularini o'rganish uchun eng yaxshi holga keltirish lozim bo'lsin, chunki, o'quvchilarga biofizika elementlarining mazmunini ochib berishning metod va formalari o'quvchilar o'quv faoliyatini tashkil etishning turli usullarini va alohida o'qitish metodlarini talab qilmaydi. Ular o'quvchilarni texnika elementlari bilan tanishtirish uchun foydalanadigan metodlardan deyarli farq qilmaydi.

Issiqlik hodisalari mavzularida issiqlikning inson hayotida eng muhim o'rin tutishi ko'rsatib beriladi. Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatini hisobga olib, televizorda ko'rgan multfilmlari, qadimgi dunyo tarixi darslarida eshitgan olov haqidagi afsonalari eslatilib, insonning yashash uchun tabiatda olib borgan kurashlari qiziqarli holda o'tkaziladi. Darslikda ulardan ayrimli keltirilgan. „Olovni bo'ysundirish“ nafaqat qadimgi davrda, balki hozirgi zamonning eng baquvvat texnikasida ham asosiy harakatlantiruvchi kuch ekanligi ko'rsatib beriladi. Masalan: Kosmik uchiruvchi raketa, qit'alararo raketa, barcha kemalar, avtomobillar, traktorlar, poyezdlar va hokazo.

Maktabda o'quvchilarni fizika faniga qiziqtirishda tatbiqiy fizika hamda fanlararo bog'lanishlarning ahamiyati katta. Shu munosabat bilan maktabda, biofizika elementlarining kiritilishi eng avval o'quvchilarda fizika predmetini chuqur va keng o'rganishlarida zamin yaratadi, fanlararo aloqadorlikni jonlanatiradi, o'quvchilarda

kasbga bo'lgan qiziqishlarini oshirib, uni ongli ravishda tanlash imkoniyatlarini yaratadi, politexnik ta'limni yanada kuchaytiradi.

Ilm-fanga, ustoz-murabbiylarga e'tibor qaratilayotgan shunday zamonda biz o'qituvchilardan yangi zamonga yangicha qarash, yondoshish va texnologiyalar bilan o'quvchilar ongiga, qalbiga kirib borish talab qilinar ekan, shu oliy maqsad ila qadam tashlashimiz lozimdir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ya.I.Perelman "Qiziqarli fizika" Toshkent-2009y 6 bet.
2. K.Tursunmetov "Ma'lumotnoma" Toshkent-2012 y 13-15 betlar
3. "8-sinf fizika darslik" Toshkent – 2019 y 105-122 betlar.
4. L.S.Landsberg "Optika". Moskva. 1976 y. 5-bet

PROFESSIONAL ORIENTATION OF MATHEMATICAL TRAINING FOR A FUTURE ENGINEERS

Opaeva Gulbakhar Aymanovna

*Assistant lecturer at the Department of Functional Analysis,
Algebra and Geometry, Karakalpak State University,*

email: opaeva73@bk.ru

[ORCID: 0000-0001-5307-9830](https://orcid.org/0000-0001-5307-9830)

Rametullaev Dabil Danebayevich

3rd year student

Faculty of Geography and Natural Resources

Department of Geodesy, Cartography and Natural Resources

Karakalpak State University,

Republic of Uzbekistan

Abstract. The introduction of new high technology in the development of the oil and gas complex significantly increases the requirements in the field of basic sciences for graduates of higher educational institutions of engineering profile. Therefore, consideration of a set of professionally oriented tasks in a mathematics course should not only establish connections with special disciplines and illustrate the effectiveness of mathematical methods, but also accumulate mathematical knowledge into a single whole, and correspond to the process of forming the basic personality characteristics of a future engineer. In this regard, this article is aimed at revealing the creative activity of students in teaching mathematics in the study and solution of professionally oriented problems and examples are given. To solve the tasks, the following methods were used: theoretical (analysis of psychological, pedagogical, scientific, methodological, scientific and technical literature on the problem of research); empirical (observation of students' activities in the educational process; analysis of students' independent, control work; questionnaires); statistical (processing the results of a pedagogical experiment, their quantitative and qualitative analysis). The above technology helps to determine the features of the formation of creative activity of future engineers in solving the POP in the study of technical processes and real phenomena as a means of integrating mathematical knowledge.

Keyword. Higher mathematics, creative activity of students, designing professionally oriented tasks.

Introduction. Currently, throughout the world attention is mainly paid on modernizing the sphere of world mathematical education, improving the content of educational materials based on scientific facts and theories, training highly qualified, conscious, highly efficient specialists who are able to meet the requirements of rapidly

changing times, ready in every way to compete. Many foreign research centers, in particular the USA, Great Britain, Germany, Spain, Italy and Russia, Singapore and South Korea, are considering ongoing work to improve the quality of teaching mathematics in support of modern education and digital technologies in leading scientific camps in developed countries.

The growing need of society for engineers who are able to creatively approach changes in the technologies of modern production, effectively and efficiently solve professional problems is due to the need to quickly and adequately respond to rapidly changing conditions of development of modern society.

As an academic discipline, mathematics has a huge humanitarian and applied potential, allowing not only its methods and means to identify the essential connections of real phenomena and processes in industrial activity, but also to develop the skills of future engineers in the mathematical study of applied issues, skills build and analyze mathematical models of engineering problems, develop intuition and reflection in the processes of forecasting and decision-making in conditions of uncertainty. This, in particular, is the basis for understanding the unity of mathematics, improving the quality of mastering its contents by future engineers, developing motivation and interest in mastering a future profession, and the need for engineering-oriented mathematical knowledge and methods [Zubova, 2009].

Observations during the experiment and the results of the questionnaire at the beginning of the first year of training of future engineers confirmed the fact that students at this stage are not yet convinced of the need for mathematical knowledge in their future professional activities. At the same time, teaching mathematics of future engineers carries a professional context: on the one hand, through the solution of applied problems by means of mathematics, mathematical knowledge is integrated, subject visualization of mathematical methods, on the other hand, natural science and special disciplines really interact with mathematics in the process of creative search for an adequate solution to problems.

G.A. assumes that the essence of the concept of “task” is used to refer to objects belonging to three categories:

1. to the category of the goal of action of the subject, the requirements set in front of the subject;
2. to the category of situation, which includes, along with the purpose of the condition, which it should be achieved;
3. to the category of verbal formulation of this situation [Ball, 1985, p.21].

G.A. Ball says that the concept of a “task” in the second category is prevalent in literature. For the objects of the first category, the wording “goal of action” or “task requirement” is more suitable. Definition A.N. Leontiev fits into the second category.

For the designation of objects of the third category with reference to the "formulation" of the problem [Trofimova, 2000, S. 52].

From the foregoing, we can conclude that there is no single interpretation of the concept of "task", and it is not possible to identify the general essence of the concept of "task" due to the different approaches of the relationship between the student and the task.

L.M. Friedman says that in the process of solving the problem "to find such a sequence of general principles of mathematics (definitions, axioms, theorems ...), applying which to the conditions of the problem, we get what is required in the problem - its answer" [Friedman, 1970, p.153].

A.M. Matyushkin, by solving a problem, means a system of transformations of the conditions of the problem to achieve the desired desired [Matyushkin, 1972, p.20].

In the process of solving, the main structures (stages) should be distinguished. To resolve this issue, there are various approaches to this problem. A.M. Matyushkin in solving the problem identifies four main stages in solving the problem:

- 1) a "closed" solution, i.e. the use of known methods of solution;
- 2) the stage of "open" decision - the search for new ways to solve the problem, the principle of action;
- 3) implementation of this principle;
- 4) checking the correctness of the obtained solution [Matyushkin].

P.M. Erdniev identifies the following interconnected and sequential stages:

- 1) drawing up a mathematical problem;
- 2) performance;
- 3) verification (control) of the response;
- 4) the transition to the next task [Erdniev, 1970, p. 54].

D. Poia identifies his structure in the process of solving the problem:

- 1) understand the proposed task;
- 2) find the path from the unknown to the data, if necessary, by considering intermediate tasks ("analysis");
- 3) realize the found idea of a solution ("synthesis");
- 4) the decision to check and critically evaluate [Poia, 1991, p.21].

Almost all authors propose to verify the correctness of the obtained solution as the solution structure, and this is precisely the specificity of the engineers: to bring the solution of the problem to the final result and to check the adequacy of the received answer.

G.S. Altshuller considers the simplest methods (methods of solving) inventions: analogy, inversion, empathy, fantasy.

An analogy is the search for an object that is more convenient for study. An analogy, according to G.S. Altshuller, a plentiful source of new ideas, but it cannot be used blindly [Altshuller, 1979, p.30]. An analogy should be used when:

- clarification of the basic principles and design features of the investigated object,
- identifying the leading area of a real phenomenon or process by the function that this object performs,

Inversion means doing something the other way around, for example, swapping, instead of vertically arranging horizontally, etc.

The author considers various types of inversion:

1. Functional inversion means replacing a function or action with the opposite, for example, compress - stretch, etc.
2. Structural inversion consists in changing the structure of a phenomenon, for example, a continuous function - a discrete function, etc.
3. Inversion of form is to change the shape of the studied object, for example, rough - smooth, etc.
4. Parametric inversion, changing the parameters of the studied object to the opposite, for example, long to short, etc.
5. Inverse connections mean a change in the connections of the studied object to the opposite, for example, a positive connection - a negative connection.
6. Inversion of space means a change in position in space, for example, a change in position in space by 90° , etc.
7. Time inversion means a change in the process time, for example, a fast process to a slow one, etc.

D. Poia proposes to use a “fluid” rather than a “hard” solution plan when solving a problem, to use plausible reasoning rather than rigorous evidence to prove it. He believes that one must learn to guess, draw analogies [Poia, 1991, p.85].

Functions of tasks: teaching, developing and educating are determined by the goals of mathematical education. The leading goal of the tasks is

"The expansion and complication of individual intellectual resources of the individual by means of mathematics" [Lebedev, 1984, p.45].

As a rule, when teaching mathematics, we solve not one, but a whole complex of problems, which happened in our case. Classifications of tasks are relative. Many methodologists and psychologists dealt with the problem qualification problem, each author made his own innovations in the classification of problems, showing various approaches, for example, D. Poia [10], proceeds from the nature of the requirements of the tasks and subdivides them into tasks:

- to find;
- for proof.

Everyone who solved the problems knows that in the process of solving even simple problems, creative activity manifests itself in the fact that various hypotheses are put forward, various ideas are generated, analyzed, which, in essence, represent the formulation of tasks. They are not the goal in solving the original problem, they do not follow from the statement of the original problem, however, most often, you can not do without the tasks compiled. The simplest example is provided by the stereometry, which is studied in high school: each stereometric problem consists of several planimetric problems, which the student himself invents and solves them himself.

Other authors classify tasks according to their location in the learning process, for example, Yu.K. Considering educational activities, Babansky shows the existence of the following components: organizationally-effective, stimulating, and control-evaluative [Babansky, 1978, p.40].

Summing up the question of various approaches to the essence of the concept of “task”, classifications and functions of tasks, we can conclude that the main role of tasks is to develop logical creative thinking, and in our case, it is an effective tool for shaping students' creative activity.

In this regard, we agree with the statement of M.N. Skatkina "... problem solving is one of the means of mastering the system of knowledge and skills in a particular academic subject and, at the same time, promotes the development of independent creative thinking" [Skatkin, 1980, p.20]. However, in our work we consider not just tasks, but tasks, the plot of which contains a focus on future professional activities.

- Next, consider professionally oriented tasks. What are the approaches to the essence of the concepts of “professionally oriented task”, “applied task” and “practical task”.

- A.A. Under the “applied problem”, a joiner considers a problem posed outside mathematics and solved by mathematical means [Stolyar, 1986, p. 89].

- N.R. Kolmakova and R.A. Meyer classifies applied problems that differ in the requirements for students during the solution of a problem:

- At the first level, students are given a mathematical model of the applied problem and contain all the values of the conditions included in it. Students need to research the resulting mathematical model and interpret the results obtained in the context of the original problem.

- At the second level, students are given in the condition a mathematical model in which it is necessary to calculate the parameters available in it.

- At the third level, students are tasks in which it is necessary to transform the mathematical model in order to get a convenient view for its study.

- At the fourth level, students themselves need to build a mathematical model of the applied problem, which lists all the necessary data that can be found in this problem.

- At the fifth level, students need to independently build a mathematical model of

the applied problem, in which all the necessary data is presented, but what the student must think of in this problem.

- At the sixth level, students need to build a mathematical model themselves, deal with the condition and question of the problem, how accurately it is necessary to get the result, interpret it in the language of the original problem [Kolmakov].

Analyzing the levels of N.R. Kolmakova and R.A. Mayer, we can say that in this work, the teacher presented requirements for the formation of students' creative activity at all six levels, but only the last four give the student a way out of the "regular" situation, which the teacher focused on students.

When solving the applied problem Yu.M. Kolyagina offers three components:

- 1) построение математической модели (составление уравнения) реальной ситуации;
- 2) study of the constructed model by means of mathematics (solution of the equation);
- 3) interpretation of the result with the original problem [Kolyagin, 1977, p.70].

A different scheme for solving the applied problem is proposed by Yu.F. Fomin:

- 1) the study of the conditions, requirements, characteristics of the real process;
- 2) building a mathematical model of the original problem;
- 3) building a new model, different from the mathematical one, using numerical methods;
- 4) the study of this model, i.e. obtaining a numerical result of a mathematical model;
- 5) interpretation of the result, verification of the adequacy of the real initial process [Fomin, 1990, p.7].

To summarize the analysis of the concepts of applied and professional orientation. Thus, using the term "applied orientation", as a rule, they mean "professional orientation" [Khudyakova, S. 43]. We distinguish between these concepts, because an applied problem, uses a mathematical apparatus in its solution, but it may not have any application in future professional activity, unlike a professionally oriented one.

In our work, we use professionally oriented tasks when teaching the course "Higher Mathematics", which are a means of shaping the creative activity of students. By the term "professionally oriented task" we mean some abstract model of a real situation that arises in professional activity and is solved by means of mathematics, in the plot of which lies the possibility of varying the conditions, procedures, and result.

- Varying the conditions, results and procedures of a professionally oriented task activates the students' mental activity.

- To distinguish our tasks from the whole variety of professionally oriented tasks,

it is necessary to determine their functions of professionally oriented tasks:

- development of professional motivation;
 - identification and updating of mechanisms for integrating mathematical and specialized knowledge;
 - improving the skills of self-control and reflection of behavior;
 - the formation of intellectual susceptibility, flexibility, mobility of thought as manifestations of students' creative thinking;
- Carrying out the analysis of the above functions, we also identified the criteria of professionally oriented tasks:
 - the presence of an engineering and technical (natural science) plot of the problem in the context of a professional orientation;
 - the mathematical tools and methods for solving REF mainly should be in the field of the actual experience of the personality of the future engineer;
 - the complexity of the applied mathematical knowledge, methods and procedures based on "analysis through synthesis";
 - reproducibility in sufficient variability of the content, means and methods of solving REF to ensure the work of students in small groups;
 - the presence of elements of novelty and amusement in the plot of the problem as favorable factors for awakening students' interest in mathematics and motivating their creativity.

For the formation of students' creative activity during the resource interaction, in our methodology, as already mentioned, at the initial stage there should be student presentations with research projects. Students are given the topics of reports in advance, they prepare material on this topic, and make a presentation at the beginning of the resource lesson. The research project examines great discoveries in historical aspects that have a connection and influence on the future professional activities of students, and how the mathematical apparatus was used to discover them. The essence of research projects is as follows: together with students, samples of creative activity are analyzed, i.e. examples of how prominent scientists "made discoveries", what preceded and contributed to this discovery, etc. With the independent development of a research project, creativity is a link and a mechanism that integrates mathematically and special knowledge of students substantively, motivates students to be creative.

Thus, the development of a complex of professionally oriented tasks in resource classes in the process of teaching mathematics will be an effective means for the formation of creative activity of future engineers.

The objectives of the test experiment will be as follows:

- show the significance of the essence of the design of teaching materials in higher mathematics taught in oil and gas specialties.

-integration of pedagogical, psychological, didactic and methodological foundations for designing professionally oriented problems in higher mathematics in the minds of professors, teachers and students.

- a study of the views of professors and teachers on improving the design algorithm of professionally oriented tasks in higher mathematics was conducted.

Stages of students' creative activities in the resource lesson.

Consider the stages of students' creative activities in the resource lesson.

At the first stage of creative activity, students come up with research projects prepared in advance (including using information technologies), which show in detail the samples of scientists' creative behavior: as in history and genesis, a discovery was made in engineering technical (natural science) field, as this discovery was justified by means of mathematics. Thus, students get samples of solving problems with analysis and features of creative solutions.

At the second stage, the problem is analyzed together with the students: a plan for solving the problem is built, a mathematical model is built, while isolating what is given and what needs to be found, the condition of the problem is translated into the language of mathematics, the integration of mathematics is updated, ICT capabilities are analyzed -support tools, build a sequence of actions, a reconciliation graph is built, and verification forms are thought out that guarantee exclusion of extraneous decisions. There is an extension of the hypothesis.

The ability to put forward hypotheses is an important skill contributing to the formation of creative activity. When researching and solving a professionally oriented problem, the following processes of thinking arise: abstraction, comparison, analysis and synthesis, generalization, through which the student poses and solves the problem (isolates its conditions and requirements, correlates them with each other, reveals the desired, etc.) An important role is played by question-answer procedures.

At the third stage, students in small groups, having varied the conditions of the problem, solution methods, analyzing the results, get a cycle of new REF. This is how a vision of a new problem occurs in a familiar situation based on the actualization of students' creative potentials. Such a feature of creative activity as a vision of a new problem in a familiar situation includes the ability to reveal new aspects of a familiar object. The solution of new problems proposed by students is built on the basis of the already solved initial problem. The transfer of solutions involves analytical and synthetic activities, which are based on generalization and analogies, visualization and association, revealing significant relationships. In a small group, students, based on the distribution of role functions, update such creative activities as creating non-standard situations using the brainstorming method, the method of control questions, the trial and error method, the method of morphological analysis [Efimovich, I.A., 2004] and etc.

Here, the personal aspect of thinking is the motivation and abilities of a person (i.e., his attitude to the problem being solved, to other people, etc., in which his awakenings to mental activity and his mental abilities are manifested and formed). This corresponds to the approach of DB Epiphany about the three-dimensionality of the creative process: objectivity, sociality and personality.

The fourth stage is the presentation of the decisions made by students in small groups, conclusions are drawn about the results obtained when solving a professionally oriented problem, analysis of generalizations, reflexive control, assessment and correction of results.

V.V. Afanasyev believes that in the formation of creative activity, self-analysis of students' own intellectual actions is necessary. With the help of such an analysis, self-control and self-assessment of the work done are carried out, rational structures of the creative process are fixed. Self-esteem of one's actions (student's reflection of one's actions) is characterized by students' awareness of all components of educational activity:

1. An individual's awareness of REF (What is REF? How can I research and solve REF?).
2. Awareness of the purpose of educational activities (What did you learn today? What goals did you achieve in the lesson? What can you learn by solving and exploring the posture? Evaluation by the student of the results of the activity depending on the implementation of its goals).

Evaluation by students of methods of activity specific and invariant with respect to various academic subjects (understanding of general methods of action; the student's ability to distinguish the general, invariant in various academic subjects, in the study of posture, awareness of specific operations necessary for solving and research REF.) [Afanasyev, V.V., 1996].

When working with a task, three characteristic features can be distinguished.

The first characteristic feature characterizes the level of formation of a student's creative activity, his motivation and his own goals. In this case, the student realizes his creative potential if he brings creative content to the process of research and solving a professionally oriented task.

The second characteristic feature is the presence of a problem, because students in groups are invited to change the condition of the problem in order to receive new tasks. Students work in small groups and are based on the principles of autonomy and communication. Autonomy includes an independent statement of the problem for each student in isolation and the way to solve it; initiative in the decision; ability to accept responsibility; self-control, analysis and evaluation of their own creative activity; ability to reason independently; the degree of understanding of the connection of a professionally oriented task with future professional activity. Communicativeness is

manifested in the ability to cooperate between students in a group, in the psychological compatibility of students, in the independent resolution of emerging conflicts in a group, etc.

The third characteristic feature is the creation of a student's own educational product (independent solution of a problem new to students, in the process of changing the initial conditions, an original new way to solve the problem, own generalization of this problem, etc.).

With the help of certain conditions and means, prerequisites for the manifestation of creative activity are created, its correction is carried out, the motives of creativity are formed and fixed.

Findings. In the course of the scientific and methodological analysis, the functions and selection criteria of professionally oriented tasks are specified.

Functions of professionally oriented tasks:

- development of professional motivation;
- identification and updating of mechanisms for integrating mathematical and specialized knowledge;
- improving the skills of self-control and reflection of behavior;
- the formation of intellectual susceptibility, flexibility, mobility of thought as manifestations of students' creative thinking;

- The following selection criteria are highlighted as the main ones:
- the presence of an engineering and technical (natural science) plot of the problem in the context of a professional orientation;
- the mathematical tools and methods for solving REF mainly should be in the field of the actual experience of the personality of the future engineer;
- the complexity of the applied mathematical knowledge, methods and procedures based on “analysis through synthesis”;
- reproducibility in sufficient variability of the content, means and methods of solving REF to ensure the work of students in small groups;
- the presence of elements of novelty and amusement in the plot of the problem as favorable factors for awakening students' interest in mathematics and motivating their creativity.

6. The following pedagogical conditions for the formation of creative activity of future engineers in the process of training topics:

- the presence of a creative environment;
- low degree of regulation of behavior and the availability of subject-information enrichment;
- information and technological support for students' creative activity at all stages of teaching mathematics using the knowledge base.

7. Identified on the basis of constructing a didactic model of creative activity of students, that the formation of creative activity students on the basis of the introduction of the complex

POS in the design process learning and implementation of resource classes in the framework of mastering the course of higher education subjects passes a series of successive stages of activity:

- motivational value
- preparatory
- substantive research
- estimated.

The level of students in the experimental group after using the POS complex (at the end of the fourth semester) is statistically significantly higher than the level of motivation of students in the control group.

Based on the results of calculations, we can conclude that the complex of POSs statistically significantly positively affected the level of knowledge acquisition by students of the experimental group.

References

1. Altshuller, G.S. Creativity as an exact science (theory of solving inventive problems) [Text] / G.S. Altshuller. - М.: Owls. Radio, 1979.- 184 p.
2. Afanasyev, V.V. The formation of students' creative activity in the process of solving mathematical problems: Monograph [Text] / V.V. Afanasiev - Yaroslavl: Publishing House of YAGPU named after K.D. Ushinsky, 1996 .-- 168 p. Babansky, Yu.K. How to optimize the learning process [Text] / Yu.K. Babansky —М.: Knowledge, 1978. —48 p. Ball, G.A. Methods for assessing the quantitative characteristics of tasks [Text] / G.A. Score // Programmed Learning. - Kiev: Vishcha school, 1985. Issue 22. - P.21 – 28.
3. Zubova E.A. Formation of creative activity of future engineers in the process of teaching mathematics based on research and solving professionally oriented problems dis. ... cand. ped Sciences: 13.00.02 - Yaroslavl, 2009 .-- 189 p.
4. Efimovich, I.A. Intellectual property is the result of technical creativity [Text] / I.A. Efimovich, St. Scythian: training case. - Tyumen: Vector Buk Publishing House, 2004. - 320 p.
5. Kolmakova N.R. Tasks of applied orientation in the practice of work of teachers of mathematics schools in the Krasnoyarsk Territory [Text] / N.R. Kolmakova, R.A. Mayer. // Mathematical methods for solving applied problems in teaching practice: inter-university collection of scientific papers. - Perm: PSPI, 1990. - S. 20 - 26.
6. Kolyagin Yu.M. Tasks in teaching mathematics [Text] / Yu.M. Kolyagin: In 2 hours, Part 1. - М.: Education, 1977. - 110 p.
7. Lebedev, O.T. Problems of the theory of training specialists in higher education [Text] / O.T. Lebedev, G.E. Darkevich. - Voronezh: Publishing House of Voronezh University, 1984. - 212 p. Matyushkin, A.M. Problem situations in thinking and learning [Text] / A.M. Matyushkin. - М.: Pedagogy, 1972. - 208 p.

8. Onischuk, V.A. A lesson in a modern school [Text] / V.A. Onishchuk - М.: Education, 1981. - 191 p.
9. Poia, D. How to solve the problem [Text] / D. Poia. - Lviv: Kvantor, 1991. —214с.
- Skatkin, M.N. Improving the learning process [Text] / M.N. Skatkin - М.: Pedagogy, 1980. -- 270 p.
- Stolyar, A.A. Pedagogy of mathematics [Text] / A.A. Joiner - Minsk: High School, 1986. - 414 p.
10. Trofimova, L.N. Implementation of the applied orientation of the mathematical training of a military engineer (on the example of training at a tank institute) [Text]: dis. ... cand. ped Sciences: 13.00.02 - Omsk, 2000. -- 166 s
11. Fomin Yu.F. Worldview role of applied orientation in the teaching of mathematics [Text] / Yu.F. Fomin's. // Mathematical methods for solving applied problems in teaching practice: Interuniversity collection of scientific works - Perm: PSPI, 1990. - P. 7 - 18.
12. Friedman, L.M. Psychological analysis of the problem: Problematic situations and tasks [Text] / L.M. Friedman // New studies in psychology and age-related physiology - М.: Pedagogy, 1970. - P. 54 - 55.
13. Friedman, L.M. Psychological and pedagogical foundations of teaching mathematics at school [Text] / L.M. Friedman - М.: Education, 1983. - 160 p.
14. Khudyakova, G.I. Methodological foundations for the implementation of the economic orientation of teaching mathematics at a military-economic university [Text]: dis. ... cand. ped Sciences: 13.00.02 —Yaroslavl, 2001. — 192 p.
15. Erdniev P.M. Methodology of exercises in mathematics [Text] / P.M. Erdniev - Moscow: Education, 1970. -- 319 p.
16. Opaeva G.A. Characteristics of the design of the educational process in the preparation of competitive personnel // Bulletin of science and education. Scientific and methodological journal // PI No. FS 77-50633 // ISSN 2541-7851 (online edition) 2019. No. 2 (56). Part 2. Russian impact factor: 3.58. 75-78 pp.
17. Opaeva G.A. Improving innovative pedagogical technologies at mathematics lessons. // Eastern European Scientific Journal: Düsseldorf (Germany): Auris Verlag, 2018, - .P.161-168. (ISSN 2199-7977) (13.00.00; No. 1)
18. Opaeva G.A. Methodological aspects of teaching mathematics with the use of computer mathematical systems. "International scientific review of the problems of philosophy, psychology and pedagogy // International scientific review of the problems of philosophy, psychology and pedagogy" -Usa, Boston.p.109-111. (ISBN 978-1-948507-51-6).
19. Opaeva G.A. The use of innovative technologies in developing training at the lessons of high mathematics. // The latest research methods in modern science. Materials of the international scientific-practical conference (September 4-11, 2018). –Saratov, 2018. P.14-17.

YANGI O‘ZBEKISTONDA YANGICHA PEDAGOGIKA VA KELAJAK KASBLARIGA YO‘NALTIRISH.

*Asqarov Elbek Erkinjon o‘g‘li,
Qo‘qon Universiteti Raqamli texnologiyalar
va matematika kafedrasida o‘qituvchisi
Tel: [+\(99\)-890-855-01-21](tel:+998908550121)*

Email: elbek.asqarov10@gmail.com

*“Insonning qo‘liga bir dona baliq ber – u bir kun to‘q bo‘ladi,
unga baliq tutishni o‘rgat – u butun umri davomida to‘q yuradi”.*

Xitoy xalq maqoli

Annotatsiya. Jahon miqiyosida tezkorlik bilan o‘zgarayotgan davrda yashayapmiz. Bugun bizni eng so‘nggi texnologiya ham hayratga solishi mushkul. Nima uchun bunday? Sababi bu olamda har lahzada o‘zgarish bo‘lyapti, hayron qolishga ulgur olmayapmiz. Barcha sohalar avtomatlashtirilsa, biz insonlar nima bilan shug‘ullanamiz? Fikrni bir joyga jamlab, o‘ylash lozim: qaysi kasbni boshidan tutsam, ertaga u jamiyatga foyda olib keladimi? Bugun tanlagan mutaxassisligim bilan kelajakda ishsiz qolmaymanmi? Bu borada yoshlarni kasbga yo‘naltirish ishlarining ahamiyati o‘zgacha.

Kalit so‘zlar: Python, Java, data analysis, 3D, Game Development; Sun‘iy intellect, Arduino.

Asosiy qism. Xo‘sh, O‘zbekistonda qaysi soha jadallik bilan rivojlanyapti, yaqin kelajakda qanday kadrlarga ehtiyoj ortadi? Azamat Akbarov («Ipak yo‘li» turizm xalqaro universiteti birinchi prorektori): qilgan maruzasida shunday deydi – 2035 yilga borib dunyoda 70 foizga yaqin ish avtomatizatsiyaga o‘tadi. Yaqin kelajakda O‘zbekiston aholisi 40-42 millionga yetishini hisobga oladigan bo‘lsak, mehnat bozorida kadrlarga ehtiyoj kengayadi. Bunda OTMlar raqobatbardosh o‘quv reja ishlab chiqishlari kerak. Bitiruvchi talabalarimizga beradigan diplomimiz kamida o‘n yil o‘z kuchini yo‘qotmasligi kerak. Zamon o‘zgarib ketyapti, oliygohlar o‘z konsepsiyasini o‘zgartiryapti. AQShning Silikon vodiysi (mashhur texnologik kompaniyalar joylashgan joy)ga borsangiz, 4 yillik diplom emas, axborot texnologiyalari bo‘yicha oylik kurslar sertifikatining o‘zi kifoya qilmoqda. O‘zbekiston turizmi jadallik bilan ildamlab boryapti. Bu vaziyat sohada yetuk kadrlarga ehtiyojni paydo qiladi. Shuni anglagan holda, keyingi o‘quv yilidan boshlab universitetimizda respublikada ilk bor influyenserlik marketingi va sayohat jurnalistikasi mutaxassisliklarini ochmoqchimiz. Nima uchun? G‘arbda 18-35 yoshdagi insonlarning 70 foizi blogerlarning ijtimoiy tarmoqlarda izohlarini o‘qib sayohat rejalarini tuzisharkan. Demak, ularning turizmga ta'siri juda katta. Bizning universitetimizda imtihonlardan tashqari 14 hafta to‘liq

o'qish davri hisoblanadi. Semestr mobaynida kamida 4 marta soha bo'yicha amaliyotchi mutaxassisni mashg'ulot o'tishga taklif qilish bo'yicha o'qituvchilarimizga vazifa yuklaganmiz. Chunki maqsadimiz – universitet va mehnat bozori o'rtasidagi uzilgan rishtalarni bog'lashdir. Aksariyat bitiruvchi talabalar o'z sohasida qanday yangiliklar bo'layotganidan umuman xabari yo'q. Bunday bo'lmasligi uchun ish beruvchilar bilan har semestrda kamida bir marta majlis o'tkazmoqchimiz. Ulardan talabalarimizning salohiyati haqida so'raymiz, o'qitishda qanday kamchiliklarga yo'l qo'yayotganimiz bo'yicha fikrlashamiz. Ish beruvchilarning talab takliflarini o'rganib, o'quv rejaga yangi fanlar kiritamiz, olib tashlashimiz ham mumkin. Shunday ekan, ish beruvchilarning fikri XXI asr universitetlarining asosiy tamoyili bo'lishi kerak. O'quv rejalarimizni dunyo trendlariga, ya'ni kelajak kasblariga qarab o'zgartirishimiz kerak. Bunda bizga eng katta ko'makchilar – ish beruvchilardir, chunki ular sohadagi barcha o'zgarishlardan xabardor. «Yangi tamoyillar asosida rivojlanayotgan ta'lim tizimi yosh avlodni barkamol ma'naviy yetuk inson sifatida shakllantirishga qaratilgandir» — deyiladi Kadrlar tayyorlash milliy dasturida. Ana shunday barkamol insonni tarbiyalash masalasi o'qituvchining pedagogik mahoratiga ko'p jihatdan bog'liq. Buyuk alloma inson ruhiyatining muhandisi Abu ali Ibn Sino o'zining «Tib qonunlari» asarida shunday fikr bayon qiladi: «O'qituvchining barcha hatti - harakatlari ezgulikdan iborat bo'lmog'i lozim». Ezgulik avvalo bola qalbiga yo'l topishdan boshlanadi. U bilan g'amxo'r, hamnafas bo'lish, beg'ubor qalb egasini hurmat qilish, hohish - istaklariga befarq bo'lmaslik, bir so'z bilan aytganda bolajon bo'lish zarur. Germaniyada maktab va bog'cha bolalari OTMlarga ekskursiya qilishadi. Bola tafakkurini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashini shakllantirishda yangi zamonaviy bilimlarni keng ko'lamli olib borilishi kerak. Chunki bolaning bilish, yangiliklarni qabul qilish doirasi keng, undan to'g'ri samarali foydalanish esa o'qituvchilarning vazifasidir. Respublikamiz hukumati xalq ta'limi sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Hozirgi sharoitda ta'lim tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga yetishish, o'quvchilarning xilma-xil faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqloli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Uzluksiz pedagogik ta'lim g'oyasi amalga oshirilmoqda. SHu munosabat bilan o'qituvchilar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilik diqqat markaziga qo'yildi. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar jo bo'lishi kerak. Pedagogning o'qituvchilik faoliyatini, yoshlarni o'qitish va tarbiyalash ishini samarali bajarishi, ota-onalar va bolalarning izzat - hurmatiga sazovor bo'lishi uchun ham unda qobiliyat,

mahorat, qiziqish bo‘lmog‘i lozim. “Kelajak kasblari” loyihasini takomillashtirish konsepsiyasi bilan quyida qisqacha tanishib chiqishingiz mumkin.

I. Umumiy qoidalar Ushbu tartib O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 7-iyundagi 312-son Qarori 2-ilovasi bilan tasdiqlangan Nizomning 8-bo‘limi “Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlarga zamonaviy kasblarni egallashi, axborot texnologiyalarini o‘rganishi va ularni xorijiy tillarga o‘qitish bo‘yicha o‘quv kurslarida o‘qish xarajatlarini qoplash uchun subsidiya ajratish tartibi” doirasida o‘quv markazlari uchun qo‘yiladigan talablarning belgilaydi. “Kelajak kasblari” loyihasining oliy maqsadi – bilimli, mehnatsevar, zamonaviy kasb va xorijiy tilni puxta o‘zlashtirgan, hayotda o‘z o‘rnini topa oladigan yoshlarni shakllantirish.

II. Zamonaviy kasblar, axborot texnologiyalari va xorijiy tillar yo‘nalishlari Zamonaviy kasblar sifatida quyidagi yo‘nalishlar inobatga olinadi: Marketing va digital marketing Ijtimoiy tarmoqlarda marketing (SMM) Grafik dizayn Moliya-buxgalteriya menejeri Loyiha boshqaruvchisi (project manager) Sotuv menejeri Robototexnika mutaxassisi Video montaj ustasi Boshqa yo‘nalishlar o‘quv markazlarining arizalaridan kelib chiqib, Agentlikning xulosasi asosida kiritilishi mumkin. Zamonaviy kasblar yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim deganda an’anaviy turdagi kasb-hunarlar hamda kelgusida mahalliy mehnat bozorida talab bo‘lishi ehtimoli past bo‘lgan yo‘nalishlar inobatga olinmaydi. Axborot texnologiyalari yo‘nalishi bo‘yicha quyidagilar inobatga olinadi: Dasturiy ta’minot (frontend, backend, Python, Java, data analysis, mobil dasturlash va boshqalar) 3D (interyer dizayn, animator, modeling) Game Development; Sun’iy intellekt. Boshqa yo‘nalishlar o‘quv markazlarining arizalaridan kelib chiqib, Agentlikning xulosasi asosida kiritilishi mumkin. Xorijiy tillar yo‘nalishi bo‘yicha dastlabki bosqichda chet davlatlarga mehnat qilish maqsadida jo‘nab ketgan yoshlar sonidan kelib chiqib, quyidagi xorijiy tillar bo‘yicha ta’lim beradigan o‘quv markazlari qo‘llab-quvvatlanadi: Ingliz tili; Rus tili; Koreys tili; Yapon tili; Xitoy tili; Nemis tili. Boshqa yo‘nalishlar o‘quv markazlarining arizalaridan kelib chiqib, Agentlikning xulosasi asosida kiritilishi mumkin. Xorijiy tillar yo‘nalishi bo‘yicha shu tilda so‘zlasha olish, yozish, o‘qish va eshitishga qaratilgan ta’lim dasturlari nazarda tutilgan. Oliy ta’lim muassasalariga abitruentlarni tayyorlash kurslari bundan mustasno.

III. O‘quv markazlariga qo‘yiladigan talablar va o‘quvchilarning ijtimoiy majburiyatlari O‘quv markazlariga qo‘yiladigan talablar: O‘quv markazining majburiyatlari “Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlar va o‘quv markazi o‘rtasida shartnoma imzolash va shartnomaning bir nusxasini Vasiylik kengashiga taqdim etish; ta’lim oluvchilarda mehnat qilish va mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni kasbiy yo‘naltirishga va kasb tanlashiga ko‘maklashish; o‘quvchilarning barcha dars mashg‘ulotlarni ularni qoldirmasdan ishtirok etishini, topshirilgan vazifalarni bajarishini, ta’lim dasturlari bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirib

olishini ta'minlash; loyiha doirasida "Yoshlar daftari" jamg'armasi mablag'lari hisobidan o'quv xarajatlari qoplab berilgan o'quvchilardan qo'shimcha pul talab qilib olmaslik o'quv markazida, ayniqsa shartnoma doirasida ta'lim olayotgan yoshlar o'rtasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosati, yoshlar uchun yaratilgan imtiyozlar va imkoniyatlar, Yoshlar ishlari agentligi va uning faoliyati to'g'risida muntazam targ'ibot ishlarini amalga oshirishi; O'quv markazida barcha o'quvchilar uchun tanishish imkonini beradigan, ko'zga tashlanib turadigan qismlarining (binoga kirish zali, o'quvchilarga xizmat ko'rsatish xonasi, qabulxona va boshqalar) kamida 1 ta joyida "Kelajak kasblari" loyihasi doirasida ta'lim olgan yoshlarning o'quv markazi tomonidan kelgusida ish bilan ta'minlanishiga ko'maklashish loyiha doirasida hamkorlik qilish uchun ustuvorlik beradi. O'quvchilar uchun yaratilgan shart-sharoitlar. O'quv markazi joylashgan bino xonalarining ta'lim olish uchun ta'mirlangan, yorug'lik darajasi yetarli bo'lishi (zamonaviy ko'rinishga ega o'quv markazlariga ustuvorlik beriladi); Texnika xavfsizligini inobatga olgan holda, xonalarda havo aylanish tizimi hamda yoz-qish mavsumiga tayyor bo'lishi; yo'nalishlardan kelib chiqib, ta'lim beriladigan o'quv xonalarida zaruriy o'quv jihozlari (doska, marker, proyektor, kompyuter, noutbuk, audio va vizual moslamalar, Arduino va boshqalar) bilan ta'minlanishi; Darsdan keyin qo'shimcha mashg'ulot olib borish uchun hudud "coworking zona" mavjud bo'lishi (ustunlik beriladi) lozim. O'qituvchilarning bilim darajasi va mazkur yo'nalishdagi ish tajribasi ta'lim beradigan til yo'nalishlari bo'yicha tegishli xalqaro sertifikatlar mavjud bo'lishi; o'quv markazlarida yoshlarga ta'lim berish bo'yicha kamida 1 (bir) yillik ish tajribasi bo'lishi; pedagogik va psixologik ko'nikmalarga ega bo'lishi; metodik qo'llanmalardan samarali foydalanishi; Yo'nalishlardan kelib chiqib tegishli darajalarda bilim bera olishi lozim: Ingliz tilidan eng kamida B2 darajada; Rus tilidan eng kamida A2 darajada; Xitoy tilidan eng kamida HSK3 darajada; Yapon tilidan eng kamida N3 darajada; Koreys tilidan eng kamida Topik II (Level 3) darajada; Nemis tilidan eng kamida B2 darajada. Ta'lim metodikasi va monitoring jarayoni o'quvchilarga ta'lim berish bo'yicha har bir yo'nalishda alohida interfaol o'qitish metodlarini inobatga olgan ta'lim dasturi, butun kurs davomida rejalashtirilgan o'qitish grafiklari bo'lishi; dars mashg'ulotlarini belgilangan muddatlarda o'tkazish hamda yoshlarga sifatli, zamon talablariga mos holda ta'lim berish; darslar o'tkazilishi uchun kerakli jihozlarga ega mashg'ulot xonalari bilan ta'minlab berish; o'quv kurslarida ta'lim guruhining 30 nafar o'quvchilardan oshmasligi; o'quvchilarning zamonaviy, eng oxirgi o'quv metodik-qo'llanmalar bilan ta'minlanishi va doimo yangilab borilishi; vaziyat taqozo qilganida, ta'lim oluvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda belgilangan dars jadvallari hamda dasturlariga o'zgartirish kiritish; o'quv mashg'ulotlari boshlanishidan oldin o'quvchining bilim darajasini aniqlash maqsadida diagnostik imtihon (test) sinovlari o'tkazishi va uning bilim olish darajasini har oyda

kamida 1 marotaba imtihon (test) sinovlarini o'tkazish orqali monitoring qilib borish lozim. Bunda, oylik imtihon testlaridan yetarli ball to'play olmagan, dars jarayonlariga e'tiborsizlik bilan yondashishi natijasida o'zlashtirishi sust bo'lgan o'zlashtirilishi past bo'lgan yoshlar haqida Agentlikning tuman (shahar) bo'limi va mahalladagi yoshlar yetakchisini bu haqida xabardor qilish; uzrli sabablarsiz ketma-ket 3 kunlik dars mashg'ulotlarida qatnashmagan o'quvchilar to'g'risida Agentlikning tuman (shahar) bo'limi va mahalladagi yoshlar yetakchisini bu haqida xabardor qilish; ta'lim jarayonida eng kamida 1 oylik o'quv amaliyot mavjud bo'lishi; kursni muvaffaqiyatli tamomlagan ishsiz yoshlarni doimiy ish bilan ta'minlashiga ko'mak berilishi lozim. O'quv kurslarida ishtirok etish davomida o'quvchilarga qo'yiladigan talablar. "Yoshlar daftari"ga loyiha doirasida quyidagi toifaga mansub yoshlar kiritiladi: Oila a'zosi "Temir daftar"ga, "Ayollar daftari"ga yoki "Ijtimoiy himoya yagona reyestri"ATga kiritilgan yosh fuqaro. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan yosh fuqaro. Boquvchisini yo'qotgan, yetim yoki ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan yosh fuqaro. I yoki II guruh nogironligi bo'lgan yosh fuqaro.

IV. O'quv markazi tomonidan murojaat qilish tartibi O'quv markazi nodavlat ta'lim tashkilotining nomi, STIR, o'qitiladigan zamonaviy kasb, xorijiy til turi yoki axborot texnologiyalar yo'nalishi, o'quv kursining bir oylik to'lovi miqdori va umumiy muddati ko'rsatilgan holda, "Yoshlar daftari" elektron platformasi (yoshlardaftari.uz) orqali "Kelajak kasblari" loyahasiga hamkorlik qilish yuzasidan ariza qoldiradi.

Xullosa o'rniga shuni aytish joizki, Yangi O'zbekiston yoshlari hamda o'quv muassasalari shiddat ila o'zgarimoqda, rivojlanmoqda. Yoshlarning ongida faqat diplom olish uchungina emas, balki bilim, tajriba va mahoratga ega bo'lishga harakat qilmoqda. Pedagogika jahon miqiyosida tan olingan metodlardan foylanilmoqda. Misol tariqasida, Fillandiya o'quv dasturi asosida tashkillangan ta'lim maskanlariga e'tiborimizni tortmasdan qolmaydi. Yoshlarimizning bilim salohiyati rivojlanganiga va rivojlanayotganiga ko'plab misollar kelirishimiz mumkin. Kelajak yoshlaimiz qo'lida ekan biz pedagogika va kelajak kasblari ko'proq urg'u berishimiz kerak.

Adabiyotlar

- 1.Ya.Mamatova, S.Sulaymanova. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyot yo'lida. O'quv qo'llanma. 2015-yil.
- 2.Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jihatlari. O'quv-amaliy qo'llanma. 2017-yil
- 3.Infocom.uz/axborot-texnologiyalari.4.Uz.denometr.com

UDK 372.862

ORGANIZATION OF VIRTUAL ROBOTICS CLUBS ON THE BASIS OF SOFTWARE RELATED TO ROBOTICS

G Yo Buronova¹, S S Elmurodova², N J Juraqulov³

¹Senior Lecturer, Department of Information Technology, Bukhara State University, Uzbekistan, gulnoraburonova@gmail.com, 0000-0001-7512-3505

² 4rd year student of the Faculty of Information Technology, Bukhara State University, Uzbekistan, misselmurodova@gmail.com

³ 3rd year student of the Faculty of Information Technology, Bukhara State University, Uzbekistan,

Abstract: today, the development of the digital economy is considered as the most important factor for the future. The use of robots in the production leads to very high financial efficiency and several times the acceleration of development. In this regard, it is very important to start the teaching of the elements of robotics from the elementary classes of general secondary schools. In this article, it is explained in detail that the use of virtual didactic tools in the organization of "robotics" circles in the primary classes of the general secondary school will give effective results.

Key words: robotics, didactic tool, virtual didactic tool, virtual reality, software tool, power, robot, innovation perception, virtual model, virtual project.

Introduction

The development of the ability to adapt to the innovations of the modern world, to prepare the younger generation for the life of a constantly renewing society and to actively participate in the processes of its improvement in accordance with modern requirements is an important professional task of the general secondary educational institution pedagogy. In the strategy of action on further development of the Republic of Uzbekistan, such directions as further improvement of the system of continuous education, increasing the opportunities of quality educational services, continuing the policy of training highly qualified personnel corresponding to the opportunities of the labor market, increasing the quality and effectiveness of education of general secondary educational institutions are determined, and in this [1].

The economic development of the industry, especially the country, depends on the use of human resources creative abilities. At the same time, the formation of creative people is one of the functions of the educational system. Creativity means the ability of an individual to create new, original ideas in any activity. At the same time, the process of developing creativeness is characteristic of different spheres of activity.[2]

Even if children choose a profession that is not related to coding and robotics, the study of these subjects in school gives them analytical thinking, programming, teamwork, team thinking, innovative perception and many other important skills. Today, most advanced schools around the world choose STEAM learning strategies for their students. Robotics develop skills in the design, assembly and management of robotics. During the learning process, children interact with robots and mechanical systems, not being afraid of unfamiliar structures, but learning to control them. Numerous updates aimed at raising the economic and social situation of our country are being applied to our lives day by day. Modern technologies are being introduced in all spheres. In particular, in manufacturing enterprises, machine tools controlled by computer programs are widely used. Even in areas that are dangerous or heavy for human life, computer-based robots are used. It is also possible to meet them in nuclear power plants or chemical enterprises. According to world research, personal computers first appeared in the late 1970s and 1980s, when there was a problem of teaching children how to program for all. Thousands of schools have started work by teaching millions of students how to write simple programs on a LOGO or vase. In this regard, it is necessary to start work on the basis of the level of mathematical and logical thinking of the child. At present, it is very important to start teaching children programming from the primary school, which is the future of new Uzbekistan..The teacher has many problems in teaching programming to children[3].

The main factor in these problems is the inability of children to master programming syntax. According to the robotics Circle program, which we offer, children learn programming through virtual programs. In it is widely used virtual didactic means.

Virtual reality is described in this context as an environment that is created artificially using a computer tool, in which you can access it, change it from the inside out, observe changes and experience real sensations. This new type of audiovisual in reality, you can communicate not only with other people, but also with artificial characters. With this understanding, virtual reality is a technology that appeared in the sixties of the last century in a quarter of research in the field of three-dimensional computer graphics and human-machine interface.[4]

Increasingly in education from virtual reality technologies at the current stage more are being used. Virtual systems designed for teaching are a stage in the development of software and pedagogical tools for educational purposes. They differ from educational programs that began to be widely used in educational institutions at the end of the twentieth century with three-dimensional synthesis of video on the computer vision, significantly higher programming and algorithmic maintenance, more perfect computational techniques and the application of a number of new subsystems (tactile sensory subsystems, speech response, etc.).

A Virtual didactic environment is a system of lifelong training of a person for the whole life of an open, flexible, individualized knowledge.

This system consists of:

- new educational technologies and structures;
- new methods and techniques of teaching;
- new tools of information and communication technologies.

The Virtual didactic environment, the typological features and principles of the analysis of its definitions, in our opinion, allows us to formulate a working definition of this type of tool that characterizes its essence and purpose. We consider the new means of information communication technologies that provide a virtual learning environment as an open system that expresses interdependence and carries out effective provision with the help of active, interactive communication of all participants in the learning process in accordance with the didactic theories that have been changed taking into account their uniqueness.[5]

Main part

The organization of the activities of the “robotics” gang, taking into account the importance of introducing extracurricular education in the primary classes of secondary schools in general, is one of the main factors of modern education. Based on the experience of introducing the basics of Informatics and Information Technology in secondary schools in general, it can be noted that robotics is becoming a new and very important element of educational content, primarily Informatics. However, the introduction of robotics is carried out in two ways: as a subject of study and as a means of teaching. At present, the elements of robotics are studied in “informatics” and “technology” in general education sciences. The possibilities of robotics as a training tool have not yet been fully considered. The study of robotics through extracurricular training will help to solve this problem.

A special emphasis is placed on the activities of educational institutions in the new state educational standards of secondary schools in general, which offer to “get out” from the classroom system, increase the role of extracurricular work, which creates additional opportunities for self-awareness of the child and is aimed at ensuring that each student is able to reflect on creative development, innovative perception, According to the state standard of Education, extracurricular work, along with educational activities within the framework of compulsory subjects, will help to achieve the educational results described in the DTs in students. The use of virtual didactic tools in the organization of “robotics” mugs is highly effective. The potential of the Virtual didactic environment, in our opinion, can not be limited to describing it as a creative environment for the self-development of a free and active person. In a Virtual didactic environment, it is very important for us to describe in terms of the effectiveness of education and the appropriateness of nature, which is carried out

within the didactic system of interactive independent education, and also to adhere to the basic principle of didactic: “Development and education can not be given or transmitted to anyone. Everyone who wants to learn something must achieve this through his activities, his own strength and his own specific loading. Therefore, independence is an educational tool and at the same time the result”. The most important didactic conditions that ensure a high level of interactive independent education in Virtual didactic education are:

- implement a changing approach in the provision of instructional materials;
- increase the level of emotional acceptance of educational information;
- increase the level of motivation for learning through the performance of various independent studies;
- encourage cognitive activity by engaging students in an interactive learning experience and knowledge sharing process;
- to analyze and learn fully presented data;
- ability to choose topics that interest the reader .

In the context of the objectives of this study, it is undoubtedly of interest to determine the didactic properties of virtual didactic education based on the analysis of the proposed four models of education:

authoritarian education;

dialogue independent education;

interactive independent education, independent study.

A brief description of these models is as follows:

If the priority role in teaching belongs to the subject of teaching, then this method is classified as authoritarian education: “authoritarian education is a method of teaching, in which the main, leading - the formation activity of the subject, The directed, passive - the specific educational activity (subjects) teaching”[3]. Interactive self-education is understood as “a method and model of self-education, based on continuous interaction, constant communication between the subject and the subjects taught, compliance with nature, monitoring the results of self-education directed at the individual”. Independent education is described as follows: “independent education is a method and model of learning in which no one, except the subject itself, education is controlled, controlled and not regulated by anything.” Here, as a rule, analytical and forecasting and design work on setting goals, selecting the composition and size of the exercise, determining the training and time frame of the exercise are carried out by the educator. As already mentioned above, it is necessary to identify the didactic potential of the virtual learning environment through the prism of emerging opportunities for the practical implementation of the principle of training in accordance with nature, to be filled with the discussion of the problem of educational effectiveness in this environment. In this regard, first of all, it should be noted that according to modern didactics, the

effectiveness of education is determined not only by the level of knowledge of students, their abilities, skills and methods of activity, but also by the development of their personal qualities. It is worth noting that in the general scientific sense, “effectiveness” is understood as “effective, impressive, which leads to the desired result.” The problem of educational effectiveness has been studied by many domestic and foreign scientists. The effectiveness of training is determined by the author by the socially significant quality of training, through which the results of activities are assessed depending on the degree of proximity to the social goal corresponding to the generalized idea of educating a person [5].

According to them, the following criteria of educational effectiveness can be distinguished: “The accuracy and systematization of acquired knowledge, the formation of the scientific worldview of students, the system of values, morality, labor education, the level of creative application of knowledge and skills” [5]. It makes sense to consider the above criteria of educational effectiveness from the point of view of personal bias. It is known that when a person-oriented education is said, “The organization of interaction between the subjects of the educational process is maximally focused on their individual characteristics (values, relationships, intelligence, ability, etc.), and the specific features of modeling a person aimed at knowing the world” are understood [4; 57-p.]. Personality-oriented educational technology involves the continuous formation of the student's self-organization and self-realization mechanism, the development of his or her cognitive abilities [5]. From the organization of Education based on knowledge of the educational system, the development of the individual's basic forces, abilities and talents, which determines the knowledge and skills of the student as the leading goals, educational results, is directed at the individual, and self-development transition is the main goal of education-modern education

is the leading direction in the process. The implementation of individual-oriented educational ideas in a Virtual didactic environment involves changing approaches to assess its effectiveness, while the level of primary knowledge of a student should be considered as an additional criterion (the level of primary knowledge is included in the level of initial preparation). In a Virtual didactic environment, a number of requirements to the subject of learning are clear, without which education will not be effective. These include:

- ability to make quick decisions, choose the right information, develop ideas, easily communicate with all participants in the learning process;
- knowledge of a personal computer at the user level implies the ability to work with this program (for example, Microsoft Windows (until the latest version, Microsoft Office and others);
- ability to acquire basic skills of the internet (with email, chat, forum, etc.);

- the ability to express one's thoughts in writing briefly and clearly, as well as discuss several topics at once;
- ability to independently manage learning pace and training.

Perhaps another criterion is the need for the pupil to be distinguished by the degree of intellectual development.

Within the framework of traditional collective education, teachers communicate with students in Real time and are at the center of the educational process. In a Virtual didactic environment, educators are able to adapt to students in the organization of classes using the information and educational resources of the Internet, and mainly on the basis of modern software platforms aimed at individual use in the educational process by students. In fact, in the traditional educational process, the educator does not have such an opportunity. From the point of view of discussing the didactic potential of the Virtual didactic environment, it is very important to understand that teaching in a group is behind collaborative learning. When co-teaching is said a small group of students working on a particular research task, an active solution is understood as a method of learning which is sought within the framework of communication within the network. Such cooperation will help to increase the educational motivation of students and thereby ensure a high level of achievement of their goals. In particular, skills to work in a team and overcome conflict situations develop. In other words, in a virtual didactic environment, the learning process assumes an increasing role, its activity implies the presence of a subset of difficulties or problems, the elimination of which determines its internal development. In a Virtual didactic environment, absolutely involuntary orientation towards individual education becomes a teacher of the educational processtiradi, which allows him to start learning the teaching material at a convenient time for him, if he wisheslasa will stop the lesson, as well as academic disciplineomni will allow him to learn at a speed corresponding to his intellectual abilities.[4] if we take into account that independent individual education can prevail in a virtual didactic environment and that standard methods of teaching are absolutely non-existent, we can conclude that the adaptation of the learner to the educator is very low threeraydi. As a result of our conclusions, we can conclude that another point on the scale of “freedom” can be put in the description of the virtual didactic environment. What form of education prevails in the educational environment?

- a) individual;
- B) group.

In a Virtual didactic environment, there may be two approaches to organizing the learning process. The first approach will be based on synchronous communication, that is, communication, which is carried out in Real time in the system “educator-pupils”, the focus of which will be the organization of group sessions. Asynchronous communication is able to ensure that the study of the personal network is carried out:

“a synchronous learning this is when each educational subject is familiar with the teaching material or does not work with everyone, but for this a form of educational telecommunications at a convenient time” [5]. Practice shows that the organization of a virtual didactic environment is carried out only by organically replacing these approaches: in addition, the approach to individual education should always be a priority, since virtual Learning initially involves independent work with minimal contact with the educator. In a Virtual didactic environment, the methodology of individual training can consist of basic modules. At the same time, there are several options for creating complex individual methods of teaching. The first option. A beginner will be tested, thanks to which his personal type will be determined, as well as the most appropriate combination of his psychological characteristics will be determined. For each individual type, a specific virtual learning methodology is developed. Depending on the results of the tests, a certain technique is used in the training of a particular person.

A vector based on elementary calculations, corresponding to one of the twelve types of learning environments, allows to describe the virtual learning environment as a "normal creative environment". This environment predicts the presence of a subject of study with a positive, optimistic mood background, a high internal motivation for training and cognitive activity, which is carried out on the emotional upsurge. "His strength is not in the determination of the mind, but in the aspiration, with motivation, in action. Do it yourself without waiting. There is no order - there is a good will. There are problems when there is no dogma. There is no caution - there is an aspiration of the soul, diligence. Tolerance here is a respect for the opinion of a person, and not a half of cynicism . In the creative environment, a person is formed that is distinguished by the development and change of the world, self-higher consciousness, openness, as well as the land of thought. The creative environment is characterized by the process of self-development of a free and active person. While we draw conclusions from what has been said, We note that, according to the opinion of many researchers, educators, first of all, are guided not by the social order formed by administrators and officials, but by the personal needs of users of educational services. It is distinguished by the fact that standard teaching methods are absolutely unique. Cases when adapting the reader to the pedagogue are very rare threeraydi.[4]

Robotics is a relatively new element of content with a wide range of educational opportunities, on the other hand, it reflects modern trends in the field of technology, in particular the emergence of convergent technologies.

The introduction of robotics into the educational system is, in many respects, similar to the period when education informatization began in the 80-ies of the last century. Then, newly established Informatics and information technology were introduced into the general education science of Information Technology which is

regarded as the subject of learning and as a means of teaching. (Since 1985 the subject “Basics of Informatics and computing techniques” began to be taught in our country).[8]

As noted above, until today, a certain amount of experience has been accumulated in the development of robotics, however, one of the most important tasks is the introduction of robotics into the structure of Computer Science and Information Technology Educational Sciences. To date, there are many programs developed by teachers of educational organizations and heads of the Republican children's technical creativity center “harmonious generation” circle for extra-curricular activities in robotics. During the analysis, we obtained from them that we learned Khodjiboev's program for the gang “robotics and electronic toys” is intended mainly for high-class students. In accordance with the program we are offering, the training of the gang “robotics” from a small school age will lead to the achievement of high efficiency in the future. Because in the child from a young age appear interest in discovery, programming, design will be very high. In the elementary classes, according to the gang program “robotics”, the child learns the elements of robotics using immunity models in interactive mode with the help of Lego Digital Designer, Ldraw , Cad, Virtual Robotics Toolkit, Trick Studio programs. Here, greatly contributes to the development of logical, analytical, innovative ideas by helping children to create a virtual model of the child's new ideas, which is also helped by his parents.

Scratch is a block-based visual programming language and website designed mainly for children aged 8-16, who will help in learning the code. Users of the site can create projects on the Internet using a block-like interface. The service was developed by MIT Media lab, translated into more than 70 languages and is used in most parts of the world. Scratch is taught and used in post-school circles, schools and creativity centers, as well as in other extracurricular educational institutions.

Scratch was created to be fun and easy to learn programming. It contains tools for creating interactive stories, games , fiction , simulations, etc .with the help of block-based programming. Scratch has its own paint editor and sound editor installed. Users can drag blocks from the palette of blocks in Scratch and program them by programming them like puzzles, like puzzles. The structures of several blocks are called script. This method of programming (building code with blocks) is called "programming by dragging and dropping".[6]

The method of "project" is the collection, research and implementation of information on the specified topic during the specified period of time in individual or groups of educators. In this method, the educators participate in the processes of planning, decision-making, implementation, examination and Conclusion and evaluation of results. Project development can be either individual or group, but each project is a coordinated result of the joint activities of the training group. In this process, the task

of the educator is to develop a new product within the specified time or to find a solution to another task. From the point of view of the educators, the task should be complicated and it should be a task that requires the educators to apply their existing knowledge in other situations.

The project should serve the study, introduce theoretical knowledge into practice, and create the possibility of Independent Planning, Organization and implementation by the educators.

Mathematical and statistical analysis of the results of pedagogical experiments

The methodology developed in the study for creating robotics circles using virtual didactic tools in the primary grades of a general education school was used in extracurricular activities of general education schools.

A total of 100 students participated in the experimental and control groups. Of these, in the experimental work on the example of the 52th school of the Namangan region, only 31 students (15 students in the experimental group), (16 students in the control group) and only 36 students on the example of school No. 52 of the Namangan region. School No. 49 in the Namangan region (20 students in the experimental group) (16 students in the control group) and 32 students. in experimental work on the example of school No. 2 of the Namangan region (15 students in the experimental group), (17 students in the control group)

Table 1. Results of experimental tests in the 52th school of the Namangan region.

title generally of schools	indicators	Results of the experimental groups				Control group results			
		At the beginning of the experiment	%	At the end of the experiment	%	At the beginning of the experiment	%	At the end of the experiment	%
Namangan regional school 52	Great	3	20%	7	46%	5	30%	6	40%
	Good	4	26%	6	40%	4	26%	5	30%
	satisfactorily	5	30%	2	13%	4	26%	3	20%
	unsatisfactory	3	20%	0	0%	3	20%	2	13%

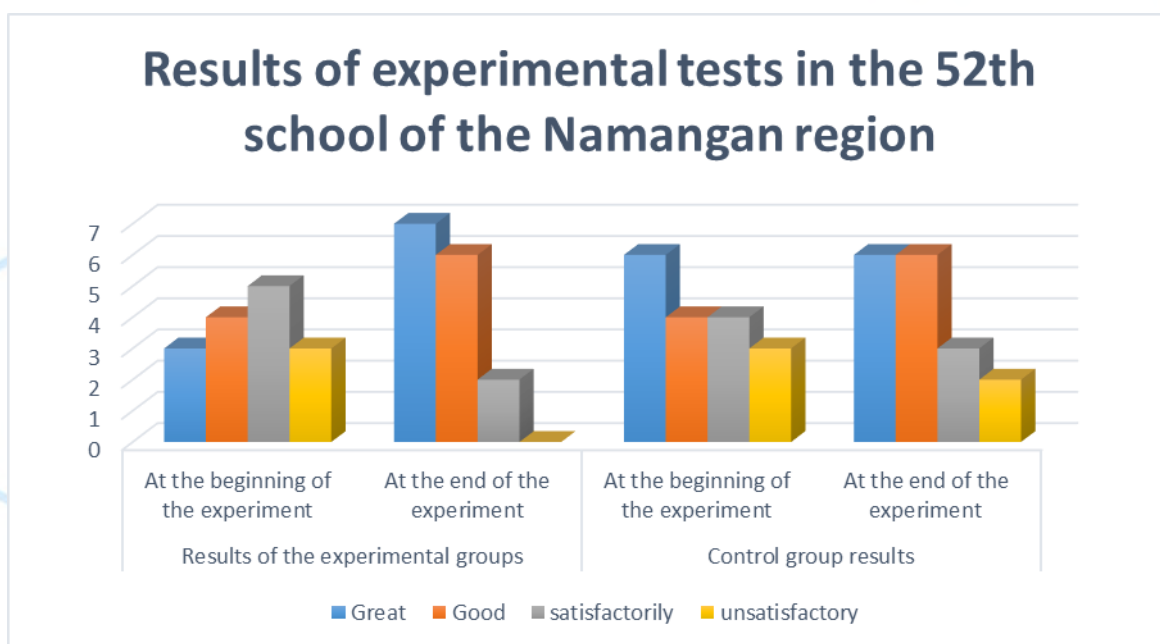

Diagram 1. Results of experimental tests in the 52th school of the Namangan region.

Table 2. Results of experimental tests in the 49th school of the Namangan region.

title generally of the schools	indicators	Results of the experimental groups				Control group results			
		At the beginning of the experiment	%	At the end of the experiment	%	At the beginning of the experiment	%	At the end of the experiment	%
Namangan regional school 49	Great	6	30%	8	40%	4	25%	6	38%
	Good	5	25%	6	30%	5	31%	5	31%
	satisfactorily	5	25%	4	20%	4	25%	4	25%
	unsatisfactory	4	20%	2	10%	3	19%	1	6%

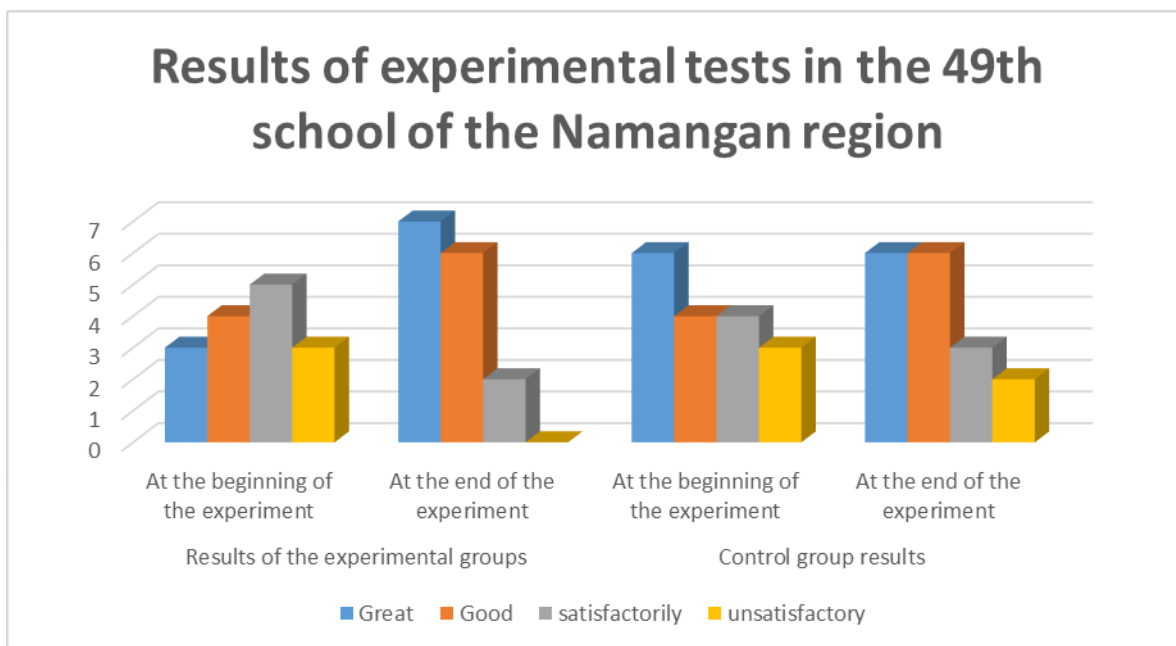

Diagram 2. Results of experimental tests in the 49th school of the Namangan region.

Table 3. Results of experimental tests in the 2th school of the Namangan region.

title generally of the schools	indicators	Results of the experimental groups				Control group results			
		At the beginning of the experiment	%	At the end of the experiment	%	At the beginning of the experiment	%	At the end of the experiment	%
Namangan regional school 2	Great	3	20%	7	47%	6	35%	6	35%
	Good	4	27%	6	40%	4	24%	6	35%
	satisfactorily	5	33%	2	13%	4	24%	3	18%
	unsatisfactory	3	20%	0	0%	3	18%	2	12%

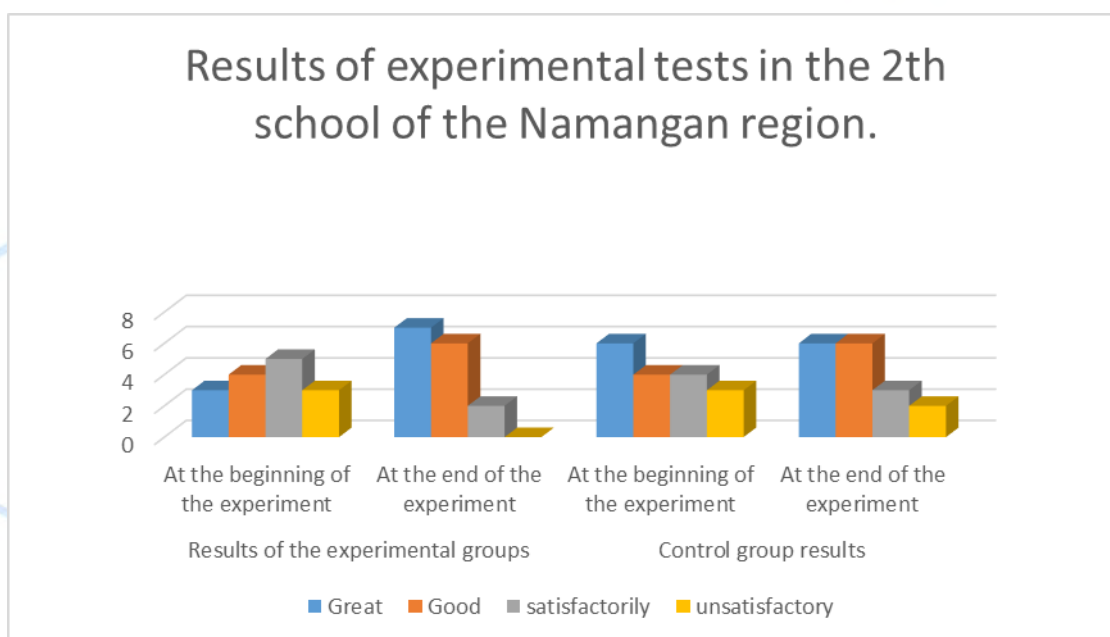

Diagram 3. Results of experimental tests in the 49th school of the Namangan region.

Conclusion

During the experiment, classes were organized on the "problem situation", "visual education", "creative activity", etc. Demonstration of a new topic in video lessons on the online circles "Robotics", in the form of creating problem situations, discussions, independent creative thinking, scientific innovation. online seminars. Didactic educational content created using the wordwall.net platform was widely used in the study, analysis and acquisition of new methodological materials on the topic. These educational materials were received with great interest by children, since the main advantage is that they are organized in a playful way. The online robotics course plays a key role in developing children's ability to spend their free time productively, as well as their ability to put them into practice, in increasing the independence and creative activity of students, their constructive technical skills.

List of used literatures:

- [1] The law of the Republic of Uzbekistan "On education" national database of legislation, 24.09.2020.
- [2] The decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. up-4947 "On the strategy of actions on further development of the Republic of Uzbekistan" // meeting of the legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 3, 79с., 710с.
- [3] Дидактика средней школы / Под ред. М.Н.Скаткина. - М., 1982. - 359 с.
- [4] Дулов В. Виртуальная реальность и виртуальное общество / В. Дулов // <http://chij.km.ru/view/a8A449E63B25A43F9B9C14C985D3C9525.htm>.
- [5] Катусь, П.Г. Виртуальная реальность в компьютерном обучении / П.Г. Катусь // <http://www.mesi.ru/joe/stl59.html>. 76.

[6] Scratch: Computer Programming for 21st Century Learners Lamb, Johnson, Larry Teacher Librarian; Apr 2011; 38, 4; ProQuest Central pg. 64

[7] Мактабдан ташқари таълимга қўйилган давлат талабларининг такомиллаштирилган лойиҳасини тажриба-синовдан ўтказиш бўйича ҳужжатлар тўплами. –Тошкент, 2011 й.

[8] Основы робототехники. Попов Е.П., Письменный Г.В. Москва “Высшая школа” 2000 (z-lib.org).

[9] *Fvs-Technology: Intellectual Search Tools.* Boltayevich, B.M., Ugli, U.B.B.IIUM Engineering Journal *this link is disabled, 2021, 22(1), сmp. 118–128*

[10] *Models of Integration of Information Systems in Higher Education Institutions.* B. B., M., U.u., K., U.b., B. *14th IEEE International Conference on Application of Information and Communication Technologies, AICT 2020 - Proceedings, 2020, 2020-January, 9368789*

[11] Преимущества использования метода учебного проекта в процессе обучения

ГЁ Буронова, ГИ Атаева - Проблемы науки, 2020

[12] Сущность применения метода кейс-технологий в организации учебного процесса

ГЁ Буранова, ШЭ Носирова - Academy, 2020

TIBBIYOTNING BARHAYOT SIYMOSI YOXUD MALIKA SAMATOVNA ABDULLAXO`JAYEVA MEROSIGA BIR NAZAR

Turobova Shohista qizi
Toshkent tibbiyot akademiyasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada tibbiyot yo`nalishida umrini sarflagan Malika Samatovna Abdullaxo`jayeve merosini o`rganish ,uning faoliyati,qilgan mehnatlari ,tibbiyotda yaratgan yo`nalishlari ,mukofotlari bilan tanishtiriladi.

Kalit so`zlar: patolog, immunologiya, o`pka kasalligi, medio-biologiya, transplantatsiya, patologik-anatomiya, neyromorfologiya.

Inson salomatligi barcha boylıklardan eng ustun turadigan qimmatbaho boylkdir. Insonlar salomatligi uchun o`z umrini ,yoshligini -butun dunyosini bag`ishlagan tibbiyot sohasining yetuk vakili Malika Samatovna Abdullaxo`jayeve merosiga bir nazar tashlar ekanmiz, bu inson umri bekorga o`tmabdi,u bugun ham bizning yiragimizda, kitoblarimizda ,jamiyatimizda ,butun dunyo hamjamiyatida yashayotganini guvohi bo`lamiz. Malika Samatovna Abdullaxo`jayeve –patolog-anatom,O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan fan arbobi. O`zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi .Tibbiyot fanlari doktori ,professor.

Malika Samatovna 1932-yil 28-noyabrda Moskvada Sharq Xalqlari xalqaro universiteti talabalari oilasida tug`ilgan. Toshkentdagi 110-maktabni oltin medal bilan tugatib, 1950-yilda Toshkent davlat tibbiyot akademiyasining davolash fakultetiga o`qishga kiradi O`qish davrida davlat stipendiati,ilmiy jamoa talabalari raisi bo`ladi. Talabalik yillaridayoq Malika Samatovna patologik anatomiya qoshida (1953- 1956) ilmiy to`garakda ilmiy faoliyatini boshlaydi.Uning birinchi ishi - professor G.N.Trexova rahbarligida bolalarning o`pka kasalligida orqa yadro vagusini gistokimyo bo`yicha bo`lib, Sog`liqni saqlash vazirligi,Oliy va O`rta maxsus ta`lim vazirligi tomonidan bu ishi faxriy yorliq taqdim etilgan.So`nggi yillarida Malika Samatovna Markaziy asab tizimini reaktiv va patologik jarayonlarni o`rganish bo`yicha ishini davom ettiradi. 1956-yilda ToshDTI a`lo baholarga tamomlagach ,Malika Samatovna 1960 –yil 27-dekabrda SSSR tibbiyot fanlari Akademiyasining bosh miya instituti aspiranturasiga o`qishga kirdi.

SSSR Tibbiyot fanlar akademiyasi mediko-biologiya bo`limida tibbiyot fanlar nomzodi dissertatsiyasini yoqladi va 1968-yil tibbiyot fanlari doktori bo`ldi. 1961- yil Malika Samatovna Toshkent davlat tibbiyot instituti qoshida birinchi marta O`zbekiston Respublikasida Markaziy ilmiy-tekshirish laboratoriyasini tashkil etdi. 1969-yil Malika Samatovna patologik-anatomiya kafedrasida tanlov o`tkazildi, 1970 –yil professor unvoniga sazovor bo`ldi va uning shogirdlari neyropatologiya va

neyromorfologiya muammolari bo'yicha dastur ishlab chiqishadi. Professor M.S. Abdullaxo'jayeva klinik immunopatologiya va eksperimental sohasi bo'yicha tanilgan olim sanaladi. Uning yana bir yo'nalish tadqiqoti va shogirdlari bilan – homiladorlikda patologik anatomiyani asoratlari va patogenezni o'rganish bo'lgan.

35-yil davomida Malika Samatovna tibbiyot institutining patologik anatomiya kafedrasini mudiri bo'lgan vaqtida yuqori malakali shifokorlarni, tibbiyot sohasida oliy o'quv yurti pedagoglari, tibbiyot fanlari doktorlarini tayyorlashda katta hissa qo'shdi. 1990-yil Birinchi va Ikkinchi ToshDTI ajratilgandan so'ng olim ikkinchi ToshDTI patologik anatomiyasi kafedrasini 2000-yilgacha boshqardi.

M.S. Abdullaxo'jayeva – muallifi, bundan tashqari chet tili talabalari va stomatologiya fakulteti talabalariga bir qancha uslubiy tavsiyalar, o'quv qo'llanmalar muallifidir. 1997-1999-yillarda tibbiyot oliy o'quv yurtlarida “Odamning patologik asoslari” 2-jildlik darsligini yaratdi. 1995-yil M.S. Abdullaxo'jayeva O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining muxbir a'zosi, 2000-yil haqiqiy a'zosi bo'ldi. 1972-yildan 1997-yilgacha O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash borasida bosh patologik anatomiyasi sifatida patologik anatomiyani rivojlanishida katta hissa qo'shdi. Ilk marta patologik anatomiyasi internatura bo'limi tashkil etildi, barcha davolash – profilaktik muassasalarida patologik – anatomiya bo'limi ochildi.

Bugungi kunda uning tashabbusi bilan MDH mamlakatlarida yagona bo'lgan Respublika patoloanatomiya markazi tashkil etildi. Uning baxasida barcha tibbiyot mutaxassisliklari magistr lari ta'lim olishmoqda, shifokorlik amaliyoti tajribasi o'tkaziladi, bundan tashqari 5 ta bo'lim: patogistologiya, bakterilogiya, virusologiya, sitologiya laboratoriyalari ishlab turibdi. RPM laboratoriyasi, elektron mikroskopiya, tibbiyot va molekulyar genetika, shuningdek, biotexnologiya hujayralari laboratoriyasi tashkil etildi. ToshTI Markaziy ilmiy tekshirish laboratoriyasi mudiri (1960-1962), O'zbekiston rentgenologiya, radiologiya va onkologiya ilmiy tekshirish instituti patomorfologiya va gistoximiya laboratoriya mudiri (1963-1969), ToshTI (1969-1990), 1990-yildan 2 – ToshTI patologik anatomiya kafedrasini mudiri lavozimlarida faoliyat yuritgan. Abdullaxo'jayevaning ilmiy ishlari, asosan nerv sistemasining immunopatologiyasi, geografik patologiya va tibbiyot tarixi masalalariga bag'ishlangan. O'zbekistonda tibbiyot sohasidagi yangi yo'nalish – transplantatsiya immunopatologiya asoschisi.

O'zbek va rus tillarida chop etilgan birinchi patologik anatomiya darsligining (1997) muallifi. Kaliforniya shtatining faxriy fuqarosi bo'lgan. M.S. Abdullaxo'jayeva rahbarligida 2005-yil Human Herpes virusining 8-tipini va Epshteyn-Barr virusining rivojlanish turlarini o'rganish bo'yicha ish boshlagan.

Akademik M.S. Abdullaxo'jayeva – katta ilmiy pedagogik va patologik anatomiya amaliyot maktabi asoschisi; uning rahbarligi qo'l ostida 13 ta tibbiyot fan doktori va 58 ta tibbiyot fanlari nomzodi yetishib chiqqan. Shogirdlari bugungi kunda

O`zbekistonning yirik tibbiyot markazlarida emas, balki bir qator Markaziy Osiyo mamlakatlarida, shuningdek, Rossiya, Isroil, Hindiston, Yaman, Misr, Nepal, AQSH davlatlarida faoliyat yuritishadi.

M.S. Abdullaxo`jayeva bir qancha davlat mukofotlariga sazovor bo`lgan: "Mehnat faxriysi" ordeni (1970), "Faxriy nishon" ordeni (1976), "O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan fan arbobi" faxriy unvoni (1980), "Mehnat Qahramoni" ordeni (1984), "Oliy ta`lim a`lochisi" (2000), "Mehnat shuhrati" (2003). 2006-yilda O`zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti qarori bilan M.S. Abdullaxo`jayeva "O`zbekiston Qahramoni" va "Oltin Yulduz" unvoni bilan mukofotlandi. Akademik ayol 2018-yil 26-iyunda vafot etadi.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatning har qanday yo`nalishida fidokorona xizmat qilib kelgan va kelayotgan har bir inson vatan yuragida yashaydi. Zero insonning qilgan ishlari, asarlari, mehnatlari umrboqiydir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. Ibragimxodjayev, G. Shaxmurov. Immunologiya. Toshkent 2010
2. Komilov, Y. K. "Tibbiyot darg'alari"

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	ИЖАРА ОЛИНГАН АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ –МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МАНБАСИ	3
2	ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ ИШТИРОКИДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ИСТИҚБОЛЛАРИ (Тошкент вилояти мисолида)	16
3	ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНГИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	24
4	МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРДА ШАКЛЛАНТИРИШДА ТРАНСАКЦИОН ХАРАЖАТЛАР, МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ.	30
5	КАМЕРАЛ СОЛИҚ НАЗОРАТИ, РИСК АНАЛИЗЛАРНИ СМАРТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИЛГАН ҲОЛДА АМАЛГА ОШИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	36
6	КОРХОНАЛАРДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ҲАЖМИ ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.	42
7	ЛОМБАРДЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ	50
8	ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИК МАҚСАДЛАР САРИ РИВОЖЛАНИШДА	60
9	ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ- ҚУВВАТЛАШНИНГ ИЛҒОР ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ ВА ИМКОНИЯТЛАРИ	72
10	РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИ ЙЎНАЛИШЛАРИ	81
11	ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КОРХОНАЛАРДА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ ВА ТАҲЛИЛИНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ	91
12	БАНК ТИЗИМИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА РАҚАМЛАМЛИ БАНК ТЕХНОЛОГИЛАРИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ	99
13	МАМЛАКАТДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИҲАЛАР ЖОЗИБАДОРЛИГИ ВА УНИ МОЛИЯЛАШ ТИЗИМИНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМИ.	108
14	БАНК ВА МИЖОЗ ЎРТАСИДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРДА МАРКЕТИНГНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ.	121
15	YOSHLARDA VATANPARVARLIK G‘OYALARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASINING O‘RNI	128
16	OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGIDA MODELLASHTIRISHNING AHAMIYATI	134
17	INGLIZ TILI DARSLARDA TURLI METODLARDAN FOYDALANISH	137
18	TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH	140

19	FIZIKA FANINI O'RGANISHDA NAZARIY VA AMALIY BILIMLAR MUTANOSIBLIGINING AHAMIYATI	144
20	O'QUVCHILARNI MURAKKAB MATNLI MASALALARNI YECHISHGA O'RGATISH	147
21	JADIDCHILIK HARAKATI	151
22	КОМПЬЮТЕРЛАШТИРИЛГАН ТАЪЛИМ ВА УНИНГ ХОЗИРГИ КУНДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎРНИ	155
23	EMPHATIC COMPOUND SENTENCES IN ENGLISH.	158
24	ISSUES FACING BY NON-NATIVE SPEAKERS IN ACADEMIC WRITING: A LITERATURE REVIEW.	164
25	'THE INFLUENCE OF KRASHEN'S HYPOTHESES ON SECOND LANGUAGE LEARNERS'	169
26	SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDINING HAYOTI VA FAOLIYATINI O'RGANISHDA SHIHOIDDIN MUHAMMAD AN-NASAVIYNING "SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDI HAYOTINING TAFSILOTI" ASARINING TARIXIY AHAMIYATI	172
27	ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ	174
28	GEOGRAFIYA FANI HAYOTDAGI O'RNI	178
29	UNITED KINGDOM	186
30	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ARIFMETIK AMALLAR BAJARISHDA RAQAMLASH METODIKASINING UMUMIY MASALALARI	190
31	ГИГИЕНА ТРУДА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ.	194
32	EDUCATION IN THE EXPERIENCE OF PEDAGOGICAL SKILLS OF THE TEACHER WAYS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF METHODS	198
33	BOZOR IQTISODIYOTINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANTIRILISH SHAROITIDA KORXONALARNING AYLANMA KAPITALLARI VA BUNDA BANK KREDITINIG AHAMIYATI	201
34	TARIX FANINI O'QITISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI	204
35	ALGEBRAIK MATERIALLARNI O'RGANISH METODIKASI	206
36	FIZIKA FANINI O'QITISHNING INNAVATSION USULLARI VA YECHIMLARI	209
37	PROFESSIONAL ORIENTATION OF MATHEMATICAL TRAINING FOR A FUTURE ENGINEERS	212
38	YANGI O'ZBEKISTONDA YANGICHA PEDAGOGIKA VA KELAJAK KASBLARIGA YO'NALTIRISH.	224
39	ORGANIZATION OF VIRTUAL ROBOTICS CLUBS ON THE BASIS OF SOFTWARE RELATED TO ROBOTICS	229
40	TIBBIYOTNING BARHAYOT SIYMOSI YOXUD MALIKA SAMATOVNA ABDULLAXO'JAYEVA MEROSIGA BIR NAZAR	242

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

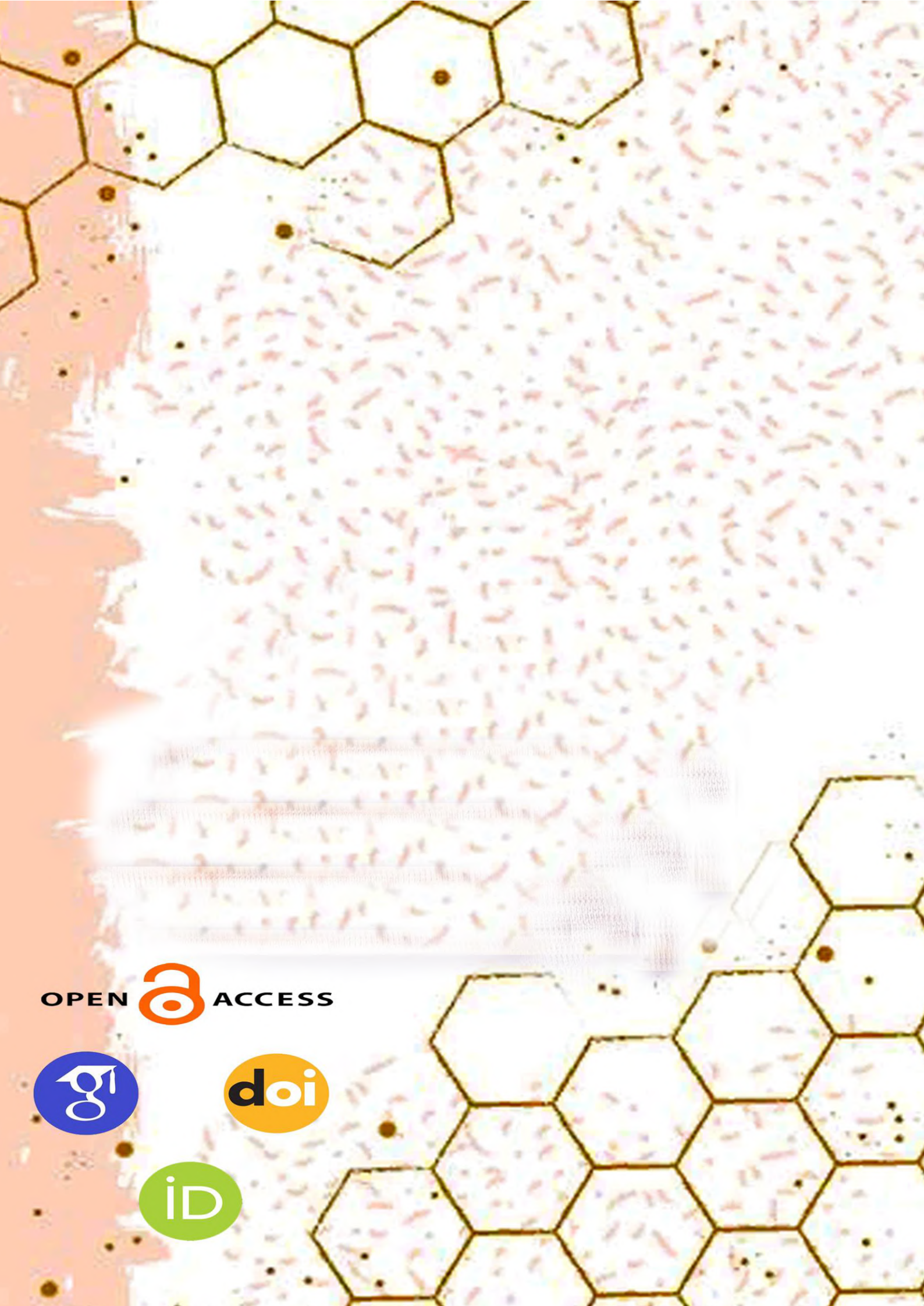
**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2022-г.

OPEN ACCESS

